

НАУКОВОМУ ТОВАРИСТВУ ІМЕНІ ШЕВЧЕНКА — 145 РОКІВ

Цього року найдавніший науковій громадській інституції України виповнилося 145 років. Відзначення такої дати стало доброю нагодою підсумувати здобутки НТШ на теперішньому етапі розвитку. Ювілейні святкування відбулися 11—13 жовтня 2018 р.: три тематичні „круглі столи“, пленарне засідання й урочиста академія, зібрані численну когорту членів Товариства з України та закордону.

Розпочалися заходи 11 жовтня в експозиційній залі „Українське мистецтво XIX ст.“ Національного музею у Львові ім. Андрея Шептицького „круглим столом“ „Мистецькі колекції НТШ у музеях Львова“, який відкрив голова НТШ в Україні Роман Кушнір. Модерував засідання керівник Комісії образотворчого та декоративного мистецтва Роман Яців. Він розповів про місце збірок Товариства в українській мистецькій культурі XX ст., наголосивши на недооцінці їх. Олеся Семчишин-Гузнер представила власний досвід вивчення колекції пам'яток об-

разотворчого мистецтва Музею НТШ у процесі організації виставки, що діяла в грудні 2014 — січні 2015 рр. („Збережене і втрачене: збірка Музею НТШ (1893—1939)“). Р. Кушнір висловив пропозицію видати друком каталог цієї виставки. Андріана Надопта розповіла про колекцію народного одягу, яку в міжвоєнний період зібрала сестра-василянка Северина (Парилле) і наприкінці 1939 р. передала в Музей НТШ як депозит (тепер зберігається в Музеї етнографії та художнього промислу Інституту народознавства НАН України). Про унікальну збірку фотографій з Музею НТШ, яка щойно тепер описується у відділі мистецтв Львівської національної наукової бібліотеки України ім. В. Стефаніка, поінформувала присутніх Лариса Купчинська. Мовилося, зокрема, про фотопортрети визначних діячів української науки та культури кінця XIX — першої половини XX ст., групі фото аматорських театрів Галичини, гро-

мадських товариств, низку світлин УСС тощо. Данута Посацька згадала події, пов'язані з підготовкою „Каталогу втрачених експонатів Національного музею у Львові“ (1996). Почесний голова НТШ Словаччини Микола Мушинка коротко виклав результати власних студій історії Музею визвольної боротьби України у Празі до 1948 р., простеживши долю його збірок. Видавничі досягнення Інституту колекціонерства українських мистецьких пам'яток при НТШ від часу його заснування в 2003 р. стали темою виступу Ігоря Завалія (на сьогодні видано бл. 40 альбомів пам'яток із приватних збірок, зокрема 13 випусків із серії „Українське народне мистецтво“). Наприкінці засідання Р. Яців підсумував обговорення проблеми, сформулювавши кілька пріоритетних завдань для подальшого дослідження мистецьких збірок НТШ та підкресливши потребу координації зусиль між установами, в яких ці колекції тепер зберігаються, і дослідниками, які їх вивчають. Мета таких заходів — систематизація як збережених, так і втрачених пам'яток, написання узагальнювальних праць з історії Музею НТШ та видання альбомів його експонатів. Першим кроком на цьому шляху має стати створення міжінституційного організаційного комітету у складі НТШ, Національного музею у Львові ім. Андрея Шептицького, Львівської національної наукової бібліотеки ім. В. Стефаніка, Інституту народознавства НАН України.

На „круглому столі“ „Архіви НТШ в Україні й за кордоном“, котрий зібрав усіх зацікавлених уже наступного дня, 12 жовтня (конференц-зала НТШ), було охарактеризовано сучасний

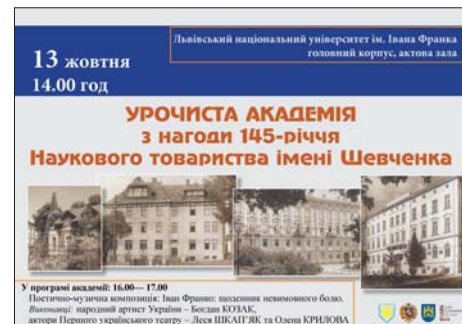
стан збереження і наукового вивчення архівів Товариства. Увагу акцентовано на потребі цифрового копіювання цих матеріалів для забезпечення доступу до них якнайширшого кола дослідників. Успішне реалізування такого проєкту залежить від узгодженої співпраці й окремих

осередків НТШ, і різних інших установ та осіб, які причетні до цієї справи (А. Гречило, Р. Кушнір). Доповідачі висвітлили історію формування і розпорощення рукописних колекцій НТШ у першій половині ХХ ст. (Г. Сварник, А. Фелонюк), повідомили про зберігання та науководослідницький потенціал збірок Володимира Дорошенка у Празі (Г. Сварник), Вадима і Данила Щербаківських у Празі та Києві (О. Франко), Аркадія Жуковського та Софії Янів у Парижі (М. Железняк), архіву Музею визвольної боротьби України у Празі (М. Мушинка). Йшлося також про важливість формування й описування сучасного архіву НТШ в Україні та, відповідно, пошук матеріальних засобів для виконання цього завдання (Р. Кушнір, Н. Халак), проведення конференції (у межах Історично-філософської секції НТШ), присвяченої проблемі збереження архівної спадщини Товариства, зокрема її зосередження в державних архівах України (А. Гречило, А. Фелонюк). Учасники засідання обговорили ситуацію, що склалася із правом власності на будинок НТШ Європи у Сарселі (Франція), де розташовані бібліотека й архів вказаної інституції (див. комунікат НТШ Європи з цього приводу: <http://ntshevchenko.eu/komunikat-201807>). Серед іншого, було підтримано законну вимогу управи НТШ Європи про передання цієї будівлі у власність Товариства.

Після обіду в актовій залі Львівського національного університету ім. Івана Франка відбулося пленарне засідання, на якому присутні заслухали чотири доповіді. Михайло Глушко зосередився на творчому доробку одного з подвижників НТШ кінця ХІХ — перших десятиліть ХХ ст. Володимира Гнатюка, видатного етнографа та фольклориста, засновника сучасного українознавства. Про тематичне розмаїття періодичних, серійних та позасерійних видань Товариства за останні 125 років мовилося у виступі Андрія Фелонюка. Зокрема, було проаналізовано статистичні показники науково-видавничої діяльності Товариства у чотирьох хронологічних періодах, названо найбільш знакових редакторів, розкрито особливості й значення наукових видань НТШ для становлення національної науки в її термінологічному, змістовому та методологічному вимірах. Василь Шендеровський репрезентував широку палітру

Аркадієм Жуковським тощо), згадував про несприятливі умови наукової роботи в комуністичній Чехословаччині (заборону друкуватися, звільнення з університету), а також присвятив увагу становленню та здобуткам Товариства у Словаччині від початку 1990-х рр. Насамкінець Лідія Бойчишин представила проект „Видатні українські вчені — члени НТШ”, створений за підтримки Наукового товариства ім. Шевченка в Україні та Львівської обласної державної адміністрації. Інформаційні стенди і брошури, в яких містяться короткі відомості про досягнення 12-х непересічних дослідників у різних сферах наукового знання із середовища НТШ, заплановано поширювати в освітніх закладах Львівщини.

Останній день урочистостей — 13 жовтня — почався у Соборі св. Юра Службою Божою за здоров'я членів НТШ. Згодом у Дзеркальній залі Львівського національного університету ім. Івана Франка відбувся третій тематичний „круглий стіл” на тему „Наука в Україні: сьогодні і майбутнє”. На ньому зібралось багато небайдужих науковців. Модератори заходу Роман Кушнір, Анатолій Білоус, Ігор Мриглод, Роман Гладішевський та інші промовці окреслили своє бачення сучасного стану, досягнень та проблем української науки. Не раз в їхніх виступах лунали думки про брак візії та стратегії розвитку пріоритетних напрямів цієї галузі інтелектуальної діяльності, як і про нерозуміння її потреб керівництвом держави, а відтак недофінансування, що призводить до скорочення наукового потенціалу (передовсім через виїзд молодих учених за кордон), втрати престиж-

природодослідників — членів НТШ, оцінивши їхній внесок у світову науку. Останню на цьому пленарному засіданні доповідь мав почесний голова НТШ у Словаччині Микола Мушинка. Вчений зупинився на взаєминах із НТШ у Сарселі (співпраці з Володимиром Кубійовичем,

ности у суспільстві (хоча саме фундаментальні наукові дослідження є запорукою успішних інновацій в економіці, оборонному секторі і т. д.). Незважаючи на прийнятий Закон України „Про наукову та науково-технічну діяльність” та створення Національної ради України з питань розвитку науки і технологій, Національного фонду досліджень України, реформування наукової сфери здійснюється не цілком продумано, без урахування її специфіки. Учасники „круглого столу” наголошували на кризових явищах у науці, що виявляються у застарілій експериментальній базі науково-дослідних інститутів, псевдонауковості окремих напрацювань у гуманітаристиці, диспропорції в підготовці й атестації кадрів у природничих, точних та гуманітарних ділянках. З другого боку, були відзначені й очевидні нинішні переваги: широкопрофільність спеціалістів, їхня ерудиція, що дає змогу легко перекваліфікуватися, тощо. Жваве обговорен-

ня проблематики спонукало присутніх дійти висновку про потребу формування візії та визначення пріоритетів розвитку науки, запровадження різних механізмів фінансування та оцінювання досліджень, популяризацію наукових здобутків у суспільстві.

Кульмінацією ювілейних святкувань стала урочиста академія, яка відбулася в актовій залі Львівського національного університету за участю численних членів НТШ та гостей. Коротку вступну промову виголосив голова НТШ в Україні Роман Кушнір, пізніше, під звуки Державного гімну України, засідання було офіційно відкрито. Першим до наукової громади звернувся голова Львівської облдержадміністрації Олег Синютка, зачитавши вітальне слово від Президента України Петра Порошенка. Вітання також надійшли від голови Верховної Ради України Андрія Парубія та мера міста Львова Андрія Садового (він, зокрема, повідомив про те, що у міському бюджеті 2019 р. буде передбачено 400 тис. грн на підтримку НТШ). Далі Товариство вітали: від Президії НАН України — Ігор Мриглод, від Львівської обласної ради — Лідія Бойчишин, від Департаменту освіти і науки Львівської облдержадміністрації — Любомира Мандзій, від Західного наукового центру НАН і МОН України — Олег Зинюк. Багатьом активним членам Товариства вручено почесні грамоти та відзнаки цих установ. Генеральний секретар Світової ради НТШ Анатолій Карась зачитав вітальні адреси від президента Світової ради НТШ Леоніда Рудницького, голів НТШ Америки Галини Гринь та НТШ Канади Дарії Даре-

дільності, охарактеризувавши внесок його подвижників у розвиток української науки. Завершенням заходу стала поетично-музична композиція „Іван Франко: щоденник невимовного болю“ (виконавці — Народний артист України Богдан Козак, актори Першого українського театру Леся Шкап'як та Олена Крилова).

Увечері, безпосередньо після урочистої академії, у Будинку вчених Президія Наукового товариства ім. Шевченка влаштувала прийом на честь учасників та гостей ювілейних святкувань, де в атмосфері невимовного спілкування лунали численні привітання та побажання Товариству подальших звершень на ниві національної науки.

7 листопада 2018 р. відбувся четвертий, завершальний „круглий стіл“ у рамках святкування 145-річчя НТШ. Його тема „Українська мова сьогодні: виклики, шанси“ збирала у Дзеркальній залі ЛНУ ім. Івана Франка небайдужих до ситуації з державною мовою в Україні. Захід розпочав вступним словом голова Товариства Р. Кушнір, представивши модераторів Павла Гриценка, Миколу Жулинського, Олександру Сербенську та Зоряну Купчинську. Вони висловили власне бачення мовного питання в сьогоденні. Тема „круглого столу“ викликала жваве обговорення, до якого долучилися Андрій Содомора, Василь Лизанчук, Роман Пляцко, Марія Білоус, Роман Мацюк, Ольга Збожна, Роман Гладішевський, Богдан Якимович та ін.

Головно акцентувалося на українській мові як носії культури, її незахищеності у правовому аспекті, витісненні з масмедіа, освіти, науки, управління, інших сфер суспільства, а також на домінуванні мови однієї з національних меншин у межах всієї країни і в окремих регіонах, що становить загрозу також національній безпеці та територіальній цілісності України. Таке загрозливе становище державної мови є наслідком прихованої боротьби проти неї в органах влади, інформаційної експансії Росії проти України, глобалізації, недооцінки важливості ролі мови у житті суспільства тощо. Іншою проблемою залишається занепад мовної культури, адже стан мови віддзеркалює стан суспільства.

Для поліпшення ситуації потрібна цілеспрямована державна політика, вироблення дієвих механізмів розширення сфери вживання української мови, затвердження нового проєкту правопису, тобто реалізація вимоги 10 статті Конституції. Першорядним завданням у цьому напрямку є прийняття нового закону про українську мову як державну, адже після визнання Конституційним Судом України Закону України „Про засади державної мовної політики“ неконституційним і таким, що втратив свою чинність, виникла певна правова невизначеність у питанні застосування державної мови і мовної політики загалом.

Андрій ФЕЛОНЮК

вич. Особисто привітали всіх присутніх голова НТШ у Західній Європі Стефан Дуніковський, голова НТШ у Словаччині Владислав Грешлик та керівник Тернопільського осередку НТШ в Україні Михайло Андрейчин. Після цієї урочистої частини Р. Кушнір виступив з доповіддю „Наукове товариство імені Шевченка: історія, сьогодення, майбутнє“, яка супроводжувалася візуальною презентацією. У ній голова НТШ вказав на найбільші наукові, видавничі та організаційні досягнення Товариства за 145 років

УКРАЇНА В УМОВАХ РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ

СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНА СИТУАЦІЯ В СУЧАСНІЙ
УКРАЇНІ ТА ЗАВДАННЯ ІНТЕЛІГЕНЦІЇ ЩОДО
КОНСОЛІДАЦІЇ СУСПІЛЬСТВА

Головним чинником, що зумовив нові суперечності та негаразди в українському соціумі, стали агресія північного сусіда в південно-східному регіоні України та анексія Криму. Саме вони спричинили критичну ситуацію, сформували загрозу існуванню України як незалежної держави. Перед інтелектуальною частиною суспільства стоїть невідкладне завдання — запобігти негативній конфронтації в її руйнівних формах та досягти конструктивної консолідації населення навколо спільних цінностей та спільної мети на демократичних та гуманістичних засадах. Формуванню цілісної української ідентичності заважають проблеми історичної пам'яті. Виникає риторичне запитання: чи життєздатна нація, яка не пам'ятає про себе те, що вона доконче мусить знати? І який ефективний проєкт спільного майбутнього може створити ця нація, коли значна її частина досі бачить себе в історії кризь окуляри радянського міфу? Ми повинні розширити „розумний простір“ у нашій країні, транслювати українцям історичний досвід минулого — з його перемогами, здобутками, величчю та прорахунками. Минуле треба добре уявляти — не в „шкільному“, спрощеному вигляді, а в усій складності і драматизмі. Це — єдиний реальний шлях до творення свідомої національної еліти.

Перше, що робила Росія, вступивши в Крим і на Донбас — нищила українські підручники з історії. Не важко буде довести, що фактично підручники з нашої історії для 10—11 класів сформували оту молоду когорту добровольців, готових до опору агресорові. Для прикладу згадаємо, що в УПА, попри важкі умови, в старшинських школах викладали „Історію Українського війська“. Сьогодні в жодному військовому виші, окрім Національної академії сухопутних військ, такий предмет не читають. Саме тому треба особливого значення надати вивченню історії, в якій аналізовано тривалий шлях України до незалежності, має бути відображено прагнення українців до свободи та єдності, подолання перешкод і бар'єрів на шляху до Європи.

Відповідно до Указу Президента № 17 за 2016 р., в Україні досить мляво розпочалося відзначення 100-річчя від початку Української національної революції 1917—1921 років. Це величезна нагода донести нашому загалу справжню національну історію, показати кожному українцеві, хто ми, за що й навіть так довго стоїли у ярмі, чому так важко виходимо з колоніальної неволі.

4 грудня 1917-го радянська Росія напала на УНР і до 23 листопада 1921 р. Україна воювала з більшовицькою імперією. За той час загинуло щонайменше 100 тис. людей. Це більше, ніж у бо-

ротьбі за незалежність Фінляндії, Естонії, Латвії, Литви, Польщі разом узятих. Парадокс полягає у тому, що вони здобули незалежність, а ми ні. Проте ще й сьогодні суспільство не дало цим подіям належної оцінки. Що ж це було? Ми виборювали у такий спосіб право „добровільно“ входити до складу Радянського Союзу, чи це була жорстока окупація України сусідньою державою на десятки років?

На жаль, не всі ще розуміють, що розбудова незалежної держави безпосередньо залежна від якості гуманітарної, суспільствознавчої освіти. Наказ міністра освіти і науки України „Про організацію вивчення гуманітарних дисциплін за вільним вибором студентів“ не витримує жодної критики, а головне, не враховує реальної ситуації в Україні, коли впродовж століть чужоземні окупанти, насамперед московська імперія, руйнували і спотворювали історичну пам'ять українського народу, його державотворчі та духовні традиції.

Треба повернути українському суспільству віру у великі ідеї, звільнити історичну пам'ять від комплексів, стереотипів і помилок минулого — ось домінуючий виклик і завдання, що ставиться перед інтелігенцією самою історією. Не можна не погодитися з думкою про те, що значна частина етнічних росіян і чимала частина російськомовних українців мають проросійську позицію. І, крім національних та історичних причин, найголовнішою є мова. Тому вважаю цілком закономірним прагнення української нації відновити історичну справедливість щодо рідної мови. Очевидно, ця ідея не всім подобається. Багато російськомовних кажуть: „Хай обидві мови вживаються вільно і в цьому вільному змаганні встановлюється пріоритет“. Можна з цим погодитися, але лише після того, коли українська мова розвиватиметься декілька десятків, а той й сотень років в умовах української, а не російської державності. А тим росіянам, які заявляють, що вони не винні в тому, що так історично склалося, відповідаємо: то майте ж і ви сміливість визнати, що ми, українці, також не винні.

Новий закон „Про забезпечення функціонування української мови як державної“ визнає українську мову єдиною державною в Україні, визначає її невід'ємним елементом конституційного ладу, а публічне приниження чи прояв зневаги до української мови прирівнюється до наруги над державними символами. Закон зобов'язує усіх громадян України володіти державною мовою і передбачає забезпечення кожному громадянину ві можливості для її вивчення, вимагає від громадянина, який претендує на державну посаду і працевлаштування у сфері юриспруденції, ме-

дицини, в навчальних закладах вільно володіти державною мовою.

Нерівність мов і культур склалася внаслідок колоніального становища України. Російською мовою велися офіційні відносини, громадсько-культурне життя, вища, середньотехнічна освіта, шкільництво тощо. Чимало людей не знають української чи погано нею володіють не тому, що їм вона байдужа. В Донецьку фактично три десятиліття, починаючи із 1960-х років, системи української початкової і вищої освіти просто не було. Це був злочин проти мови, наслідки якого досі пожинаємо. Перша українська школа у місті відкрилася у 1990 році. Коли розповідають, що умови для функціонування російської й української були рівні і в людей був вибір, якою мовою навчатися — брехня. У тому то і річ, що ніякого вибору не було.

Рідко якій мові вдалося б вижити після того, що відбувалося протягом століть. Проте вона вистояла. Вистояла завдяки високій духовності і незламності багатьох наших співвітчизників. У листі до брата Микити від 2 березня 1840 р. Тарас Шевченко писав із Петербурга: „Брате Микито, треба тебе полати, та я не сердитий. Нехай буде так як робиться, за що я хочу тебе лаяти, чому ти як тільки получив моє письмо, до мене не написав, бо я тут турбувався, трапляється, що письма з грішми пропадають — а вруче за те, що я твого письма не отримаю — чорт зна по якому ти його скомпонував чи по нашому, чи то московському — ні се, ні те, а я ще тебе просив, щоб ти писав по своєму, щоб я хоч твоїм письмом побалакав на чужій стороні язиком людським... Скажи Іванові Федерці нехай він до мене напише письмо окреме — та тільки не по московському, а то читати не буду...”

В часописі „День” за 7 квітня 2017 р. я прочитав про цікавий факт: „Наприкінці лютого до України приїхала група хірургів із Канади для надання допомоги в лікуванні поранених воїнів АТО. Лікар українського походження, який народився в Канаді, давав інтерв'ю журналісту українською мовою, а інший лікар, уродженець України, який приїхав до Канади 17 років тому, вивчив досконало англійську мову, але давав інтерв'ю російською”.

І все ж зміни відчутні: 92 відсотки шкіл — нині україномовні. Стає більше зроблених в Україні книжок та фільмів. Бачимо результати запровадження мовних квот на радіо і телебаченні, чуємо державну мову з вуст більшості членів уряду, парламенту. Відроджуються народні традиції, з'явилося багато пісенних гуртів, скаутських організацій тощо — все це показники поширення україномовності. Ті, хто осідає в західних областях, унаслідок внутрішньої міграції поступово українізуються. Тішить, що за останні два роки чути більше української у Києві, Одесі, Запоріжжі, Маріуполі. Нині близько 70 відсотків наших громадян вважають українську рідною мовою, хоча до подій на Майдані таких було 60 відсотків. Мабуть, ми ще самі не повною мірою усвідомили, що зуміли вистояти протягом найважчих місяців гібридної війни, ціною великих жертв, забезпечивши збереження єдності країни.

Сьогодні значна увага суспільства спрямована до нової редакції Українського правопису. Адже єдина правописна норма, вибудована на давній фонетичній українській традиції, буде ознакою

національної єдності і незалежності для українців в Україні і за її межами.

У тисячолітній історії український народ тільки 400 років був господарем своєї долі, а тому його моральна єдність виростала переважно в умовах поневолення. Внаслідок пережитих історичних трагедій ми сьогодні послаблені як етнічна нація і водночас не дозріли до нації політичної. Іван Багряний ще всередині минулого століття говорив, що Україну може об'єднати не філологічний патріотизм, а патріотизм територіальний. На його думку, український трудовий люд не сприймає того, що він називав „расовим націоналізмом”, — але він водночас був і є сприйнятливим до соціальної і національної свободи, до справедливості, не любить гніту, прагне добробуту і людських умов життя.

Аби гідно захищати свої національні інтереси у світовій політичній, економічній і культурній конкуренції й успішно протистояти можливим експансіям, українська нація має бути згуртована об'єднувальною національною ідеєю, основою на усвідомленні тієї ролі, яку відіграє український етнос у житті країни, а Україна у житті Європи та світу. Основу культури української політичної нації повинна, без сумніву, становити культура українського етносу, що вбирає все ліпше зі світової і насамперед європейської культури. 78 відсотків населення України — особи, які заявили про свою належність до українського етносу, це і є той головний стрижень, на якому нині тримається вся структура нації і держави. Український етнос є головною силою, зацікавленою у збереженні незалежної Української держави. Саме серед етнічних українців найбільше громадян, готових захищати Україну зі зброєю в руках, хоча досить рішуче щодо цього налаштовані і деякі представники інших національних груп, і росіяни.

Однак сталося так, що нацменшини значно переважають серед найбагатших громадян країни — і ця верхівка значною мірою русифікована. Більша частина нацменшин зосереджена у регіонах, суміжних з відповідними країнами походження. Як показали події останніх років, звідти вони отримують ледь прикриті антиукраїнські, а інколи й відверто сепаратистські імпульси. Частина етнічного українського населення у цих регіонах українська пасивна у відстоюванні своїх національних прав або взагалі перебуває лише на рівні формальної етнічної самоідентифікації. Причина масової зради більшості населення Криму і значної частини населення Донецької та Луганської областей лежить на поверхні — надто багато років у нашому інформаційному і культурному просторі бракувало України і, навпаки, було забагато Росії. Як наслідок, українець, зі свідомості якого за допомогою проросійської пропаганди начисто стерто звинини, що відповідають за здатність критично мислити і за наявність почуттів патріотизму й гідності, в російському загарбнику побачив не муравйовського садиста, мародера і гвалтівника, а симпатичного героя російського серіалу, кліпу чи роману. До чого це призвело, всім відомо. Ще в 1900 р. у статті „Поза межами можливого” Іван Франко стверджував: „Не маючи в душі свого національного ідеалу, найкращі українські сили тонули в общеросійським морі, а ті, що лишилися на своєму ґрунті, попадали в зневіру і апатію”.

Агресивні дії Росії — чергова спроба повернути колесо історії назад, в епоху імперій та коло-

ній. Російська еліта й російське суспільство ніяк не можуть чи не хочуть позбутися імперського синдрому й нав'язливої ідеї своєї зверхності, місіонерства, „третього Риму“, „русского мира“, прагнення всіма командувати і всім нав'язувати свої цінності. Для прикладу зачитуємо виступ ведучого Першого російського телеканалу Петра Толстого: „Україну поспіхом зліпили“, українська мова штучна, а за вживання російської мови там ув'язнюють“, „Україна — це недодержава. Народ як повія. Народ як бомж. Вони — росіяни. Їм заплатили і вони тепер українці, партизани на чолі з божевільним Порошенком“.

На цьому ж каналі Володимир Жеріновський заявив, що Україна — „це гірше, ніж фашистська Німеччина! Попри всі звірства німецьких фашистів, Німеччина — це європейська країна! Вони — українці, позакривали всі російські школи“. А політолог-міжнародник Микола Платошкін взагалі не став церемонитися з Україною, яку, на його думку, „треба розчавити“ і „чим швидше ми зачавимо цю тварюку, тим швидше повалимо цей нацистський режим“.

Після цих слів як не повірити російському філософу Іванові Ільїну, який свого часу стверджував, що „Росія — найпаскудніша країна у всій світовій історії, до блювоти огидна. Методом селекції там вивели моральних виродків, у яких саме поняття добра і зла вивернуті навиворіт. Усю свою історію ця нація вовтузиться у лайні і при цьому бажає втопити в ньому весь світ“.

„Країна, в якій еліта — Кадиров, Сечін, Путін, всі двієчники, негідники, вбивці,— приречена,— вважає відомий російський публіцист Віктор Шендеровський.— І рік навіть не у моральній площині питання, це зрозуміло. Усе це насамперед неефективне, країна задкує у минуле, назад від цивілізації... Нація Гете стала нацією Геббельса за три роки. А в Росії за 18 років виросло покоління, яке нічого не знає, окрім Путіна“.

Глобальний гібридний тероризм набагато страшніший за лінійну війну з її драматичними жахіттями й задимленими пожарищами. Не кожна війна руйнує цивілізацію до фундаменту, а от гібридно-месіанська має саме цю мету. „Ми в даному випадку виходимо з того, що Донецьк і Луганськ потрібно повернути в загальне політичне поле з Україною, але на гідних умовах. Тобто без розправ, без зведення рахунків, з особливим статусом — як елемент федерації або конфедерації. І саме повернення в цьому статусі Донецька і Луганська стане каталізатором ланцюгової реакції федералізації України. А федеральна Україна — це те, на чому серце повинно заспокоїтися“, — пояснив у вересні 2018 року депутат Держдуми Російської Федерації Костянтин Затулін нинішню тактику Москви щодо України.

Отже, каталізатором розколу країни за російським сценарієм має стати отримання особливого статусу т. зв. ЛДНР у складі України. А домігшись особливого статусу для своїх „підшефних“ на Донбасі, Кремль таким прикладом запустить „парад суверенітетів“ в Україні — стимулюючи й інші регіони вимагати від Києва аналогічного статусу.

Проте було б великою помилкою змушувати етнічні групи до лояльності винятково грубою силою. За умови володіння українською мовою і її культурою в мірі, достатній для інтеграції в українську політичну націю, всі представники

національних груп мають бути повноправними громадянами країни і мати можливості для збереження і розвитку своєї культури для повної реалізації всіх громадянських прав. А українським політикам потрібно шукати порозуміння з тими, хто мислить інакше. На жаль, як зазначав Іван Дзюба, українські патріоти здебільшого не вміють переконувати інших. Вони „сильні“ в розпалюванні самих себе, комфортно почуваються лише серед однодумців і не завжди готові до дискусій. І ще... Щоб іти з благою вістю до мешканців Криму та Донбасу, нам треба тут, на материку, мати іншу країну, сильну, впевнену в собі, справедливую, ідейну, здатну концентруватися та перемогти.

Дуже важливо розуміти, що в постколоніальному і посттоталітарному суспільстві вагомішою, аніж у традиційних європейських демократіях, є роль держави. Саме держава здатна приборкати „п'яту колону“, створити програми інтенсивних культурних, громадських, професійних та інших обмінів між різними регіонами України. Адже недостатня консолідованість українського суспільства зумовлена рівнем взаємної недовіри між населенням та владою, між найманою працею та капіталом, між різними соціальними верствами. Взаємна недовіра посилюється загальною розгубленістю населення в атмосфері соціально-економічної кризи та воєнної агресії. Цей фактор, який спершу був чинником консолідації в Україні, з часом усе більше стає каталізатором конфронтації на всіх її рівнях. У тій мірі, в якій громадяни не бачать у найближчій перспективі можливості успішного завершення військових дій і набуття миру, зростає не лише соціальна апатія, а й агресія. Це означає, що мав рацію визначний філософ ХХ ст. Микола Бердяєв, коли стверджував, що „державка існує не для того, щоб перетворювати земне життя на рай, а для того, щоб стати на заваді її остаточного перетворення на пекло“. А визначний український історик Іван Крип'якевич у статті „Державна історія“ (1923) стверджував: „Повне і належне розуміння минулщини можемо досягнути лише тоді, коли поставимо собі як провідну мету — пізнання держави. До якого-небудь питання приступаємо, з якого боку його освітлюємо, все остаточним мірилом повинна бути державність. Тоді зможемо здвинути гармонійну будову української історії, в якій основу і осередок буде творити найвищий прояв людської організації — держава“.

На жаль, нинішнє українське суспільство розбалансоване. Гібридна війна цю розбалансованість посилює. Люди часто-густо обирають хибні цінності, схрещують списи там, де потрібно шукати злагоду й порозуміння. Ніхто не заперечує того, що кожен має право на власний вибір. Однак загальні правила поведінки, які забезпечують суспільну гармонію, спілкування та співпрацю, відмінити неможливо.

Треба визнати, що ми часто маємо завищені очікування. Реальний стан суспільства, політичного класу, якості інститутів і процесів не дає змоги об'єктивно швидко реалізувати такі очікування у короткі терміни. Для швидших і глибших змін потрібні дещо інші масові цінності, інша якість інституцій і людського капіталу. Однак деякі лідери громадської думки часто недооцінюють це і формують завищені очікування. У такому випадку вже закладається неминуче розчарування.

Слід пам'ятати: за Майданами настає час кропіткої роботи, тривалих і системних зусиль, і на це у меншості часто не вистачає енергії, а у більшості — терпіння. І тоді активна меншість знову розчаровується й утікає у внутрішню еміграцію, а більшість голосує за гречку — віртуальну, у формі порожніх обіцянок популістів або й цілком матеріальну. Загалом же для докорінних реформ, для прогресивних перетворень потрібна нація, а не совковий натовп, що постійно озирається на Кремль як на носія „вищої істини“ й поштиво слухає пугінських конфідентів у середині України. За словами виконавчого директора Інституту світової політики Євгена Магди, протягом тривалого часу нам доведеться прощатися з різноманітними ілюзіями, усвідомлювати, що ми живемо у конкретному світі, де ніхто не робить поблажок лише через те, що немає іншої України, немає іншого Дніпра. Світова спільнота може нам допомагати, проте не спроможна і не зацікавлена розв'язувати проблеми України замість її громадян. Те саме стверджував свого часу Ярослав Дашкевич: „Чи Україна позбулася ілюзій щодо демократичного, гуманного, ліберального та нібито справедливого Заходу, який насправді завжди думатиме про власну користь та власну гегемонію, а не про захист України, її народу, її економіки?“

Отже, мусимо пам'ятати, що проблем в Україні надто багато і розв'язувати їх нам самим. В Україну не йдуть іноземні інвестиції. У нас не працюють відомі світові компанії. Зростає залежність від зовнішніх запозичень. Ростуть боргові зобов'язання України. Наступного, 2019 року Україна має заплатити приблизно 8 мільярдів доларів за зобов'язаннями в іноземній валюті. Це означає, що на кожного українця припадає 1800 доларів боргу. Україна залишається найбіднішою країною Європи: 49 відсотків населення витрачає лише на їжу й одяг, 60 відсотків населення не в змозі оплатити елементарні умови свого проживання. За даними, які наводить академік Е. Лібанова, наш індекс людського розвитку (враховуються економічний розвиток, стан довкілля, освіта, медицина, гендерна рівність тощо) наближений до таких країн, як Казахстан, Молдова та Росія. Сьогодні в Україні прогрес у збільшенні людського розвитку становить 0,037 відсотка. Для порівняння: у Туреччині — 0,191, тобто шестеро вищий, дуже позитивна динаміка у Польщі та Угорщині. А середній по земній кулі — 1,120. Ми маємо великі втрати працездатного населення: у працездатному віці вмирає майже 40 відсотків наших чоловіків і близько 8 відсотків жінок. Нездоровий спосіб життя, погані умови праці, висока смертність на дорогах, нехтування звизатами до лікаря, незадовільна медицина — це основні причини. Найважливішими викликами суспільства є нерівність, яка зашкалює; тотальна недовіра всіх до всіх; нігілізм і небажання працювати легально.

Стратегічна модель суспільної консолідації в Україні у своїй основі повинна спиратися на всебічний розвиток середнього класу як основної рушійної сили прогресивних перетворень в країні, що має забезпечити довгострокове економічне зростання та подолання бідності, і, врешті-решт, нейтралізувати деструктивні фактори конфронтації.

Україна гостро потребує розв'язання проблеми внутрішньоукраїнської інтеграції. Вся інфраструктура УРСР була побудована у такий спо-

сіб, аби максимально полегшити сполучення між республікою та Москвою. Це виразно позначилося на транспортній мережі України, коли з багатьох точок значно легше дістатися Москви, аніж іншого українського регіону. Немає стратегічних магістралей, які б забезпечували швидке й комфортне пересування пасажирів і вантажів. Все це утруднює контакти між людьми і регіонами України. Брак географічної мобільності істотно впливає на уповільнення соціально-цивілізаційної. Успіх формування єдиної української ідентичності значною мірою залежить від того, чи вдасться досягти внутрішньої національно-державницької консолідації, наблизити Львівщину до Донеччини, а Луганщину до Волині. А це все аж ніяк не можливе без швидкого і комфортного міжрегіонального сполучення в Україні, без створення внутрішнього ринку та спільних бізнесових інтересів усіх українських земель.

Болісно визнавати, що у цей складний час дається взнаки відсутність загальнонаціональних моральних лідерів, відповідальних політиків, справді державного рівня, здатних виступити у важливий момент історії організуючим масштабним началом, консолідуючою силою для всього суспільства. Не маючи належних знань, практичного досвіду, відповідних компетенцій та цінностей, ніколи не займаючись наукою, псевдоеліта нав'язала суспільству стійку недовіру до влади, науки, культури, людських цінностей, спалювала соціальну мрію про добробут та комфортне життя в майбутньому, підточила одвічне прагнення українців до праці й водночас втягнула її у повсякденний брудний потік злидненої політики. Властиво, нині у нас немає політичної еліти. Є лише окремі її представники, які беруть на себе відповідальність і намагаються зробити щось для держави. На жаль, альтернативні еліти після Євромайдану не сформувалися й інституційно не оформилися, відповідно сьогодні ми бачимо, що на політичному полі переважають гравці, які будують лояльні клуби, а не політичні партії. Ці політичні гравці не зацікавлені в появі справжньої еліти й альтернативних політиків. Є й інші політичні партії або лідери, але всі вони ведуть несаможиттєву гру: за ними стоять певні лялькарі.

В Україні немає ідеологічної бази для створення стабільних і впізнаваних політичних партій. Це дає необмежений простір для панування в усіх сферах суспільно-політичного життя десятка олігархічних кланів. Як відомо, в Україні близько чотирьохсот політичних партій: за цим показником Україна має найвищий „рейтинг“ у Центральній-Східній Європі. Проте з цієї маси регулярно у виборах беруть участь близько 40 партій. Решта ж — фейк, різного роду маніпуляція.

Немає сумніву в тому, що національним лідером ніколи не стане людина, яка не є органічним патріотом своєї землі, яка не знає, не любить національної історії, культури, мови, яка свою політичну і державну діяльність не буде на національних пріоритетах і цінностях. То хто ж тоді та особистість, яку відрядила до нас сусідня держава для „розв'язання наших проблем“. На жаль, у нашій політиці це — символ політичної поразки України, нездатність влади захистити внутрішнє життя країни від маніпуляцій Кремля.

Лідер — насамперед людина вчинку. Цю тезу свого часу дуже добре прокоментував визначний український історик Степан Томашівський. На

його думку, „сама особиста визначність, сам талант, сама лицарськість, хоробрість або слава — ще не роблять даної людини національно-історичним героєм. До кандидата на історичного героя прикладається, в суті річч, та сама міра, якою старинні греки міряли своїх героїв: від них вимагали не тільки великих, але й корисних для людей дій“.

Саме з цих міркувань ідеолог українського націоналізму Дмитро Донцов вважав, що для нього „генерали української армії російського чи німецького походження, що навіть не навчилися по-українськи, є більші патріоти, коли боролися за українську справу, ніж Юрко Коцюбинський чи Дмитро Мануїльський, які, хоч українці з походження, разом із бандами Муравйова руйнували Київ. Так само, як пруський шляхтич полковник Кенісек, який боронив перед військом Меншикова мазепинський Батурич, є більший український патріот, аніж Леонтій Кочубей чи Іван Іскра, які Мазепу перед царем зраджували“.

Справжній політичний лідер, якого ми могли б назвати лідером нації, здатний консолідувати країну, є не просто політиком, а державним діячем, який актуалізує в політикумі генерацію державних діячів. Він готовий поступитися політичними амбіціями заради процвітання країни. В цивілізованих країнах політична еліта налаштована на повагу до всенародно обраного лідера. Це стосується навіть політиків з опозиційними щодо нього поглядами. Повага опозиції до лідера, демократично обраного більшістю населення, — це повага до власного народу.

Нині суспільство, потребує нових лідерів, нових правил, нової політики, намагається закликати до миру в країні. А люди, які не бачать проблем в тому, щоб імітувати лідерство та інакшість за олігархічні гроші, підштовхують суспільство до такого колосального вибуху, якого країна може й не пережити. Питання не в нових обличчях, а в новій якості політики. Цей запит не є відкриттям сьогодення. Починаючи з двохтисячних, усі результати парламентських виборів його показували. 2000 р. одна політична сила увійшла до парламенту під виглядом нових, а наступні вибори прогнала, коли середній клас зрозумів, що вони не є інакшими. Та ж історія відбулася згодом і з іншими політичними силами.

На сьогоденньому етапі розвитку країни ми не можемо побудувати нові інститути на нових засадах, якщо у нас немає лідерів, які дотримуються політичних, ідеологічних, ціннісних принципів. Часто люди запитують, чому вони не бачать нових політиків? Бо, як стверджує Ірина Бекешикіна, кого немає у телевізорі, того, вважайте, немає взагалі. А популярні телеканали належать олігархам. І вони розкручують того, кого потрібно.

І все ж коло нових лідерів можна розширити. Для цього потрібно створювати платформи, національні „круглі столи“. До них мають бути залучені ті, кого можна вважати авторитетними представниками суспільства. Маю на увазі людей, які не пішли і ще не йдуть в політику, але на основі певних цінностей, моральних принципів, демократичного контролю та експертних оцінок можуть стати політиками в майбутньому. Урок 1918 р. для нас очевидний: перемогти можна тоді, коли в стратегічних питаннях існує національна єдність. Якщо ж її немає, якщо еліти живуть ілюзіями і несамовитим прагненням взаємної помсти,

якщо вони ладні піти „Кочубейським“ шляхом, укладаючи таємні угоди з ворогом, якщо вождів засліплюють амбіції чи вузько-партійні доктрини, — добра не чекай. У передмові до „Спогадів“ Павло Скоропадський писав: „Якщо ви, панове, коли-небудь будете в тих умовах, у яких я був, то, бажаючи вам добра, раджу: бережіть розумних, освічених, здатних до роботи людей, у нас їх можна по пальцях перелічити. Не звертайте уваги на дрібниці. Не акцентуйте на минулому ваших підлеглих, якщо в цю хвилину вони цінні своєю працею. За цю пораду ви мені потім подякуєте“. І тут важлива роль належатиме громадянському суспільству, громадським організаціям.

В Україні справді приголомшлива кількість громадських організацій — понад 17 тисяч зареєстрованих об'єднань, потужний волонтерський рух, безліч неформальних ініціатив небайдужих громадян. Проте останніми роками ми починаємо спостерігати небезпечну тенденцію: право представляти громадянське суспільство України та говорити від його імені приватизує кілька організацій, які давно знають одна одну, приятелюють і співпрацюють з одними й тими ж донорами. Багато таких „активістів“, яких Юрій Шербак називає „юродивими анархістами“, своїми діями лише вносять деструкцію у розбудову держави. Така анархія відкриває можливості для агресора бити нам у тил. Спроби таких активістів „примирення“ з агресором є нічим іншим, як продавлянням капітуляції через сили, які нині обіймають не останні позиції в тилу української політики. Громадські організації, як і партії, повинні бути засновані на реальному членстві. І лідерів цих громадських організацій мають обирати члени цих організацій, а не групи з трьох осіб, які між собою визначили хто більше грантів приніс і відповідно має право стати керівником.

Не менше проблем й на інформаційному полі. Зарубіжні грантові програми, меценатські проекти олігархів виховали плеяду журналістів „без громадянства“ — без відчуття співпричетності до життя власної держави, без громадянської позиції. Ця проблема ще не раз „відгукнеться“ у цілком різних сферах нашого життя. Бо не може жити і розвиватися держава без громадян. Під час своєї діяльності можна і потрібно критикувати владні установи та їхні рішення. Але влада — це не держава і, тим паче, не країна. Якщо Україна потерпає від гібридної агресії, то конституційний обов'язок усіх громадян, зокрема журналістів, — захищати її незалежність і територіальну цілісність. За словами Остапа Дроздова, „журналістика в Україні — це професія, яка не належить професіоналам. Банком керує банкір. Стоматологією — стоматолог. Але власниками журналістики не є журналісти. Це, на жаль, олігархи, які підпорядкували собі певні медіаресурси. Через власні телеканали і пресу постійно нав'язується неправдива інформація, сіється недовіра до всіх — і до всього українського — до власної держави, її конституції... Втовкмачується у голови малосвідомих і малоосвічених людей, що начебто кожен мусить мати „свою думку“ — про все і до всього, особливо — до українського“. Слід також задуматися над тим, чи варто давати слово двом сторонам, тобто дотримуватися концепції так званої об'єктивної журналістики. Під виглядом об'єктивності нам „втільюють“ так звану гібридність. Під виглядом балансу думок нас змушують 50 відсотків ефіру віддавати відвертому злу.

Сьогодні російські підривні структури особливо активно використовують дві маски: маску вільної журналістики і маску захисту прав людини. Спецслужби агресора користуються тим, що будь-яка група людей може оголосити себе „правозахисниками“ й організувати провокації проти України як усередині країни, так і за її межами. Потрібні нові закони, які б захистили Україну від російської інформаційної агентури, що працює усередині країни. І такі закони слід ухвалювати негайно.

20 вересня 2018 р. під час виступу у Верховній Раді зі щорічним посланням Президент України Петро Порошенко підтримав ідею реєстрації агентів російського впливу в Україні: „Ми бачимо, як п'ята колона піднімає голову, намагається зібрати до купи різні шеренги, користуючись перевагами демократії, дуже активізується в інформаційному просторі. Наше завдання надзвичайно складне — дати їм відсіч, не порушуючи норм європейської демократії. Свою роль я бачу в тому, щоби силою закону і силою переконання не дати жодного шансу тим, хто міг би поставити під сумнів наш власний шлях, шлях незалежності, шлях європейської та євроатлантичної інтеграції!“

Не менш важливо для нас з'ясувати, що у такий складний час мають робити письменники, вчені, культурні та релігійні діячі. Відомий український історик і політолог Василь Кучабський заперечував, щоби теоретично-мислєчі особистості виступали в ролі „практичних політиків“, „ідеологів“ і „організаторів“, бо це мають робити політичні партії. В листі до І. Крип'якевича від 26 лютого 1929 р. він писав: „Якщо всі ми в оту гамарню встрянемо — то на нашому безриб'ю не стане людей, які дають народові дійсні духові, хоч би які скромні вони були, вартості, і наша „суспільність“ зварваризується до решти“.

Як наслідок, маємо величезні проблеми не тільки з боку рівня життя, а й ментальності людей, бо в умовах боротьби за виживання про самовдосконалення, високі моральні, ідеологічні стандарти говорити марно. Життя стало сірим та невиразним, і тільки внутрішнє непереборне прагнення до свободи і незалежності та підтримка західних партнерів стримують народ від розпаду, а країну від розпаду, зумовлюють активну боротьбу за Державу.

В цих умовах українська інтелігенція повинна неусипно працювати над удосконаленням характеру українців. Якщо ми пам'ятаємо і гордимось такими позитивними рисами менталітету українця, як працьовитість, хоробрість, волелюбність, демократизм, миролюбність, то не слід забувати і про негативні: інфантилізм, надмірний індивідуалізм, поєднаний зі схильністю до анархізму, відчуття скривдженості, перевага особистих інтересів над загальнонаціональними тощо. Крім того, радянський спосіб життя сприяв „засвоєнню“ подвійної моралі, лицемірства, фальші, демагогії, кумівства, класової ненависті, підлабузництва, продажності. Відроджуючи традиційні ментальні риси українців, понищені або спотворені в імперські та комуністично-тоталітарні часи, українська нація набуває нових якостей, зумовлених державотворчими та євроінтеграційними процесами — любов до рідної землі, вміння захищати її, хоробрість, потяг до знань, гуманність. До нових рис української ментальності відносимо волонтерський рух, добровільне капеланство священни-

ків, раціональне мислення, екологічну культуру, ошадливість, бережливість. Водночас суспільство багато втрачає від того, що нам не вистачає колективної волі, національної солідарності, неузгодженості між словом і ділом, чіткої визначеності, а наявне чинопоклонство, невміння задля громадських, державних інтересів зректися вузьких, партійних, особистих інтересів.

Причиною того, що Україна впродовж 27 років незалежності досі не може збудувати нормальну державу, є недобудований інтелект і небажання вчитися. Проблема сучасної молоді полягає в тому, що вона значною мірою залежить від гаджетів, а завдяки Інтернету має велику спокусу на все шукати там готову відповідь. Відомий японський вчений Тайчі Сакаїя зазначав, що інформація сама собою малоцінна, від неї є користь лише тоді, коли вона перетоплюється у знання, а знання переростають у мудрість.

Маємо переконливі докази, коли освіта впливає безпосередньо на соціокультурне розмаїття. Наприклад, у 2014 році головною метою російської агресії були не Донецьк і не Луганськ, а Харків. Але Харків устояв, Донецьк і Луганськ впади. А чому? Бо соціокультурне різноманіття Харкова було набагато вище, ніж Донецька і Луганська. Зокрема й тому, що кількість вищих навчальних закладів у Харкові набагато більша, ніж у Донецьку і Луганську.

Людина, яка має якусь освіту, певні знання, створює навколо себе простір культури. Людина без освіти — це людина без переконань, світогляду тощо. Тому з неї можна зробити що завгодно, вкласти в неї все: комуністичну, фашистську чи традиціоналістську ідеологію — вона все поглине, бо всередині нічого нема. Це навіть не поле, а болото. Все, що в цих спільнотах є, — це вертикально інтегровані малі групи, умовно кажучи, зграї. Коли ми запитуємо себе, де взялися бойовики т. зв. ДНР, то чуємо у відповідь: із місцевих ПТУ, де вони стали здобиччю формальних і неформальних „клубів“, які просували місцеву ідентичність і виховували місцевий „патріотизм“, бо не була доступною нормальна освіта. „Запорука успішної держави — мислення, — переконаний Андрій Содомора. — Ми всі в морі житейському. Найбільш люблений українцями, зокрема козаками, Сенека закликав: „Випірні до кращого життя. Усі ми будемо на дні, поки не почнемо мислити“.

Конкуренція олігархів гальмує розвиток суб'єктності країни на міжнародній арені, з допомогою мас-медійного ресурсу ця активна частина суспільства передає свої конфронтаційні імпульси багатьом іншим верствам населення, спричинює перманентне зіткнення залежних від них громадських об'єднань і політичних партій. Можна скільки завгодно з'ясовувати причини нинішньої ситуації на всіляких „експертних стратегічних вечірках“, але якщо замовчувати реальне походження проблем, то „виписати“ правильний рецепт буде неможливо. І найгірше в цій ситуації те, що люди, які називають себе „єврооптимістами“ й „антикорупціонерами“, є постійними гостями та учасниками заходів олігархів.

Чому в Україні такий недолугий перебіг подій? Українці століттями боролися за свою державу, але не отримали того, чого хотіли. Вони не розгадали поведінки партноменклатури, яка залишилася на своїх місцях. Саме в її середовищі зародилися фінансово-промислові групи, банки,

нагромаджувалися капітали. Широко вживаються підкуп, переманювання на свій бік потрібних кадрів, створюються умови для захоплення інформаційного простору. Мов із підземелля, вириває плем'я безбаченців, пристосуванців, користюлюбців. І будівництво держави без державників захлинається. Економічна, політична, соціальна системи в Україні — побудовані на суцільній монополії. Олігархічні клани одноосібно володіють і природними ресурсами, і цілими галузями економіки. Для олігархічної економіки важливою складовою частиною завжди був доступ до влади, адже саме законодавча, виконавча і судова гілки влади забезпечують доступ до розподілу спільних ресурсів: надр, державної інфраструктури, держпідприємств.

Та ж історія в політиці. Для того, щоб „крішувати” свої монополії, олігархи організували політичні партії, які створюють під них правила існування країни. 1947 року Давід Бен Гуріон, засновник держави Ізраїль, якось висловився: „Я б хотів жити у нормальній єврейській державі. Щоб там злодії були євреями, бандити були євреями, щоб там були єврейські повії. Це — нормальна країна”. Через 20 років він давав інтерв'ю журналісту і висловив незадоволення тим, що відбувається в Ізраїлі. Тоді йому пригадали: „Ну як же, ви ж мріяли про таку країну, тут злодії — євреї, бандити — євреї, повії теж”. На що він відповів: „Так я казав. Але ж я не казав, щоб всі вони були при владі”.

Ми напередодні президентських та парламентських виборів. Можна було б радіти, очікуючи корекції вибраного шляху. Так буває в усіх цивілізованих країнах. Насправді те, що ми бачимо уже сьогодні — безпринципна гризня не завжди українських сил за безконтрольну владу над народом, за право безкарно грабувати і нищити цей народ. Партії перетворилися на політичні холдинги, які у період виборчих кампаній можуть підкупити будь-кого і в будь-який спосіб. Є велика небезпека, що саме такий стан призведе до втрати більшості людей історичної і політичної орієнтації, сприятиме розвитку анархістських тенденцій у суспільстві, створить атмосферу, сприятливу для демагогів і авантюристів.

Саме тому тверезомислячі вчені, зокрема, такі як Сергій Грабовський та Ігор Лосев, дуже сумніваються в тому, що вибори 2019 р. якісно поліпшать ситуацію в країні: „Згадаймо лишень, якою була Верховна Рада наприкінці 2014-го! Скільки до неї ввійшло заслужених бойових командирів і рядових бійців, активістів Євромайдану і лідерів громадських організацій, незалежних журналістів і науковців; 30 докторів і 77 кандидатів наук — чверть складу! Згадаймо, як утворилася урядова коаліція, яка мала конституційну більшість і ледь не власною кров'ю розписалася під клятвою побудувати демократичну європейську Україну! І куди воно все поділося? Що сталося за неповні чотири роки з депутатами? На що перетворилися бойові комбати, які пройшли вогонь і воду? Кому служать „непідкупні” журналісти і за чиї гроші шикують громадські лідери? Олігархічна система перемолола всіх. Кого купила, кого залякала, кого морально зламала”.

Отже, дива не буде. Ми не побачимо зміни антиукраїнської риторики на шпальтах багатих медіа, не відчуємо, що для низки політиків відстоювати національні інтереси важливіше, ніж зберігати власні рейтинги. В нинішніх умовах легко стають популярними хіба що популісти, тоді як прихильникам конкретних справ набагато важче знаходити шлях до співгромадян. Політик, який в цих умовах обіцяє швидко закінчити війну на сході України — бреше або лукавить (С. Вакарчук). Слово „мир” уже давно стало у нас евфемізмом, це коли непристойний вислів замінюють пристойним, але таким, що має той самий сенс. „Мир” у них — це насправді капітуляція, військова поразка України і перемога Кремля над нашою країною. Пантелеймон Куліш у романі „Чорна рада” показав, до чого може призвести перемога популістських ідей. Іван Брюховецький прийшов до влади і почав руйнувати Гетьманську державу. Під час Національної революції 1918—1920 рр. популістські ідеї українського комунізму дали про себе знати на повну силу. Їх так чи інакше використовували лідери Центральної Ради, які, врешті-решт, стали політичними банкрутами. Під їхнім впливом перебували лідери Директорії, які зруйнували Гетьманат Павла Скоропадського, а свою повноцінну державу так і не змогли створити.

Українці нарешті мають усвідомити: єдиний спосіб нам вижити як державі — стати сильними. Ми не можемо зупинити війну сьогодні. Але можемо створити умови, за яких продовжувати її проти нас не буде сенсу. Ніхто не принесе нам безпеку. Її гарантії — тільки в наших руках. Сильна боєздатна армія, готова до будь-якого розвитку подій. Стале економічне зростання. Висока продуктивна праця та привабливий інвестиційний клімат.

Змішана система виборів до Верховної Ради, яку зацементував Янукович, дає змогу олігархічним політпроектам конкурувати брехливими гаслами для закритих списків і продуктивними пакетами з гречкою на рівні мажоритарних округів. Реформа виборчого законодавства, якої так бояться і значна частина депутатів Верховної Ради, і в кабінетах на вулиці Банковій, дасть змогу запустити реальну деолігархізацію, коли з'явиться можливість знайти свого виборця, якому не потрібна гречка. Вважаю все ж таки можливим через активну діяльність свідомих громадян України виростити у своєму середовищі таких політиків, які будуть вільними від олігархічних впливів і налаштованими на демократичні й гуманістичні зміни в ім'я гідного становища людини і підвищення суб'єктності України у світі.

Сьогодні завдання інтелігенції — зайняти чітку національно-державницьку позицію, не шкодуючи сил і часу для популяризації серед народу української національної ідеї, визнати метою державотворення побудову української національної держави, а президентські та парламентські вибори з площини нікчемної боротьби за владу піднести до рівня рятівної для народу боротьби за Україну.

Степан ГЕЛЕЙ

МИНУЛЕ У СУЧАСНИХ ПОЛЬСЬКО-УКРАЇНСЬКИХ ВІДНОСИНАХ

Останнім часом польсько-українські відносини суттєво погіршилися. Провина в цьому лежить на польській стороні, яка здійснювала впродовж віків окупаційно-колоніальну політику щодо українських земель, натрапляючи на справедливий спротив місцевого, корінного населення. Про це написали українські автори чимало фахових праць різних форматів, про деякі з яких принагідно згадаємо. Польські дослідники, просякнуті великодержавницькою ідеологією, видали набагато більше опусів, маючи державну підтримку, навіть за комуністичного режиму. Вони стверджують, що поляки „просували Європу на східні креси“, „принесли „цивілізацію“ тощо, але не були належно поціновані, зазнавали екзекуцій. Минуле досі не дає спокою.

Історія складна, тривала. У пропонованому матеріалі обмежимося аналізом польсько-українських відносин від часу, коли польські політичні сили домоглися згоди від переможців Першої світової війни на анексію західноукраїнських земель (1923), яку перетворили на окупаційну, створюючи конфліктні ситуації та звинувачуючи в цьому українців. Звинувачення й претензії посилювалися після розпаду комуністичних режимів („соціалістичного табору“) на чолі з СРСР, коли на світову арену вийшла Україна як держава незалежна, демократична. Польські політики, „кресові об'єднання“ поляків, які повернулися на історичну батьківщину із західних областей України у середині 1940-х років, надто почали перейматися „своїми східними кресами зі Львовом“ в Галичині, на Волині, історичними подіями, проголошувати все гостріші заяви та вдаватися до практичних недружніх вчинків, що нагадують своєрідну „сверблячку“¹. Це, за визначенням медичного діагнозу, хворобливо-лоскотливе подразнення шкіри, слизової оболонки, яке викликає потребу чухати подразнене місце. Ця зараза прогресує у наших західних так званих стратегічних партнерів. „Свербить“ минуле, особливий акцент зроблено на драматичні події на Волині 1943 року, замовчуючи, як звичайно, невідомі для себе інші події.

Першим державним особам — Л. Кучмі, В. Ющенку (Україна) та А. Квасневському, Л. Качинському (Польща) вдалось порозумітися в оцінках польсько-українського конфлікту, що супроводжувався жертвами з обох боків, проголосити найоптимальніше гасло у цій ситуації — „прощаємо і просимо вибачення“. Проте споруда „примирення і прощення“ виявилася крихкою, коли ці особи зійшли з політичної арени, а в Польщі верх взяли прошовіністичні сили. У липні 2013 року Польський сейм визнав „Волинську трагедію 1943 року“ для поляків „етнічною чисткою з ознаками геноциду“. Наснажували на цю ухвалу 148 народ-

них депутатів України з партії регіонів, комуністів і кількох позафракційних. Серед них — одіозні П. Симоненко, В. Колесниченко, Н. Шуфрич, І. Богословська, В. Олійник, А. Кінах, О. Стоян, О. Голуб, Я. Табачник, М. Чечетов, С. Ключев та ін.² Реакція на недружній крок з польського боку в Україні була і, природно, різною. Автор цих рядків, родом із Сянїччини, дещо пам'ятає з дитячих літ про ці драматичні, депортаційні події не з оповідань, висловився однозначно: „Плюнули. Що далі?“³ А далі було те, що мало бути. Поради багатьох співвітчизників стояти в оцінюванні історичного минулого на принципових засадах, бо українці вели справедливу, визвольну війну із зайдами на своїй рідній землі, залишилися майже порадами. Вкотре консолідації українства у вирішальних викликах зашкодили „толерантні“ українці, які, на переконання Олени Пчілки, найбільше зробили зла Україні, мовляв, не треба діяти „око за око“, „зуб за зуб“, бо, „по-християнськи потерпімо“, плюнули, ну що ж, мовчки витремося. Не вперше.

А що ж влада „українська“ на чолі з президентом В. Януковичем? Вона, як бачимо, підтакувала польським шовіністам, за що заслужила похвалу у московського Кремля. Відмінність між польськими і українськими партійними угрупованнями в тому, що перші навипередки доводять, що найбільше люблять поляків, не нехтуючи антиукраїнськими ярликами; другі, — навпаки, хочуть, аби українці любили їх, а насамперед любив Кремль — „стратегічний партнер“ на сході. Не злюбила національно патріотична Україна московську прислугу Януковича, вибухнула Євромайданом (Революцією Гідності) за відмову від євроінтеграції, чим викликала навалу орд російського президента В. Путіна. П'ятий рік триває їх агресія в Україну, що стікає кров'ю, втрачає найкращих синів і доньок; усі цивілізовані нації засудили російську бандитську авантюру, запровадили економічні санкції проти Росії.

А як повівся західний „стратегічний партнер“? Він теж — „за“! Але допікала „сверблячка“, тож новітня партія „Право і справедливість“, яка взяла верх у політичному житті, заявляючи, що дуже любить поляків і надалі хоче взаємності, звеліла зробити те, чого не встигли (чи не наважилися) попередники: 22 липня 2016 року сейм Польщі ухвалив постанову про вшанування пам'яті жертв геноциду, вчиненого українськими націоналістами (ОУН-УПА) проти громадян Другої Речі Посполитої (1939—1945) на східних її кресах, себто, на Волині та в Малопольщі (Східна Галичина). Визнано 11 липня Днем пам'яті про поляків — жертв геноциду⁴.

Польські політики від історії довго вишукували „вражаючу“ цифру геноциду. „Стартова“

¹ Бадяк В. Сверблячка // За вільну Україну плюс (Львів).— 2016.— 11, 18 серп.

² П'ята колона й різанина // Україна молода.— 2013.— 9 лип.

³ Бадяк В. Плюнули. Що далі? // За вільну Україну плюс.— 2013.— 25 лип.

⁴ Сейм Польщі визнав Волинську трагедію геноцидом // Там само.— 2016.— 28 лип.

цифра 18 тисяч убитих поляків проти 6 млн євреїв, задекларованих у голокості, 4,3 млн українців у голодоморі, визнаних судом і законом України, — не вражала, як і 50—60 тисяч, котру офіційно озвучив А. Квасневський 2003 року, відкриваючи пам'ятник українсько-польського примирення „Пам'ять. Скорбота. Примирення“ в с. Павлівці Волинської області⁵. Треба було більше. Близько 100 тисяч „зарізаних поляків“ цифра „підійшла“. Лише майже 15 тисяч українців загинуло, але у так званих акціях відплати (читай „справедливих“) від рук „пошанованих“ у Польщі армії Крайової, підрозділів самооборони, хлопських батальйонів⁶.

„Стотисячну“ цифру підтвердив президент Польщі А. Дуда в липні 2018 р. під час пошанування жертв польсько-українського конфлікту, водночас вказавши на 5 тисяч вбитих українців⁷.

Тенденція до цифрової диспропорції вражає, „висмоктана з пальця“. У згаданій Павлівці як прикордонному потерпілому селі, ще в 1982 році розкопано на спільному похованні 39 черепів, але голова сільради — українець, підписав довідку про 62 черепи поляків⁸. По-перше, звідки дані, що це черепи тільки поляків, по-друге, за найпримітивнішими підрахунками, аби набрати сто тисяч, мусило згоріти сто сіл із однією тисячею жителів у кожному селі, бо, погодьмося, гинуло, як звичайно, незахищене сільське населення, по-третє, це який учений-дослідник наважиться назвати ці села, не говорячи про імена їх мешканців?

З'ясовується, Польща має таких „учених мужів“, що видали 2002 р. книжку „Людиновбивство, вчинене українськими націоналістами проти польського населення Волині 1939—1945“. Її автори-аматори Семашки: Владислав — стоматолог, колишній аковець (воєк Армії Крайової), який „спеціалізувався“ у розбоях на Тернопільщині в ті драматичні роки водночас, напевно, прискіпчив „підрахував“, скільки загинуло поляків від рук українських націоналістів на Волині, донька Єва — технолог із харчової продукції. Останнім часом вона набула репутації „відомого історика“ в Польщі, „вийшла“ на стотридцятитисячну цифру в майже 4300 населених пунктах Волині і Східної Галичини⁹.

Наснажена історичним екстазом, пані Єва „втішає“ українців, бо „якщо б ОУН вдалося у сорокових роках вибороти незалежну Україну, то це було б для українського народу великим нещастям, адже треба б було жити в державі терору“(!)¹⁰. Депортація понад 482 тисяч українців з правічних земель із Закерзоння у 1944—1946 роках в УРСР, майже 140 тисяч під час акції „Вісла“ 1947 року, розкиданих по Польщі, близько 10 відсотків населення Західних областей УРСР, вивезених на сибірські про-

стори в повоєнні роки (операція „Запад“), нарешті, штучний голод 1946—1947 років в УРСР тощо — це, скажемо, „ніщо“ для українського народу порівняно з перспективою „жити в державі терору“. Відтак, польський і радянський режими „порятували“ його від цього „жахливого майбуття“.

Діаграма жертв у незаангажованих українських вчених фігурує від 20 до 50 тисяч осіб з кожного боку¹¹. Про об'єктивні труднощі у встановленні кількості загиблих під час збройної міжусобиці пише професор В. Сергійчук. Дослідник вказує на низку маніпуляцій, фальсифікацій, відвертої брехні польськими дослідниками, наводить порівняльну таблицю жертв на теренах Володимир-Волинського району, яку підготував краснавець Я. Царук. З неї випливає, що Семашки, називаючи 2532 вбитих поляків, завищили кількість їх у 4,1 раза, а кількість українців занизили у 25 разів! Насправді, останніх вбито 1233 особи проти 616 поляків¹². На виняткову увагу заслуговує й документальне свідчення 7394 осіб, яке зібрав упродовж двадцяти двох років рівненський історик І. Пушук не лише на Волині, а й на Берестейщині, Холмщині, Підляшші, що охоплює тисячу сторінок¹³. Це певною мірою українська відповідь Семашкам, які не відвідали жодного населеного пункту, про який пишуть. Цікаво, чи знайдуться польські опоненти спростувати автентичний фактаж праці І. Пущука або дискутувати з цим професійним дослідником?

Українці гинули не тільки у протистоянні з поляками, а й радянськими та німецькими окупантами, з якими польські боївки знаходили спільну мову.

У згаданій ухвалі Польського сейму стверджується, що громадяни Другої Речі Посполитої загинули на східних її кресах. Невже існували „східні креси“ Польської держави, якої фактично не існувало в 1939—1945 рр.?!

Польські політико-урядові провідники почувалися перед війною майже „тузами“ у картярській європейській грі, тягнулися до ідейно-імперського рівня нацистів Німеччини. Ба більше: А. Гітлер, який очолив у 1933 році уряд, чимало почерпнув з диктаторських методів польського маршалка Ю. Пілсудського (1867—1935) з досвідом терориста і карного злочинця, що вчинив державний переворот 1926 р., встановив так званий санаційний режим, проводив політику „втихомирення“ (паціфікацію) невдоволених, для котрих заснував сумнозвісний концтабір у Березі-Картузській, що відзначався особливо жорстоким, азійським поводженням із в'язнями, марив відтворити Річ Посполиту „від моря до моря“ (Балтійського й Чорного), ініціював вихід Польщі в 1934 року з Ліги націй, одноосібно відмовившись, отже, від спів-

⁵ Якименко М., Корольок В. Полеглих вічність не мертва, допоки пам'яттю їм платять! // Голос України.— 2003.— 15 лип.; Бадяк В. Депортації в оцінках міждержавних стосунків // Українці Закерзоння.— Львів, 2007.— С. 17.

⁶ Вітович І. Історичне непорозуміння // Україна молода.— 2016.— 26 лип.

⁷ Терещук Г. Порошенко і Дуда не зустрілися на вшануванні жертв етнічного конфлікту 1943—44 років // За вільну Україну плюс.— 2018.— 12 лип.

⁸ Якименко М., Корольок В. Полеглих вічність не мертва...

⁹ 2000. Еженедельник.— 2009.— 21—27 августа.— № 34.— С. А3.

¹⁰ Там само.— 28 августа—3 сентября.— № 35.— С. F5.

¹¹ Петровський В. В., Радченко Л. О., Семененко В. І. Історія України. Неупереджений погляд.— Х., 2007.— С.458.

¹² Сергійчук В. Трагедія Волині. Причини й перебіг польсько-українського конфлікту в роки Другої світової війни.— К., 2009.— 200 с.

¹³ Пушук І. Волиняни про „Волинь-43“: українська пам'ять про польську експансію на Український Північний Захід у 1938—1944 рр. Усноісторичний аспект.— Рівне, 2017.— 1000 с.

праці з міжнародними структурами щодо захисту й духовного розвитку національних меншин. Політика „твердої руки” і пошуків вигідних для себе компромісів, яку практикував режим, насамперед стосувалася найбільшої української національної меншини, що традиційно вважав другосортною.

За прикладом нацистської Німеччини щодо Судетської області (Мюнхенська угода 1938 р.), поляки й собі відхопили частку від Чехословаччини — Тешінську землю, браталися з угорськими окупантами, які втопили в крові Карпатську Україну в березні 1939 року, а полонених українських січовиків передали полякам, яких розстріляли на Верецькому й Ужоцькому перевалах¹⁴. Запаморочені від сумнівних успіхів, поляки обіцяли битися „за Ойчизну до остатнього гудзика”, навіть закликали Францію на спільну війну проти Німеччини тощо. Авантюрних планів і гонору не бракувало, але „гудзиків” вистачило на два тижні: напад Німеччини 1 вересня 1939 року вирішив долю Другої Речі Посполитої. У її поділлі взяв участь і „союзник” Гітлера Сталін. Встановлений 1940 року німецько-радянський кордон по ріці Сян і далі на північ по Західному Бугу означав включення Західної України — „польських східних кресів” — до складу Радянської України. І це було історично справедливо, бо українці опинилися у межах однієї держави, хоча, як з'ясувалося, злочинно-тоталітарної системи.

З юридичного погляду, щодо Польщі акція не правова, але вона була й такою, коли Польща відродилася як держава після Першої світової війни, виклянчивши в її переможців право на західноукраїнські землі. Беззаконня породило беззаконня. Шукати в історичній макулатурі хто перший завдав кривди, — справа проблематична і не політиків. Лише скажемо, що 1340 року, коли помер останній галицько-волинський князь Юрій II, польський король Казимир III напав на столичний град Львів, пограбував замок, де були серед скарбів „дві корони величезної вартості”¹⁵, напевно, одна належала королю Данилові Галицькому, і подався до своєї столиці, у Краків.

Далі заглиблюватися у тенета віків, відтворювати хроніку польської агресії не будемо, основний масив її відомий. Нагадаємо лише про антиукраїнську вахханалію поляків на Холмщині та Підляшші перед війною, де озброєні кракуси (боївки) нападали на хати українців, нищили майно, особливо чинився тиск на національне життя, освіту, на єдиний духовний осередок — Православну церкву. Наприкінці 1937 р. розпочали руйнування її: з 389 храмів уцілів 51 (149 перетворено на костели, решту знесено як „непотрібні об'єкти”). Перегляньте тритомне дослідження „Від депортації до депортації”, яке підготували чернівецькі вчені¹⁶, й відчуєте всю трагедію холмсько-підляських українців впродовж 1915—1947 років. Робити відлік польсько-української драми від 1943 року на Волині, приписуючи її винятково українцям, — антинауково, негідно, підло. У жодній частині українських земель, що опинилися під Польщею, не був її тиск такий сильний, жорстокий, як тут. Посилювала конфлікт колоністська політика польського режиму: пільгове заселення краю осадниками,

яким виділяли найкращі землі, службові місця та інші преференції. Сюди, на „східні креси”, переїхало майже 300 тисяч поляків¹⁷, які мали бути й силовою, етнічною опорою („стаціями”) для режиму. Втративши почуття міри та безкарності, режим наповнював вибухівкою бочку, що мусила зірватися. До слова, не вперше, і насамперед польський режим винен за жертви. Але про це семашки, мотики, ісаковичі-залеські й інші воліють мовчати.

Польські очільники, посівши ситні крісла в Європейській Унії під НАТОвською парасолькою, відчуються у безпеці, навіть знову „тузами”, фінансово „викачують” у союзників, насамперед у Німеччини, керівник якої колись покався за вчинки нацистів і цього вистачило, аби поляки заповажали німців. А якби не покався? Було би те, що з москалем. Гори польських трупів він поклав в історичному просторі, серед найостанніших — катастрофа президентського літака під Смоленськом... І нічого! Москаль не кається, а лях навіть не може повернути уламки літака для експертизи. Наш Президент П. Порошенко наче теж вибачився: клякнув і поклав квіти до пам'ятника жертвам Волинської трагедії у Варшаві в липні 2016 року, але жодного враження не справив, окрім радикальної критики на Батьківщині. Висновок: поважали і поважатимуть принципового, який передусім себе поважає. Сказано давно і добре.

Українець, його керівний апарат наразі таким не є, і, здається, не може чи не хоче бути. Зовнішні і внутрішні історичні поразки негативно позначилися на його психології, ментальності, прагненні здобути поступ будь-якою ціною. Лише невелика частка українців жертвовно боролася за волю і незалежність України, і це були ОУН-УПА. Ставлення до них західного і східного „партнерів” загальновідоме. Визнання цих структур на законодавчому українському рівні як таких, що боролися за Україну, викликало лють у наших „партнерів”. За їхнього розмаїття (перераховувати не будемо) їх єднає історична ненависть до українця, його законного права мати свою незалежну державу, бути в ній господарем, визнавати своїх героїв. Обидві держави — Польща і Росія — окупували українські землі, знаходили сепаратні порозуміння між собою, практикували брехню, концтабори, депортації, підступні вбивства, звинувачуючи українців в неподатливості, агресивності, тероризмі. Новітніми доказами антиукраїнської агресивності двох держав, яких єднають і герби — хижі орли — є події на сході, де Росія веде неоголошену війну, геббельсівську пропаганду, на заході — Польща, що відкрила, властиво, другий ужитково-інформаційний фронт, що базується на минулому. Цікава паралель: якщо Росія насаджувала на ключові посади своїх людей, що розвалювали українські збройні сили, вимагали вилучати з освітньо-виховного процесу неприємні для неї історичні події, постаті тощо, то Польща наполягає, аби в урядово-виконавських структурах України не було осіб з „антипольськими поглядами”, заборонила їм в'їзд на свою територію. Це якої національної гідності повинна бути держава, щоб приймати такі ультиматуми?

¹⁴ Гаврош О. Державний тероризм Польщі на Закарпатті: операція „Лом” 1938 року // Срібна земля (Закарпатська обласна газета).— 2018.— 15 лют.— С. 7.

¹⁵ Історія Львова в документах і матеріалах. Збірник.— К., 1986.— С. 13.

¹⁶ Макар Ю., Горний М., Макар В. Від депортації до депортації: У 3 т.— Чернівці, 2011, 2014, 2015.— Т. 1—3.

¹⁷ Бадяк В. Захистити власну гідність українців // Україна молода (К.).— 2018.— 11 лип.— № 74.— С. 6—7.

З мовленого зринає ключове запитання: чого хочуть нинішні польські екстремісти, націоналісти, шовіністи? Хочуть багато. Хтось марить повернути „креси“ зі Львовом, хтось, розбурханий „сверблячкою“, взявся за відродження зневаги, наруги до українців як до „бидла“, переслідування його етнографічних ознак (вишиванка, червоно-чорний колір, мова, обрядовість тощо), про що засвідчило провокаційне намагання у червні 2017 року агресивних молодиків зірвати під вигуки „Смерть українцям!“ традиційний похід делегацій з України, місцевих українців до меморіалу українських воїнів у Пікуличах, що під Перемишлем. Особливо публічну, демонстративну зачистку зроблено з пам'ятниками, надмогильними знаками, хрестами, встановленими на місцях поховань повстанців, жертв терору, приміром, на цвинтарях у Верхраті, Грушовичах та інших місцях. Хтось зауважив: дивна ця країна Польща... Чотири рази її ділили німці та росіяни (тричі за царів та раз — СРСР)... а нищить вона пам'ятники українцям. Мотиви: пам'ятники „не законні“, встановлені без погодження з місцевою владою, написи викликають застереження тощо. Проте головний мотив керівної партійної влади — „жодного сліду бандерівщини на території Польщі не повинно бути“, „Польща не впустила Україну з Бандерою у Європу“. Печерний антиукраїнський дух у Польщі набирає оберті. І це найгірше.

Ухвала Польського сейму не могла не викликати реакції в Україні, починаючи від Президента П. Порошенка, всі однакові у тому, що ухвала зашкодила польсько-українським відносинам. Одні радять „щось робити“, „шукати порозуміння“, але так, щоб „не загострити конфлікту“. Це як, якщо „партнер“ на жодні контакти не йде, ще й погрожує законом, за яким підтримка „бандерівства“ каратиметься? Капітулювати? Відомий англійський діяч В. Черчилль сказав, якщо хочете миру — здавайтесь. Інші схильні не переоцінювати ухвали Сейму, бо правової сили вона не має. Але є і такі, які не будуть витиратися після чергового „плювка“, про що свідчить звернення 24 громадських об'єднань, в тому числі депортованих товариств Львівщини до перших осіб держави. Вони фахового висвітлили ретроспективу польсько-українських взаємин і пропонують визнати політику польських шовіністів щодо України геноцидом; оприлюднили „звернення“ з цієї ситуації близько 90 відомих політичних і громадських діячів України, починаючи від Л. Кравчука, Л. Лук'яненка, Д. Павличка... До слова, народний депутат України О. Мушій підготував проєкт постанови Верховної Ради України „Про вшанування пам'яті жертв геноциду, вчиненого Польською державою щодо українців у 1919—1951 рр.“, а 24 березня визнати Днем геноциду. Але проєкт не реалізовано. Верховна Рада України спромоглася на заяву, в якій висловлено „жаль, розчарування і глибока стурбованість“ з приводу рішення Сенату та Сейму Польщі і зроблено заклик до „істориків провести фаховий діалог з метою розкриття досі не з'ясованих фактів та обставин“ польсько-українських відносин¹⁸.

Тим часом Президент Польщі А. Дуда підписав закон парламентських структур із певним ма-

невром для себе: передав його до Конституційного Суду (Трибуналу), який оголосить остаточний вердикт. Можливо, суд заже якусь „мікстуру“ від „сверблячки“, але, на наше переконання, не позбудеться цієї хвороби. Зрештою, від визнання геноцидом „Волинської драми“ гірше не стане, хоча сусідські відносини, які і так не були ідеальними, погіршено, і цим скористається третя сила, якої бояться поляки.

Провладна польська партія „Право і справедливість“, заражена переможним вірусним азартом, зуміла попувати відносини з низкою країн та, звісно, Україною. Цим черговим „хворобливим“ збудником став ухвалений Сенатом Польщі закон 26 січня 2018 року. В ньому визначені „злочини українських націоналістів та українських формувань, що колаборували з Третім Рейхом і введено можливість відкриття на підставі закону про Інститут національної пам'яті Польщі кримінальних проваджень проти осіб, котрі заперечують скоєння цих злочинів“: три роки ув'язнення або штраф — за заперечення „бандерівських злочинів“; і далі: кара тим, які звинувачитимуть поляків або польську державу у відповідальності за злочини періоду Другої світової війни, скоєні Третім рейхом¹⁹. „Філософія“ творців закону така: ми встановили незаперечну історичну правду, нікого не окупували, не кривдили, поводитися за приписами християнсько-католицької моралі; навпаки: нас принижували, грабували, знищували, сягнувши рівня геноциду; нашу „філософію“ мусите визнати, сприйняти як умову добросусідських перспективних відносин.

„Філософія“ запізнела. Вона викликала міжнародний негативний резонанс у багатьох країн Євросоюзу, у США, в Ізраїлю. Останній, який навіть будь-яких антисемітських натяків не пропускає, відкликав свого посла з Варшави, наголошуючи, що Польща, фактично, не визнає Голокосту, причетності багатьох поляків у його скоєнні, змусивши польську владу переглянути недоречність. На політичній мапі північно-східної частини Польщі зринуло містечко Єдвабне, де до війни мешкало 1600 жидів — більше половини його населення. З приходом наприкінці червня 1941 р. німецьких окупантів їх почали знищувати. Тривалий час скоєний злочин приписували окупантам, аж допоки американський історик Ян Томаш Гросс не опублікував у 2001 році книжку, в якій довів, що це справа рук поляків²⁰. Зринули інші місця, неприємні для польської спільноти, з'ясувалося, що її громадяни співпрацювали з нацистами, пильно охороняли концтабори, близько 450 тисяч воювало у Вермахті тощо²¹. Ще до війни антисемітизм у Польщі був не дуже прихованим державним явищем.

Припускаємо, оприлюднення злочину в Єдвабному, що змалював у світі непривабливий образ поляка-різуна, викликав у Польщі шок, змусив президента А. Квасневського вибачитися перед євреями, а польських шовіністів разом із владою якось позбутися цього образу, накинути його комусь іншому, як звичайно, українському націоналістові. Зауважено, якщо польська сторона відзначила 50-ту та 55-ту річницю Волинської драми тихою молитвою, то 60-й (2003) надано глибокого

¹⁸ Із адвоката в ката. Чому Польща знову наступила на українську державність? // За вільну Україну плюс.— 2018.— 1 лют.; Вітович І. Відбілювання історії серед темної ночі // Україна молода.— 2018.— 2—3 лют.

¹⁹ Майданюк В. Єврейський докір полякам за „Волинську різанину“ // За вільну Україну.— 2018.— 22 лют.

²⁰ Федько В. Польські солдати Гітлера // Там само.— 2017.— 12, 19, 26 жовт., 2 листоп.

²¹ Левицька Г. Поляки ганьбу за Єдвабне хочуть захопити за Волинські події? // Там само.— 2003.— 15 лип.

політичного забарвлення²², маховик якого набрав безгальмівних обертів в український бік, посилив інтерес з обох боків до минулого, меморіалів своїх пращурів. Як і раніше, так і в „безвізовий тепер“ українці довго перетинатимуть кордон, на відміну від тисячі поляків, які не зазнають цього разу часових дискримінацій, органи місцевої влади забезпечать їм порядок, спокій на пам'ятних місцях. Останніх багато, в тому числі близько трьохсот різних знаків, встановлених в Україні без будь-яких дозволів, чимало з них пропольського звучання, але українські посадовці поблажливо, скажемо, безпринципно ставляться до них. Зруйнований у січні 2018 року пам'ятник загиблим полякам в Гуті-Пеняцькій на Львівщині 1943 р. розцінено як „провокацію“ й впродовж місяця його відновлено, чим дуже втішилися польські посадовці. Чи дочекаємось таких дій від них? Запитання риторичне. Польська монументальна пропаганда та ідеологія, що заслугоує на окрему розмову, напрочуд суперечлива, контрверсійна. З одного боку, нетерпимість до робіт, що не збігаються з її поглядами, з другого,— брак елементарного глузду у возвеличенні власної гідності і приниженні чужої. Тут українці поза конкуренцією. Чого вартий намір спорудити у Варшаві так званий пам'ятник „Дерево жаху“. Його сюжет: дерево з крильми, до стовбура якого прив'язані колючим дротом четверо замордованих дітей. Цей злочин скоїли українські націоналісти 1943 року в смт Козові на Тернопільщині. Дослідники швидко з'ясували, що драма там була, але в 1923 р. скоїла її божевільна циганка зі своїми дітьми²³. Коментарі зайві, цей номер, як кажуть, не пройшов. Проте антиукраїнські польські сили плідно експлуатують „волинську тематику“

без жодних застережень. До низки наявних знаків повинен долучитися і пам'ятник у Щецині.

У законодавчо-правовому плані польська „сверблячка“, здається, сягнула апогею, її остаточний діагноз: поляки не винні, в усьому винні українці, вони повинні каятися, сприйняти без застережень наш діагноз і на цьому розвивати добросусідські відносини. Такий лейтмотив пронизував промови Президента Польщі А. Дуди, який у липні 2018 р. відвідав Волинь, селище Олику, в якому колись проживали поляки, щоб віддати данину пам'яті полякам, що загинули в тій міжнародній різні. Президент П. Порошенко теж вшанував пам'ять жертв, спочатку меморіал у Сагрині (Польща), який, нарешті, освятили, де польські банди вбили в 1944 році понад тисячу українців, пізніше взяв участь у відповідних заходах у Волинській області. У промовах він закликав до історичного примирення, не політизувати історію, пам'ятаючи, що маємо спільного ворога на сході, а деталі драми нехай досліджують історики обох країн²⁴.

Не важко зауважити, що позиція української влади стає принциповішою у відстоюванні національних інтересів із сусідами на заході і сході. Про це свідчить низка заходів за участі перших державних осіб, що наснажують патріотично налаштованих громадських організацій, землячтв, товариств депортованих українців із Закароння.

„Не бійтеся“,— радив великий поляк Іван-Павло II, якого заповажав світ. Не треба боятися зайняти рішучу позицію у захисті власної гідності, не переоцінювати значення і ролі західного „стратегу“ у лобюванні українських інтересів, бо це, великою мірою, міф і спекуляція.

Володимир БАДЯК

КУЛЬТУРА, ПАТРІОТИЗМ, ІННОВАЦІЇ

Пригадую, років двадцять тому ми обговорювали із знайомим науковцем статтю про Ізраїль. Йшлося в ній про те, що ця молода близькосхідна країна дістала багатющий „подарунок“ від СРСР. Звідти на постійне проживання до Ізраїлю виїхав приблизно мільйон колишніх радянських співгромадян єврейської національності. Серед них було багато математиків, шахістів, поетів, художників, скрипалів... Успіхи Ізраїлю пояснювалися саме цією інтелектуальною „добавкою“. Видно, у загальному плавильному казані, у якому варилася, чи то пак, творилася модерна ізраїльська нація, не вистачало саме шахістів і скрипалів! Я тоді висловив своє здивування з цього приводу: мовляв, країні, яка воює, треба побільше військових, а не скрипалів. Але професор, трохи подумавши, сказав, що він згоден із висновками автора. „Ну, стане грати скрипаль на вулиці... Хто насамперед підійде послухати? Найімовірніше, розумні, освічені люди.

Підійдуть, поспілкуються, перезнайомляться. Будуть говорити про якісь актуальні речі. Мільйон людей з вищою освітою, це й справді немало! Так і твориться громадянське суспільство, народжується нова нація...“

* * *

Чи знаєте, чому перший ізраїльський міномет називається „Давидка“? А тому, що саме сибіряк Давид Лейбович став його творцем. Перші міномети колишній учитель з Томська робив із каналізаційних і водопровідних труб. Виготовляли міномет у кустарних умовах, у бою його переносило вісім бійців. „Давидка“ стріляв не дуже точно, але снаряд вагою 40 кг зчиняв страшний гуркіт. Та й руйнування були чималими... Араби боялися кустарної єврейської артилерії, саме вона й посприяла перемозі Ізраїлю. Минув час, і вдячні громадяни встановили міномет на постамент у м. Гіватаїмі. А винахідливий Давид Лейбович став засновни-

²² Борковський А. Варшава: війна з українською історією // Україна молода.— 2007.— 1 берез; Мельник Л., Юрочко Б. Дерево розбрату // Львівська газета.— 2007.— 1 берез; їх же. Розхитане дерево міфів // Там само.— 25—27 трав.

²³ Вітович І. Прощення замість помсти // Україна молода.— 2018.— 10 лип.

²⁴ Терещук Г. Порошенко і Дуда не зустрілися на вшануванні жертв етнічного конфлікту 1943—44 років // За вільну Україну плюс.— 2018.— 12 лип.

ком військової промисловости Ізраїлю. Згодом він сконструював ще й протитанкову рушницю „Піат“.

* * *

Взагалі, знання — дуже важлива річ. Інколи можуть стати в пригоді не лише технічні знання, а ознайомлення з культурою іншого народу, з його релігією. Цікавий випадок стався з Романом Шухевичем, коли той після розгрому Карпатської Січі потрапив у полон до угорських фашистів. Майбутній головнокомандувач УПА умів швидко ухвалювати рішення і адекватно діяти у критичних ситуаціях. Щоб не мати справи з угорськими спецслужбами, Шухевич вирішив видати себе за єврея. Окупанти, щоб його викрити, повели на „співбесіду“ до місцевого рабина. Цікаво, що іспит Роман Шухевич склав. Водночас треба віддати належне і рабину, який розуміючи, що й до чого, не видав українського націоналіста. Очевидно, відіграла певну роль симпатія до людини, яка знає єврейську культуру. Позиція радянських ідеологів, що українські націоналісти ледь не поголовно були „різунами“ і хуторянами з примітивним світоглядом взагалі не витримує критики. Бо що б тоді робив у лавах ОУН нащадок німецьких колоністів Костянтин Гіммельрайх? До того ж східняк (народився на Чернігівщині) і командир Червоної армії? Напередодні війни він, гідробіолог за фахом, не встиг захистити кандидатської дисертації на тему „Малі річки України“. То, може, любов до рідного краю всьому винна? Недаремно ж така тема дисертації. А, може, поетичний, письменницький дар? Відомо, що на початку січня 1945 р. Кость Гіммельрайх зустрівся з Романом Шухевичем. А той призначив його командиром відділу особливого призначення УПА-Схід, що складався із українських патріотів-східняків, і метою якого було взяття Києва після початку ймовірної війни між СРСР і західними союзниками навесні 1945 року. Звісно, керувати спецназом — річ не проста. Але ж довіряв Шухевич колишньому радянському командирі! Може, тому, що непогано знав його біографію? Знав, що його підлеглий має знання у різних галузях. Адже Кость Гіммельрайх спершу навчався в електротехнікумі, який не закінчив через конфлікт з учителем... 1928 р. вступив до хемічного технікуму, де провчився два роки. 1935 р. закінчив зоотехнічний інститут. Після закінчення інституту його покликано на рік до військової школи в Хабаровську, яку закінчив старшим лейтенантом артилерії. І з таким скромним військовим базисом примудрився бути заступником командира полку під час оборони Києва в 1941 р. І скрізь йому все вдавалося! Хіба такий не виконає наказу, не встановить української влади в Києві? Та оскільки третя світова війна так і не розпочалася, Кость Гіммельрайх, перейшовши кордон, опинився на Заході. Згодом виїхав до Австралії. Там був членом Об'єднання українських письменників „Слово“, автором збірок поезій і оповідань, численних статей в пресі. На жаль, майже весь його літературний доробок загинув під час пожежі 1953 р. Лише дещо вдалося відновити з часом. Цікаво, що син українського патріота з Чернігівщини Юрій Гіммельрайх, став художником, членом Співки українських образотворчих митців Австралії. Так що тут, як і у випадку з Ізраїлем, простежується чіткий зв'язок між високим рівнем культури і патріотизмом.

* * *

Якщо зануритися в історію Київської Русі, то й там побачимо аналогічні приклади. Ось погляд

відомого російського історика Олександра Михайлова: „В XII столітті культурний розвиток набуває небаченого доти динамізму. Літературні жанри виникають, вступають у взаємодію, ускладнюються і дробляться, і скоро, коли й не приходять в занепад, то відтісняються на літературну периферію, поступаючись новим напрямкам та жанрам“. Так ось, коли на заході Європи викристалізувався рицарський роман (спершу віршований, а невдовзі й прозовий), то на Русі народжується „дружинна“ повість. І чи не першим зразком цього жанру стали повісті, створені гуртком книжників при дворі Ізяслава Мстиславича. Михайло Грушевський прямо вказав на те, що повість про Ізяслава Мстиславича, яка дійшла до нашого часу у складі Київського літопису, „по своїм літературним прикметам повинна зайняти місце поруч найславніших творів середньовічної літератури — лицарських епосів і романів...“

Чи мала література якийсь вплив на військо? Можливо, й не прямий, а дещо опосередкований, але таки мала. Це так само, як із скрипалями в Ізраїлі... І музика, і хороша література завжди породжують творчий азарт, мобілізують думку національної еліти. Князь Ізяслав не лише опікувався книжниками. Щоб підвищити стратегічну мобільність свого війська, він побудував на Дніпрі флотилію кораблів спеціального призначення. Їх суцільні палуби підвищеної міцности не тільки були майданчиками для стрільців, а й захищали гребців від ворожих стріл та списів. Це, звичайно, не ізраїльський міномет „Давидка“, але що ж ви хочете — мовиться не про ХХ, а лише про XII століття... А блискучий маневр Ізяслава з облаштуванням фальшивого табору та нічним форсованим маршем на Київ? Він приніс XII дружині вирішальну перемогу в протистоянні з московським князем Юрієм Довгоруком без жодної краплі крові. Ось і творчий азарт, породжений літературою!

* * *

Чи може наведена інформація мати якесь прикладне значення для сучасної України? Може. Звісно, мільйон біженців із Росії (патріотичних, українського походження, до того ж з вищою освітою) нам навряд чи світить. Але допомогти найкращим людям із Донбасу і Криму (переміщеним, які тепер живуть у різних містах материкової України) ми просто зобов'язані. Коли хоча б найосвіченіші, найпатріотичніші з них (для цього потрібна „інвентаризація умів“) отримають всі умови для самореалізації, то від цього виграємо всі ми.

ЧОМУ ТАГАНРОГ І СТАРОДУБЩИНА НЕ НАШІ?

(АБО РОЗДУМИ ПРО ДЕРЖАВУ-ФОРТЕЦЮ)

Миролюбність українців завжди була на руку нашим ворогам. Якщо ми й збиралися зі силами, то найчастіше запізнило. Коли Тимчасовий уряд в 1917 році не визнав північної частини Чернігівської губернії (так звану Стародубщину) частиною Української Народної Республіки, то на території України опинилося лише 637 тисяч чернігівців. До Києва із Стародубщини тоді йшли телеграма за телеграмою: „Населення прагне злуки з Україною!“ Або: „Союз земледовства Стародубського повіту прохає не від'єднувати Чернігівщини від рідної України...“ Голова Стародубського політвиконкому Парлюк слав до Києва телеграми від імені двохсоттисячного населення повіту, „яке вважає себе в історичному, економічному і географічному від-

ношенні українцями“. На жаль, Київ у тій ситуації був безпорадним. Тому із Стародубщини, куди південна Чернігівщина і Полтавщина століттями поставляли навіть хліб, більшовики почали вивозити все, що можна. Залізничники Новозибкова тоді скаржилися, що якби записувати всі бешкети, насильства, розстріли та знущання з українців, то не вистачило б цілого номера Чернігівської земської газети (понад 10 великих аркушів). Це вам нічого не нагадує? Ми не знаємо імен тогочасних гіркіних і моторол, які хазяїнували тоді на Стародубщині, але усвідомлюємо, що суть російського агресора залишається незмінною упродовж віків. Аналогічною була ситуація на більшій частині прикордонних українських територій. 8 грудня 1917 року в Таганрозі відбувся „Окружний з'їзд волосних і сільських комітетів, робітників і українських організацій Таганрозької округи“. Було 80 делегатів від 21 волости. З'їзд підкреслив, що таганрожці вважають себе частиною українського народу. І постановив: „Домогтися, аби козацьке військо (донських козаків.— С. Л.) було зараз же виведено для того, щоб населення без всіляких утисків змогло виявити свою волю щодо прилучення Таганрогської округи до України“. Але хто ж його введе, якщо воно само не хоче? Своє могли б уже мати! Але щодо власного війська, то ми зазвичай неоперативні. От і живемо без цих територій. Пригаду, 1990 р. в часописі „Україна“ було надруковано листа молодого українця із Стародубщини, який вітав рух України до незалежності. А 2014 року на головну площу окупованої ворогом донецької Дружківки вийшов із синьо-жовтим прапором Анатолій Водолазкий, який у такий спосіб протестував проти спроб Кремля відірвати Донбас від України. Чи не тому, що попереднім місцем його проживання був Таганрог? А бабуся-патріотка жила на Воронежчині. Добре відчували Водолазкі — як це бути в ролі пасинків Росії... Люди з українським сентиментом на відторгнутих територіях, звісно, є і тепер. Але нині вони поодинокі. А могло б бути (з Кубанню, Курщиною і Ростовщиною) кілька незайвих для України мільйонів. Сталося так, як сталося. І нинішня ситуація дуже нагадує ту, що була сто років тому. Просимо Росію вивести свої збройні формування з Донбасу, не нахабніти в Азовському морі, але Москва не реагує. Не реагує Кремль і на тиск Заходу.

Висновок: нація має бути сильною завжди, а не лише під час того чи іншого революційного сплеску. І якщо патріотів, які жили 100 років тому, ще можна зрозуміти і вибачити (не мали власної держави), то до нинішніх керманів вимоги набагато серйозніші. І не лише до них, а й до кожного з нас. Нинішній конфлікт із східним сусідом може тривати довго. На війну піде великий відсоток ВВП. Це погано і для освіти, і для культури, і для охорони здоров'я. А плюс лише один: маємо достатньо часу на зміцнення української ідентичності. Аби щасливішими були наші діти і внуки, ми повинні вистояти у двобої з імперією.

* * *

Могутня армія може утворитися лише на базі гордого і войовничого народу. Тому менталітет нам доведеться прискорено міняти. Й еволюціонувати краще вбік кавказьких військових цінностей. Навіть якщо в чомусь не дотягнемо до рівня чеченців — не біда. Хиби будуть компенсуватися суттєво більшою чисельністю українства. А ще можна пригадати, що й у самих колись було „Орлине гніз-

до“ — Запорізька Січ. Її вплив, на жаль, був обмежений; миролюбні гречкосії в Україні становили більшість. Тож робимо історичну поправку: наша Січ (себто стан душі українства) повинна бути досить великою. За великим рахунком, вона повинна збігатися з державними кордонами України.

З чого почати? По-перше, висловимо вдячність усіляким козацьким товариствам, „бойовим гопаківцям“, „спасівцям“, творцям молодіжних військово-патріотичних таборів. Повірте, їх не так вже й мало. Але треба ще більше. Щоліта дитячопідліткова Україна повинна перетворюватися на великий вишкільний табір. Пройти вишкіл у військово-патріотичному таборі має бути престижно. За напрямками вони можуть бути різними, тому для них уже тепер можна писати десятки, сотні методичок. Це повинна бути всенародна творчість. Історики, краєзнавці, військові повинні масово долучитися. Особливо ті, хто пройшов війну на Донбасі. Глибше вивчати досвід Фінляндії, Чечні, Прибалтійських республік, а особливо власний. Українські дипломатії повинні забезпечити хай і невелику, але постійну фінансову допомогу від країн Заходу. Адже вибір у нас невеликий: або здамося Росії, або перетворюємося на „нічний дозор Європи“. Тому європейці повинні усвідомити це. І цінувати нелегку, проте вкрай важливу місію українців. Тож нашим дипломатам буде багато роботи... І не дипломатам теж. Адже українці звикли жити в умовах відносного комфорту, а тепер доведеться відвикати. Пам'ятаєте слова з пісні: „Шабля й люлька — вся родина“? Такі аскетично-жертвні люди у нас неминуче з'являться. Зрештою, вони вже є. Войовничість, патріотизм, гордість за свій край мають стати національними рисами українця. А „ватники“ повинні стати історичним пережитком. Має зрости роль соціальних психологів, капеланів, людей, які пройшли війну. Вони мають стати частими і бажаними гостями в школах та молодіжних таборах. І до того ж навчитися виступати цікаво! А негідники, які дозволяють собі побити захисника України (керуючись своїми проросійськими симпатіями), решту життя повинні почуватися некомфортно. Щонайменше, їх треба позбавляти виборчих прав. Кіномистецтво також повинно працювати із врахуванням національних завдань. Переконали, що навіть за умов недостатньої синхронності дій (а її справді важко буде забезпечити у масштабах держави), загальний результат по Україні буде позитивним.

НОВІ ІДЕНТИЧНОСТІ БЕРЕСТЕЙЩИНИ

Ще на старих дореволюційних етнографічних картах авторитетні російські вчені відносили Берестейщину до українського етнічного масиву. Однак на долю цього краю суттєво вплинули війни. У 1918 році далекоглядні німці наполягали на приєднанні до УНР частини білоруських етнічних територій. Щоб залізниця Брест-Гомель (яка, фактично, була частиною шляху на Москву) повністю, а не частково проходила територією Української держави. Мабуть, вони розглядали цю залізницю в контексті протистояння з Радянською Росією і, безумовно, сподівалися мати вплив на УНР в майбутньому. Так ось, у цьому випадку до складу України входили б і Гомель, і Мозир — тобто чисто білоруські етнічні території. Після „визвольного походу“ Червоної армії у вересні 1939 року Сталін, пам'ятаючи давню позицію німців, вирішив, що краще нехай Пінськ, Кобрин і Брест стануть білоруськими, аніж Гомель буде

українським. Все ж білоруси більш прогнозовані. Отже, починаючи з 1939 року, більшовики зробили чимало для асиміляції українців Берестейщини. А оскільки білоруського шовінізму на цих землях не було (справді, приємний контраст із польським періодом), то поліщуки тихо й мирно інтегрувалися в Білоруську РСР. І тепер вважають себе білорусами, хоча й дещо особливими, адже в їхніх оселях досі розмовляють... українською говіркою.

Авторові цих рядків пощастило побувати на культурницькій акції білорусів з місцевим, тобто „поліщуцьким“ сентиментом. Намагався проаналізувати — скільки ж у них залишилося отого спорідненого з нами, давньоволинського? Адже й „Просвіта“ тут діяла в міжвоєнний період, та й повстанці УПА протрималися до 1952 року. Не всі поліщуки сприйняли радянську владу позитивно, багато з них боролися за повну незалежність України й Білоруси. Колись професор філології Василь Горбачук розповідав, як одного разу у них на хуторі зупинялися українські повстанці перед походом на Гродненщину. А пізніше зайшли після вдалого повернення з рейду. Принесли зі собою біло-червоно-білий прапор, якусь літературу, листівки... Співали білоруських повстанських пісень. Так що контакти між українськими і білоруськими повстанцями були; прикро, що знаємо про це небагато. Думав про це, уважно прислухаючись до купальської пісні, яку заспівали мої друзі:

*На Купала ми берозу убирали,
Ми берозу убирали, купайлочки заспівали...*

Якби не оце, трішки незвичне „бероза“ (щось середнє між українським „береза“ і білоруським „бязоза“), то загалом — волинська говірка. І все ж, українство тут тримається на одиницях. Скажімо, на позицію Віктора Місіюка вплинуло те, що свого часу він трохи жив на Львівщині і рік чи два учив українську мову в школі. Та й дід, видно, щось передав онукові. Віктор згадує, що той, читаючи у молоді роки роман Сенкевича „Вогнем і мечем“, був обурений тим, що автор не пошкодував чорної фарби для козаків. А ті ж розмовляють українською точнісінько так, як і мешканці Надбужжя. „Це ж один з нами народ!“ — думав тоді молодий берестець. Правди він так і не домігся, але через кілька десятиліть на внука вплинув.

ПРО ЧЕРВОНО-ЗЕЛЕНІ КРИНИЦІ ТА ЖОВТО-БЛАКИТНІ ВУЛИКИ

Виявляється, в селі Величковичі, що неподалік білорусько-польського кордону, є вулиця Тараса Шевченка! Це зовсім не характерно для Берестейщини. Зате тут, справді, модні синьо-жовті кольори. Поліщуки і будинки фарбують синьо-жовтим, а дехто й вулики... В одному місці побачив криницю, пофарбовану у червоний та зелений кольори, та ще й з білою смужкою. Це кольори офіційного державного прапора. Так що насправді тут уже дві ідентичності — сучасна білоруська і давня поліщуцька, проукраїнська. Провідав у Величковича колишнього моряка-китобоя Володимира Горося. Той теж свого часу шукав правди і писав у віршах:

*Але ж перший українець тут од віку господар,
З давен-давна свої межі він, як око, шанував
Каменець та Білу Вежу волинянин збудував...*

Справді, навіть південна частина Біловезької Пущі — зона українських говірок. У Біловезькому селищі колись факультативно викладали українську мову. На початку 1990-х років підприємець Михайло Петрукович виділяв на українську справу чималенькі суми, сподіваючись, що запрацюють українські садки й школи. Однак влада тоді була категорично проти вивчення української мови. Можливо, тепер, після зустрічі наших президентів, дещо зміниться. Ситуація на Берестейщині трохи нагадує кубанську. Хоча ні, не в усьому... Кубань більш проросійська і проімперська, а білоруси з українським сентиментом таки більш прозахідні. Прикро тільки, що не знайдено формули, яка б дала змогу якось офіційно підтримати українську ідентичність. Тому з українською мовою на Берестейщині ще гірше, аніж з білоруською. Остання бодай формально є державною, і дещо для її підтримки таки робиться. Білоруською заговорили залізниця, метро і міський транспорт. І в столиці, і в Бресті є чимало плакатів, які закликають учити мову. Коли їхав електричкою з Барановичів до Мінська, то переконався, що оголошення білоруською мовою таки впливають на мовну орієнтацію. Приблизно 20—25 відсотків пасажирів, відчуваючи підтримку держави, почали розмовляти в електричках білоруською, точніше „трасянкою“ (аналог нашого „суржика“). Ніби й небагато, але раніше й того не було.

ПРАЦЮВАТИ НА ЗБЛИЖЕННЯ УКРАЇНИ ТА БІЛОРУСИ

Якою могла б бути позиція українського суспільства? Ми кровно зацікавлені в існуванні незалежної, білоруськомовної Білоруси. Дай, Боже, щоб запанувала білоруська мова від Вітебська до Бреста! Але нерозумно було б відмовитися від послуг берестейців, як від сили, здатної суттєво зблизити наші народи. Принаймні, саме це середовище може народити багато людей, що зводять мости між нашими країнами.

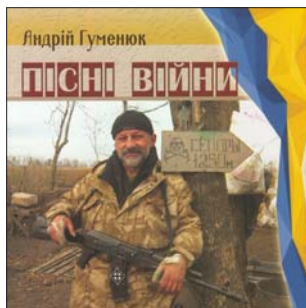
Варто згадати про часопис „Справа“, яким опікується письменниця і перекладачка Наталка Бабина. Поряд із художніми текстами там друкуються науково-популярні та публіцистичні статті українською, білоруською, російською мовами та берестейськими говірками, що зацікавило місцеву інтелігенцію. Водночас „Справа“ співпрацює з популярними курсами білоруської мови „Мова нанова“. Всі читачі „Справи“ вболівають за білоруську мову. Але не завжди є розуміння влади.

„На жаль, у Білорусі не хочуть визнавати, що берестейські говірки належать до української мови і мало чим відрізняються від говірок Волині,— розповідає Наталка Бабина.— Хоча, як і українські говірки Берестейщини, слід плекати білоруські говірки Чернігівщини. Потрібна популяризація, пробудження людей, яким було б не соромно послуговуватися своїм діалектом. Доречно проводити конкурси, наприклад, шоу „Маємо мову“, на якому заохочувалося б уміння творити рідною говіркою...“

На цій оптимістичній ноті берестейської подвигниці і завершимо нашу розповідь про цікавий в етнографічному аспекті регіон Білоруси.

Сергій ЛАЦЕНКО

ПІСНІ ВІЙНИ

22 серпня 2018 року під час запису передачі на радіо „Незалежність“ я познайомився з надзвичайно цікавою людиною — бійцем АТО, сином голови Крайового братства ОУН-УПА, багаторічного в'язня сталінських таборів Дмитра Гуменюка Андрієм Гуменюком. Виявилось, що це львівський художник, доброволець — людина, наділена талантом спостерігати, аналізувати і відтворювати побачене. Етюди про війну з російським агресором у формі „розмови з самим собою“ він назвав „Піснями війни“. За його словами, співав, що співалося, проте співав чесно, не фальшивив. Пісні Андрія — це реалістичні картини жорстокої війни і водночас героїка бійців, що стали на прох за рідну Батьківщину.

Ідея видати 26 етюдів окремою книжкою належить Ігореві Калинцю, а реалізував її Микола Мудрик та колектив видавництва „Сполом“. Андрій Дмитрович дозволив редколегії опублікувати низку етюдів про війну у „Віснику НТШ“, за що йому щиро дякуємо.

С. Г.

Пісня про романтику

ВІЙНА. В цьому страшному слові молодим хлопчикам вчувається героїчна романтика. Старим людям теж вчувається. Але чим глибше влязеш у війну, то все менше і менше тої романтики. Життя — щоб жити, а не вбивати і вмирати.

Є, звичайно, героїзм і романтика. Є побратимство і справжня чоловіча дружба. Є підлість і зрада, глупота і нікчемність.

Все Є, але все це в сумі — якихось тридцять відсотків, все решта — важка, невдячна, часом дурна ПРАЦЯ. Під дощем, снігом, обстрілом.., де важко надібати ту романтику.

Це коли пригнали фуру з дерев'яками для укріплення окопів і будівництва бліндажів. Важкезні, довжелезні балки з сирого дерева, і доводиться втрюх з Ясем і Скибою їх розвантажувати. Пупці надриваєш, серденько вистрибує, водій нерпує:

— Ви так три дні будете розвантажувати.

А в Пісках триває бій і аж під вечір ВВ привозить хлопців на допомогу. Але це в Красіку на базі батальйону.

І не знаю, що думали інженери-фортифікатори і скільки грошей вбухали в ці одоробла, але стовідсотково не думали, що ці їхні конструкції доведеться перти в Піски і тягати під обстрілом на передок.

Це не те, як кацапня укріпляла свою „жабу“, ми ж дотримуємося Мінських угод: тільки спосте-

Пісня шахти „Бутівка“

Темно. Ідемо нашим „Буцефалом“ на шахту „Бутівка“.

Проїздимо повз Авдіївку. Гримить обстріл. Авдіївка накрита темрявою. Лише хімкомбінат Ахметова сяє вогнями, як новорічна ялинка. Це щоб сепори бачили, куди стріляти НЕЗЯ.

Ідемо без ввімкнутих фар. Добре, що випав сніжок і на ньому гарно вимальовується коля. Відхилитися від неї не варто, можна і на фугас нарватися.

Блокпост. Називаємо гасло (пароль, позвизклому). Попереджають бути уважними. Є інформація — десь пройшла кацапська ДРГешка.

Директор сміється:

— Яка, до біса, ДРГ?

Всі ДРГешки давно вже сидять тут по хатах. Не вибори робити, а вводити надзвичайний стан, комендантську годину. Провести тотальну зачистку. І ніхто за 10 кілометрів від передової не буде

рігали, як вони мило і спокійненько укріплялися. Укріпились, а тепер хріндячать зі всього дозволеного і недозволеного. І навіть як прийде просвітління і дозволять відповідати — спробуй дістань їх там.

Це коли Юрчик із Дрогобича, наш Юрій Дрогобич, усю ніч на морозі надривався і рихтував старий БТР, а зранку прийшли штурмовики, сіли на броню і поїхали на свій подвиг. Стоїть змучений Юрко, весь у мастилі і з побитими руками. Він червоними від безсонної ночі очима і з заздрістю дивиться їм навздогін, навіть не усвідомлюючи, що для їхнього подвигу він учинив свій подвиг.

Це Танчик з Правого сектора, безвідмовний Танчик, який у Пісках нам з Артемом заладував акумулятори, а потім прилетіла кацапська міна... і Танчика не стало — залишилась дружина і троє діточок.

Це Ясь, котрий, як Христос Лазаря (не сприйміть за святотацтво!), воскрешає ті залізяки з минулого століття. Ясь, який під вогнем вивозив поранених з аеропорту і воює без ротацій — до ПЕРЕМОГИ.

Всі вони — ЧОРНОРОБИ ВІЙНИ, їх не будуть кликати на телешоу і вручати ордени. Але перед ними всім нам треба стати на коліна.

Ось така вона РОМАНТИКА. РОМАНТИКА ВІЙНИ.

Така ПІСНЯ.

підриватися на розтяжках і фугасах. КРАПКА!

Ідемо. В темряві якась шляхова розв'язка. Крутий закрут. Вистрибуємо на верхню дорогу. Зверху віддала видно шахту „Бутівка“. Шахту обстрілюють. Зупиняємось. Тутіше затягуємо липучки на броніках, нап'ялюємо каски. Василь міняється з Директором. Той сідає за кермо. Цю дорогу він знає наосліп — кожен камінь, кожну вирву.

Директор тисне на газ. „Буцефал“ рве з місця. Кермує, перемикає швидкості правою рукою, лівою на перев'язі допомагає. Гальмо, щеплення, перемкнув і ГАЗУ, ГАЗУ. Профік. Таксував у себе в Бердянську.

„Буцефал“, стрибаючи врізнобіч, мчить назустріч обстрілу. Дорога вся покалічена вирвами, на білому сніжку ями, як чорні, роззявлені, волаючі пельки — все навколо ВОЛАС.

Влітаємо на шахту, проскакуємо повз два БТри, завертаємо за якусь недоруйновану стіну.

Різко гальмуємо, всі подалися вперед, на мить застигли, назад, зупинились. Повні штанці адреналіну (камуфльовані штанці). Але нічого не трапилось.

Під художній свист кацапського залізничця розвантажуються. Хлопці раді й здивовані бачити Директора. Ще чотири дні тому його всього в крові, під обстрілом, вивозили в Авдіївку, потім гвинтокрилом у Дніпро. А тут знову під обстрілом він з'являється, чортяка...

Ніч. Вилажу назовні. Тиша неймовірна. Опицяешся в якомусь НЕРЕАЛЬНОМУ СВІТІ. НЕЗЕМНИЙ ландшафт. Поверхня в кратерах. Наче чудернацькі монстри нависають понівечені залізні конструкції. Подекуди залишки металевої обшивки, продірявлені, як решето.

Колись ця руїна була шахтою. Давали „СТРАНЕ УГЛЯ”. Донбас порожняк не гоніт. Годували ВСЮ СТРАНУ. І жили тут особливі ДОНЄЦКІЄ ЛЮДИ. Особлива каста гордих шахтарів — трудивників і, на жаль, ІДИОТІВ. Які не любили ФАШИСТОВ-БАНДЕРОВЦЕВ. А любили команду „Шахтёр” і благодійника Донбасу, папу Ахметова. Важко працювали, тупо пиячили, дико гуляли з поножовщиною, любили Росію і начхати хотіли на Європу і гомосексуальні цінності. А то, що самі в гівні — це не тому, що ПАПШК з БРАТВОЮ обирали, а тому, що та Україна все забирала.

А коли фашисти майдануті пугч проти їхнього ПАЦАНА схріндячили, вирішила каста роботя-

Жорстка пісня

Вирахували КРОТА. Чоловічок, такий собі, москаль би сказав „разбітної і обцітельной”. Але болітцем посмерджувало весь час.

Тут взагалі не варто дуже телефонувати. Мобільне покриття лише на верху. А він оце внадився. Цапнули. Забрали мобілку. Останнього дзвінка стерти не встиг. Натискаємо:

— Что, еще дайош? Давай і прячя. Щас будем хохлов бить.

— Та ні, дорогенький, вітаннячко тобі від БАНДЕР.

Тоді почалися сопливі шмарки:

— Заставілі.

— Семью держат.

Слізно просився здати його СБУшникам.— Ага. Вже. Кротам місце в землі. Щоб затлумити жалість, згадуєш падлючого Крота, який знуцався

Пісня про жінок

Жінки на фронті — це щось неймовірне і великий ДОКІР.

Яна Зінкевич, Оленка Білозерська, надзвичайна Оленька Годованець, Лисичка, Синичка, Ніка, Альма...

Їм всім треба низько вклонитись і стати перед ними на коліна з опущеними очима. І оце їдиш на передок п'ятим колесом до воза, щоб не жити з опущеним поглядом.

Ця клята війна. Вона мусіла бути, вона була неминуча, але чого так пізно? Чому тоді, коли ти вже підстаркуватий, пробігаєш 100 метрів в броніку і здихаєш. І цей бісів діабет, і серце без перикарда — чому так пізно?

Але надвечір'я — це ще не вечір. Чуєте, кацапи і лугандони — ЦЕ НЕ ВЕЧІР!

Пісня з гіркотою

Підвезли мене до Києва. Колись, коли вештався по закордонах, і раптом як чув українську мову, озирався. Йду Києвом і озираюсь, як закордоном.

— Що? Знову про мову?

цих ТЕРПІЛ-ІДИОТІВ, що с Україною, Їм не по путі, і закричали дружно: РО-СІЯ, РО-СІЯ!!!

Стоїть зараз ця руїна — ШАХТА „БУТІВКА” як меморіал ТУПОСТИ і ЗРАДИ. Простір неземний, нелюдський.

В останній п'єсі нашого театру є фраза:

— Люди, як діти в дитячому садку. Кубиками складають слово БОГ з неправильних літер.

У слові ВІЙНА немає жодної літери до слів БОГ і ЖИТТЯ. І в цьому меморіалі, в цьому нелюдському, нежиттєвому просторі декілька десятків людей НАПЕРЕКІР ВСЬОМУ живе, їсть, спить. Сумує, радіє. Жартує і сміється. Вбиває і вмирає. І все для того, щоб Україна не перетворилась на МЕМОРІАЛ такої ж глупоти і безглуздя.

Україно, не зрадь цих хлопців. НЕ стань МЕМОРІАЛОМ.

І блідий місяць на ту пору в цьому Донецькому небі то вирина, то потопа. В його холодному світлі три БТРИ бовваніють чорними силуетами, ніби загублені місяцеходи в місячному ландшафті.

Довга затяжна кулеметна черга рве тишу і повертає реальність. Наляканий блідолиций ховається за хмари. Шахта „Бутівка” провалюється і падає в темряву.

А в кулеметників кішка народила шестеро кошенят, і, як би це не звучало парадоксально в цьому нежиттєвому просторі, це ще одне утвердження ЖИТТЯ. ПІСНЯ!

над бідною Дюймовочкою. О, сучара, хотів на ній женитися. Кроти — падлюки. Сюр якийсь.

А ПОЛЕГЛІ ХЛОПЦІ. А сльози МАТЕРІВ. А СИРОТИ. Це вже не сюр.

Жалість зникла.

— ЩО? Не ГУМАННО?

— А хто вам сказав, що ВІЙНА — річ ГУМАННА?

— А в нас, любі співгромадяни, щоб ви знали, КУРВА-ВІЙНА.

Так, звичайно, ВОЇНИ СВІТЛА і ДОБРА.

Тому і буква „А” і „Н”, і буква „Г” є. Але трьох літер замало, щоб зі слова ВІЙНА скласти слово ГУМАННІСТЬ.

От така ПІСНЯ. ПІСНЯ ВІЙНИ. Жорстокий мінор. КОДА.

А жінки в тилу. Наші волонтери Раїса Шматко з Києва, неймовірна дрогобиччанка Марія Головкевич. А наші зозульки, наші дружини: хлопці воюють, я бавлюся у війну, а вони переживають. Тягнуть на собі весь тягар родинного життя і моляться за нас. І поки наші зозульки моляться, з нами нічого не станеться. Я, щоб моя птася не хвилювалася, казав, що їжджу в Хирів на полігон інструктором. Хоч якщо взяти географічну назву і те, куди я їжджу, — то не таке вже я й брехло. Воно то вже вилізло, але однаково їдиш, це вже як наркотик та й і жити не хочеться з опущеними очима.

Ми такі круті й геройські, але нам до наших зозульок ще човгати й човгати. Жінки наші. Наша ПІСНЯ.

— Лисий, ну ти вже заграє.

— Всі ці повтори, моралізуючі вставки, руйнують літературну канву, збивають ритм, нищать композицію...

— А мені байдуже. Я в літератори не пнуся. Що болить, про те й співаю.

Ідеш Києвом і хочеться вішати гасло: „Українській державі — україномовну столицю!“ ВІШАТИ ХОЧЕТЬСЯ?! О фашист!

І стовідсотково знайдеться любий співгромадянин, що скаже: „Шо ти, кіпішуєш? Київ завжди бил рускоязычним. Київ Булгакова і Белой Гвардії, гаспада офіцери, честь імяю“...

„Гаспада офіцери і товарищі комісари“ розстрілювали киян за хохляцкіє уси. Людоньки! Києву вже давно минуло півтори тисячі років. А російськомовні зайти осіли тут як нацменшина лише в 19 столітті.

Іду на Інститутську вклонитися Небесній Сотні. А добра половина їх була російськомовними. І будь мудрим.

І знову тобі скажуть:

— Відете, а ви со своей мовой.

— Только раз'їднате укрАінцев. І скажуть це з наголосом на „А“.

А далі підуть усі ті фальшиві ідеологи, які окупант десятками років вбивав у голови укрАінцев.

— Так історическі слажилось, какая разніца, главное, чтоб человек бил хароший...

Десятиліттям вбивали в мізки ідеологему про братній російський народ. І треба було аж війни, щоб позбутися тої фальші, щоб хохли трішки прозріли. Шо ж таке має статися, щоб укрАінці позбулися вбитого окупантами в мізки „КАКАЯ РАЗНІЦА“?

Бог дав нам два найдорожчі клейноди, два скарби — НАШУ ЗЕМЛЮ І НАШУ МОВУ. Іншої — ні землі, ні мови у нас немає. За землю ми кров проливаемо, а мову спокійнісінько віддали окупантові і кажемо „КАКАЯ РАЗНІЦА“? А нехтувати Божим даром — гріх, малороси хрінові!

А тут ще й кинули тезу — на Майдані боролися російськомовні, на фронті воюють, життя за Україну віддають російськомовні. Мова тут ні до чою. І як ловкенько і влада, і любі співгромадяни вхопились за це. Всьо нормальюк! Нема чою переживати! Є виправдання. Можна заспокоїтись, огорнути себе в ковдру хохляцкої ліні. Дивитись кацапські, а то й наші російськомовні серіали (останнім часом з'явилися і такі) на нашому ТіВі. Слухати москальську попсу і кричати „Слава Україні!“ Маладци, хохли, маладци. „КАКАЯ РАЗНІЦА“? Мова тут ні при чім. Але чомусь найбільша біда в державі там, де найменше державної мови.

Перед виборами хохли роблять соціологічні опитування і з'ясовується, що мова у них на 31-му місці, і від цього вони страшенно тішаться — з мовою проблем „німа“, що німа, то німа. Божий дар на 31-му місці! Охрінити можна.

Є міжнародна класифікація — НЕШЕНАЛ ІДІНТІФІКЕЙШН. Так там не на 31-му, а на 1-му місці стоїть що-о?

— ЛЕНГВІДЖ.

Маладци, хохли! Тільки не обурюйтесь, коли якесь пуйло каже, що ми „адін народ“, а „укрАїнское гасударство і Україна — ето НСДОРАЗУМЕ-НІЄ“. Не обурюйтесь, малороси хрінові. Поки ми не позбудемося ганебного явища русскогаварящего укрАінца в Україні, поки російськомовні укрАінці замість „КАКА Я разніца“ не усвідомлять, що вони продукт окупації, ба — не просто продукт, а й самі зі всім своїм патріотизмом — носії окупації,

поки держава не оголосить тотальної дерусифікації, сидіти нам всім в дупі. О так-то, хохли-малороси і всі інші любі співгромадяни.

Не те, що я так ненавиджу російську мову, але не моя вина, що Москва з російської мови зробила інструмент окупації, а з окупацією треба воювати. КРАПКА. АМІНЬ!

Отак столицею йдучи, я гірко міркував. Зі столиці знову в дорогу. Іду автобусом. Надворі спека, в автобусі духотінь, шукаєш тінь.

Згадалося. Років понад двадцять тому Україна святкує 500-ліття козацтва. Літо. Спека. Полтавщина. Степ безкрай. Все як у чехівському степу, лиш не бричкою їдеш, а сільським автобусом. В автобусі милі, привітні, добрі місцеві тітоньки і дядьки. Оце ж бочки, мило гомонять, осью ж бочки трішки жартують. Спека на привітність атмосфери не вплива. Душі солодко. ПІСНЯ.

Назустріч автобусу зо три десятки хлопців на конях у шароварах — оголені засмагли торси. Повертаються зі свята. Лунає:

*Ма а-руу-ся я, раз, два, три, чотири
Чорнявая дівчина, в са-аду ягоди рвала...
Ма-ру-у-ся, роз..!*

Спина випростовується, плечі розпрямляються. ПІСНЯ.

Зиркаєш на місцевих тітоньок і дядьків з якоюсь навіть задрістю. В нас — опришки, козаки — то більше їхне. Подумалося, що сказав би кацап, якби побачив своїх козацьков, служивих царя. (Цих падлюк, бачили їх на Донбасі???) Заричав би:

— ВО-О! Наши!!! Казакі!!!

Що би сказав грузин, коли б побачив своїх хлопців на конях? Гордо промовив би:

— О-О-О! Наші! Джигіті!

А що сказали милі, добрі, привітні тітоньки і дядьки? А вони сказали:

— Ото смотри. В казаков іграються.

— Делати ім нічого.

— Та лучче би работали.

Солодкість пропала. В душі гіркий сором — КРІПАКИ! Намагаєшся якось їх оправдати (любиш же). Мовляв, перші роки незалежності. Окупант клятий, так, сволота, замулив народові душу. Шодня треба по краплині вичавлювати з себе РАБА. Як той же Антон Павлович писали.

І от зараз знову їду автобусом. І це вже не Полтавщина. Це вже Волинь синьоока. В автобусі місцеві мешканці, місцевий водій і на весь салон кацапська блатна попса. Звертаю увагу. Дивляться на тебе, як на придурка. Але водій москальську попсу вимкнув. За якийсь час вмикає:

*Гей, кум, кума
Куму не дала.*

Хотілись-те, вуйку, українське? Маєте українське. Сидиш і хрінєш.

Мудрий український народ. У кожному народі БИКІВ ніхто не відміняв. Але чою їх так багато? І на фронті, як це не прикро, їх теж вистарчає. Скільки ще того всього розгрібати і розгрібати? І клятий дідько, який часами намагається тобі нашіптувати сумніви про Бога, шепоче:

— І згараздило тебе народитися укрАїнцем...

А ну, гайбай своїми ратицями звідси, падлюко рогата. УКРАЇНА ПОНАД УСЕ!!! І не тішитися. РОЗГРЕБЕМО! КРАПКА. АМІНЬ!!!

Така от ПІСНЯ з ГІРКОТОЮ.

Андрій ГУМЕНЮК

З ПОТОЧНОГО ЖИТТЯ НТШ

XXIX НАУКОВА БЕРЕЗНЕВА (ШЕВЧЕНКІВСЬКА) СЕСІЯ НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМ. ШЕВЧЕНКА В УКРАЇНІ

(31 березня 2018 року)

29-та Наукова (Шевченківська) сесія Наукового товариства ім. Шевченка розпочалася 15 січня і завершилася Пленарним засіданням 31 березня 2018 р. За кількісними показниками вона була доволі масштабною. Відбулися засідання у 36 комісіях і 10 осередках Товариства. У програмі було задекларовано близько 900 доповідей і понад 900 учасників. Приблизно 340 виступів припадає на комісії НТШ у Львові, а 550 — на осередки, що не свідчить про ліпшу ефективність роботи осередків, натомість у деяких із них засідання, напевне, відбувалися формально.

Президія Пленарного засідання XXIX Наукової березневої сесії НТШ.
Зліва направо: Наталія Хобзей, Іван Монолатій, Михайло Шалата, Роман Гладішевський, Роман Кушнір, Сергій Світленко, Григорій Никіфорчин; доповідає Микола Литвин

Окрім традиційних засідань комісій і секцій, відбулися семінари, тематичні „круглі столи“, конференції, презентації видань. З-посеред них такі наукові семінари і конференції: „Галицько-Волинська держава у світлі сучасних досліджень“ та „Українська шляхта Галичини в XV—XX століттях: історія та родова пам'ять“ (Історична комісія), „Західноукраїнська та українська еміграційна книга першої половини XX століття: соціокультурний вимір“ (Комісія бібліографії та книгознавства), семінар пам'яті Івана Пулюя (Комісія фізики), ІХ Антоновичеві читання (Музикознавча комісія), „круглий стіл“ „Актуальні проблеми економічної соціології“ (Соціологічна комісія) тощо. Найбільше засідань (чотири) провела Комісія архітектури та містобудування; по три Комісія тіловиховання і спорту імені Івана Боберського, Лікарська, Літературознавча та Музикознавча комісії. Дев'ять

комісій організували по два засідання (Історична, Спеціальних (допоміжних) історичних дисциплін, Правнича, Соціологічна та ін.), а решта двадцять дві по одному (серед них Комісії матеріалознавства і механіки; Комісія образотворчого й ужиткового мистецтва та Інститут колекціонерства провели спільні засідання). Натомість жодного разу не збиралася Археологічна комісія.

Дві комісії до своїх засідань опублікували книжки, що є вагомим внеском у науково-видавничу діяльність Товариства у цьому році. Йдеться про Історичну комісію, під титром якої побачив світ збірник „Українська шляхта Галичини: в XV—XX ст.: етносоціальний розвиток, суспільний статус, національна свідомість“ (упорядник А. Фелонюк. Львів, 2018, 112 с.) та „Матеріали доповідей Комісії архітектури та містобудування НТШ (28—29 березня 2018 р.)“ (упорядник Ю. Діба. Львів, 2018, 80 с.).

Завершилася сесія пленарним засіданням в актовій залі Львівського національного університету імені Івана Франка. У ньому взяли участь 87 дійсних та 62 звичайні члени і 19 представників шкіл Львівщини. Зі вступним словом виступив голова Товариства Роман Кушнір. Він зосередив увагу на здобутках НТШ останнього часу, обставинах, які перешкоджають роботі його членів, зокрема, на недофінансуванні науки. Пізніше Р. Кушнір вручив голові Департаменту освіти і науки Львівської облдержадміністрації Любомирі Мандзій сертифікат на комплекти Енциклопедії НТШ для шкіл Львівщини. Цей проєкт реалізовано у рамках програми „Поповнення бібліотечних фондів шкіл Львівщини“. Привітав учасників пленарного засідання голова Львівської ОДА Олег Синютка, який розповів про труднощі фінансування науки у зв'язку із військовими діями на Сході України.

У першій частині засідання заслухано шість доповідей. Два шевченківські реферати виголосили Михайло Шалата („Тарас Шевченко у вічності“) та Сергій Світленко („Козаколюбство у поетичній творчості Тараса Шевченка“). Дві наступні доповіді присвячено Західно-Українській Народній Республіці, сторіччя якої відзначається цього року. Микола Литвин зосередив увагу присутніх на ЗУНР у контексті європейської геополітики,

а Іван Монолатій висвітлив станиславівський період в історії цієї держави. У березні 2018 р. виповнилося 90 років від народження першого голови відродженого НТШ в Україні Олега Романіва (1928—2005). З цієї нагоди присутні заслухали виступ Григорія Никифорчи на „Олег Романів — життя у сродній праці (до 90-річчя від народження)“. Заключну доповідь, яку виголосила Наталія Хобзей, присвячено 100-літньому ювілею одного із найвідоміших мовознавців української діаспори Олексі Горбача („Олекса Горбач — лінгвіст, енциклопедист, видавець... (до 100-річчя від народження)“). Із текстами цих виступів можна ознайомитися у „Віснику НТШ“ за 2018 р. (ч. 59, 60).

Після перерви у другій частині засідання підбито підсумки роботи 29-ї Наукової сесії у комісіях та осередках Товариства. Виступали голови осередків у Дніпрі (Сергій Світленко), Рівному (Андрій Бомба), Тернополі (Михайло Андрейчин) та Івано-Франківську (Василь Мойсишин). Про роботу

У залі засідань

комісій звітували їхні голови: Роксоляна Зорівчак (Комісія всесвітньої літератури ім. Г. Кочура), Петро Куцик (Економічна комісія), Олег Шаблій (Географічна комісія), Олександр Козаренко (Музикознавча комісія), Ярослав Тарас (Етнографічна комісія). Відбулося обговорення доповідей, поінформовано присутніх про нові наукові видання, запропоновано шляхи поліпшення роботи комісій та осередків Товариства. У кінці засідання Р. Кушнір вручив подяки за меценатську підтримку НТШ низці його членів, а науковий секретар Роман Пляцко зачитав проект ухвали сесії, який підтримано одноголосно.

Завершилося пленарне засідання 29-ї Наукової сесії НТШ концертом фортеп'яної музики Василя Барвінського та Бориса Лятошинського у виконанні заслужених артистів України, членів НТШ Оксани Рапіти та Олександра Козаренка.

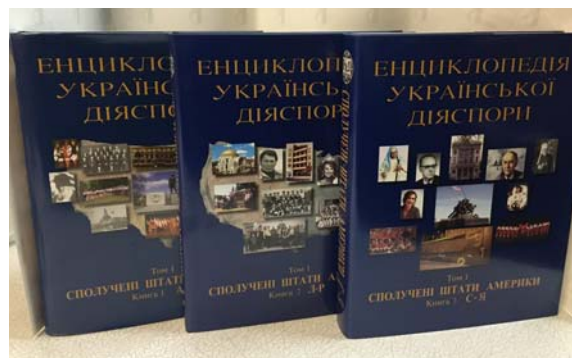
Під час засідання у фойє актової зали ЛНУ ім. І. Франка діяла виставка-продаж видань НТШ, які вийшли друком у Дослідно-видавничому центрі НТШ у Львові, а також в осередках Товариства.

Андрій ФЕЛОНЮК

ПРЕЗЕНТАЦІЯ „ЕНЦИКЛОПЕДІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ДІАСПОРИ” (ЕУД)

11 червня 2018 р. у залі засідань НТШ (вул. Винниченка, 24) відбулася презентація „Енциклопедії української діаспори“ (ЕУД) (т. 1, кн. 1—3) — довідкового видання, присвяченого українській діаспорі США. Її представив директор адміністрації НТШ Америки Василь Лопух. Він зупинився на ідеї видання енциклопедії, запропонованій дійсним членом НТШ Василем Маркусем наприкінці 1980-х рр., етапах її реалізації. 31 грудня 1987 р. голова НТШ Америки Ярослав Падох, головний редактор ЕУД Василь Маркус та президент Фундації приятелів Енциклопедії України Володимир Баранецький підписали угоду про підготовку ЕУД. Всю організаційну та науково-видавничу роботу взяло на себе чиказьке бюро енциклопедії під керівництвом головного редактора В. Маркуся та співредактора Дарії Маркус, а фінансові видатки — НТШ Америки і Фундація (оплата редакторської роботи, наукових подорожей тощо). Спершу було заплановано видати шість, а після розпаду СРСР, сім томів за країнами і континентами, де проживають українці: „Сполучені Штати Америки“ (1-й том), „Канада“ (2) „Південна Америка“ (3), „Австралія, Азія, Африка“ (4), „Західна Європа“ (5), „Середньо-Східна Європа“ (6) і „Країни колишнього СРСР“ (7). 1995 р. з'явився друком 4-й том ЕУД під егідою НТШ

Америци і НАН України, присвячений Австралії, Азії та Африці. Одночасно з цим томом готувалися до друку інші томи, але пріоритетним залишався перший, присвячений українцям у США. Матеріали до цього тому на громадських засадах збирали члени регіональних комітетів ЕУД у Детройті, Нью-Джерсі, Нью-Йорку та Філадельфії, які надсилали до чиказького бюро для остаточного

го редакційного опрацювання. 2006 р. було відновлено співпрацю бюро з управою НТШ Америки в Нью-Йорку, завдяки якій у 2009 р. вийшла перша

книга американського тому (А-К, 433 с., 1942 гасла, 695 світлин та ілюстрацій). Її підготовлено в Чикаго, а НТШ А покрило видавничі витрати. Друга (2012 р., Л-Р, 348 с., 1256 гасел, 470 світлин та ілюстрацій) та третя книги (2018 р., С-Я, 528 с., 1322 гасла, 850 світлин та ілюстрацій) готувалися до друку вже у Нью-Йорку (НТШ Америки), Чикаго (Надія Заяць) та Філадельфії під керівництвом О. Поповича, який став її головним редактором. До підготовки цих книг ЕУД активно долучився Філадельфійський регіональний комітет ЕУД в особі Олександра Лужницького (голова), Ярослава Заліпського, Олекси Біланюка, Альберта Кіпи, Леоніда Рудницького, Марти Тарнавської та ін., які на громадських засадах опрацьовували відповідні гасла. О. Лужницький став співредактором третьої книги. Над макетом і підбором світлин працював директор адміністрації НТШ А Василь Лопух, мовне редагування виконав науковий співробітник Товариства Василь Махно, всю координаційну роботу здійснював Орест Попович, президент НТШ А у 2006—2012 рр. Головними спонсорами енциклопедії були НТШ Амери-

ки, Фундація приятелів Енциклопедії України, а також Українсько-американська федеральна кредитова спілка „Самопоміч“ в Чикаго, Федеральна кредитова кооператива „Самопоміч“ в Нью-Йорку, Фундація „Спадщина“ банку „Певність“ в Чикаго, й інші жертводавці.

У книгах американського тому вміщено за змогою вичерпну інформацію про церковні та світські установи й організації, інші прояви українського життя у США в історичній перспективі, місцевості, де проживають українці, біографи найпомітніших представників діаспори у різних сферах суспільної діяльності, тематичні статті з історії, мистецтва тощо. Заплановано видати четверту книгу із доповненням і виправленням опублікованих гасел.

Участь в презентації ЕУД взяли голова НТШ в Україні Роман Кушнір, члени Президії Товариства Борис Білинський, Лідія Бойчишин, Михайло Глушко, Андрій Гречило, Анатолій Карась, Роман Пляцко, Андрій Фелонюк, Олег Шаблій, Роман Яців та інші НТШівці.

Редакція

ВШАНУВАННЯ 125-ЛІТТЯ НЕСТОРА НИЖАНКІВСЬКОГО У ЛЬВОВІ

Музикознавча комісія НТШ з ініціативи її багаторічного голови, професора Юрія Ясіновського розпочала новий сезон своєї роботи із вшанування 125-літнього ювілею свого члена — композитора, музикознавця, педагога і публіциста, організатора музичного життя, учасника визвольних змагань 1918 р. — Нестора Нижанківського.

29 серпня 2018 року у Львівській філармонії відбувся величавий концерт з його творів, де прозвучали хорові обробки стрілецьких пісень зі „Співаника Червоної Калини“ (у виконанні Галицького академічного камерного хору під батутотою доцента Мар'яни Ферендович), солоспіву в інтерпретації Заслужених артисток України Лілії Коструби (сопрано) та Ярослава Матюхи (фортеп'яно), фортеп'янна та камерна музика („Великі концертні варіації“ блискуче заграла Мар'яна Самотос, Фугу та тему ВАСН — Олена Степанюк, „Вальс“ та „Інтермеццо“ для фортеп'яно — Олександр Козаренко, Тріо мі-мінор — Марко Комонько (скрипка), Ярослав Мигаль (віолончель), Мирослав Драган (фортеп'яно).

Наступного дня (30 серпня 2018 р.) у Парковій аудиторії Центру митрополита Андрея Шептицького Українського католицького університету відбулася наукова конференція за участю членів Музикознавчої комісії НТШ зі Львова, Дрогобича, Івано-Франківська. Дванадцять доповідей розгор-

нули перед присутніми багатоаспектну діяльність Н. Нижанківського — не лише як найосвіченішого галицького музиканта (випускника Інституту музикології Львівського університету, Вищого музичного інституту ім. М. Лисенка, аспірантури при Празькій консерваторії, доктора філософії Віденського університету в галузі давньослов'янської історії), але й як члена НТШ та творця і голови Співки українських професійних музик. Виголошені матеріали вийдуть збіркою праць Музикознавчої комісії НТШ.

І наостанок — у рамках 25-го Книжкового форуму у Дзеркальній залі Львівської опери 17 вересня 2018 р. відбулася презентація художнього альбому Романа Яціва про творчість малярки зі Швейцарії Зої Лісовської-Нижанківської — онуки компози-

Під час презентації. Зліва направо: Андрій Содомора, Роман Яців, Зоя Лісовська-Нижанківська

тора, що була присутня разом із донькою Ладодо (також художницею). Згодом у приватній зустрі-

чі у домі Віри Білавич, у товаристві зі Стефанією Павлишин, Андрієм Содоморою, Надією Труш, з'ясувались цікаві подробиці із життя родини Нестора Нижанківського (зокрема, його племінниця, першої джазової зірки Галичини Ірини Яросевич-Богданської-Андерс).

21 вересня 2018 року відбулася зустріч зі студентами Львівського музичного коледжу ім. С. Людкевича, що стало завершальним акордом вшанування 125-літнього ювілею Нестора Нижанківського.

Олександр КОЗАРЕНКО

ОБГОВОРЕННЯ ПРОЄКТУ НОВОЇ РЕДАКЦІЇ УКРАЇНСЬКОГО ПРАВОПИСУ (ЗАСІДАННЯ ПРЕЗИДІЇ НТШ 11 ВЕРЕСНЯ 2018 РОКУ)

Про „правописну війну“ йшлося на засіданні Президії НТШ 11 вересня 2018 року. Історія сучасного українського правопису почалася 100 років назад, коли у 1918 р. Міністерство народної освіти ухвалило „Найголовніші правила українського правопису“, які уклав Іван Огієнко. Кількома роками пізніше правописна комісія Української академії наук, яку очолював А. Кримський, допрацювала ці правила, основну увагу зосередивши на фонетичному правописі П. Куліша — Б. Грінченка, і ухвалила „Найголовніші правила українського правопису“ у 1921 р. Саме ця редакція лягла в основу „Харківського“ Українського правопису 1928 р. Всеукраїнська правописна конференція, що відбулася в Харкові 1927 р., ухвалила перший соборний академічний Український правопис. А нарком освіти М. Скрипник після цього скріпив його своїм підписом. Тому його ще називають „скрипниківським“. А вже у 1933 році цей Правопис оголошено „націоналістичним“. Насильницька зміна внутрішньої структури мови на всіх її рівнях (фонетика, словотвір, морфологія, синтаксис) призвела до „норм“ радянської української мови, що дало змогу максимально уподібнити її до російської.

Лише на I Міжнародному конгресі українців 1993 року постало питання про потребу створити для українців всього світу єдиний правопис. Було сформовано Українську національну комісію з питань правопису при Кабміні України на чолі М. Жулинським. Відповідальність за роботу комісії покладено на Інститут української мови. „Проект нової редакції Українського правопису“ підготував В. В. Німчук, він був опублікований у 1999 році. Цей проект обговорювали мовознавці в компетентних наукових установах, однак активно розпочалася кампанія проти основних нововведень, які повертали українській мові українське обличчя. У 2002 р. президент Л. Кучма запропонував „частково переглянути персональний склад“ Правописної комісії і перепідпорядкувати її Міносвіти та НАН України. І відтоді почався другий етап „правописної війни“, більше схожої на гібридну.

„Притомні“, справді українські мовознавці, не раз актуалізували питання правопису, однак...

Василь Німчук доклався до справи українського правопису найбільше, він видав працю „Історія українського правопису XVI—XX століття. Хрестоматія“, (2004), основна думка якої зорієнто-

вана на питому фонетико-морфологічну систему української мови. Однак В. Німчука не задіяли до Правописної комісії, натомість ввели нових членів комісії, які не мають ніякого стосунку до мовознавства.

Постає запитання: чому тепер потрібно реформувати Правопис? І чи потрібно? Потрібно! Але як?.. За спостереженнями, є чотири групи тих, яких цікавлять правописні питання: 1) ті, які хочуть залишити все так, як було; 2) ті, які хочуть повернутися до Правопису 1928 року (тут треба згадати слова авторитетного Ю. Шевельова, який вважав, що „Харківський“ правопис „далекий від ідеалу“, в якому важко поєднати дві традиції); 3) ті, які вважають, що треба провести лише косметичну реформу, акцентуючи нібито на дерусифікації, якої, на жаль, не видно...; 4) ті, які відстоюють глибоку реформу Українського правопису.

Здається, що президія НАН України, формуючи склад комісії, підтримує саме косметичну реформу. Якщо би це було інакше, то був би й інший склад комісії...

Усім невігідна реформа, всі її бояться і не хочуть, бо доведеться докласти зусиль, щоб вивчити нові правила. Всі ледачі...

Однак основна причина — не в цьому. А в гібридності війни, яка точиться не лише на Сході України, а й у її центрі...

Більшість мовознавців переконана, що:

- Український правопис має бути українським, мусить ґрунтуватися на наукових засадах з доступним чітким і послідовним викладом, який буде загальнозрозумілим.

- Правопис повинен бути нормою для всіх мовців України, важливим складником націєтворення. Він покликаний кодифікувати й утверджувати національні мовні особливості, які в радянський період були усунуті. У „Проекті...“, який запропонував В. Німчук у 1999 році, задекларовано зміни, які варто було б передусім повернути до чинного правопису.

- Над проектом мають працювати і затверджувати зміни до національного правопису повинні винятково фахівці: науковці мовознавчих установ НАНУ, викладачі філологічних кафедр університетів, письменники, учителі, редактори. Вносити на всенародне обговорення правописні проблеми недоцільно.

- Варіантність має бути зведена до мінімуму, адже таке явище лише розхитує норму.
- Запропонований проект нової редакції Українського правопису містить багато огріхів, недоречностей, помилок і не виконує стратегічних завдань, які стоять перед таким документом. Тому його не можна приймати як новий Український правопис.
- Вважаємо, що роботу над цим архіважливим документом має очолити Інститут української мови НАН України.

• Ми всі усвідомлюємо важливість реформування правопису для української мови, тому вважаємо, що всі загальні та часткові зауваження і рекомендації, які надіслані до правописної комісії, треба ретельно опрацювати, щоб новий Український правопис був науковим, очищеним від штучних зросійщених форм і міг ефективно виконувати свої функції в державотворчому поступі України. Поспішати не потрібно, закликаємо колег до подальшої роботи в цьому напрямі.

Зоряна КУПЧИНСЬКА

НАУКОВЕ ТОВАРИСТВО ІМ. ШЕВЧЕНКА В ЄВРОПІ ВШАНУВАЛО СВОГО ПАТРОНА

Управа НТШ Е, яку обрано на Загальних зборах Товариства восени 2017 р., вирішила розпочати зовнішні заходи реорганізації та реактивізації діяльності цієї заслуженої наукової установи вшануванням свого патрона під час Шевченківських днів.

Урочисті заходи розпочалися в суботу, 10 березня 2018 р., покладанням квітів до погруддя Т. Шевченка в однойменному сквері поблизу Собору св. Володимира Великого (УГКЦ) в Парижі. Покладання здійснили голова управи Стефан Дуніковський та представники паризької української громади. Відтак у соборі відслужено Парастас по Тарасові Шевченку та спочилих членах Товариства. У неділю, 11 березня, відслужено Службу Божу в греко-католицькому соборі та в церкві УАПЦ св. Симона Зелота.

У понеділок, 12 березня, відновлено традицію академічної співпраці з чужоземним світом. У такий спосіб засвідчено готовність членства до-

тримуватися найкращих традицій Товариства в Західній Європі. Того самого дня в залі почесей Національного інституту східних мов і цивілізації (INALCO) відбувся академічний вечір „День Шевченка: Скарб і спадщина“. Від Товариства організатором виступили д-р Ігор Решетняк (Швейцарія) за активної співпраці д-ра Дмитра Атаманюка (Франція) (вони ж члени управи), молоді активні діячі „Четвертої хвилі“, а від INALCO — проф. Ірина Дмитришин, завідувач кафедри україністики, відома літературна перекладачка з української мови на французьку, що здобуває своєю працею все нові позиції для української культури у франкомовній книжковій продукції.

Вечір відкрив голова НТШ Е Стефан Дуніковський. Він розповів про академічну співпрацю між НТШ Е і науковцями Франції у минулому, поділився з присутніми думками про велетенські завдання, які стоять перед новообраною управою, а саме: зберегти наукову спадщину осередку НТШ Е в Сарселі, відродити Товариство не лише у Франції, але й в інших країнах Західної Європи, залучити нових членів із молодшого покоління науковців, завершити процес інтабуляції будинку в Сарселі на НТШ Е, зробити капітальний ремонт, оцифрувати унікальні архівні збірки і впорядкувати бібліотеку Товариства.

На академічному вечорі також доповідали проф. Ірина Дмитришин про історію встановлення пам'ятника Т. Шевченкові в Парижі, д-р Людмила Пекарська про шевченкіяну в Бібліотеці та Архіві ім. Шевченка в Лондоні, яких вона є куратором, та проф. д-р Микола Шафовал (заступник голови НТШ Е, Німеччина) про Шевченка як предтечу ідей українського визвольного руху ХХ ст.

Після кожної доповіді відбувалася жвава дискусія, а захід завершено святковим прийняттям.

Гості позитивно схвалили ініціативу новообраної управи, що планує розпочати серію наукових заходів не лише у Франції, але й в інших країнах Європи, де діє НТШ Е для розвитку і поширення української науки в світі.

Управа НТШ в Європі

ФОРУМ ТОВАРИСТВА „СВЯТА СОФІЯ” США ТА ОСЕРЕДКУ ПРАЦІ НТШ У ФІЛАДЕЛЬФІЇ

18 вересня 2018 р. на Форумі релігійного товариства українців-католиків „Свята Софія” США та Осередку праці Наукового товариства ім. Шевченка у Філадельфії відбувся виклад на тему „Четверта хвиля” і її вплив на структуру української діаспори“. Доповідь виголосив директор адміністрації НТШ у США, дослідник демографічних процесів у середовищі української еміграції в Америці д-р Василь Лопух.

У своєму викладі доповідач ґрунтовно висвітлює особливості „Четвертої хвилі“, порівняно з попередніми еміграціями. Нові іммігранти вирізняються тим, що вони, на відміну від попередніх, емігрують із незалежної України і походять з усіх регіонів країни. До того ж „Четверта хвиля“ є найбільшою і налічує понад 200 тисяч осіб. Нові іммігранти вирізняються рівнем освіти, високою мобільністю та динамікою економічного зростання. Основний потік, 54,5 відсотка, сформувавши люди, що виграли „зелену карту“. Крім них, іммігрують до США на підставі об'єднання сімей (батьки до дітей і діти до батьків), одруження, а також за студентськими, робочими і туристичними візами та „біженці“.

„Четверта хвиля“ змінила демографічну ситуацію української діаспори у США. „Без нової хвилі сьогодні ми б мали всього 7 відсотків українськомовних українців. Завдячуючи їй, присутність української мови зростає. Водночас спостерігаємо парадоксальну ситуацію, якої немає жодна інша етнічна громада: майже половина нових іммігрантів розмовляє вдома російською. Утім, це не стільки їх персональна провина, скільки біда, бо є наслідком довголітньої русифікації українського населення й відображення мовних реалій в самій Україні“, — зазначив доповідач.

Василь Лопух

Окрім того, нова імміграційна хвиля змінила географію розселення українців. Найчисленніші українські громади нині сконцентровані в мегаполісах: Нью-Йорку, Чикаго, Філадельфії та Портленді (Орегон), де загалом проживає приблизно чверть всіх українців. Ще приблизно 50 відсотків українців мешкають у кількох штатах Середньо-Атлантичного регіону: Делавер, Мериленд, Нью-Джерсі, Нью-Йорк, Пенсильванія, Вашингтон, Вірджинія і Західна Вірджинія, а приблизно 20 відсотків — у штатах Східно-Північно-Центрального регіону: Іллінойс, Індіана, Огайо, Вісконсин. Себто, з одного боку, „Четверта хвиля“ доповнила й укріпила організовану українську діаспору, з другого — утворила нові громади у тих місцевостях, де раніше їх не було.

Інший важливий факт, пов'язаний з „Четвертою хвилею“, який чітко відрізняє його від іммігрантів до 1990 року та народжених у США — це висока динаміка поїздок до України та їх фінансова підтримка сімей. Крім того, деякі з них повернуться в Україну, зокрема, ця тенденція проявилася після 2004 р., коли існували великі надії на перемогу в Помаранчевій революції. Частина нових іммігрантів живе на дві країни. На жаль, нинішня ситуація в Україні викликає занепокоєння, тому сьогодні ми спостерігаємо, що імміграційні настрої є доволі високими, особливо серед молоді.

Підсумовуючи, В. Лопух ствердив, що, ухвалюючи рішення емігрувати (тут йдеться про США), представники „Четвертої хвилі“ мали різні мотиваційні причини, а не тільки пошук праці, який українські журналісти звикли називати „заробітчанинством“.

Прес-служба товариства „Свята Софія” США

ПОПОВНЕННЯ БІБЛІОТЕКИ НТШ

У 2018 р. Бібліотеку Наукового товариства ім. Шевченка поповнено 183 найменуваннями книжок.

Постійні меценати нашої бібліотеки — осередки НТШ, члени Товариства та автори:

Тернопільський осередок в особі **Михайла Андрейчина**;

Івано-Франківський осередок;

Дніпровський осередок;

НТШ в Європі, а також осередки, які нині у вигнанні:

Слобожанський — в особі **Юрія Кисельова**;

Кримський осередок — **Петра Вольвача**;

Донецький осередок — **Володимира Білецького**;

Петро Білоніжка, **Михайло Глушко**, **Олександра Сербенська**, **Ореста Лосик**, **Марія Аль-**

чук, **Богдан Якимович**, **Віталій Матеуш**, **Іван Рябошапка**, **Юрій Ясіновський**, **Андрій Гречило**, **Костянтин Курилишин**;

Богдан Ковалів (подарував 65 книжок);

Ольга Сворах з Америки (подарувала Бібліотеці НТШ близько 200 книжок).

Систематично відбувається обмін виданнями з НБ ЛНУ ім. Франка, ЛННБ України ім. Стефаніка, Інститутом українознавства ім. І. Крип'якевича, Інститутом археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського, Музеєм І. Франка, Українським католицьким університетом, Природничим музеєм.

Щиро дякуємо нашим меценатам. Усі подаровані книжки увійшли до „Золотого фонду“ Бібліотеки НТШ.

Ірина САГАЙДАК

СТАТТІ ТА ПОВІДОМЛЕННЯ

ЛЬВІВ У XIII СТОЛІТТІ: У ПОЛОНІ СТЕРЕОТИПІВ

Незважаючи на відродження зацікавлення ранньою історією Львова¹, чимало питань з історії цього періоду залишаються відкритими. Через недостатність джерел в історіографії виникло чимало нічим не підкріплених гіпотез, які з часом почали сприймати як незаперечні істини. Одним із таких стереотипів є думка про те, що Львів заснував король Данило і назвав на честь свого найстаршого на той час сина Лева. Інша група дослідників дотримується думки, що Львів набагато старший і виник щонайменше у XI ст. Ще більше різних думок навколо долі міста впродовж всього бурхливого XIII ст. Попередні спроби розібратися у цих версіях і причинах їх появи заперечень не викликали, але й не стали загальноприйнятими². Тим часом не тільки популярні видання, але й дослідники продовжують тиражувати старі версії. Тому виникає потреба знову повернутися до цих проблем.

Цікаво, що немає жодного джерела ні раннього, ні пізнього, яке би підтвердило здогад, що місто заснував король Данило Романович. Галицько-Волинський літопис кілька разів підтверджує заснування королем Данилом Холма, повідомляє про заснування Угровська (Угровська). Можна ще говорити про Данилів. Але це достатньо інформативне джерело, яке на кожному кроці грішить аполегетикою Данила та Василька Романовичів, ніде навіть не пов'язує Львів з іменем короля Данила. І всі інші джерела теж (літописи XIV—XV ст.: Літопис Археологічного товариства, літописи Рачинського, Ольшевський, Євреїновський та Рум'янцівський; німецький вчений-гуманіст Себастьян Мюнстер (1489—1552), польські хроністи Мартин Кроммер (1512—1589), Олександр Гвагнін (Гванїні) (1534—1614), Бартош Папроцький (1543—1614), Мацей Стрийковський (бл. 1547—1582), німецький мандрівник Мартин Груневер (1562 — після 1606), львівський райця Йоган Альнпек (+ 1636), польський дослідник-геральдик Симеон Окольський (1580—1653), львівський райця і хроніст Бартоломей Зіморевич (1597—1680), Скарга львівської католицької общини королівському придворному суду з кінця 1590-х рр. Майже до

середини XIX ст. ніхто у Львові не сумнівався, що засновник міста — князь Лев Данилович. У міській Ратуші висів його портрет. Коли він з часом сильно потемнів, Лука Долинський (1750—1824) наприкінці XVIII ст. створив новий, використовуючи старий як зразок. Схоже, що напис на портреті теж був перенесений з попереднього: „Leo Princeps Russiae Fundator Urbis Leopoldis“*. На Галицькій брамі Львова був латинський напис: „Князь Лев поклав мені підвалини. Нащадки дали ім'я Леоптополіс“.

Вперше версію про заснування міста королем Данилом висунув російський історик Микола Карамзін (1766—1826), зауваживши у примітці, що Лев Данилович переніс столицю до Львова, заснованого ще за його батька. Жодних доказів цієї версії історик не подав. На його думку, це було само собою зрозумілим, у XIX ст. ніхто не сумнівався, що монаршу владу син міг успадкувати лише після смерті батька. А Львів згаданий у літописі ще за життя Данила, отже, той і заснував його, назвавши іменем сина. Але феодальні держави докорінно відрізнялися від абсолютних монархій. І отримавши князівство чи герцогство за життя короля, його син повністю розпоряджався на його території, не погоджуючи своїх дій з батьком, васалом якого залишався. Авторитет Карамзіна у тодішньому середовищі галицьких науковців-московфілів був непохитним. Тому так само, без будь-якого обґрунтування, цю версію повторив Іван Вагилевич (1811—1866), а за ним і інші. Долучився до цього і Михайло Грушевський (1856—1934), який не заглиблюючись у деталі і не бажаючи вступати в полеміку з галицькими дослідниками, якої йому і так вистачало, висловив припущення, що Данило Романович заснував Львів у 30-х роках XIII ст., назвавши його на честь Лева з нагоди його лицарського посвячення. Однак немає аргументації, опертої на джерела, яка би дала підстави стверджувати, що Львів заснував король Данило. На цьому наголошували львівські історики Олександр Чоловський-Сас (1865—1944) та Теофіл Коструба (1907—1943), які продовжували вважати засновником міста князя Лева Даниловича, але на

¹ Шишка О. Історія Княжого Львова. Історико-бібліографічний огляд // Вузівська бібліотека: історія, теорія, досвід роботи.— Львів, 1993.— С. 25—36; його ж. Історіографія Старого Львова // Євшан-зілля.— Львів, 1993.— № 7.— С. 9—13; Janeczek A. Studia nad początkami Lwowa: bilans osiągnięć i potrzeb badawczych // Rocznik Lwowski 1993—1994.— Lwów, 1994.— S. 6—36; Книш Я. Заснування міста // Історія Львова / Ред. Я. Ісаєвич.— Львів, 2006.— Т. 1 (1256—1772)— С. 53—56.

² Див.: Войтович Л. Де була столиця Лева Даниловича? (Джерелознавчий аспект проблеми) // До джерел. Збірник наукових праць на пошану Олега Купчинського з нагоди його 70-річчя.— Київ; Львів, 2004.— Т. 1.— С. 712—720; його ж. Загадки ранньої історії Львова // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність.— Львів, 2008.— Т. 16: Ювілейний збірник на пошану Івана Патера.— С. 42—51; його ж. Король Данило Романович: політик і полководець // Доба короля Данила в науці, мистецтві, літературі.— Львів, 2008.— С. 96—97; його ж. Князь Лев Данилович.— Львів, 2012.— С. 37—41; його ж. Лев Данилович, князь галицько-волинський (бл. 1225 — бл. 1301).— Львів, 2014.— С. 54—62; його ж. Львів у XIII столітті: нова спроба подолання старих стереотипів // Княжа доба: історія і культура.— Львів, 2017.— Вип. 11: Княжий Львів 1256—2016.— С. 51—74; Александрович В. Початки біографії князя Лева Даниловича та початковий період історії Львова // Там само.— С. 23—50.

* „Лев — володар Руси, засновник міста Львова“ (лат.).

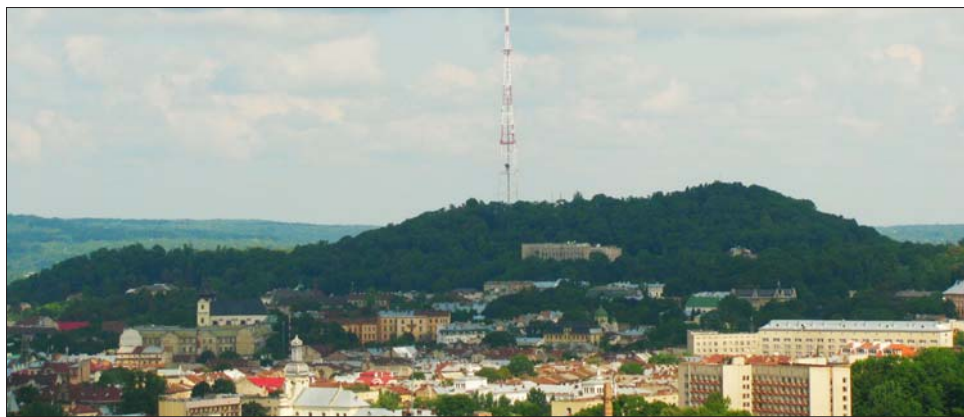
їхню аргументацію не звертали уваги. Коли вже у всіх довідниках і популярних книжках фігурувало твердження про заснування Львова королем Данилом, Ярослав Ісаєвич (1936—2010) спробував примирити цей вже загальноприйнятий постулат з історичними джерелами, висловивши припущення, що Лев будував місто під наглядом батька. З цією версією погодилися Ярослав Книш та інші автори. Однак Лев Данилович був повноцінним удільним князем, про що свідчить булла папи Інокентія IV від 27 серпня 1247 р., тому не мусив питати дозволу батька, щоби закласти на своїх землях місто, назвавши своїм іменем, як це робили інші князі (Володимир, Ярослав, Ізяславлі і т. д.), серед яких і його батько (Данилів).

Іншої думки дотримувалися тільки галицькі історики Денис Зубрицький (1777—1862), який пов'язував заснування міста з прадавніми часами, а назву Львів — із королем звірів левом, посилаючись на герб із відповідним зображенням від 1379 р. та за Зубрицьким пішли, головню, археологи, які у різних частинах міста натрапляли на знахідки, датовані від IV до VII ст. Але ці знайдені залишки можна віднести до початку міста лише за умови, якщо вони відповідатимуть археологічним ознакам давніх міст (наявність укріплень та різнорідного населення за родом занять, яку виявляють під час розкопок будівель і вулиць, та за соціальним і майновим статусом, що встановлюють під час розкопок поховань; попри це має бути також віднайдене підтвердження неперервності розвитку поселення і надійне датування знахідок). На сьогодні археологічні матеріали Олексія Ратича (1906—1975), Ігоря Свешнікова (1915—1995), Романа Багрія (1927—1993), Василя Оприска та інших дослідників не дають підстав датувати виникнення міста Львова раніше XIII ст.³

Саме місто розміщувалося у дуже вигідному з погляду оборони місці (на цьому Лев Данилович добре знався, недаремно Бартоломей Зіморевич назвав його „винахідником машин для збудування фортець“) на шляху, який з'єднував дві найважливіші дороги: Київ—Володимир—Сандомир—Краків та Київ—Галич—Перемишль—Краків. Заснування міст прийнято рахувати від першої писемної згадки. Львів вперше згаданий в Іпатієвському літописі під 1256 р. в описі пожежі у місті Холмі, заграву якої було видно зі Львова „по белзьких полях“. Російський військовий письменник Федір Глінка (1786—1880), який 1805 р. побував у Львові і оглядав рукописи та стародруки університетської бібліотеки, занотував у своєму щоденнику, що Львів заснував 1245 р. князь Лев, який був одружений з донькою угорського короля Бели. Ця інформація дуже правдоподібна. Львів заснований на межі Перемишльського і Белзького князівств, але з боку останнього, бо р. Полт-

ва є притокою Західного Бугу, а межа між цими князівствами — вододіл між басейнами Дністра і Західного Бугу. Перемишльський князь Лев Данилович отримав Белзьке князівство після битви під Ярославом (17 серпня 1245 р.), де ще белзьку дружину очолював князь Всеволод Олександрович. Отже, можна стверджувати, що Львів засновано між 1245—1256 рр. Нещодавно львівський історик Іван Паславський знайшов свідчення французького енциклопедиста Мішеля Ле Кієна (1661—1733) про заснування Львова у 1240 р. „руським князем Левом“, правда, до кінця неясне первинне джерело цього свідчення, бо автор не мав доступу до літописів, датування яких до того ж велося від „заснування світу“ буквеними позначеннями і за різними ерами, що збільшувало ймовірність помилки.

Більшість істориків раніше датувала заснування Львова за львівським хроністом Бартоломеєм Зіморевичем — 1270 р. Правда, ще Целарій у 1659 р. зазначав, що князь Лев лише відновив місто, зруйноване ординцями (у 1259 р. на вимогу еміра Бурундая, який очолював військо хана Берке, Лев Данилович мусив розібрати укріплення Львова. До 1270 р., коли Лев Данилович став сюзереном королівства Русі і переніс столицю до Львова,

Замкова гора у Львові. Сучасний вигляд

ці укріплення були відновлені. Отже, на 1256 р. Львів уже існував як місто і мав укріплення на Замковій горі. Укріплення міста були значними. 1259 р. Бурундай зажадав їх знищити. Про перебування у Львові князівського двору, напевно з 1270 р., повідомляє таке цікаве і багате джерело, як „Житіє святої Кінги“, рідної сестри Констанції, дружини Лева Даниловича, Кунегунди (Кінги) (1234—1292), дружини краківського князя Болеслава Сором'язливого.

Загалом тепер археологи схильні розширювати територію Львова XIII ст. від Високого замку до р. Полтви на півдні, заході і сході, а не локалізувати місто лише у районі Підзамча і сучасної вул. Б. Хмельницького, як вважалося раніше. Але до повної локалізації меж Львова XIII ст. ще далеко. Галицькі і волинські землі менше постраждали від монгольського вторгнення, тож саме туди і хлинув потік біженців зі сходу та з тих земель, які безпосередньо контактували з ординцями. Подібно до свого батька, Лев Данилович запрошував на свої території колоністів і з інших країн для поживавлення господарського життя і швидшо-

³ Петегірич В. Село над Полтвою — попередник Львова // Історія Львова.— Львів, 2006.— Т. 1 (1256—1772).— С. 34—37.

Львова // Історія Львова.— Львів, 2006.— Т. 1 (1256—

го наповнення скарбниці, насамперед ремісників і купців з німецьких земель. Можна припускати і надання місту самоврядування у формі магдебурзького права, яке розвивалося з кінця XII ст. (польський король Казимир III грамотою від 22 серпня 1352 р. підтвердив Георгу, Руперту та Маргариті власність на маєтки у місті та його околицях, які були подаровані за вірну службу вїтові Бертольдіві Штехеру „блаженної пам'яті Левом князем Русі“). Про надання права місту згадував і Мартин Груневег. Серед запрошених колоністів Лева були також вірмени і караїми. У місті був окремих квартал, заселений татарами, переважно ординськими купцями. Зімович вважав, що вони також служили у княжому війську. В окремому кварталі розмістилися *сарацини*, так тоді називали мусульман. Татари ще не були мусульманами, як і караїми. Тому найімовірніше, що *сарацинами* слід вважати арабських купців, переважно з Єгипту, які через причорноморські володіння улусбека Ногая почали проникати у Галицько-Волинські землі та Угорщину. Оскільки східна торгівля через Іран припинилася, то контакти з мусульманським Єгиптом тепер стали важливішими.

Лев Данилович з допомогою причорноморського улусбека Ногая успішно протистояв союзів угорського короля Ласло Куна з краківським князем Лешком Чорним. Золотоординський правитель Тула-Буга, намагаючись звільнитися з-під опіки Ногая, з допомогою якого він позбувся свого попередника, втрутився у цю боротьбу у 1287—1288 рр. й організував похід великого ординського війська в Угорщину та Польщу. Під час цього походу він намагався розірвати зв'язки Ногая з галицько-волинськими князями, підпорядкувавши останніх собі і ліквідувавши залежність молодших братів від Лева. На початку 1288 р. золотоординський хан два тижні протримав в облозі Львів: „і стояли на Львовій землі два тижні кормлячись [і] не воюючи, але не давали вони навіть із города вийти за покором. Хто ж виїхав з города, тих вони повбивали, а захопили, а інших, обдерши, пускали нагих, і ті од морозу померли, тому що була зима люта вельми, і зробили вони пустою землю всю“⁴. Після відходу ординських військ Лев Данилович оцінив втрати: вбитих, померлих від ран і полонених — двадцять з половиною тисяч. Але Тула-Буга так і не наважився штурмувати Львів, хоча у його розпорядженні були основні війська Золотої Орди і її васалів — руських князів, серед яких і волинського князя Мстислава Даниловича, молодшого брата Лева Даниловича. Очікуючи найгіршого, Лев відправив дружину Констанцію разом з її сестрою Кунегундою у монастир у Старому Сончі, що поблизу угорського кордону.

1291 р. Ногай організував змову проти Тула-Буги і привів до влади Токту. За нових обставин Лев Данилович не тільки повернув собі зверхність над Волинською землею, але й оволодів Київською землею і відновив повністю батьківське *королівство Русі* з новими закарпатськими володіннями та Люблінською землею. Таким наприкінці XIII ст. Львів як столиця потужної держави Лева Даниловича, до складу якої входив і Київ, повністю відповідав титулатурі „найблагословенніша і знаменита богохранима мати міст Львів“, „богохранима мати міст Львів“ і „найблагословенніша і богохранима мати міст Львів, осередок християнських королів“,

яка відбита у пізніших вірменських грамотах.

Щодо дружини Лева — Констанції, стосовно якої фігурують також нічим не підкріплені стереотипи. Вона, звісно, не була матір'ю чи мачухою Лева Даниловича. Шлюб між ними відбувся влітку 1247 р. після 2 червня, коли Бела IV вирішив перемістити іншого свого зятя князя Ростислава Михайловича подалі від галицьких кордонів, демонструючи його відмову від боротьби за галицький престіл, у замку Зволен (нині Словаччина), де у замковій каплиці, зрозуміло, що католицькій, шлюб давав православний київський митрополит Кирило II, теж зрозуміло, за візантійським обрядом. Латиномовні джерела інформують про поїздки княгині до двору батька, доволі часті зустрічі зі сестрами. Це дає змогу стверджувати, що вона активно допомагала чоловікові у його політичних контактах. За відомостями Життя Кінги можна припускати, що княгиня впливала на поширення раннього багатоголосого співу через ознайомлення із паризькою школою „Notre Dame“ XIII ст. Остання звістка про княгиню належить до 1287/1288 р. За польською легендарною традицією, Констанція мала великий вплив на чоловіка, зробивши його побожним, і після її смерті Лев Данилович вступив до василіянського монастиря на Самбірщині. Тобто саму смерть княгині можна було відносити ближче до 1300 р. Для Констанції князь Лев нібито збудував храм Івана Хрестителя, де її поховали. Однак навколо цього храму і стосунку до нього Констанції триває дискусія. За версією Ігоря Мицька, яка базувалася на інформації Унівського пом'яника, можна припускати, що на Русі Констанція мала друге ім'я — Олена.

Вважають також, що Лев Данилович спорудив першу церкву св. Юрія і монастир на Святоюрській горі. Там у печері жив родич князя — чернець Василіск (ймовірно, князь Василь-Лавриш-Римонт, син великого князя литовського Тройдена. Ця найперша церква св. Юрія нібито була збудована з тесаних кам'яних блоків. Єдиний син князя теж мав ім'я Юрій і будівництво церкви на честь його святого патрона пасувало би датувати часом, близьким до 1252 р., коли народився король Юрій Львович. За традицією, князь Лев зводив і перші церкви — св. Параскеви та св. Миколая, перший монастир та храм св. Онуфрія у Львові (хрещене ім'я князя було Онуфрій). Частина мощей св. Онуфрія зберігалася саме в монастирі його імені у Лаврові або й у Львові. Саме біля них і міг бути похований князь Лев Данилович, як і припускав Ігор Мицько (дослідник віддавав перевагу лаврвської версії). Щодо будов перших львівських храмів не викликає сумнівів, що католицький храм Марії Сніжної у Львові будували німецькі колоністи, яких запросив князь. Інші згадувані храми, принаймні, їх перші варіанти, які не збереглися, теж правдоподібно були зведені у XIII ст. за князя Лева Даниловича.

Традиційно, Левові Даниловичу приписують зведення першої Успенської церкви, хоча дискусія щодо її первинного місця розташування ще далека від завершення. Микола Бандрівський навіть висунув версію про кафедральний характер цього храму і наявність митрополичого двору при ньому. Але жодні джерела не дають підстави навіть припускати наявність галицької митрополії у XIII ст.

Леонтій ВОЙТОВИЧ

⁴ Ипатьевская летопись // Полное собрание русских летописей.— Москва, 2001.— Т. 2.— Стб. 894—895.

КНЯЗЬ ЛЕВ ДАНИЛОВИЧ І ПЕРШІ ДЕСЯТИЛІТТЯ ІСТОРІЇ ЛЬВОВА

Осмилення історії, звичайно, розпочиналося від переказу літописних відомостей. Тільки згодом цей цілком ще вступного характеру підхід, поволі відходячи від першопочаткового „літописного” сприйняття, внаслідок розгортання такого процесу поступово переростав у коментований виклад, набуваючи ознак звичного для новішої наукової традиції послідовного осмилення явищ минулого, так чи інакше зафіксованих комплексом писемних джерел разом з автентичними пам'ятками.

Стосовно Львова, незважаючи на наявність певної кількості літератури (з нерідко достатньо віддаленими один від одного поглядами, які зумовлені непростими обставинами історичної долі міста впродовж багатьох століть існування), процес осмилення — з одночасним переосмиленням давніших уявлень — попри глибокі переміни останніх десятиліть, так і не вилився у єдину цілісну розбудовану систему з очевидним для всіх, хоч якось зацікавлених комплексом безперечних показових успіхів. Вибрані приклади дотеперішніх зусиль на відповідному поприщі — чи новіша тритомна історія міста¹, чи виданий паралельно з нею огляд архітектури та архітектурної спадщини², попри не позбавлене самостійної вартості підсумування, здатні, однак, викликати, радше, надмірну кількість запитань, аніж пропонувати хоч якось прийнятне з'ясування історично зумовленого комплексу непростих за самою своєю природою проблем місцевої історії. На такому тлі своєрідною „білою вороною” здатний виступити поодинокий огляд мистецтва середньовічного Львова³, який не тільки послідовно та коректно дотримується теми, а й з не меншою послідовністю адекватно презентує сам предмет. Приклад, на жаль (не тільки для Львова), на практиці аж надто рідкісний...

За актуального стану вивчення міста, як і історичної науки в Україні загалом, поширені уявлення про найдавніший період його розвитку і надалі все ще залишаються під прикриттям уже цілковито не тільки застарілого, а й так само „переда-

неного” вихідного літописного бачення. Це значною мірою виводиться від незмінно дошкульної у тогочасних українських реаліях нечисленності конкретних свідчень про початковий період існування пізнішої неофіційної столиці західноукраїнських земель. Водночас іншим „китом”, на якому не менше заснована зазначена ситуація, є збереження ще й у новіших публікаціях надмірної довіри до нерідко, як переконують найновіші дослідження, „передісторичних” за самою їх природою, які здебільшого позбавлені адекватного та коректного на-

повнення і виникли насамперед на ґрунті нічим не обмежених фантазій не завжди насправді „історичних” текстів новіших польських хроністів XVII ст. Через брак автентичних переказів з епохи ще й тепер, бодай в окремих „найпривабливіших” фрагментах, їх часто схильні сприймати за нібито переконливі та достовірні.

До того ж, що не так уже й рідко трапляється, самі автентичні джерела до початків Львова залучено та використано все ще надто скромно і несистематично. Внаслідок цього потенційні можливості докладнішого осмилення їх донедавна не тільки не мали адекватної реалізації, а й фактично навіть багато в чому так і залишилися досі „не відкритими” взагалі⁴.

Це послідовно засвідчує, зокрема, відображення у дотеперішніх розмірковуваннях над початками Львова проблематики його появи й утвердження

у зв'язку з початковим періодом біографії князя Лева Даниловича як безперечної центральної постаті перших десятиліть історії майбутньої столиці західноукраїнських земель. Недостатня увага до цього аспекту першопочатків Львова не так давно породила, зокрема „сенсаційне відкриття” у пізньому французькому джерелі першої половини XVIII ст. ще однієї „найпевнішої” нібито „автентичної” дати заснування міста зусиллями князя Лева Даниловича — 1240 р.⁵ „Сенсація” мала б пригломшити, якби автор „відкриття” спробував хоч якось розібратися у тогочасній ситуації. Проте природного, за таких обставин, подібного кроку

Князь Лев Данилович.
Друга половина XVIII ст. ЛІМ

¹ Історія Львова: У 3 т.— Львів, 2006—2007.— Т. 1—3.

² Архітектура Львова: Час і стилі XIII—XXI століття / Упоряд. і науковий ред. Ю. О. Бірюльов.— Львів, 2008.

³ Александрович В. Дар Львова.— Львів, 2014.— Вип. 1: Мистецтво XIII—XVI століть. Для контрасту див.: Сидор О. Іконопис // Енциклопедія Львова.— Львів, 2008.— Т. 2: Д—Й.— С. 530—533.

⁴ Щодо залучення та тлумачення комплексу писемних джерел найновішу спробу змінити ситуацію див.: Александрович В. Початки біографії князя Лева Даниловича та початковий період історії Львова // Княжа доба: історія і культура.— Львів, 2017.— Вип. 11: Княжий Львів 1256—2016 / Відп. ред. В. Александрович.— С. 199—228.

⁵ Найдокладніше „сенсаційну” знахідку див.: Паславський І. Хто і коли заснував місто Львів? Вірогідні й невірогідні дати заснування столиці Галичини.— Львів, 2010.— С. 10—17.

зроблено не було й саме завдяки цьому нововідкритій „сенсації“ судилася завідома „перемога без зайвих зусиль“. Унаслідок цього тільки згодом виявилось очевидне: засновникові на вказаний час мало б бути десь, власне, близько... десяти років, або ж — навіть у ліпшому (з огляду на саму „сенсацію“) разі — трошки більше⁶. Цей вимовний „курйоз“ — чи не найпоказовіший для дотеперішньої львівської історіографії приклад безвідповідального поверхового використання неперевіреного й неопрацьованого конкретного, засвідченого в джерелах, факту.

Оскільки холмський літопис короля Данила Романовича не зафіксував народження князя Лева (як, зрештою, й інших дітей родини володаря Галицько-Волинської держави), гаданий час вдається встановити на підставі вміщених у викладі поодинокого систематичного джерела до тогочасної західноукраїнської історії винятково скупих посередніх і дальших, незмінно обмежених вказівок, а навіть зовсім скромних та ніби маловимовних натяків. Найдавнішу з таких можливостей фіксує перша відображена в головному джерелі західноукраїнської історії XIII ст. самотійна поява молодого княжича на сторінках літописної оповіді під 1244 р., коли претендент на галицькі землі, чернігівський князь Ростислав Михайлович, „оумоливъ Оугоръ много . просиса оу тьста (угорського короля Бели IV.— В. А.) да выидеть . на Перемышль вшедшоу емоу . собравше смерды многы пышьць . и собра та в Перемышль . Даниль же и Василко слышавше . посласта Леа млада соуца . и како ни во бои емоу внити младау соуцоу (виділено.— В. А.)“⁷. Аналогічна характеристика знову з'являється і під час викладу обставин битви поблизу м. Ярослава (тепер на території Польщі) у серпні наступного року. Літописний текст опису найважливішої битви короля Данила Романовича називає молодого князя, правда, тричі, до його віку кожного разу посередньо відкликаючись, до того ж окремо і застосовуючи щоразу достатньо відмінні окреслення. Спершу „Лвови же . дѣтскоу соуцоу пороучи и (батько.— В. А.) Василкови . храброу соуцоу боариноу . и крѣпкоу . и да и стрезеть его во брани“⁸. Однак одразу ж після цього записано, як той самий, ще нібито навіть достатньо „дитячого“ віку, за наведеним попереднім висловлюванням літописця, юний учасник під час розгортання бою мав зіткнутися зі самим зверхником прибулих до Ярослава угорських військ — „w того же гордаго Филню (угорського можновладця галицького походження Фільнія.— В. А.) Львъ младаъ сы . изломи копьє свое“⁹. Вікову характеристику тут, немов „відповідно до запрезентованих конкретних обставин“, змінено: тепер княжича подано не як „дѣтскоу соуцоу“ — він уже „младаъ“, подібно до розглянутої перемишльської ситуації попереднього року. Очевидне стрімке „зростання героя на полі битви“ у прикінцевій частині розповіді про неї вилилось у ще іншого — під відповідним огля-

дом — наповнення завершальну фразу: „Лвъ ста на мѣстѣ воиномъ . посредѣ троупья . являюща побѣдоу свою“¹⁰. Цю третю в короткому оповіданні характеристику за змістом випадало би співвідносити з уже цілком сформованим, самотійним зрілим воїном.

Презентовані скромні й маловимовні посередні, принагідно зафіксовані літописні відомості 1244 та 1245 рр. щодо можливого тоді віку найстаршого на той час сина короля Данила Романовича, попри очевидну немалу відмінність стосовної у кожному з поодиноких наведених прикладів фразеології, згідно вказують на безперечну молодість князя Лева Даниловича як ще зовсім юного учасника описаних подій. Водночас вони слугують єдиною надійною джерельною підставою для окреслення можливих річних меж народження молодого тоді князя.

Дотеперішня література з відповідного приводу висловлювалася винятково побіжно, хоча виходила насамперед, власне, від наведених відомостей, і незмінно використовувала їх як вибірково, так і поверхово та несистематично, звично відштовхуючись не так від конкретної інформації доступних скупих джерельних переказів, як насамперед власних здогадів та переконань поодиноких авторів, до того ж не лише давніших, але й новіших, так само не менше, ніби „зберігаючи в зазначеному питанні історіографічну традицію“. Найпоказовішим вираженням і підтвердженням такої постави сприймається висловлене свого часу намагання вбачати народження князя від часу десь уже близько 1225 р.¹¹, за якого на полі Ярослава битви йому, згідно з найпростішим підрахунком, мало б бути вже близько двадцяти років. Розважати, чи міг за таких обставин надвірний літописець трактувати молодого князя, спадкоємця престолу, як „дѣтскоу соуцоу“ в наведеному першому відкликанні до його особи в розповіді про перебіг битви поблизу Ярослава було б зайвим. Тому, за так обставин, логічно мало йтися не про середину — другу половину 1220-х років, а, найраніше, щойно тільки їх кінець — час близько 1230 р.¹²

Таке цілком вмотивоване результатами докладнішого опрацювання відповідних літописних переказів перенесення вірогідної дати народження князя Лева Даниловича на дещо пізніший час підказує логічний висновок про його доволі молодий вік на період появи десь у проміжку часу після 1245 та перед 1256 р. новозакладеного Львова. Ця зовсім не врахована донедавна важлива обставина ширшого історичного контексту, безперечно, мусила відіграти свою істотнішу роль у розвитку ситуації навколо незасвідчених у джерелах заснування та початкового періоду розбудови міста над Полтвою як княжої столиці — перших десятиліть її історії.

Безперечна молодість князя Лева може прийматися аргументом на користь вірогідної при-

⁶ Александрович В. Початки біографії...— С. 31—32.

⁷ Ипатьевская летопись // Полное собрание русских летописей.— Москва, 1998.— Т. 2.— Стб. 797. Докладніше про відповідний епізод та його місце в еволюції життєвого шляху князя див.: Александрович В. Початки біографії...— С. 24—28.

⁸ Ипатьевская летопись.— Стб. 802.

⁹ Там само.— Стб. 804.

¹⁰ Там само.— Стб. 805.

¹¹ Грушевський М. Історія України-Руси.— Львів, 1905.— Т. 3: До року 1340.— С. 568.

¹² Теофіл Коструба, виходячи з наведених літописних переказів, свого часу рішуче висловлювався щойно за періодом не раніше 1230 р.: Коструба Т. Княження Льва Даниловича Завойовника Люблинщини і Закарпаття. Загальний погляд і характеристика // Нова зоря (Львів).— 1936.— Ч. 766.— С. 6.

четности до початкової історії новозакладеного міста самого короля Данила Романовича, хоча в доступних джерелах відповідна можливість ніде і нічим не підтверджена. Ще одним наступним вартісним наповнення аргументом, здатним підтримати таку можливість, сприймається щойно нещодавно встановлена у найзагальнішому зарисі автентична хронологія розбудови нового осередку володінь короля Данила Романовича — Холма, згідно з якою королівська столиця переважно мала бути споруджена вже на початку 1250-х — перед осінню 1253 рр.¹³ Тому через молодість князя Лева Даниловича, який внаслідок цього ще не міг мати розбудованого власного кадрового забезпечення майстрів будівництва, а, щобільше, — в регіоні, де правляча родина волинського — варто пам'ятати — походження давніше не володіла жодними маєтностями, логічно припустити можливість активності у Львові „вивільнених“ перед тим чинних на холмському ґрунті кадрів будівничих короля Данила Романовича. Така ймовірність у давнішій літературі під час звернення до нерідко сприйманої дискусійної проблеми вірогідної причетності короля до найдавнішого періоду історії Львова зовсім не привертала уваги¹⁴.

Важливим новим аспектом початкової історії Львова віднедавна сприйнято так само давніше, не зовсім зауважене у його справжньому значенні, безперечне перейняття традиції знищеного під час монгольського нашествия 1241 р. Звенигорода разом з його роллю у регіоні¹⁵. Звісно, тут має йтися не про що інше, як триваліший процес, до довготривалості якого привертають увагу, зокрема, щойно не так давно відкриті скромні та маловимовні докази продовження життя на території загиблого міста¹⁶. Мабуть, якась частина віцілого у тодішніх подіях населення мала повернутися до нього та жити в ньому ще певний час і, випадало би здогадуватися, що лише згодом, з появою та розвитком нового осередку у Львові, мала б перейти до нього. Подальше зникнення Звенигорода з поля зору історії належить однозначно сприймати в безперечному взаємозв'язку з піднесенням у його найближчій околиці новозакладеного Львова.

Уважніше прочитання вимови сукупності скромних посередніх джерельних переказів до невідомих перших десятиліть історії Львова переконало також, що, очевидно, уже від самого початку

йому належало посісти особливе місце як центрові володінь молодого князя. Власне, в такому контексті осередок посередньо фіксує недооцінена досі в цьому хіба навіть не зауваженому аспекті її вимови змана вимога Бурундая про знищення укріплень міста (1259)¹⁷. З огляду на короткий попередній період розвитку новозакладеного осередку, це здатне вказати на особливу увагу до нього князя-засновника від самого початку. Звідсіля зовсім фантастично виявляється доволі активно експлуатована в історіографії (не тільки у давнішій, а й нерідко у новішій) розповідь про початки Львова Юзефа Бартоломея Зіморовича, який, зокрема, твердив про перенесення князя з двором до нього, нібито щойно 1270 р.¹⁸ Незважаючи на виразну апокрифічність самого викладу, відповідну частину самої розповіді досить активно залучали в літературі, а новітнє перевидання¹⁹ працюючої поширило цю наївну католицьку та сповнену знаної польської „цивілізаційної місії“ відверто „колонізаторську“ пропаганду хроніста (зокрема, з образом князя Лева Даниловича як вихованого серед татар „безнадійного дикуна“), нібито автентичним джерелом до ранньої історії Львова.

Небагато до надто скупих посередніх відомостей, почерпнутих з літописного викладу, вдається поки додати зі здобутків археології. Випадкові й несистематичні дослідження на території міста дали змогу виробити певне уявлення про вірогідний заселений на той час терен²⁰. Проте інтерпретація віднайдених при цьому матеріалів з огляду як дотеперішнього, так і актуального стану досліджень, нерідко потребує істотного перегляду, а датування — належних уточнень²¹, тому перед подальшим використанням таких матеріалів, їх спершу мали б переосмислити та верифікувати самі археологи. Зрештою, дотеперішні археологічні дослідження поки що не зробили, попри масовий матеріал, відкриттів, здатних хоч якось істотніше вплинути на уявлення про — конкретно — перші десятиліття історії новозаснованого міста.

Запропонований виклад актуального стану проблеми початкового періоду історії Львова у контексті початків біографії князя Лева Даниловича — яскравий і показовий приклад того, що може дати для осмислення теми зі скромним джерельним забезпеченням належне коректне врахування усього комплексу актуально доступних

¹³ Александрович В. Холмське будівництво короля Данила Романовича // Княжа доба: історія і культура.— Львів, 2015.— Вип. 9: Король Данило Романович 1264—2014 / Відп. ред. В. Александрович.— С. 43—77.

¹⁴ Див.: Александрович В. Початки біографії...— С. 42.

¹⁵ Увагу до цього явища привернуто: Там само.— С. 37—38, 47—48. Пор. з відповідного приводу коротко також: Терський С. Поселенська структура-агломерація ранньосередньовічного Львова: зауваження до системного вивчення // Княжа доба: історія і культура.— Вип. 11.— С. 13.

¹⁶ Єдиним сприйнятим досі їх свідченням є поховання на місці знищених церков та відновлення окремих елементів знищеної забудови: Гупало В. Звенигород і Звенигородська земля у XI—XIII століттях (соціоісторична реконструкція).— Львів, 2014.— С. 10, 134, 137, 182, 185, 231, 233, 449, 456.

¹⁷ Ипатьевская летопись.— Стб. 850. Докладніше до цього аспекту початкової історії Львова увагу привернуто: Александрович В. Початки біографії...— С. 39—40.

¹⁸ Короткий критичний огляд тверджень хроніста про початковий період історії міста див.: Александрович В. Початки біографії...— С. 42—47.

¹⁹ Зіморович Б. Потрійний Львів Leopolis Triplex / Пер. з лат. мови Наталії Царьової, наук. коментар Ігоря Мицька.— Львів, 2002.

²⁰ Терський С. Археологічні дослідження // Енциклопедія Львова.— Львів, 2007.— Т. 1: А—Г.— С. 104—107; Луконський Ю., Петегірич В. Заселення території Львова від V/VI до середини XIII ст. // Атлас українських історичних міст.— Київ; Львів, 2014.— Т. 1: Львів.— С. 16—17; Лазурко О., Шніцар М. Матеріали княжої доби в історичній частині Львова // Княжа доба: історія і культура.— Вип. 11.— С. 15—22.

²¹ Терський С. До проблеми датування археологічного матеріалу періоду Галицько-Волинської держави // Наукові записки Львівського історичного музею.— Львів, 2001.— Вип. 10.— С. 130—133; Петегірич В. Село над Полтвою — попередник Львова // Історія Львова...— Львів, 2006.— Т. 1: 1256—1772.— С. 36—37; Лазурко О., Шніцар М. Матеріали...— С. 21; Терський С. Поселенська структура-агломерація...— С. 9—10. Пор. також: Александрович В. Початки біографії...— С. 34—35.

фактів у зіставленні з послідовним критичним переглядом наявних у давнішій літературі висловлювань з відповідного приводу. За доступних джерел на актуальному етапі студій над комплексом історичної та культурної спадщини епохи, звісно, не вдається запропонувати з'ясування багатьох першочергових питань виникнення та початкового періоду розвитку новозаснованого міста. Проте водночас як відкидаючи достатньо численні утвер-

джені давніше відверто позаджерельного характеру аспекти уявлень, так і привертаючи послідовне наукове переосмислення нечисленних достовірних фактів разом із пов'язаними з ними відомостями ширшого контексту вдається забезпечити важливий крок до докладнішого сприйняття сукупності проблем найдавнішого періоду історії Львова.

Володимир АЛЕКСАНДРОВИЧ

КОЗАКОЛЮБСТВО У ТВОРЧОСТІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

Однією з центральних тем ранньої поетичної творчості Тараса Шевченка кінця 1830-х — початку 1840-х рр. стало українське козацтво.

У новітній українській історіографії романтичний період творчості Кобзаря не залишився поза увагою дослідників. Достатньо згадати змістовні праці Івана Дзюби, Оксани Забужко, Валерія Шевчука та ін.¹ У праці „Козацька міфологія України: творці та епігони“ сучасний автор Петро Кралюк дослідив питання „Чи був Тарас Шевченко козакофілом?“² На наш погляд, проблема козаколюбства Тараса Шевченка викликає наукове зацікавлення і ще недостатньо вивчена. Ці розмісли ставлять на меті простежити висвітлення теми козацтва у поетичній творчості Кобзаря і показати її козаколюбний зміст і значення.

Розглядаючи зазначену тему, слід передусім замислитися над проблемою генези козаколюбства Тараса Шевченка. У своєму поетичному доробку Кобзар приділив багато уваги козацькому минулому України. Молодий поет явно перебував під впливом ідей романтизму, ідеалізуючи українську минушину. На думку вже згаданого Петра Кралюка, „у ранній період Кобзар демонстрував відверте козакофілство“. На думку автора, це пов'язано насамперед із тим, що Тарас Шевченко народився в Південній Київщині, тобто в краї, де історична пам'ять про козацтво була сильною. Водночас Петро Кралюк стверджує, що „справжнє козакофілство в Шевченка, схоже, сформувалося в Петербурзі“, коли поет звільнився від кріпацтва і спілкувався з освіченими українцями, зокрема, літератором Євгеном Гребінкою, особливо істориком Миколою Маркевичем та іншими представниками петербурзького „гетьманського“ оточення³. На наш погляд, зазначене, безумовно, було, але не вичерпує всіх наявних чинників.

Справді, історія козацької України ще не була забута у свідомості тодішнього українства і передавалася із вуст у уста. Навіть природа нагадувала про часи старої козацької України і спонукала молодого поета до романтичного осмислення минулого. У поемі „Катерина“ (1838) поет описував

живі картини природи, що збереглися від колишніх часів, як свідок минувшини:

*Попід горою яром-долом,
Мов ті діди високочолі,
Дуби з Гетьманщини стоять⁴.*

Вже у ранніх поезіях Кобзаря, зокрема, таких, як романтична балада „Причинна“, написана в Санкт-Петербурзі 1837 р., поряд із картинами природи Наддніпрянщини з'явився образ вбитого козака як символу історичної пам'яті про звияжні часи⁵. У вірші „На вічну пам'ять Котляревському“ (1838) Кобзар ввів концепт „козацької слави“ як ще одного символу попереднього періоду старої України⁶.

Ці перші поетичні проби молодого поета не випадково були напоені романтичними мотивами, адже Євген Гребінка, навколо якого гуртувалися українські й російські інтелектуали, контактував з І. Котляревським, Г. Квіткою-Основ'яненком, П. Гулаком-Артемівським, А. Метлинським, О. Афанасьєвим-Чужбинським та іншими українськими поетами й письменниками. Очевидно, твори цих майстрів художнього слова, які мав Є. Гребінка у своїй бібліотеці, стали надбанням і Шевченківського кола читання. Так, Тарас Шев-

Т. Шевченко. Смерть Богдана Хмельницького.
Туш. 1836—1837 рр.

¹ Дзюба І. Тарас Шевченко. Життя і творчість.— К., 2008.— 720 с.; Забужко О. Шевченків міф України: Спроба філософського аналізу.— К., 1997.— 142 с.; Шевчук В. „Persona verbum“ (Слово іпостасне): Розмісел.— К., 2001.— 264 с.

² Кралюк П. Козацька міфологія України: творці та епігони.— Х., 2016.— С. 244—253.

³ Там само.— С. 244—245.

⁴ Шевченко Тарас. Кобзар / Задум, вид., упоряд., комент. і післяслово Миколи Зубкова.— Х., 2014.— С. 35.

⁵ Там само.— С. 21.

⁶ Там само.— С. 24.

ченко дізнався про ніжинських вільнодумців, харківських романтиків та західноєвропейських і російських репрезентантів романтичного напрямку. Ця романтична поетична і ширше — інтелектуальна аура сприяла творенню у свідомості Кобзаря романтичного міфу українського козацтва.

Поезія „Тарасова ніч (П. Мартосу)” (1838) розширила трактування теми козацтва. Тут козаки виступають як захисники рідної землі від чужинців. Саме з козаками бились „Москалі, Орда, Ляхи”⁷. Водночас поет знову порушив проблему історичної пам’яті про козацькі часи:

Т. Шевченко. Козацький бенкет.
Олівець. 1838 р.

*Тії слави козацької
Повік не забудем!*

Тарас Шевченко вболівав за історичну долю Батьківщини і з сумом констатував:

*Козачество гине;
Гине слава, батьківщина:
[лицарська]*⁸.

Присвятивши вірш драматичним подіям „Тарасової ночі”, тобто битві повстанців на чолі з Тарасом Трясилою 25 травня 1630 р. під Переяславом із польським військом коронного гетьмана С. Конєцького, Кобзар показав, як Т. Трясило продовжив традицію боротьби за волю, яку пам’ятали ще з часів С. Наливайка кінця XVI ст. Спроба Т. Трясила „віру рятувати” у боротьбі з поляками і „слава козацька” залишилася в пам’яті про минуле⁹.

У поезії „Тарасова ніч” поет згадав ряд народних ватажків козацько-селянських повстань часів від кінця XVI ст. до першої половини XVII ст. включно. Серед цих історичних персонажів Кобзар назвав С. Наливайка, Т. Федоровича (Трясила), П. Бута (Павлюка). Для українців визвольні змагання тієї доби не призвели до перемоги. Україна, як і раніше, потерпала від чужоземного панування. Як писав Тарас Шевченко:

*Бідна моя Україно,
[Обізвся, орел сизий,]
Стоптана ляхами!*¹⁰

А тому в Шевченковій поезії простежується ностальгія про минулі часи в історії козацької України. Це спостерігаємо у вірші „Іван Підкова (В. Штернбергу)” (1839). Тут Кобзар укотре згадав переможний мілітарний дух запорозького козацтва:

*Було колись — в Україні
Ревіли гармати;
Було колись — Запорожці
Вміли панувати!*¹¹

Про ті славні часи залишилися лише високі могили як символи історичної пам’яті про непереможених козаків, які полягли за волю, але не скорилися. І це стало запорукою того, що

*Було колись добре жити
На тій Україні!*¹²

Але у Тараса Шевченка козаки не тільки хоробрі воїни, готові віддати життя за свободу України; вони здатні на ширі почуття, вмють кохати. Саме такий образ козака Кобзар майстерно змалював у поезії „Тополя (П. Петровській)”¹³ (1839).

Туга за минулими козацькими часами наповнила такі поезії молодого Тараса Шевченка, як „Перебендя (С. Гребінці)”, у якій поет згадав тяжкий-важкий спів кобзаря про руйнацію Запорозької Січі. У вірші „До Основ’яненка” (1839) він знову нагадав про факт знищення Січі, оспівав козацький степ, де навіть численні могили сумували за пройдешніми звитязними й переможними часами¹⁴. Але, незважаючи на тимчасові поразки, поет твердо вірив, що мова й голос українського народу, його історична пам’ять, безсмертні:

*Наша дума, наша пісня
Не вмре, не загине...
От де, люди, наша слава,
Слава України!*¹⁵

Романтичний образ козацької України міститься у вірші „Думи мої, думи мої” (1839), де поет показав, як

*Там родилась, гарцювала
Козацькая воля!*¹⁶

Але згодом, коли вона „лягла спочить”, над могилою, що виросла, з’явився „Орел Чорний”, в образі якого Кобзар представив московського двоголового орла — символ Московії, що почала своє панування в Україні¹⁷.

Тема козацької славної минувшини простежується і в поемі Тараса Шевченка „Гайдамаки (В. Григоровичу на пам’ять 22 квітня 1838 р.)” (1839—1841). Але, як і в попередніх поезіях, Кобзар сумував за втраченим героїчним минулим. Чи не вперше в цій поезії він порушив питання про збереження історичної пам’яті про козацький період, котра опинилася під загрозою:

⁷ Шевченко Тарас. Кобзар.— С. 39.

⁸ Там само.— С. 40.

⁹ Там само.— С. 41—42.

¹⁰ Там само.— С. 40.

¹¹ Там само.— С. 44.

¹² Там само.— С. 45.

¹³ Там само.— С. 46—49.

¹⁴ Там само.— С. 52.

¹⁵ Там само.

¹⁶ Там само.— С. 55.

¹⁷ Там само.

*Од козацтва, од гетьманства
Високі могили —
Більш нічого не осталося,
Та й ті розривають...¹⁸*

У поемі на повний зріст постала тема боротьби українців з польським пануванням, хоча поет темними барвами змалював історичну ситуацію XVIII ст., з боєм констатував факт „Козацької слави убогих руїн!“ і зазначив:

*І смерклося, а в Чигрині,
Як у домовині¹⁹.*

Однак історична традиція боротьби українців за волю була незнищенна:

*Од Конашевича і досі
Пожар не гасне...²⁰*

1768 р. І. Гонта та М. Залізняк очолили Коліївщину, яка стала символом спротиву українців проти польського панування, коли „козаки шляхту тяжко покарали“. Про події повстання Кобзар оповідав так:

*Гомоніла Україна,
Довго гомоніла, —
Довго-довго кров степами
Текла, червоніла²¹.*

Але наслідками українсько-польського історичного протистояння у XVIII ст. повною мірою скористалася Росія, яка знищила Річ Посполиту, зруйнувала Запорозьку Січ та приборкала свободолюбне українське козацтво.

Осмислюючи генезу Шевченкового козаколюбства, варто особливу увагу звернути на коло читання поета. Відомий сучасний історик Сергій Плохій наголошував на впливі „Історії русів“ на творчість Кобзаря, який ознайомився із цим загадковим рукописом близько 1840 р. Відтоді багато героїв цього публіцистичного памфлету стали з'являтися в поезіях Тараса Шевченка. Це, наприклад, Северин Наливайко, Яків Остряниця, Павло Полуботок. Натомість „Історія русів“ допомогла визначити українському поету цілий тематичний пласт творчості, який полягав у боротьбі українського народу з російськими царями і дворянами²². Цю лінію впливу на творчість Кобзаря відзначав ще Михайло Драгоманов, який стверджував, що талановитий твір захопив молодого поета, насамперед духом українського патріотизму, автономізму і козацького республіканізму²³.

Приїзд Тараса Шевченка в Україну після тривалої розлуки з батьківщиною справив на нього величезне враження і спричинив еволюцію творчості Поета почув із перших вуст і, головно, побачив злидні і жахливе гноблення селян поміщиками, посесорами й економами-шляхтичами, яке коїлося і коїться іменем російського государя і уряду. Важливе значення для його світогляду мало спілкування з українськи налаштованими

поміщиками Лівобережжя: О. В. і І. П. Капністами, М. Г. Рєпніним-Волконським, гр. Я. де Бальменом та ін. Завдяки цьому спілкуванню він дізнався про ідеї західноєвропейського вільнодумства, про твори В. Гюго, А. Ламартіна, А. Міцкевича та ін. Все це впало на добрий ґрунт, який вже був закладений у Петербурзі, завдяки Біблії та „Історії русів“, а також творам Г. Сковороди, Д. Бантиш-Каменського, Г. Квітки-Основ'яненка та Є. Гребінки, К. Рилєєва і О. Пушкіна, М. Гоголя, згадками про Товариства об'єднаних слов'ян тощо²⁴. Внаслідок цих чинників поет переглядає своє ставлення до козацтва і відходить від його глорифікації. Переосмислення козацького минулого спостерігаємо в поезії „грех літ“²⁵.

Навіть більше, Тарас Шевченко критично осмислив історичний досвід козацтва загалом та його провідників зокрема. Він піддав критиці очільника козацької держави гетьмана Б. Хмельницького за його союз із Московським царством. У поезії „Розкрита могила“ (1843) поет так схарактеризував українського гетьмана:

*Ой Богдане!..
Нерозумний сину!²⁶*

Ту саму тему поет продовжував дещо пізніше, у 1845—1847 рр., коли написав:

*За що ми любимо Богдана?
За те, що москалі його забули,
У дурні німчики обули
Великомудрого гетьмана²⁷.*

Т. Шевченко. Дари в Чигрині 1649 року.
Туш. 1844 р.

У поезії „Чигирин (М. Щепкіну“ (1844) Тарас Шевченко ввів образ столиці козацької держави — Чигирини, який нерозривно пов'язаний з діяльністю гетьмана Б. Хмельницького. Кобзар щиро жалкував, що в Україні настала Руїна, внаслідок якої

¹⁸ Шевченко Тарас. Кобзар.— С. 62.

¹⁹ Там само.— С. 74.

²⁰ Там само.— С. 80.

²¹ Там само.— С. 81.

²² Плохій С. Козацький міф. Історія та націєтворення в епоху імперій. Вид. 2-ге.— К., 2015.— С. 63—64.

²³ Драгоманов М. П. Вибране... („мій задум зложити очерк історії цивілізації на Україні“) / Упоряд. та авт. іст.-біогр. нарисів Р. С. Міщук.— К., 1991.— С. 365.

²⁴ Там само.— С. 350—351; Драгоманов М. Листи на Наддніпрянську Україну // Грінченко Б.— Драгоманов М. Діалоги про українську національну справу.— К., 1994.— С. 173—175.

²⁵ Кралюк П. Козацька міфологія України: творці та епігони.— Х., 2016.— С. 248.

²⁶ Шевченко Тарас. Кобзар.— С. 125.

²⁷ Там само.— С. 126.

*Заснула Вкраїна,
Бур'яном укрилась, цвіллю зацвіла*²⁸.

Поет поклав відповідальність за такий перебіг історичних подій на українську козацьку еліту, уособленням якої виступає столичний Чигирин. Саме про гетьманську столицю Кобзар писав:

*Чигрине, Чигрине!
Мій друже єдиний!
Проснав еси степи, ліси
І всю Україну!*²⁹

Творчість Тараса Шевченка є переконливим свідченням того, що він усвідомлював причини перетворення Гетьманської України на пересічну провінцію Російської імперії. Головним винуватцем подібної трансформації український поет-мислитель цілком справедливо вважав російське самодержавство. У політичній сатири „Сон“ (1844) він не пошкодував епітетів щодо провідників російської монархії. Особливо гостро він охарактеризував Петра I, „що розпинав Нашу Україну“, та Катерину II, яка „доконала Вдову-сиротину“ (Україну.— *Авт.*). Обох російських самодержців український поет назвав „катами“ і „людоїдами“³⁰. У цьому творі Тарас Шевченко вже не ідеалізував козацької старшини. Він, виходячи з реалій, вказав на те, що „старшина пузата стоїть рядом“ у царя в палатах³¹, тобто має поділити історичну відповідальність за стан справ в Україні.

Але туга за часами Старої України — Гетьманщини не полишала Кобзаря, що видно з поеми „Невольник (Сліпий“ (1845). У ній поет згадував про часи Запорозької Січі з її „козацькою славою“, про „Богдана недомудра“, про ватажків Коліївщини — Івана Гонгу та Максима Залізняка³².

У політичній поемі-містерії „Великий льох“ (1845) український поет знову порушив проблему української еліти XVII—XVIII ст. Він посилив негативну оцінку діяльності Б. Хмельницького щодо приєднання Гетьманщини до Московського царства, зазначаючи:

*От добро Богдана!
Черепок, гниле корито
Й костяки в кайданах!*³³

У поемі „Кавказ (Якову де Бальмену)“ (1845) йшлося про нове відродження України: „Встане правда! Встане воля“³⁴. У творі історичне майбутнє переможувалося з минулим. Певно, Тарас Шевченко зробив це не випадково, а задля того, щоб читач зміг зробити уроки з історії.

Наприкінці того ж 1845 р. поет постійно замислювався над історичними перспективами України. У „Холодному Ярі“ він проводив думку про те, що згодом „...І повіє новий огонь з Холодного Яру“³⁵. Певно, під цим слід розуміти майбутній процес докорінного оновлення українства. Підставу для такого перебігу подій Тарас Шевченко вбачав у вільнолюбному душі українців, які пам'ятали звитягу

гайдамаків, ватажків Коліївщини.

25 грудня 1845 р. Кобзар написав свій безсмертний „Заповіт“. Центральними ідеями у вірші є пробудження українців, історична перемога над ворогами та створення нової України — єдиної, великої і вільної:

*Прокиньтєся ж, брати мої...
Кайдани порвіте
І вражою злою кров'ю
Волю окропите!
І мене в сім'ї великій,
В сім'ї вольній, новій,
Не забудьте пом'янути
Тихим добрим словом!*³⁶

У поемі-посланні „І мертвим, і живим, і ненарожденним...“ (1846) поет-патріот вже не ідеалізував період Гетьманщини. Навіть більше, він цілком реалістично звернув увагу на українських Брутів, які продавали інтереси рідного народу і в Москві, і у Варшаві. Проблема національної зради, відвертого угодовства й пособництва ворогам українства — це проблема чести й гідності української козацької еліти, яка в XVII—XVIII ст. часто не могла виконати роль політичного проводу ранньомодерної нації, що тоді формувалася. Своє бачення такої ситуації Тарас Шевченко виказав так:

*Ваші славні Брути:
Раби, підніжки, грязь Москви,
Варшавське сміття — ваші пани,
Ясновельможній гетьмани!*³⁷

Постійні непорозуміння, чвари, протистояння між тодішніми українськими провідниками мали трагічні наслідки для України, яка пережила громадянську війну і Руїну, не змогла протистояти наступу на свої права, привілеї і вольності та врешті-решт втратила й залишки своєї автономії. Годі й думати, що російське самодержавство змогло б інкорпорувати Гетьманщину без опори на сили своїх прибічників в Україні. На це історичне явище вказував Кобзар:

*Доборолась Україна
До самого краю.
Гірше Ляха свої діти
Її розпинають.
Замість пива — праведную
Кров із ребер точать...*³⁸

І все ж таки завершувалося поетичне звернення „І мертвим, і живим, і ненарожденним...“, оптимістично, адже поет стверджував:

*І забудеться срамотня
Давня година,
І оживе добра слава,
Слава України,
І світ ясний, невечірній,
Новий засіяє...*³⁹

Перехід від ідей романтизму до реалістичного зображення дійсності утвердився у творчості Та-

²⁸ Шевченко Тарас. Кобзар.— С. 128.

²⁹ Там само.

³⁰ Там само.— С. 141—143.

³¹ Там само.— С. 143.

³² Там само.— С. 161, 171.

³³ Там само.— С. 182.

³⁴ Там само.— С. 195.

³⁵ Там само.— С. 204.

³⁶ Там само.— С. 215.

³⁷ Там само.— С. 201.

³⁸ Там само.

³⁹ Там само.— С. 202.

раса Шевченка в період його участі в Кирило-Мефодіївському товаристві. Але це перше українське політичне товариство не змогло широко розгорнути свою діяльність і в 1847 р. було викрито російською владою. Кобзар опинився в цитаделі. Там поет знову повернувся до осмислення історичного досвіду козацької доби. У вірші „За байраком байрак...” ішлося про згубні наслідки переходу України під протекторат Московії у 1654 р. Кобзар наголошував на тій братовбивчій війні, яка незабаром настала після рішення Б. Хмельницького піти під владу московського царя:

*Як запродав гетьман
У ярмо християн,
Нас послав позаняти:
По своїй землі
Свою кров розлили
І зарізали брата,
Крови брата впились
І отут полягли,
У могилі заклятій!⁴⁰*

Під час перебування у царській неволі у свідомості Тараса Шевченка поетично кристалізується ідея українолюбства. У вірші „Чи ми ще зійдемося знову“ (1847) поет лаконічно, але вельми переконливо висловив свою любов до Батьківщини-України, заповідаючи їй іншим були її патріотами:

*Свою Україну любить,
Любить її... Во время люте,
В останню, тяжкую минуту
За неї Господа молить!⁴¹*

Цей же українолюбний мотив чітко простежується у „Сні“ Кобзаря, написаному в 1847 р. вже на засланні, в Орській фортеці:

*Я так її, я так люблю
Мою Україну убогу,
Що проклену святого Бога,
За неї душу погублю!⁴²*

Вельми характерно, що в цій поезії наявні прикмети козацької доби, наприклад, „козацька церква“, „козацька Велика слава“, „козацьке село“, „Запорожжя“, але все це вже в минулому, яке не має перспективи. Найважливішою ж цінністю виступають не станово-корпоративні інтереси козацтва, а Батьківщина-Україна!⁴³

У поезії „Иржавець“ (1847) Тарас Шевченко наголосив на поразці І. Мазепи та запорозьких козаків на чолі з кошовим отаманом К. Гордієнком під Полтавою в 1709 р. і в поетичній формі показав плач „за козаками“ чудотворної ікони Богоматері, яку поставили в Иржавиці (Троїцька церква в с. Ржавиця Прилуцького повіту на Полтавщині)⁴⁴.

У поезіях періоду Орської фортеці та Кос-Аралу Кобзар час від часу згадував козаків, славне Запорожжя, славних запорожців („Ляхам“, „Ой стрічечку до стрічечки“, „У тієї Катерини“, [„Бе-

рестецьке поле“]), [„Вибір гетьмана“])⁴⁵, але значно частіше — рідну Україну („А. Козачковському“, „Москалева криниця“, „То так і я тепер пишу...“, „Друга редакція. А нумо знову віршувати...“, „Ой гляну я, подивлюся...“, „І виріс я на чужині“, [„Вибір гетьмана“]), „І знов мені не привезла...“, „Заросли шляхи тернами“⁴⁶.

У період заслання на Кос-Аралі Кобзар знову наголосив на поразках українських гетьманів. У поезії [„Гетьман Дорошенко“]/ „Заступила чорна хмара“ (1848) Тарас Шевченко поетично оповів про період Руїни, висвітливши образ гетьмана П. Дорошенка, який зазнав поразки⁴⁷. Але, попри нещасливу історичну долю, поет любить свою Батьківщину. Українолюбство Кобзаря відверто розкрито в поезії „Хіба самому написати“ (1849):

*А все-таки її люблю,
Мою Україну широкую!⁴⁸*

Туга за Україною не полишала Кобзаря і в Оренбурзі, куди він прибув із Кос-Арала⁴⁹. Хоча

Т. Шевченко. Богдан Хмельницький. Начерк. Олівець. 1857 р.

інколи здається, як у поезії „Буває, в неволі іноді згадаю“ (1850), що історична пам'ять про Україну і козаків у поета зливаються воедино⁵⁰.

Незважаючи на тяжкі життєві випробування, Тарас Шевченко не полишав надії на оновлення України, і то пов'язував його не з відновленням славного козацького минулого, а з правовими перетвореннями на зразок тих, що спралилися у Сполучених Штатах Америки. Вже звільнившись із заслання, у 1857 р. Кобзар написав у Нижньому Новгороді поезію „Юродивий“, в якій передіравав:

*Коли ти видохнеш? Коли
Ми діждемося Вашингтона
З новим і праведним законом?
А діждемось-таки колись!⁵¹*

⁴⁰ Шевченко Тарас. Кобзар.— С. 233.

⁴¹ Там само.— С. 245.

⁴² Там само.— С. 264.

⁴³ Там само.— С. 263—264.

⁴⁴ Там само.— С. 267—269.

⁴⁵ Там само.— С. 271, 279, 346, 350, 352.

⁴⁶ Там само.— С. 284—285, 292, 294, 300, 334, 346, 352, 360, 386.

⁴⁷ Там само.— С. 365—367.

⁴⁸ Там само.— С. 392.

⁴⁹ Там само.— С. 397.

⁵⁰ Там само.— С. 409.

⁵¹ Там само.— С. 435—436.

У вірші „Я не нездужаю — нівроку...“, написаному в 1858 р. у Санкт-Петербурзі, український поет закликав свого читача не чекати „сподіваної волі“, а розпочати боротьбу за неї:

*Хиренну волю, треба миром,
Громадою обух сталить,
Та добре вигострить сокиру,
Та й заходиться вже будить*⁵².

Кобзар актуалізував проблему національної гідності та свідомости українців, які були необхідні для визволення з-під влади імперії. У поезії „Во Іудеї во дні они“ (1859) він констатував:

*Ми серцем голі догола!
Раби з кокардою на лобі!
Лакеї в золотій оздобі...*⁵³

У вірші „Подражаніє Осії (Розділ XIV)“, написаному 25 грудня 1859 р. в Санкт-Петербурзі, Тарас Шевченко навіть часом втрачав історичний оптимізм:

*Погибнеш, згинеш, Україно!
Не стане знаку на землі!*⁵⁴

Але наприкінці свого життєвого шляху Кобзар все ж таки знайшов у собі сили для гуманістичного, життєстверджувального начала, яке надихалося любов'ю до України. У вірші „І Архімед, і Галілей“ поет віщав:

*І на оновленій землі
Врага не буде, супостата,*

*А буде син, і буде мати,
І будуть люди на землі*⁵⁵.

Отже, у ранній поезії Тараса Шевченка чітко простежуються мотиви козаколюбства, які ґрунтувалися на романтичному осягненні історичної дійсності. Значущість козацького минулого для України полягла в тому, що запорозькі козаки та гетьмани вели наполегливу боротьбу проти різних ворогів свого народу. Саме волелюбність і свобода-ризм козацтва утверджуються у поезіях Шевченка у романтичному ореолі козаколюбства, яке стало результатом ностальгії за колишніми часами героїчної боротьби за права, привілеї і вольності власного народу. Відхід в історичне небуття козацької Гетьманщини, на думку поета, став трагедією для України, що означала загибель козацтва та славної минувшини Батьківщини. В контексті історії козацтва поет порушив проблеми історичної пам'яті, честі і гідности української еліти, історичні перспективи українського народу. Втім, вже у першій половині 1840-х рр. Тарас Шевченко відходить від ідеалізації козацтва та його очільників і спирається на реалістичне осмислення дійсності. У подальшій творчості Кобзаря із козаколюбства виростає українолюбство, на ґрунті якого утверджується віра у звільнення від імперського панування і утворення в історичній перспективі вільної нової України.

Сергій СВІТЛЕНКО

УЧАСТЬ АНДРЕЯ ШЕПТИЦЬКОГО ТА ІВАНА ФРАНКА У ВІДКРИТТІ НАЦІОНАЛЬНОГО МУЗЕЮ

(До 105-ї річниці знаменної події)

В оглядово-популярній статті філолога, історика, культуролога, редактора, журналіста і громадського діяча Івана Німчука (1891—1956) увагу дослідників і читачів привернула ексклюзивна інформація про вияв прилюдної шани митрополита Андрея Шептицького до Івана Франка: „На Франковім ювілеї, що відбувся у Великому Театрі у Львові, Митрополит Андрей не тільки прийшов особисто віддати поклін Франкові, але й під гарячі оплески присутніх впровадив його під руку на почесне місце“¹. Через десять років фактично ту саму інформацію, оприлюднену в Німчуковій статті, повторив у спогадах історик, публіцист, педагог і громадсько-просвітній діяч Роман Чубатий (1891—1979), заповнивши, що на власні очі бачив, як на ювілейному концерті Шептицький заопікувався Франком: „Заля Оперного театру була ви-

повнена вщерть, серед грімких оплесків на залу впровадив Івана Франка, під руку, бл[аженої] п[ам'яті] митрополит Андрій Шептицький і примістив його на почесному місці [...] Контрастом до величі свята і його добірної програми була сама скромна, хоровита постать Ювілята, що викликало ще сильніше враження перемоги духу над матерією, згідно з латинською приказкою: „Ressacra miser!“².

Зі спростуванням інформації, поданої у статті І. Німчука, виступив очевидець ювілейного концерту Михайло Галібей (1885—1964), колишній львівський промисловець, кооперативний, громадський і політичний діяч, член УНДП, Української Національної Ради ЗУНР, у 1900—1930-х рр.— активіст Спортивно-руханкового товариства у Львові „Сокіл-Батько“ (від 1948 р. жив у США): „[...] наскільки

⁵² Шевченко Тарас. Кобзар.— С. 445.

⁵³ Там само.— С. 453.

⁵⁴ Там само.— С. 468.

⁵⁵ Там само.— С. 482.

¹ Німчук І. Великому Каменяреві — поклін. У сторіччя народин і сорокріччя смерти Івана Франка // Українські Вісті.— 1956.— Ч. 22.— 28 трав.— С. 4.

² Чубатий Р. Спогади про Івана Франка // Визвольний Шлях.— 1967.— Черв.— Кн. 6.— С. 714—715. Ressacra miser! (лат.) — Свята річ — нещасний!

пригадую, насправді так воно не було. По-перше, ювілей відбувся у залі колишньої львівської філармонії, [...] а справа впровадження Митрополитом Андреем під гарячі оплески д-ра Івана Франка на почесне місце представляється інакше [...] В суботу о год. 7 був початок Ювілейної Академії. Я трохи припізнався — так, що яких 10—15 хвилин по 7 год. зайшов до вестибюлю. Ідучи на перший поверх, зустрів я д-ра Івана Франка, як разом з своїм сином Петром сходить згори униз. На мій запит, куди він, відповів Франко, що додому, бо для нього не зарезервовано місця. Я тоді забрав Франка разом з сином до своєї льожі [...] Д-р Франко сидить у льожі в першій ряді і перед другою частиною свята із залі побачили Франка і зробили йому велику овацію. Під час тої овації д-р І. Франко встав і уклонився, сів на своє місце, і рясні сльози покотилися по його обличчі, що їх син його хусточкою повтирав. (Д-р Ів. Франко мав тоді вже спаралізовані руки.) По виставі багато молоді відвідали його у льожі³.

Сьогодні немає відомостей про підтвердження іншими джерелами не зовсім певної інформації про участь митрополита Андрея у ювілейному концерті на честь Франка та їхню зустріч на цьому заході. Газетярі, присутні на ювілейному концерті, висвітлили його відразу після проведення докладніше й точніше, ніж І. Німчук, М. Галібей і Р. Чубатий, але про присутність митрополита Шептицького не згадали⁴.

Ювілейний концерт, присвячений 40-річчю літературної та громадської діяльності Франка, відбувся увечері в середу (а не в суботу, як подавав М. Галібей) 2 липня 1913 р. і не у Великому (Оперному) Театрі (за тих часів він називався Міським Театром, а назву Великого Театру набув у міжвоєнне двадцятиліття), а „в салі Галицького Музичного Товариства“ на вул. Хорущини, № 7, як повідомлено в анонсах⁵ і звітах⁶ (тепер — вул. Чайковського, 7, будинок Львівської обласної філармонії)⁷.

Нещодавно, вже після згаданої в поклику публікації моєї статті, мені вдалося натрапити на газетне повідомлення, яке кидає жмут світла на описану подію зустрічі митрополита Андрея та Івана Франка й дає підставу для нової гіпотези. Йдеться про те, що газетна хроніка „Діла“ засвідчила їх обопільну участь в іншому заході, що відбувся того самого року, — офіційному відкритті першого в Галичині українського Національного музею. Ще 1905 р. митрополит Шептицький на основі власної збірки ікон та пам'яток старовини заснував приватну фундацію під назвою „Церковний музей“, а в липні 1911 р. для потреб майбутнього Національного музею придбав розкішну віллу палацо-

вого типу професора геології Еміля гербу Абданк Дуніковського, що стояла на вул. Мохнацького, 42 у Львові й збереглася донині (тепер тут — на вул. Драгоманова, 42 — другий корпус Національного музею у Львові імені Андрея Шептицького). Після реставрації будинку та обладнання експозиційних зал туди в травні 1912 р. перевезли музейні збірки, відтак їх сортували, чистили та розміщали до вересня 1913 р. Серед низки осіб, які „до розв'язку Музея причинилися значнішими дарами“, організатор і перший кустос Національного музею Іларіон Свенціцький згадав (за абеткою), зокрема, Олександра Барвінського, Ярослава Гординського, о. Данила Лепкого, Осипа Маковея, Михайла Павлика, Кирила Студинського, Івана Труша, „д-ра Івана Франка“, графів Яна і Казимира Шептицьких, Василя Щурата⁸.

У суботу 13 грудня 1913 р., в день українського апостола Андрія Первозваного — іменин Андрея Шептицького — після вранішніх архиерейських Служб Божих у церкві св. Юра (від 8-ї год. — читаної, від 9-ї год. — співаної соборної), відбулося урочисте відкриття Національного музею, яке розпочалося о 12 год. молебнем за участю хору богословів. Відтак у головній залі музею, прибраній образами (іконами) та зеленню, влаштовано церемонію посвячення і святкового передання багаточисельної колекції культурних пам'яток, що їх довгі роки збирав митрополит Шептицький, у дар Нації (за етнонімічною термінологією національно-демократичного „Діла“)⁹ чи Народові (за термінологією християнсько-суспільної газети „Руслан“)¹⁰.

Посеред зали на підвищенні стояв гуцульський столик, застелений скатертиною, з хрестом і трійцею гуцульського виробу. Обабіч цього, як зазначено в повідомленні „Діла“, „престолу“ на фотелях і кріслах сиділи поважні особи (українці та поляки), які репрезентували ієрархів Греко-католицької церкви, місцеву галицьку та львівську державну й освітянську владу, культурні та наукові товариства, український парламентський корпус. Праворуч від столика зайняли почесні місця митрополит Андрей Шептицький, єпископ Перемишльський Константин Чехович, віце-президент Крайової шкільної ради д-р Ігнацій Дембовський, делегат Центрального комітету зі збереження пам'яток мистецтва („Центрального комітету для береження пам'яток штуки“), історик і теоретик мистецтва професор д-р Ян Болос Антоневич (Антоневич-Болос, Antoniewicz-Bołoz), віце-президент Львова д-р Тадеуш Рutowський і делегати Наукового товариства ім. Шевченка д-р Іван Франко та доцент історії Австрії у Львівському університеті д-р Стефан Томашівський, який тоді виконував обов'язки голови НТШ. Ліворуч від столика си-

³ Галібей М. Ще про 40-річчя Івана Франка // Свобода.— 1957.— 9 лют.— Ч. 28.— С. 2.

⁴ Франковий ювілей... // Діло (Львів).— 1913.— 3 н. ст. лип. (20 ст. ст. черв.).— Ч. 146.— С. 3—4; Сп. [Справознавець]. Святоточний концерт в честь Івана Франка... // Там само.— 4 н. ст. лип. (21 ст. ст. черв.).— Ч. 147.— С. 6; П. Всеукраїнський Студентський З'їзд // Нове Слово.— 1913.— Ч. 248.— 3 лип.— С. 3—4; Вчорашній концерт в честь д-ра Івана Франка... // Руслан.— 1913.— Ч. 146.— 4 липця (21 червця).— С. 2.

⁵ Ювілейний концерт в честь Івана Франка... // Діло.— 1913.— 1 н. ст. липня (18 ст. ст. червня).— Ч. 144.— С. 6.

⁶ Франковий ювілей...— С. 3—4; Жалоба О. Ювілейний концерт в честь 40-літньої літературної діяльності Івана Франка // Ілюстрована Україна.— 1913.— 15 лип.— Ч. 13 і 14.— С. 19.

⁷ Докладніше див.: Нахлік Е. Причинок до гаданої участі Митрополита Андрея Шептицького в ювілейному концерті на честь Івана Франка // Спадщина: Літературне джерелознавство, текстологія.— К., 2017.— Т. XI/ XII.— С. 88—99.

⁸ Сьвенціцький І. Огляд розвою „Національного Музею“ // Діло.— 1913.— Ч. 278.— 13 н. ст. груд. (30 ст. ст. падолиста).— С. 7—8.

⁹ Отворене Національного Музею у Львові... // Там само.— 11 н. ст. груд. (28 ст. ст. падолиста).— Ч. 276.— С. 6.

¹⁰ Отворене Національного Музею у Львові... // Руслан.— 1913.— 12 груд. (29 листопа).— Ч. 276.— С. 3. Також див.: Отворене Національного Музею... // Там само.— 14 (1) груд.— Ч. 278.— С. 2.

діли також поважні гості: намісник Галичини д-р Вітольд Коритовський, маршалок Галицького крайового сейму граф Адам Голуховський, єпископ станіславівський Григорій Хомишин, віце-президент намісництва д-р Станіслав Гродзіцький, голова парламентського Українського клубу д-р Кость Левицький і посол до Державної ради у Відні д-р Степан Смаль-Стоцький. На святковому заході було багато сеймових і парламентських послів, представників духовенства, українських інституцій, чимало „львівського громадянства“ (інтелігенції). Прибули й поляки, які цікавилися українським культурним життям: соціолог і публіцист Людвік Кульчицький, маляр Северин Обст, професор хірургії та колекціонер мистецьких творів Роман Баронч, директор міських музеїв Львова, історик-археограф Александер Чоловський-Саста ін.

На цьому українському національному святі фундатор музею митрополит Шептицький виголосив доповідь, яка тривала майже годину¹¹.

Його Ексцеленція наголосив на konieczності збереження „предвічної питомої“ „нашої національної культури“, східної та візантійської, і самобутнього розвитку її в живому зв'язку із західною культурою¹². А насамкінець, „в ім'я Боже“ відкриваючи Національний музей і передаючи „нашому народові“, нашій молоді, теперішній і майбутній, музейні збірки з бажанням, щоб музей став „осередком культурної і наукової праці“, закликав високопреосвящених отців та членів Кураторії Національного музею (дорадчої та наглядової ради) до створення, згідно зі статутом, „наукових секцій: Богословської, Літературної, Історичної, Археологічної, Етнографічної, Правничої, Архітектурної і Естетичної“.

Після святочного співу у виконанні хору студентського товариства „Бандурист“ звучали короткі вітальні промови делегатів: першим ви-

ступив від НТШ С. Томашівський, за ним голова Товариства „Сокіл-Батько“ Іван Боберський, далі Константина Малицька від Українського педагогічного товариства та ін., а Володимир Шухевич заявив, що з превеликої пошани до митрополита й „діл його“ дарує всю свою етнографічну „збірку, працю найкращих хвиль“ свого життя, Національному музеєві, а також зобов'язався обладнати власним коштом кімнату для експонування подарованої колекції¹³. Урочистий захід завершився о 1-й год. 35 хв. пополудні співом національного гімну „Ще не вмерла України“. З нагоди відкриття Національного музею українські інституції Львова прибрали свої доми синьо-жовтими прапорами¹⁴.

Через кілька днів 18 грудня 1913 р. Кураторія музею на своєму бланку за підписами президента — отця митрата Андрія Білецького та секретаря — ректора Львівської духовної семінарії д-ра Йосифа (Осипа) Боцяна надіслала Франкові, як і кожному іншому високодостойному учасникові урочистости, офіційний персональний лист із подякою:

„Кураторія Національного Музею у Львові складає отсим В[исоко]П[оважаному] Др. Іванови Франкові щирю подяку за ласкаву участь в святочнім отвореню Музея і просить о прихильний співуділ в працях Музея.

У Львові 18 грудня 1913 р.

Президент Кураторії Секретар
А. Білецький Др. О. Боцян¹⁵.

Очевидно, перед початком урочистого зібрання або відразу після нього Франко спілкувався з Шептицьким і саме тоді подарував йому щойно видану книжку: Адам Міцкевич. *Wielka Utrata*. Історична драма з рр. 1831—32. З додатком життєпису А. Міцкевича та вибору його поезій у перекладі на українську мову видав Др. Іван Франко. Львів, 1914. З друкарні „Діла“. На цьому примірникові, що зберігається у Львівському національному літературно-меморіальному музеєві Івана Франка, є дарчий напис рукою Франка, його тодішнім почерком:

„Його Преосвященству Митрополітові гр[афу] Андрієви Шептицькому *con amplissimi e fecondissimi gratulazioni* в день іменин 13 грудня 1913 р. Іван Франко¹⁶.”

¹¹ Отворене Національного Музею // Діло.— 1913.— 15 н. ст. груд. (2 ст. ст.).— Ч. 279.— С. 3.

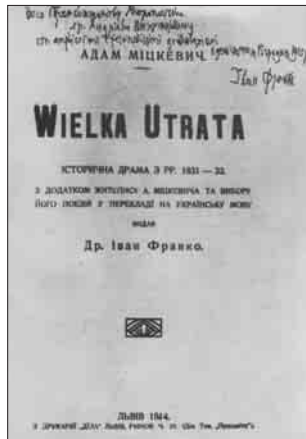
¹² Шептицький А. З історії і проблем нашої штуки: Виклад, виголошений на святі отворення „Національного Музею“ дня 13 грудня 1913 р. // Там само.— 17 н. ст. груд. (4 ст. ст.).— Ч. 281.— С. 2. Повний текст доповіді див.: Там само.— 15 н. ст. груд. (2 ст. ст.).— Ч. 279.— С. 1—2; 16 н. ст. груд. (3 ст. ст.).— Ч. 280.— С. 1—2; Ч. 281.— 17 н. ст. груд. (4 ст. ст.).— С. 1—2. Захопливий відгук про відкриття Національного музею та „великий реферат“ „Високостойного Владики“ опублікував Василь Пачовський: „На таке діло, як [...] „Національний Музей“, не стати хоч би і князів Церкви, яких мали ми много, але треба людини з ширшими горизонтами, вихованої в аристократичній атмосфері, де шануєся з роду в рід культ предківської культури і своєї історії та державности своєї нації. Якби тільки се одно діло оставив нам Високостойний Владика гр. Шептицький — то его ім'я остане в нашій історії безсмертне, а в нашій штуці вічне“ [Пачовський В. Значінє Національного Музею для нашої культури // Руслан.— 1913.— 17 (4) груд.— Ч. 280.— С. 1].

¹³ Отворене Національного Музею.— С. 3.

¹⁴ Послідні вiсти. Отворене Національного Музею // Там само.— 13 н. ст. груд. (30 ст. ст. падолиста).— Ч. 278.— С. 4; Отворене Національного Музею... // Руслан.— 1913.— 14 (1) груд.— Ч. 278.— С. 3.

¹⁵ Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України (далі — ІЛ НАН України), ф. 3, спр. 1632, с. 657. Слова „Др. Іванови Франкові“ вписано чорним чорнилом від руки, весь інший текст, призначений для всіх достойників, надруковано в друкарні. На титульній сторінці картки, де надруковано „Національний музей Львів, ул. Мохнацького 42. Тел. 585“, рукою (так само чорним чорнилом) зазначено адресата: „В[исоко]поважаний Пан Др. Іван Франко Львів вул. Понінського ч. 4“ (Там само.— С. 658).

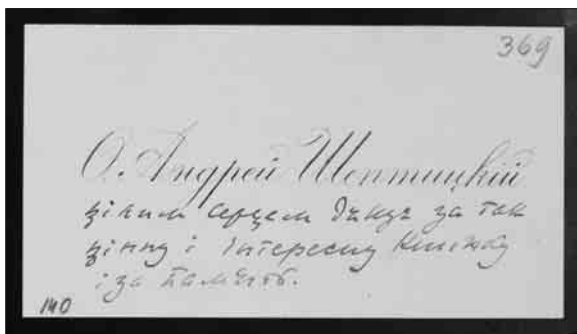
¹⁶ Див. фотокопію титульної сторінки у статті: Купчинський О. Невідомі автографи Івана Франка // Записки Наукового товариства ім. Шевченка (далі — Записки НТШ). Праці Філологічної секції.— Львів, 1995.— Т. ССХХІХ.— С. [4] ілюстративної вставки між с. 384—385.

Титульна сторінка перекладу книжки „Wielka utrata“. Львів, 1914 р.

Щоправда, Олег Купчинський, публікуючи цей напис, неточно відчитав не досить розбірливо написану останню цифру в зазначенні року, а саме 3 як 5 і подав рік 1915-й¹⁷, хоча тут-таки зазначив у примітці, що „на той час А. Шептицький перебував на засланні в Росії”¹⁸. Натомість Роман Горак і Ярослав Гнатів слушно вказують, що вже на св. Андрія 13 грудня 1913 р. Франко подарував книжку митрополитові, проте не уточнюють, де й за яких обставин¹⁹.

Щодо вислову латинськими буквами, також не зовсім розбірливого, то О. Купчинський відчитав його як „con amplissimi e fecondissimi gratulazioni“, але подав без перекладу²⁰. Р. Горак і Я. Гнатів трактували цей вислів як латиномовну фразу „con ampressimi profundissimi gratulacioni“ й переклали „з найкращими і найглибшими побажаннями”²¹. На моє прохання, львівський поліглот Іван Теплий

Візитна картка о. Андрея Шептицького з подячним написом І. Франку

ознайомився з фотокопією автографа дарчого напису й дійшов висновку, що латинськими літерами написано вислів головно італійською мовою „con amplissimi e fecondissimi gratulazioni“, й переклав його дослівно так: „з найповнішими і найпліднішими побажаннями”. Гадаю, літературний переклад має бути такий: „з найкращими і найщедрішими побажаннями”.

Хоча вихід книжки з твором „Wielka utrata“, безпідставно приписаним Міцкевичу, датовано

1914-м роком, насправді її віддруковано в грудні 1913-го, й напередодні польського (римо-католицького) Різдва (тобто перед 25 грудня 1913 р.) вона з'явилася у львівських книгарнях, „полякам на „gwiazdk-u””²² (тобто на різдвяну зірку). В анонсі „Невідома драма Міцкевича“, надрукованому у львівському польському часописі „Gazeta Wieczorna“ за 22 грудня 1913 р., Сидір Твердохліб повідомляв про „цікаве видання д-ра Франка, яке найближчими днями з'явиться на полицях книгарень”²³. 24 грудня 1913 р. та сама газета вмістила перший польський відгук на книжку львівського газетяра, есеїста й літературного критика Станіслава Василевського (1885—1953), який назвав її, попри „обширний життєпис Міцкевича“ та „переклади його творів“, „дивною містифікацією“ („rzecz cała pozostaje — dziwną i mistyfikacją”)²⁴. 31 грудня 1913 р. з листовним проханням пояснити містичні підстави такої дивної атрибуції драми „Wielka utrata“, викладені в передмові до книжки, звернувся до Франка вісімнадцятирічний студент філософського факультету Львівського університету, згодом відомий польський письменник та есеїст Ян Парандовський²⁵. Певно, Франко подарував митрополитові Шептицькому один із перших цюйно отриманих екземплярів книжки, скориставшись нагодою участі у відкритті Національного музею (можливо, спеціально до цієї нагоди й було віддруковано кілька примірників).

Пrawdopodobно, саме у відповідь на цей дарунок митрополит Андрей дав Франкові свою візитну картку з надрукованим зазначенням церковного імені та прізвища „О[тець] Андрей Шептицький“, на якій після них власноруч увічливо написав: „цілим серцем дякує за так цінну і інтересну книжку і за пам'ять”²⁶.

Тож цілком можливо, що саме на святковому відкритті Національного музею митрополит Андрей під гучні оплески присутніх упровадив Франка під руку на почесне місце в тому самому „престольному“ ряді посеред зали, в якому випадало сидіти їм обом. А згодом звістку про цю подію міг не зовсім точно передати І. Німчук.

Євген НАХЛІК

¹⁷ Тобто майже аналогічні трійки в числах „13“ і „1913“ дослідник одчитав по-різному: „[...] в день іменин 13 грудня 1915 р.” (Записки НТШ. Праці Філологічної секції.— Львів, 1995.— Т. ССХХІХ.— С. 387).

¹⁸ Там само.— С. 388. У передруці статті публікація дарчого напису та примітка до неї ідентичні першодрукові: Купчинський О. Невідомі автографи Івана Франка // Купчинський О. Вибрані статті та матеріали.— Львів, 2011.— Т. 2: Прикладна архівістика та спеціальні історичні дисципліни.— С. 601, 603.

¹⁹ Горак Р., Гнатів Я. Іван Франко.— Львів, 2009.— Кн. 10: Quotendis, част. I: Відхід.— С. 332.

²⁰ Купчинський О. Невідомі автографи Івана Франка.— 1995.— С. 387. Так само в передруці: Купчинський О. Невідомі автографи Івана Франка.— 2011.— С. 601.

²¹ Горак Р., Гнатів Я. Іван Франко.— Кн. 10, част. I.— С. 332.

²² „Wielka utrata“ д-ра І. Франка // Руслан.— 1913.— 28 (15) груд.— Ч. 288.— С. 3.

²³ Twerdochlib S. Nieznany dramat Mickiewicza? // Gazeta Wieczorna.— 1913.— 22 grudnia.— N 1661.— S. 4.

²⁴ Wasylewski St. Mickiewicz na wirującym stoliku! Rewelacje dra Franki // Там само.— N 1665.— 24 grudnia.— S. 4.

²⁵ Відпис Франка від 3 січня 1914 р. на цей лист Я. Парандовський опублікував у львівській газеті з власним коментарем: Parandowski J. Niedorzeczny pomysł Dr. Iwana Franki // Przegląd polityczny, społeczny i literacki.— 1914.— 22 Stycznia.— N 17.— S. 1. Невдовзі він-таки виступив із докладним розглядом драми та Франкової атрибуції: Parandowski J. Adam Mickiewicz. „Wielka Utrata”. Istoryczna drama z rr. 1831—32. Wydaw dr. Iwan Franko. Cena 10 kor. // Там само.— 28 Marca — 3 Kwietnia.— N 72—77. Ян Парандовський (Parandowski, 1895—1978) — позашлюбний син українського греко-католицького священника, богослова, педагога та церковного письменника у Львові Івана Бартошевського (1852—1920) (див.: Лучук І. Хто був батьком Яна Парандовського? // Zbruč. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zbruc.eu/node/34660>. 06.04.2015; Нахлік О. Бартошевський Іван Григорович // Франківська енциклопедія: У 7 т.— Львів, 2016.— Т. 1: А— Ж.— С. 118).

²⁶ ІЛ НАН України, ф. 3, спр. 1635, с. 369. Без дати.

УКРАЇНСЬКІ ВИЗВОЛЬНІ ЗМАГАННЯ ПЕРШОЇ ЧВЕРТИ XX СТОЛІТТЯ: ДОКУМЕНТИ ТОВАРИСТВА ОХОРОНИ ВОЄННИХ МОГИЛ У ЛЬВОВІ

Історична пам'ять завжди відстає від політики пам'яті, історичної політики держави, а політика пам'яті зазвичай відстає від суспільних потреб. А тому влада, політики, професійні середовища істориків, музейників, митців повинні адекватно й оперативно реагувати на запити і біди часу, який завжди був і є головним суддею історії. Очевидно, що цю особливість минувшини, зокрема трагедію і велич Українських визвольних змагань першої чверти XX ст., добре засвоїло Товариство охорони воєнних могил (ТОВМ), яке діяло в Східній Галичині в міжвоєнний період XX ст. Його статут затвердило Львівське воєводство 25 березня 1927 р., а діяльність розв'язала радянська адміністрація восени 1939 р., заборонивши функціонування у „воз'єднаному“ краї всіх українських партій, громадських, освітніх, музейних, кооперативних структур.

Емблема Товариства охорони воєнних могил

Головна рада товариства розмістилася на вулиці Руській, 18 (1 поверх), неподалік офісів „Просвіти“, ЦК УНДО, „Дністра“, Наукового товариства ім. Шевченка, тобто головних українських структур краю. Очолив товариство 52-річний правник і господарник Броніслав Янів, який набув першого управлінського досвіду, очолюючи українські товариства — страховальне „Карпатія“ і педагогічне „Рідна школа“. Паралельно був головою товариства „Український театр“, кошти від праці якого йшли на історико-меморіальну працю. Як бачимо, досвід роботи в бізнесі, у структурах соціального захисту та в культурній сфері дали змогу Б. Яневу досить енергійно організовувати пам'ятко-охоронну працю в регіоні. Посаду заступника голови товариства обіймав громадський діяч Олександр Карпінський, а секретаря — Іван Німчук, талановитий журналіст, згодом редактор газети „Діло“, член ЦК УНДО.

Метою товариства, згідно зі статутом, було „плекати і поширювати між членами товариства ідеї пієтизму і пошани для могил борців, які полягли у війні і поховані на території Польської держави“. Отже, в умовах польської займанщини українські правники не ризикнули (або їм не дозволили цензори) ствердити, що йдеться насамперед про вшанування жертв українсько-польської війни 1918—1919 рр., загиблих діячів ЗУНР і УНР, стрільців і старшин Легіону УСС, Галицької армії. Вказану працю активісти товариства вва-

жали не лише християнським, але й національним обов'язком. Щоб здійснити мету, вони виконували таку роботу, як упорядкування цвинтарів, могил, курганів і пам'ятників; перенесення тлінних останків полеглих борців із полів, городів, лісів на цвинтарі; будівництво нових пам'ятників, встановлення пропам'ятних таблиць; надання інформаційної та матеріальної допомоги родинам померлих у пошуку воєнних могил; підготовка тематичних листівок і плакатів, які тиражувалися на сусідній Бляхарській вулиці в друкарні Ставропігійського інституту; влаштування заупокійних Богослужень.

Товариство об'єднувало звичайних членів, членів-опікунів і почесних членів. Людина, яка два роки поспіль не платила внесків („вкладки“), автоматично позбавлялася членства у ньому. Щоправда, почесних членів і членів-опікунів було звільнено від членських внесків. Фінансування (і загалом майно) товариства складалося із членських внесків, дарів, прибутків від лекцій („відчитів“), театральних вистав, концертів, забав, продажу тематичних книг.

Працювало 32 філії товариства у воєводських і повітових містах, містечках і деяких селах краю (Тернопіль, Бережани, Підгайці, Чортків, Станіславів (нині — м. Івано-Франківськ), Коломия, Рогатин, Яворів та ін.). Одну з філій засновано навіть у Кракові, де мешкала велика українська громада, діяло підпілля ОУН. Філіям, згідно зі статутом, дозволено використовувати лише третину членських внесків; дві третіх внесків надсилали Головній раді. Всі інші зібрані на місцях кошти залишалися в розпорядженні філій.

Найближчими партнерами товариства були аналогічні харитативні структури — Українське крайове товариство опіки над інвалідами у Львові та „Просвіта“. Тому у випадку форс-мажорних обставин ТОВМ мало передати своє майно цим партнерським колективам.

Детальніше пам'ятко-охоронну діяльність товариства можна простежити за матеріалами неопублікованого документального альбому товариства, який нині зберігається у львівській родині Адріани Огорчак, активістки „Просвіти“ та Львівської обласної організації Національної спілки краєзнавців України. До альбому входять світлини

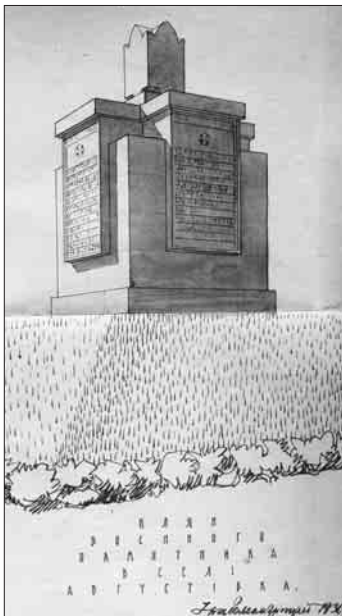

Стрілецька поштівка, присвячена боям Легіону УСС на горі Ключ

пам'ятних заходів, графічні малюнки, історичні поштівки, пам'ятні листівки, проекти пам'ятників та ескібрисів, Статут ТОВМ.

Стрілецькі поштівки, які поширювались в галицьких родинях, розповідають про збройну боротьбу двохтисячного Легіону УСС проти російських окупаційних військ у роки Великої війни. Збір коштів від їх продажу переважно йшов на влаштування цвинтарів та окремих поховань стрільців і старшин Легіону УСС на Прикарпатті і Надзбруччі. Зокрема, за сприяння товариства споруджено величний стрілецький меморіал на горі Маківці, яким опікувався парамілітарний Пласт; особливо масовими були зеленосвяточні походи молоді до могил українських героїв.

Активісти товариства насамперед намагалися впорядкувати поодинокі могили і меморіали Легіону УСС на полях боїв Першої світової війни у Карпатах та Тернопіллі. Зокрема, в альбомі подано світліни Пам'ятника-хреста Українським січовим стрільцям на горі Ключ у часи війни і міжвоєнний — у серпні 1933 р., коли

Проект пам'ятника УСС
у с. Августівці

його по-варварськи сплюндрували польські шовіністи¹. Нагадаємо, що на початку 1930-х років за мовчазної згоди Варшави край охопила польська пацифікаційна акція, під час якої нищили українські читальні „Просвіти“, кооперативи, сільські господарки, пам'ятники українським громадським діячам, воjakам-усусусам. На Холмщині згодом запалало понад 200 українських церков і каплиць, про що сьогодні не дуже хоче згадувати нова польська влада.

Зафіксовано в альбомі й вигляд перших стрілецьких поховань на горі Маківці, де жорстокі бої тривали навесні 1915 р.² Похованнями тривалий час опікувалися курені Пласту. Подано також технічний проект будівництва стрілецького пам'ятника в с. Августівці на Тернопільщині³.

Оригінальною є світлина цвинтаря Українських січових стрільців у селі Посухові під Бережанами, де поховано загиблих на горі Лисоні влітку 1916 р. у боях з росіянами січовиків⁴. У радянський час ворота у вигляді тризубу було замуровано. Через сто років, 2016 р., цей оригінальний цвинтар від-

новлено за бюджетні кошти Тернопільської області.

Основна маса документальної хроніки альбому присвячена спорудженню Стрілецького меморіалу (меморіалу стрільців і старшин Легіону УСС і УГА) на Янівському цвинтарі у Львові⁵. Його проект

Перші стрілецькі поховання на Янівському цвинтарі у Львові.
1920-ті роки

розробили талановиті митці — Петро Холодний і Лев Лепкий. Він включав облаштування на 38 полі в 1933—1934 рр. 648 бетонних могил. Амбітний проект за народні гроші реалізував „Кооператив інженерних робіт“ під орудою інженера-лісівника Андрія П'ясецького, який здобув визнання і авторитет, упорядковуючи карпатські лісові угіддя митрополита Андрея. Загалом же у міжвоєнну добу там було поховано 1070 осіб — військовиків Легіону УСС, ГА, Дієвої армії УНР, прем'єра ЗУНР Костя Левицького⁶. Камера фотографа зафіксувала перші цвинтарні поля з дерев'яними хрестами ще у 1921—1924 рр., зокрема під час проведення зеленосвяточних панахид.

До речі, чималим стимулом для українців-політиків, кооператорів, душпастирів стало спорудження поляками величного Цвинтаря орлят на Личаківському цвинтарі, на відкриття якого у 1925 р. приїжджав Юзеф Пілсудський. Цікаво, що на Личаківі були поховані не лише вороги української державности — жертви українсько-польської війни 1918—1919 рр., але й наші союзники — воjаки Війська польського, які влітку 1920 р. спільно з українцями давали відсіч під Львовом і Замостям більшовицькій експансії в Європу, зупинивши навалу 1-ї кінної і 14-ї армій. Власне, на честь перемоги над Будионним і Сталіним (тогочасним комісаром фронту) у міжвоєнний період на Личаківській вулиці у Львові споруджено гарнізонний храм із тріумфальною величною дзвіницею. Щоб якось знівелювати пам'ять про сталінську поразку після Другої світової війни, під стінами цього католицького храму встановили „переможний“ радянський танк Т-34, який ввірвався до міста у липні 1944 р.

Відзначимо також, що товариство збило колекцію світлин про відвідання цього стрілецького меморіалу у Львові делегаціями зі США, зокрема у липні 1933 р. представниками Першої сотні Чор-

¹ Альбом Товариства охорони воєнних могил у Львові.— Світлина 49—50 // Родинний архів Адріани Огорчак.

² Там само.— Світлина 39.

³ Там само.— Світлина 45-а.

⁴ Там само.— Світлина 56.

⁵ Там само.— Світлини 4—5.

⁶ Там само.— Світлини 19—20, 24—25.

номорської січі з Нью-Йорка, які теж надали благодійні пожертви на діяльність товариства⁷.

Зауважимо і те, що до поховань на Стрілецькому меморіалі інколи залучалася рекламна фірма „Фама“, якою керував діяч ОУН Роман Шухевич, майбутній головний командир УПА.

Українці США вшановують пам'ять загиблих борців за волю України на Стрілецькому меморіалі.
Янівський цвинтар, 1933 р.

За сприяння капеланів, української громадськості, активістів товариства облаштовано могили летунів

Летунської сотні Галицької армії у Красному на Львівщині⁸. Власне, неподалік залізничної станції у 1919 р. розташовувався військовий аеродром Галицької армії, звідки регулярно здійснювалися розвідувально-бойові вильоти у стан ворога. Летунською сотнею, як відомо, командував син Каменяра Петро Франко.

Борцям за волю України, творцям і захисникам ЗУНР встановлено пам'ятники у

Самборі, а згодом у Чорткові⁹, звідки у напрямку Львова розпочалася у червні 1919 р. знаменита Чортківська офензива Галицької армії.

Святково відзначала українська громадськість подвиг Легіону УСС і Галицької армії в Угневі на Львівщині, де у липні 1921 р. відкрито Пропам'ятний стрілецький хрест¹⁰. Це місто (нині

найменше в Україні) на початку 1919 р. перебувало у зоні активних боїв українсько-польської війни.

Масові зеленосвяточні та першолистопадові походи щороку (до 1939 р.) проходили у Бережанах на Тернопільщині, де на міському цвинтарі споруджено Стрілецький меморіал, який пережив польську і радянську займанщину¹¹. Завдяки ініціативі та грошовій підтримці братів Лепких на їхній малій Батьківщині — у Рогатині, 1929 р. споруджено вишуканий Меморіал воюючим Галицької армії¹². Збереглися і світлини, які поетапно відтворювали процес будови.

Елегантний і високий меморіальний залізний хрест на честь подвигу воюючих Галицької армії і Армії УНР за проєктом Олени Кульчицької споруджено у Пікуличах під Перемишлем¹³. У добу ПНР його було знищено і лише на початку 1990-х років знову відновлено. До речі, поряд із цим цвинтарем на початку 1920-х років розташовувався табір для інтернованих українських воюючих. На жаль, останніми роками зеленосвяточні походи до Пікулич української громадськості Перемишля, Львова, Самбора, Тернополя та інших міст України нерідко дратують

Панахида за загиблими воюючими Галицької армії та Армії УНР на Стрілецькому меморіалі у Пікуличах

польських праворадикалів, а тому вони зазвичай відбуваються під захистом місцевої поліції.

Завершує альбом листівка „Пам'ятка з Зелених свят“, яка закликала громадськість Галичини вступати до Товариства охорони воєнних могил, допомагати його пам'яткоохоронній праці. На жаль, цей заклик до благодійності залишається актуальним і нині. Щоправда, нерідко біля могил січовиків, діячів ЗУНР нині у різних містах західного регіону України хоронять уже новітніх українських героїв, що загинули в російсько-українській війні 2014—2018 рр.

Микола ЛИТВИН

⁷ Альбом Товариства охорони воєнних могил...— Світлини 32—35.

⁸ Там само.— Світлина 61.

⁹ Там само.— Світлина 62.

¹⁰ Там само.— Світлина 64, 67.

¹¹ Там само.— Світлина 71.

¹² Там само.— Світлина 81—83.

¹³ Там само.— Світлина 72.

В ПОКОЛІННЯ НЕСКОРЕНИХ

(до 100-річчя від народження Олекси Горбача)

Серед когорти тих, хто отримав медаль НТШ ім. Грушевського, — двоє лінгвістів, дійсних членів НТШ — Олекса Горбач та Юрій Шевельов. Хоча наукові студії вчених і пов'язані зі Львовом, але їм судилося служити українській науці далеко поза межами рідної України. Однак зустріч, яка відбулася саме у Львові завдяки Василеві Сімовичу, стала для них знаковою на все життя.

Улітку 1946 р., перебуваючи в таборі для полонених у Баварії, О. Горбач отримав несподіваного листа від невідомої йому особи:

„Фюрт, 9. 6. 46. Дорогий Пане Олексо! Після багатьох розпитувань і шукань оце пошастило мені знайти слід Ваш: Приїжджай переслав мені Вашу адресу. Багато разів я згадував наші з Вами розмови, як Ви приходили до нас на Снопківську у Львові, до нашої вузької кімнатки разом з Сушком (чи правда, що він загинув, як мені казали?), і ми з Вами так багато й добре розмовляли. Ви тоді ще готували якусь роботу, якщо не помиляюся, про праслов'янські інтонації. І з-поміж усіх моїх еміграційних знайомих Ви були чи не один принциповий лінгвіст, якщо не брати Сімовича. Ви єдиний дивилися на мовознавство не як на спосіб зробити кар'єру, а жили й цікавилися ним [...] І сам я зрадив його: книжок нема, працювати науково нема як і над чим, і я перекинувся теж більше на літературу тепер. Але мрію про те, щоб таки повернутися до справжнього свого фаху. І дуже мені хотілося б тоді знов зустрітися з Вами і, може, десь разом працювати. Від Вас, напевне, це все тепер ще далі, але не вічно ж буде так, як тепер... Шкода тільки, що не буде з нами Сімовича, але тут уже ніщо у пригоді не стане... Буду дуже радий дістати від Вас хоч кілька рядочків. Моя адреса: Fürth in Bayern, Mathildenstr. 1/1, b. H. Schuster. Prof. Jury Tkaczuk. Міцно тисну Вам руку й бажаю всього доброго й скорого з Вами побачення в приємних обставинах. Ваш Юрій Ткачук¹.

А через місяць із того ж таки Фюрта надійшов ще один лист від Ткачука, у якому, зокрема, написано: „Ми були мало знайомі, але з кількох наших зустрічей і з того, що я чув про Вас від Сімовича, я саме маю враження, що Ви могли б бути мовознавець не заради лакомотства нечасного і не тому, що інша кар'єра не вдалася, а з покликання².

Отримавши відповідь на першого листа, адресант зрозумів, що Горбач не впізнав його (хоча й чемно відповів), тому знову наполегливо намагався пояснити, хто ж він. Зрештою, порозуміння таки було досягнуте. У наступному, хронологічно збереженому листі читаємо:

„Мюнхен, 16. 9. 46. Дорогий Пане Олекса! Слава Богу, нарешті ми з Вами порозумілися. Аж тепер я можу сказати, що ми один одного знайшли, бо досі це було тільки позірне. Раз існує до Вас неофіційний шлях, то я волю ним користуватися. Таке вже моє виховання за всі роки мого життя в

різних державних системах: не маю довір'я до офіційних шляхів. Отож передаю Вам і свій правопис. Невелика це буде Вам духовна пожива, але нічого кращого видати мені поки що не щастить, хоч дещо і маю готове ще з незапам'ятних часів³ і підпис „Ваш Ю.“⁴

А відправником листів був Юрій Шевельов, який з обережності, лише натяками на спільні спогади та зацікавлення, виявляв себе. Спілкування було відновлено, а 1993 р. вони знову зустрілися у Львові уже в межах Міжнародного конгресу українців, відвідали такі знайомі їм стіни НТШ. І саме на конгресі МАУ Олексі Горбачеві урочисто вручили нагороду від Товариства.

До 65-річчя Професора Товариство сприяння українській науці (Jahrbuch der Ukrainekunde) замовило Юрієві Шевельову статтю, український варіант якої згодом у рубриці „Силуети“ опублікував журнал „Сучасність“⁵. За словами ювілейної статті авторства такого критично-іронічного для багатьох ученого виявляємо багатолітню приязнь, наукову повагу і високу оцінку життєвого доробку О. Горбача: „Моя перша зустріч з Олексою Горбачем припадає на 1943 рік, моя найпізніша відбулася в Нью-Йорку 1982 року. Знайомство й приязнь сороклітньої давности. Багато чого змінилося за цей час, а може, ще більше лишилося сталим. Тоді я недавно приїхав до Львова, а він був ще студент. Він прийшов до мене подивитися на майже заморське диво — славіста з далекого Харкова (де він, правда, побував уже, але не в академічних колах), прийшов, може, на спонуку одного зі своїх учителів Василя Сімовича. Були ще воєнні часи, і всі ми виглядали досить пошарпано. Це не перешкоджало, а може, й сприяло тому, що між нами

Олекса Горбач

¹ Життя — не просто існування. Листування Олекси Горбача (1946—1996).— Львів, 2003.— С. 31.

² Там само.— С. 32.

³ Там само.— С. 33.

⁴ Там само.— С. 35.

⁵ Шевельов Юрій. Олекса Горбач. У шістдесят п'ятий рік народження // Сучасність (Мюнхен).— 1984.— № 1—2.— С. 119—128.

постало довір'я і приязнь. У найпізнішій зустрічі показався він як заслужений професор, з сивиною в волоссі, з, мабуть, не одним набутим кілограмом ваги. Але це був той самий Горбач, з тверезістю судження, з упертістю в праці, із знанням, чого він прагне і що він зробить, з колючим стриманим гумором, коли в посмішці сміється тільки один бік вуст, але не в статтях! Крізь поважність професора, крізь академічних, мало не олімпійських манер не важко було розгледіти колишнього студента, а крізь обох — селянського сина з Львівщини, від якого звук до тяжкої праці і до настороженості, що ховає за собою внутрішню шляхетність і доброзичливість⁶.

Народився Олекса Горбач 5 лютого 1918 р. в селі Романів (тепер — Перемишлянський р-н Львівської обл.). Тут у народній школі здобув початкову освіту. Згодом продовжив навчання у Філії Академічної гімназії у Львові. Саме в родинному (звиклому до тяжкої праці) та гімназійному середовищах сформувались його життєві переконання. Серед чинників, які вплинули на „особисту постанову до проблем української політики й ідеології“, вирізняв насамперед те, що майже всі чоловіки його родинного села та чимало професорів Академічної гімназії воювали в Галицькій армії і жили спогадами про часи Визвольних змагань. Щороку з нагоди Листопадового чину вчителі-українці обговорювали з учнями причини поразки боїв за Львів. Ще одним важливим фактором було підпільне юнацтво ОУН, куди вступали учні гімназії⁷. Старші класи (7—8) майже повністю були охоплені цим рухом. У молодших — із „симпатиків“ набирали „п'ятки“, члени яких мали таємні зібрання, де вчилися основ конспірації, обговорювали важливі національні питання, читали підпільну літературу. До однієї з таких „п'яток“ підпільного юнацтва ОУН від третього класу належав і Олекса Горбач⁸. 1993 р. під час відвідин Львова (у відділі української мови Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича) Професор згадував, що в гімназії висіло гасло з поеми І. Франка „Великі роковини“: „Кожний думай, що на тобі мільйонів стан стоїть, що за долю мільйонів мусиш дати ти одвіт“. У долі багатьох галичан із покоління Олекси Горбача ці слова із популярного тоді твору стали визначальними. Блаженніший Любомир Гузар, наводячи ці рядки в одному зі своїх звернень, зазначив, що „у цих рядках є два ключових слова. Перше — „кожний“, не тільки високопосадовець, чиновник, а кожний громадянин, без винятку, від найстаршого до наймолодшого, від найбільшого до найменшого. Друге — „ти“. Це особисте звернення, не „він“, „вона“ чи „вони“, а — „ти“. Кожний із нас особисто відповідальний за долю всього народу“⁹.

Олекса Горбач після успішної гімназійної матури продовжив навчання на гуманістичному (згодом філологічному) факультеті Львівського університету, упродовж 1936—1940 рр. студіював україністику, полоністику та германістику. Серед його тогочасних викладачів — відомі лінгвісти та

літературознавці: професори Юліуш Кляйнер, Євгеній Кухарський, Здзіслав Штібер, Ян Янів, Єжи Курилович, Вітольд Ташицький. Однак, як писала Ярослава Закревська про університетські роки Горбача, „хоч офіційно вже 85 років існувала в університеті кафедра „руської“ філології (потім кафедра української мови і літератури), українство постійно мусило пробивати собі місце під сонцем“¹⁰. Значна частина студентів філологічного факультету не знала української мови взагалі; із випуску 1940 р. тільки 15 осіб із 61 могли скласти іспит українською, решта — польською¹¹.

Становище української філології у Львівському університеті змінилося тільки з 1939 р.: лекції українською мовою починає читати Ян Янів, на посаду професора кафедри української мови зараховано Василя Сімовича, який згодом і очолив кафедру, в університеті працюють Михайло Возняк, Михайло Рудницький, Іларіон Свенціцький, Василь Пачовський, Кость Кисілевський, Василь Лев, Олександр Панейко.

У той час Олекса Горбач виявив себе не тільки як сумлінний, працьовитий, здібний студент, а і як учасник напівлегального Союзу українських студентських організацій під Польщею (СУСОП). 23 березня 1939 р. всіх учасників конгресу СУСОПу, серед яких був і Горбач, заарештувала польська поліція. Своє нелегке моральне та фізичне випробування — перебування в ув'язненні — він описав у споміні „У львівських Бригідках“: „Забрали тоді нас, „конгресовців“, коло 160 осіб — студентів і студенток, і, продержавши недовго в брудних і смердючих келіях тюрми на вул. Яхновича, перевезли до Бригідок. Тут змобілізовані судові апліканти після стереотипних запитань швидко, як на конвейері, вручили кожному „постановене“ про слідче ув'язнення до 2 місяців (потім раз-у-раз акуратно пролонговане) з цілим лісом параграфів про приналежність до ОУН, про „одерване од цалосьці паньства“ і т. д. Історію з ОУН дочеплено „на тіц“, бо за участь у напівлегальному студентському конгресі (адже відбулося вже 6 таких конгресів!) годі було так перевантажувати Бригідок, цієї поважної державної установи в усе-таки конституційній — порівняно з іншим сусідом — державі. Вся причина була в тій напруженій атмосфері, що витворилася довкола Закарпаття, і в назріваючій війні [...] Перед Бригідками ми один одного не знали; але той фатальний конгрес злучив нас аж на півроку“¹².

Цей несподіваний закрут долі згодом стане ще однією цеглиною в наукових зацікавленнях Професора — дослідження таємних мов та слен-

⁶ Шевельов Юрій. Олекса Горбач.— С. 119.

⁷ Див.: Кулик В. Перед поверненням. Розмова з професором славистики Олексою Горбачем у його оселі в Бердурті // Сучасність (К).— 1993.— № 8.— С. 86—94.

⁸ Закревська Я. Олекса Горбач. Життєписно-біографічний нарис.— Львів, 1995.— С. 6.

⁹ + Любомир, Архієпископ-емерит. Кожний думай, що на тобі мільйонів стан стоїть... // Українська правда. 12 травня 2014. Електронний ресурс. [Режим доступу:] <https://www.pravda.com.ua/columns/2014/05/12/7025145/>

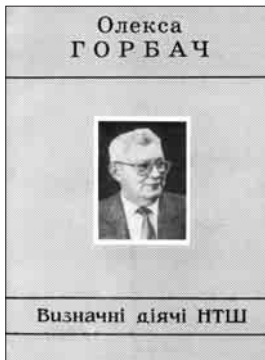
¹⁰ Закревська Я. Олекса Горбач...— С. 7—8.

¹¹ Там само.— С. 10.

¹² Горбач О. У львівських Бригідках // Горбач О. Шлях зі Сходу на Захід. Спогади.— Львів, 1998.— С. 150.

гу українських міст, зокрема Львова, Дрогобича, Тернополя, Золочева, Станіславова, Коломиї. Цей молодечий інтерес до незнаних слів уже в еміграції вилився в габлітаційну працю „Арго на Україні”¹³ із глибоким тлумаченням походження та поширення такої лексики.

„Визволення” Західної України 1939 р. не тільки призвело до матеріального зубожіння галицького суспільства, а й вселило відчуття постійної тривоги, навіть жаху від очікуваної будучини. „Ми глянули в очі василіскові, відомому досі лиш із оповідань других. І відчули, що наш змаг куди жорстокіший, ніж їх знала наша історія — ламалися ж люди, які пережили страхи „бригідок” і Берез”¹⁴.

А попри те, у той час були й успішне завершення університетських студій, і рекомендація до аспірантури при кафедрі української мови.

Однак тривали арешти, дедалі частіше з-поміж знайомих студентів хтось зникав. Приятелі таких заарештованих вже переважно намагалися не ночувати у власних домівках. Отже, Олекса Горбач та ще один приятель-аспірант

знайшли притулок на столах в аудиторії, уранці, ховаючи свої ковдри до книжкових шаф. „Хоч було твердо, та безпечно”¹⁵. Коли в липні 1940 р. почали надходити „повістки” до Червоної армії („червоноармійський лист” надійшов Горбачеві наприкінці жовтня), „кожен якимось зітхнув із полегшенням”, плакаючи надію, що це покладає край переслідуванням НКВС, а водночас дасть змогу отримати військовий вишкіл, який знадобиться для здобування української державности. Проте, як зрозуміли згодом асентеровані, і перше, і друге було марною надією.

Початок війни застав його в Башкирії. Будівельний батальйон у тайзі. „Балансуючи на грані життя і смерті, він переходить фронт і самотужки прямує на захід, на Львівщину. Цей шлях перетворився на справжню „хресну кальварію”¹⁶. Німецький полон у Чугуєві, що під Харковом, і в колишній тюрмі на Холодній Горі в Харкові... Несподіване звільнення... І знову довга дорога додому, до Романова. Дістався до рідної домівки грудневого вечора 1941. „Пес не впізнав: розгавкався [...] Позривалися всі з постель. З братом обійми, татові й мамі поцілунок мозолистих рапавих селянських рук...”. А водночас свідчення про закатованих ровесників не тільки „у Львові: в Бригідках на Замарстинівській й на Яхновича й на Лонцького, а й в повітовій Бібрці, бо й з усіх названих осередків „побудови ленінізму-сталінізму” чудом урятувалося з життям по одному романівцеві-свідкові. І розповіді, розповіді без кінця — до ранку. Так починався календарний Новий Рік, 1942-ий”¹⁷.

У Львові Олекса Горбач повертається до наукових зацікавлень, до професора Сімовича, до мовознавства. Він укладає бібліографію слов'янського мовознавства, а водночас працює вчителем української мови в Малій греко-католицькій духовній семінарії.

Але війна бере своє. 1943 року Олекса Горбач зголошується до дивізії „Галичина”. Проходить вишкіл. Із дивізією відходить на захід: Чехія, Словаччина, Словенія, Німеччина.

Після поранення у квітні 1945 р. потрапляє в американську зону. Терпляче чекає на звільнення, використовуючи свої філологічні знання на користь інших вояків: навчає англійської мови, пише меморандуми до американської військової влади про характер дивізії, „що вона робила й чого не робила”.

Звільнившись, залишився в Німеччині, закінчував студії в Українському вільному університеті (УВУ), вів активне студентське життя (був секретарем Центрального союзу українських студентів Німеччини), ходив на лекції мовознавців у німецькому університеті в Мюнхені. Водночас навчав української мови в таборній гімназії та був секретарем Президії НТШ, яку на той час очолював професор Володимир Кубійович.

1948 р. відбулася важлива подія в житті Олекси Горбача — одруження із Анною-Галею Луцяк, яка впродовж десятиліть була родинною опікункою, надійним приятелем, уважним слухачем, гостинною господинею для друзів та подорожніх з України, вдумливим редактором-коректором (зокрема німецькомовних праць) Професора, помічником у видавничих справах... А попри те, Анна-Галья Горбач 1950 р. в Мюнхені захистила докторську дисертацію „Епічні стилістичні засоби козацьких дум”. Вона стала відомим перекладачем української поезії та прози німецькою мовою, учасницею німецької секції Міжнародної амністії, у 1960—1980-х роках ХХ ст. інформувала світову громадськість про політичні репресії в Україні.

Анна-Галья Горбач, Олекса Горбач, Дмитро Павличко, Володимир Яворівський, внуки Михайло і Оленка. 1992 р.

1951 р. родина Горбачів переїхала разом із НТШ до Сарселя, але через кілька місяців повернулася до Мюнхена. Від 1952 р. Олекса Горбач почав викладати славистику в Геттінгенському,

¹³ Оpubліковано окремим виданням: Горбач О. Арго в Україні.— Львів, 2006.

¹⁴ Горбач О. Зі Львова в Червону Армію (спогад із 1940—41 рр.) // Горбач О. Шлях зі Сходу...— С. 181.

¹⁵ Там само.— С. 180.

¹⁶ Закревська Я. Олекса Горбач...— С. 11.

¹⁷ Горбач О. В німецькому полоні в Чугуєві й Харкові 1941-го року // Горбач О. Шлях зі Сходу...— С. 307.

¹⁸ Дацько І., о. Laudatio в честь д-ра Анни-Галі Горбач // Дацько І., о. У пошуках єдності і правди.— Львів, 2017.— С. 93.

згодом Марбурзькому і Франкфуртському університетам Німеччини. Від 1963 р. стає професором Українського католицького університету в Римі. Через два роки (1965) — професором УВУ та повертається в університет Франкфурта-на-Майні на посаду професора слов'янської філології, того ж таки року очолює кафедру славистики, а також стає співкерівником Слов'янського семінару, у 1972—1974 рр. — деканом відділення східних і позаєвропейських мов.

„Від 1977 року родина Горбачів на постійно осіла в селі Беерфурт біля містечка Міхельштадт (Оденвальд, Гессен). Це місце саме завдяки багатогранній діяльності родини Горбачів і їхній приязності стало загальновідомим серед українських письменників, поетів, правознавців, священників і владик“¹⁸.

У Франкфуртському університеті перебував аж до емеритури, на яку відійшов, щойно це стало можливим (1980). Прагнув опрацювати матеріал, зібраний під час діалектологічних подорожей у Словаччину, Румунію, Польщу, тогочасну Югославію.

Відійшов у вічність 23 травня 1997 р. Похований на міському кладовищі м. Райхельсгайма-

Беерфурта, Німеччина.

Праця родини Горбачів гідна подиву. У бібліографії мовознавчих студій Професора, яку уклали ще 1995 р., — 202 позиції¹⁹. Проте залишилося опубліковане наступними роками і взагалі ще не опубліковане. Зокрема, цього року в Інституті українознавства ім. І. Крип'якевича вийде добірка (понад 20) опублікованих та рукописних словників українських говірок, серед яких Професор записав ті, які є поза межами сучасних державних кордонів України і які впродовж років були та й, зрештою, досі не обстежені.

У 1993—1997 рр. О. Горбач опублікував у 8 томах зібрання власних наукових праць. Коло зацікавлень було неймовірно широким, адже тут роботи зі славистики (україністики, полоністики, богемістики та ін.), гунгарології, міжслов'янських мовних зв'язків, історії слов'янських літературних мов, лексикології і лексикографії, діалектології, ономастики, етнографії та фольклористики. В окремому томі зібрано праці різних років, що пов'язані з літургійною мовою, мовою перекладів Святого Письма. До того ж Олекса Горбач — дослідник мови українських пам'яток, зокрема словників Лаврентія Зизанія, Памва Беринди, граматик Мелетія Смотрицького, Івана Ужєвича, Олексія Павловського та інших. Уже самі назви опублікованого вказують на лінгвістичну ерудицію автора: „Памво Беринда як етимолог“ (1956),

„Арго українських вояків“ (1963), „З історії української церковно-музичної термінології“ (1965), „Найдавніший друкований чесько-український глосар з 1587 року“ (1965), „Північно-наддністрянська говірка й діалектний словник села Романів Львівської області“ (1965), „Арго українських школярів і студентів“ (1966), „Перший рукописний українсько-латинський словник Арсенія Корецького-Сатановського та Єпіфанія Славинецького“ (1968), „Діалектний словник північно-добруджанської говірки села Муругиль над Дунаєм“ (1969), „Арго слобожанських сліпців („невлів“)“ (1971), „Північно-волинська говірка й діалектний словник села Ступно, колишнього повіту Здовбунів“ (1973), „Південно-лемківська говірка й діалектний словник села Красний Брід близько Меджилаборець (Пряшівщина)“ (1973), „Говірка Комарна й Комарнянщини“ (1987) „Dictionarium latino-slavonum 1718—1724 Івана Максимовича“ (1991) та ін.

Окрім лінгвістичного дослідження пам'яток української мови, Професор разом із дружиною власним коштом опублікували понад 30 мовознавчих і літературознавчих праць, які були майже або цілковито недоступними дослідникам у радянській Україні. У 90-х роках ХХ століття їх передавала родина Горбачів в українські університети (часто через Ярославу Закревську, тогочасну завідувачку відділу української мови Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України). Це горбачівське серійне видання через однаковий червоний колір палітурок часто називали ще „червона серія“. Олекса Горбач — учасник багатьох конгресів, з'їздів, конференцій. Автор десятків рецензій та виступів, статей в енциклопедіях, редактор наукових збірників. Автор спогадів, які друкував у різних виданнях в еміграції. З ініціативи Анни-Галі Горбач їх опубліковано у книзі Олекса Горбач „Шлях зі Сходу на Захід. Спогади“ (Львів, 1998).

Говорячи про працю Олекси Горбача в Науковому товаристві ім. Шевченка²⁰, варто наголосити на невтомній, подвижницькій роботі над Енциклопедією українознавства²¹, для якої написав понад 100 статей. Складність часто полягала в недоступності багатьох джерел, які зберігалися в радянських архівах чи спецфондах.

У листі від 2 жовтня 1947 року до майбутньої дружини — Анни-Галі — О. Горбач писав: „Я Тебе так добре розумію. Тебе, загублену верховинку серед чужого моря міського. Я такий же сам був „селюх“ (ми українці всі з походження селюхи), але мене післали до міста тверді мозолісті мужицькі руки й казали здобути те містечку з середини, знутри — як не вдалося в 1918-му році здобути зі зовні. І кожен крок таких як я по міському бруку був диктований такими самими батьківськими каменистими словами. Це не моя ні других заслуга, що ми вийшли такі. Це заслуга того вітцівського поту рідної землі, що нас видав“²².

Наталія ХОБЗЕЙ

¹⁹ Бібліографія праць Олекси Горбача / Упоряд. Т. Кульчицька // Закревська Я. Олекса Горбач... — С. 86—119.

²⁰ Детально див.: Закревська Я. Олекса Горбач... — С. 21—27.

²¹ Роботі над статтями до Енциклопедії присвячено багато сторінок у книзі: Життя — не просто існування. Літавання Олекси Горбача / Редколегія: А.-Г. Горбач, У. Єдлінська, М. Чікало. — Львів, 2003.

²² Фрагменти листів до дівчини, пізніше дружини (1947—1979) // Горбач О. Шлях зі Сходу... — С. 353—354.

КИРИЛО СТУДИНСЬКИЙ

(До 150-річчя від народження)

Кирило Студинський був п'ятим головою Наукового товариства імені Шевченка у Львові (восьмим — від часу заснування Товариства) й очолював його майже протягом 10 років (1923—1932). Був ученим-славистом зі світовим іменем і становив славу Товариства поруч із Михайлом Грушевським, Іваном Франком, Володимиром Гнатюком, Василем Щуратом, Іваном Крип'якевичем, Федором Вовком, Іваном Пулюєм, Іваном Феценком-Чопівським, Іваном Горбачевським, Володимиром Кубійовичем та іншими у 1920—1930-х роках. Серед іноземних членів НТШ, залучених до Товариства і завдяки К. Студинському, були вчені Альберт Айнштайн, Олександр Брюкнер, Давид Гільберт, Абрам Йоффе, Фелікс Кляйн, Томаш Масарик, Франтішек Пастрнек, Альбрехт Пенк, Макс Планк, Їржі Поливка, Володимир Перетц, Олексій Шахматов, Ватрослав Ягич та ін. Почесними членами товариства було обрано видатних українських діячів: Володимира Антоновича, Олександра Кониського, Сидора Воробкевича, Івана Нечуя-Левицького, Миколу Лисенка, Костя Левицького, Богдана Лепкого, Євгена Чикаленка, Андрея Шептицького та ін. Із більшістю з них К. Студинський активно листувався.

Сучасний австрійський вчений-славист Міхаель Мозер вважає наукову спадщину Кирила Студинського несправедливо забутою і нині майже не використовуваною. Причиною цього були і тривалий період заборони, й забуття його імені, як і всього наукового доробку НТШ у радянський період, і темні тіні звинувачень його в радянофільстві й угодовстві з польською владою, які викликали гостре засудження української патріотичної молоді в міжвоєнний період та навіть змусили К. Студинського зректися головування в очолюваному ним Товаристві.

К. Студинський був ученим, письменником, громадським, політичним і культурним діячем широкого діапазону. Обіймав чимало різних посад, очолював багато товариств і здобув немало почесних звань: доктора філософії (1894), академіка Всеукраїнської академії наук (ВУАН) (1924—1933, 1939—1941); професора, завідувача кафедри, декана і проректора Львівського державного університету; депутата і голови т. зв. Народних зборів Західної України (в жовтні 1939 р.) депутата Верховної Ради УРСР 1-го скликання (1940) та Верховної Ради СРСР (1940—1941). Реалізував себе в багатьох ділянках гуманітарних наук: слов'янської філології, загального мовознавства, української літератури, фольклористики, історії і патрології Церкви, досліджував взаємини зі слов'янами, історію національного руху в Галичині. Залишив по собі близько 500 публікацій літературного, нау-

кового, мемуарного і публіцистичного характеру. Як письменник і журналіст використовував багато різних псевдонімів: Кость Вікторин; К. Вікторин; Кость В.; Іван Лаврін; І. Лаврін; К. Зорян; Зорян; Батько; Іван Гарбуз; Федір Замора; Колька; Лівобічний; Літописець; К. Люнин; Не-Маковей; Не плазун, але й без трону; Віктор Осипович; Кость Осипович; Провінціал та ін. Деякі з них зраджують його непересічне почуття гумору.

Рід Студинських протягом XVIII—XX ст. відіграв важливу роль у національному, культурному й політичному житті Галичини, дав Україні чимало видатних постатей громадсько-політичних діячів, священиків, науковців, педагогів, музикантів. К. Студинський був онуком відомого громадського діяча Степана Качали, чоловіком доньки композитора Анатолія Вахнянина Леонтини, батьком економіста Юрія Студинського (1903—1965) та Ірини Студинської-Тисовської (1899—1971). Його батько, о. Йосиф Студинський (1836—1909), шляхтич гербу Прус, був парохом церкви Різдва Пресвятої Богородиці в с. Кип'ячці. Мати, Вікторія (1844—1902), була донькою о. С. Качали (1815—1888) — відомого публіциста, історика, політика та громадського діяча, посла до Галицького сейму та віденської державної ради, співзасновника товариств „Галицько-руська матиця“, „Прогресивіта“ та Літературного товариства ім. Т. Шевченка (пізніше — НТШ).

Народився К. Студинський 4 жовтня 1868 р. у мальовничому селі Кип'ячка на Тернопільщині. Навчався в Тернопільській гімназії з польською мовою викладання (1878—1883) та в українській Академічній гімназії у Львові (1883—1887). У 1887 р. відбув свою першу подорож до Києва, яка мала великий вплив на все подальше життя.

Як син священика спершу обрав богословські студії у Львові й Відні (1887—1891), пізніше навчався на філософському факультеті Віденського університету (1891—1893). 1894 р. здобув титул доктора філософії за спеціальністю „слов'янська філологія“ під керівництвом проф. Ватрослава Ягича. Одружився з Леонтиною Вахнянин. Відбув наукові відрядження до Берліна, Києва та Петербурга.

Після повернення 1895 р. до Львова викладав українську мову в гімназії. У 1896—1899 рр. працював на посаді доцента української літератури Ягеллонського університету в Кракові, а у 1900—1918 рр. був надзвичайним (від 1908 р. — звичайним) професором Львівського університету. Перша програма його викладів охоплювала такі дисципліни: Вступ до вивчення церковнослов'янської мови; Історія полемічного письменства у XVI—XVII ст.; Вибрані питання з українсько-руського письмен-

Кирило Студинський

ства XIX ст. В університеті він долучився до боротьби за Український університет, брав активну участь у студентських вічах, складанні петицій до австрійського уряду.

Перша наукова розвідка К. Студинського „Ді-дівська мова” — про мову лірників-жебраків (із словничком на 300 слів) припадає на 1886 рік (1894 р. вийшла окремим виданням під назвою „Лірники“). 1895 р. його наукові праці з'являються в „Записках Наукового товариства ім. Шевченка“, а 1896 р. він стає членом Товариства.

Розквіт НТШ розпочався з переїздом М. Грушевського до Львова у 1894 р. Тоді ж він очолив Історично-філософську секцію замість А. Вахнянина і на його пропозицію засновано Археографічну комісію НТШ. Формально її створено 15 січня 1896 р., заступником М. Грушевського став І. Франко, а секретарем — К. Студинський. 1 червня 1899 р. скликано збори усіх трьох секцій НТШ, на яких, згідно зі Статутом, обрано 32 дійсні члени Товариства і в такий спосіб піднесено рівень НТШ на висоту наукових установ та академії наук інших народів. До Історично-філософської секції належали 12 членів: В. Антонович, Ф. Вовк, М. Грушевський, С. Дністрянський, М. Зобков, К. Левицький, В. Охримович, о. Ю. Сіцинський, П. Стебельський, О. Терлецький, С. Томашівської, Я. Шульгин. У Філологічній секції дійсними членами стали: О. Барвінський, В. Гнатюк, М. Дикарив, І. Коко-рудз, О. Колесса, О. Кониський, В. Коцовський, С. Смаль-Стоцький, К. Студинський, І. Франко. До Математично-природописно-лікарської секції обрано: Г. Величка, І. Верхратського, І. Горбачевського, О. Дакуру, В. Левицького, П. Огоновського, Є. Озаркевича, І. Пулюя, Щ. Сельського, О. Черняхівського.

На цей час припадає знайомство й налагоджується тісна співпраця К. Студинського з М. Грушевським, яка тривала до смерті історика. Як зазначав у передмові до кореспонденції М. Грушевського із К. Студинським історик Ярослав Дашкевич: „Теплі відносини між двома вченими — майже ровесниками — зав'язалися ще у львівський НТШівсько-університетський період, щоб згодом, у період післяреволюційного лихоліття, загальнонаціональної зневіри, переоцінки вартостей, перерости у справжні дружні відносини. К. Студинський, незважаючи також на свій не дуже простий світоглядний шлях, належав до приятелів М. Грушевського, в якого справжніх друзів було й не дуже багато. Здається, вони часто розуміли один одного без слів“. Про це свідчить і листування вчених, яке тривало багато десятиліть. Окрім співпраці з М. Грушевським як керівником кафедри у Львівському університеті від березня 1903 р. К. Студинський — член Виділу НТШ, референт його Музею й Бібліотеки, співорганізатор наукового й видавничого життя Філологічної та Археографічної секцій Товариства. У 1906—1909 рр. його обрано заступником голови НТШ — М. Грушевського.

Водночас був членом виділу товариства „Прогресивіта“ і редактором його видань (1903—1906), членом Крайової шкільної ради у Львові (1905—1914), завдяки чому українці здобули в цей період певний вплив на освіту в Галичині. Брав участь у національних святкуваннях на Наддніпрянщині: відкритті пам'ятника Іванові Котляревському в Полтаві (1903) і ювілея Миколи Лисенка та Івана Нечуя-Левицького (1904). У липні 1904 р. читав

лекції на заснованих М. Грушевським університетських курсах з українознавства для наддніпрянської молоді. Був одним із керівних членів Християнсько-суспільної партії та співредактором її органу „Руслан“, головою хорového товариства „Боян“ у Львові (1908—1911, 1916—1920), „Учительської громади“ (1916—1920).

Після поразки українських визвольних змагань і зайняття Львова 22 листопада 1918 р. польська влада взяла у заручники таких відомих діячів, як Ю. Романчук, К. Студинський, В. Старосольський, І. Кивелюк, І. Куровець та ін. Від К. Студинського вимагали скласти присягу на вірність Польській державі, й за відмову був позбавлений посади професора університету, а згодом — і належної йому пенсії. Польська влада інтернувала його від грудня 1918 р. до червня 1919 р. разом з іншими українськими діячами в табори у Баранові та Домб'ї поблизу Кракова. 11 листопада 1919 р. був обраний членом Президії делегації Української Національної Ради у Львові — тимчасового парламенту ЗУНР.

У міжвоєнний період найважливіша діяльність була пов'язана з Науковим товариством імені Шевченка у Львові, яке К. Студинський очолював у 1923—1932 рр. У цей період налагодив тісну співпрацю з науковцями та діячами УРСР, захоплений процесами „українізації“, розвитку науки й культури, книговидавництва та книгообміну. Цим контактам сприяло й повернення в Україну М. Грушевського в березні 1924 р. Того ж року К. Студинського обрано позаштатним академіком ВУАН у Києві на кафедрі давнього українського письменства (у березні 1928 р. працював над розробкою єдиного Українського правопису. Прийняття проекту Правопису 1927 р. в Харкові мало і політичний підтекст. К. Студинський як голова НТШ у своєму виступі наголошував, що спільний правопис має не роз'єднувати, а об'єднувати Галичину і радянську Україну¹. Підручник нового правопису вийшов 1929 р. і відтоді НТШ послідовно застосовувало його у всіх своїх виданнях, у той час як радянська Україна від нього цілеспрямовано відійшла. У жовтні 1927 р. у Києві відбулося також урочисте засідання, присвячене етнографу М. Максимовичу, в якому взяли участь галицькі вчені: Ф. Колесса, М. Кордуба, О. Макарушка та К. Студинський. 1929 р. з ініціативи голови Товариства Філологічна секція НТШ створила Комісію Шевченкознавства. Був редактором багатьох томів „Записок НТШ“: 136—137 (1925), 141—143 (1925), 146 (1927), 148 (1928); т. 150-й (1929) вийшов за редакцією К. Студинського та І. Крип'якевича. У грудні 1929 р. збулася мрія родини Студинських — на сцені столичної опери в Харкові відбулася прем'єра опери „Купало“ його покійного тестя Анатолія Вахнянина. Співпраця НТШ й ВУАН тривала до початку 1930-х рр., коли почалися відкриті репресії проти представників української науки й культури.

Проте всі контакти з радянською Україною відбувалися під пильним контролем партійних та репресивно-каральних радянських органів, які ще 1924 р. завели на К. Студинського оперативно-слідчу справу. На 1928 рік припадає прикрий інцидент публічного обміну інвективами у львівській газеті „Діло“ голови НТШ з опозицією академіка М. Грушевського в керівництві ВУАН — віце-президентом Сергієм Єфремовим та секретарем

¹ Див.: Студинський К. З побуту на Радянській Україні. На маргінесі правописної конференції.— Львів, 1927.

Агатангелом Кримським. Про це писав Я. Дашкевич: „Досі не дуже зрозумілий завзятий конфлікт у трикутнику Грушевський—Єфремов—Кримський, убивчий конфлікт, який розпалювався до білого вогню під невсипущим оком ворогів, що ліквідували поступово всіх дійових осіб драми“. К. Студинський, як міг, відстоював честь НТШ і галицької культурної праці від несправедливих нападок у пресі А. Кримського. Проте у світлі інспірованого ГПУ „Процесу СВУ“ в Харкові навесні 1930 року, де одним із головних звинувачених фігурував академік С. Єфремов, використання К. Студинським його приватного щоденника в пресі виглядало дуже неоднозначно.

19 червня 1928 р. прийнято спеціальну постанову Секретаріату ЦК КП(б)У „Про ювілей академіка Студинського“, в якій вирішено: „Разрешить Наркомпросу принять участие в проведении празднования юбилея академика Студинского (sic!) с тем, чтобы использовать его для выступления перед рабочими и крестьянами Галиции по вопросу о достижениях Украины в области науки и литературы и т. п.“ На 60-річчя К. Студинського до Львова приїздив офіційний представник наркома освіти УРСР, голова Укрнауки Юрій Озерський (Земницький). У вересні 1929 р. К. Студинський організував візит наркома освіти УРСР Миколи Скрипника до Львова, проте під час доповіді того в НТШ стався інцидент: „при слові [націоналістичні] „зраї“ Стахів, Навроцький і Донцов почали вигукувати, що дуже нарушило святочний настрій“. Самого Студинського на цей час у Львові не було: 6—13 жовтня відбувався Перший з'їзд лев'яньських філологів у Празі, на відкритті якого голова НТШ виступив українською мовою (не як офіційний представник держави), що викликало протест російських емігрантських організацій.

Дослідниця О. Гнатюк у книзі „Відвага і страх“ (Київ, 2015) пише про К. Студинського як про „суперечливого академіка“, якого в різних колах „називали то націоналістичним агітатором серед студентської молоді, то совстофілом, то агентом НКВД, то агентом польської дефензиви“.

За свої радянофільські симпатії К. Студинський зазнавав критики не лише від націоналістичних, а й від поміркованих українських політиків. Зокрема, історик Дмитро Дорошенко в жовтні—листопаді 1935 р. дорікав йому: „Ви приймаєте большевиків як свого роду „законну владу“ на Україні, і при тім — українську; а я вважаю її за чужу, ворожу, окупантську“. Тому, на думку Дорошенка, „приятні стосунки з ворогом, запобігання його ласки, це річі шкідливі, бо скріплюють ворога, дають йому моральну підтримку“. Водночас він з повагою підкреслює, що К. Студинський робив це не з власного інтересу, а керуючись інтересами громадськими, як він це розумів. Звинувачений академік так і не зрікся своїх понад 50-літніх контактів з Великою Україною й віри в їх конечність: „Все ж таки думка про потребу духовних зв'язків усіх українських земель залишається у моєму мозку і серці на кінець життя“.

Відомий своїм радикалізмом Д. Донцов ідко обзивав К. Студинського „ікрилом“, а всіх галицьких радянофілів — „ікроїдами“ — за їхні візити до радянського консульства у Львові, де, як відомо, гостей частували ікрою й роздавали їм гроші. Особливо розгорівся конфлікт навколо К. Студин-

ського після т. зв. справи Віталія Юрченка (псевд. Ю. Карася-Галинського), трилогію якого про втечу з ГУЛАГу в 1931—1932 рр. опублікувало львівське видавництво „Червона Калина“. К. Студинський начебто надав фотографію письменника радянському консулові. Директор видавництва П. Постолок та редактор „Діла“ І. Кедрин-Рудницький публічно звинуватили голову НТШ в „політичному шпигунстві на користь СРСР“. (Насправді Юрченко жив, навчався і видавав свої твори у Львові ще до 1936 р.) Справа завершилася в суді, вини К. Студинського не було доведено, проте після всіх цих подій він був вимушений 25 травня 1932 р. зректися посади голови НТШ і відійти від громадського життя.

Нагинки на нього з боку більшовицької влади також тільки посилювалися. 3 січня 1930 р. була ухвалена постанова політбюро ЦК КП(б)У „Про заяву галицьких академіків Студинського, Колесси, Щурата в „Діло“, в якій вирішено: „Дать директиву советфильской прессе в Польше, провести соответствующую кампанию против академиком Студинского (sic!), Колессы и Щурата, не протестовавших перед общественным мнением на условия, поставленные им польским правительством при поездке на Украину“. 8 березня 1931 р. у справі т. зв. Українського національного центру заарештували секретаря М. Грушевського, керівника Комісії Західної України ВУАН Федора Савченка, з яким К. Студинський підтримував дружні стосунки й листувався. Застосовуючи щодо Савченка „випробувані чекістські методи“, науковця змусили обмовити себе і колег, внаслідок чого домоглися потрібних їм формулювань про те, що „3 жовтня 1926 р., коли делегатами від УНДО (sic!) на ювілей М. Грушевського приїздили К. Студинський та І. Свенціцький, з'явилася можливість [...] встановити єдиний фронт між фашистським Львовом і націонал-соціалістичним і шовіністичним Києвом і Харковом“². З другого боку, у 1931 р. дійшло навіть до публічного побиття й зневаження вченого членами ОУН за його нібито надто угодовську позицію щодо польського уряду в питанні паціфікації 1930 р. А вже 4 жовтня 1933 р. президія ВУАН під головуванням О. Богомольця вивела з числа своїх членів „ворогів трудящих мас“ — галицьких науковців. У постанові РНК УСРР і ЦК КП(б)У „Про стан і роботу Всеукраїнської Академії Наук“ було вирішено: „Позбавити звання академіків Возняка, Колессу, Студинського, Щурата, що будучи членами Української Радянської Академії і мешкаючи на Західній Україні, цілком запродались польським поміщикам та, ховаючись за брехливі декларації про інтереси української культури, скерували свою діяльність на відрив Радянської України від СРСР і перетворення її на буржуазну республіку, колонію імперіалістичних держав“. Один з-поміж чільних більшовицьких діячів М. Бухарін обізвав К. Студинського у пресі „шпигуном польської дефензиви“ (контррозвідки).

Та восени 1939 року, коли Галичина й Буковина стали частиною УРСР, більшовики про це вже наче „забули“. К. Студинський знову став професором Львівського університету, його проректором і деканом філологічного факультету. Пізніше його обрали депутатом Верховної Ради УРСР, поновили у званні академіка АН УРСР. Сучасний біограф К. Студинського Андрій Кліш пише: „Використо-

² Див.: Рубльов О. Західноукраїнська інтелігенція у загальнонаціональних політичних та культурних процесах (1914—1939).— К., 2004.

вуючи авторитет вченого для реалізації своїх планів, влада готувала розправу над ним“.

К. Студинському, як і іншим відомим учасникам Народних Зборів Західної України, нова влада спершу протегувала, заразом змушуючи демонструвати свою лояльність і підтримку. Кирило Студинський і Мар'ян Панчишин опинились у президії зборів біля маршала Семена Тимошенка й першого секретаря ЦК КП(б)У Микити Хрущова. К. Студинському доручили відкривати Народні Збори як найстаршому за віком депутату. Явно не довіряючи почесному промовцеві, йому напередодні привезли надруковану на машинці ґрунтовно відредаговану промову, яку назавтра він мав виголосити. Він став делегатом від зборів до Москви. Виступи депутатів, повідомлення про засідання Верховної Ради СРСР, про зустрічі з Й. Сталіним та про „щастя“ перебування в Москві публікувала преса і транслювало радіо. У жовтні 1939 р. К. Студинський брав участь в обговоренні у Москві справи створення українського університету у Львові.

О. Гнатюк дуже докладно аналізує механізми, які застосовувала радянська влада щодо місцевих еліт у Західній Україні: „Галицьких українців, щойно вони виконали завдання советської влади, зміщували на менш представницькі посади, де вони вже не мали впливу на діяльність інституцій, у яких працювали“.

9 грудня 1939 р. Президія АН УРСР ухвалила рішення про підпорядкування НТШ Академії наук УРСР. Президію НТШ змусили ухвалити рішення про саморозпуск. У такий спосіб ліквідували найдавнішу українську наукову інституцію, якою пишалася українська інтелігенція, а її мате-

Після захисту дисертації М. Берштайна в Інституті літератури АН УРСР у Києві. Перший зліва сидить Кирило Студинський. 1940 р.

ріяльні засоби націоналізували. Протягом заледве трьох місяців радянської системи було знищено величезний доробок принаймні двох поколінь галицьких українців.

Було націоналізовано все майно та допоміжні установи НТШ, зокрема майно бібліотеки, Природознавчого, Культурно-історичного і Воєнно-історичних пам'яток музеїв, книгарню, друкарню, переплетню та нерухоме майно (два будинки на вулиці Чарнецького, № 24, 26 (нині — Винниченка), два будинки на вул. Супінського, № 21, 23 та господарство в с. Белелуї Снятинського повіту), а також майно всіх інших товариств і установ, яке належало Товариству. На базі бібліотек НТШ, Народного дому і Осолінеуму організовано Львів-

ську філію бібліотеки АН УРСР.

Для забезпечення робіт у галузі гуманітарних наук, беручи до уваги значну кількість видатних фахівців, що проживали в Галичині та працювали переважно на базі НТШ й інших наукових організацій, у Львові було організовано сектори таких інститутів Відділу суспільних наук АН УРСР: Інституту історії України, Інституту української літератури ім. Шевченка, Інституту мовознавства, Інституту українського фольклору, Інституту археології та Інституту економіки.

Колишніх академіків Кирила Студинського, Василя Щурата, Михайла Возняка, а згодом і Філарета Колессу прийняв на роботу новий ректор Львівського університету Михайло Марченко. Та вже на початку листопада 1939 р. Москва зобов'язала ректора запровадити в університеті необхідні зміни зі „советизації“, тож „українізаційна“ кадрова політика протрималася до весни 1940 р. І хоча місцеві вчені мусили підтримувати владу своїм авторитетом, проте організаційну підтримку забезпечували власні перевірені кадри — партійці, комсомольці, політруки, енкаведисти та військові, що масово прибули на окуповані території.

На виборах до Верховної Ради СРСР мандати депутатів від Львова здобули голова Львівської облради Леонід Грищук, Мар'ян Панчишин, Кирило Студинський і Ванда Василевська. Одночасно відбулись вибори до Верховної Ради УРСР, де галицьких українців репрезентували Петро Франко, актор Йосип Стадник і проф. Михайло Возняк, поляків — Гелена Кузьмінська. У грудні 1940 року депутатами стали професори Медичного інституту, Політехніки, університету (серед них і Студинський) та філії Академії наук (Іван Крип'якевич).

Під час радянської окупації саме до депутатів зверталися особи, чиїх близьких заарештував НКВС, і, незважаючи на можливі серйозні проблеми, вони не відмовляли тим, хто потребував допомоги. Архів К. Студинського за цей період переповнений листами з відчайдушними благаннями знайомих і незнайомих людей різного походження й національності про заступництво перед органами влади та подяками за нього. Використовуючи своє становище депутата, вчений намагався допомагати в'язням, засланням, особам, яким загрожувала депортація та ін. Зокрема, на його прохання, скероване до прокурора Миколи Руденка, було скасовано смертну кару для частини дівчат, засуджених до страти за участь в ОУН у т. зв. Процесі 59-х. Допоміг звільнитися депортованим зі Львова полякам Стефанії Скварчинській та Стефанії Нейман. На прохання митрополита Шептицького захищав від націоналізації будинки греко-католицької Митрополичої капітули у Львові, старався допомогти священикам і селянам, обкладеним високими податками. Співчуваючи сестрі та дружині Михайла Грушевського, допомагав їм матеріально й писав запити до різних інстанцій, аби домогтися звільнення з табору етнографа Катерини Грушевської, проте безуспішно. Старався про призначення пенсії для вдови письменника Ольги Маковей.

Ця діяльність депутатів викликала відповідну реакцію спецслужб. О. Гнатюк пише, що, згідно з документами, вони не довіряли навіть тим особам, яких використовували для лояльних публічних заяв та виступів. Уже наприкінці 1939 р. щодо них як „націоналістів“ НКВС завів особові справи. К. Студинський опинився в центрі уваги НКВС у грудні 1939 р., коли в рамках операції „Западные“ розробляли галицьких діячів. 17 лютого 1940 р. на-

родний комісар Іван Серов вимагав від підлеглих краще обставляти агентурою Кирила Студинського як вкрай підозрілу особу.

На початку німецько-радянської війни відбувалася „зачистка“ території, якій мав зайняти ворог, від осіб, визнаних його потенційними союзниками. НКВС поділяв їх на дві категорії — „шпигунів“ і „націоналістів“. Під конвоєм вивозили „підозрілих“ осіб, що фігурували в картотеках НКВС як особливо важливі з огляду на виконувани ними функції. Декому з депутатів Народних Зборів, наприклад Мар'янові Панчишину й Іванові Крип'якевичу, вдалося уникнути депортації, а синові письменника Петрові Франку і професору Кирилові Студинському — ні. Наприкінці червня 1941 р. більшовики вивезли їх зі Львова. Донедавна не було відомо, де і як вони закінчили свій життєвий шлях. За однією з версій, К. Студинського застрелили конвоїри під час спроби втечі, коли бомбардувався потяг поблизу Тернополя, за іншою — разом із групою львівських інтелігентів розстріляли влітку 1941 р. у жмеринських лісах³.

А за спогадами історика Наталії Полонської-Василенко, К. Студинського таки довели до Києва. В нарисі історії „Українська Академія наук“ (Київ, 1993) вона згадувала: „В перші дні липня привезено до Києва в особовому авті академіка К. Студинського з його дружиною. Він не брав участі в останній конференції Академії Наук, що відбулася у Львові перед самим початком війни, тому що був тяжко хворий на серце. Він приніс до Києва стихію жаху: схвилюваний, не звертаючи уваги на те, хто саме може чути його ляментатії,— він голосно розказував в Академії Наук та на вулиці про міста, що їх підпалили самі червоноарміїці, про нищення в'язнів у в'язницях, про страшні арешти перед початком війни“. Ще пригадувала, як востаннє бачила його в чорному автомобілі, навантаженому валізами, на вул. Короленка (тепер — Володимирській), неподалік приміщень Академії наук і НКВС — зодягнений не за погодою у плащ, літній вчений з обуренням розмахував руками, не розуміючи, куди й чого його везуть. Казали, що в „евакуацію“ до Уфи. Далі сліди по ньому губилися й під час німецької окупації, керуючись суперечливими чутками, донька Ірина Тисовська продовжувала відчайдушні пошуки батька на території Генерал-Губернаторства, на Тернопільщині, де його начебто бачили востаннє.

Та нещодавно опублікована на сайті „Документи советской эпохи“ телеграма, схоже, ставить крапку в цій загадковій історії. Як випливає з документів Держбезпеки СРСР, життєвий шлях академіка Кирила Студинського, депутата Петра Франка й київського оперного співака Михайла Донця таки завершилися в Києві.

Телеграма НКДБ СРСР від 6 липня 1941 р., надіслана з Києва Наркомун Державної безпеки СРСР Всеволоду Меркулову, свідчить про те, що за вказівкою Микити Хрущова, Кирило Студинський разом із Петром Франком та київським актором Михайлом Донцем були заарештовані органами НКДБ як „націоналісти“ і начебто через складність їх евакуації з Києва було ухвалено рішення про „доцільність“ їх розстрілу.

Наведемо її повністю мовою оригіналу⁴:

[Кутовий штамп:] ПОДЛЕЖИТ ВОЗВРАТУ В **СОВЕРШЕННО СЕКРЕТНО**
IV часть ОС ЦК ВКП(б)

Вх. № 916/шс от 18/І 1942 г. **НКГБ СССР**

РАСШИФРОВАННАЯ ТЕЛЕГРАММА Вх. № 11569

Получ. „6“ VII 1941 г. „6“ ч. „00“ м. Расшифр. „6“ VII 1941 г. „8“ ч. „15“ м.

Из КИЕВА

Куда и кому НАРКОМУ ГОСУДАРСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ тов. МЕРКУЛОВУ
Для резолюций и пометок

за Л. Берия [В. Меркулов. мнение]

Указанию тов. ХРУЩЕВА нами арестованы Студинский, Франко, Киевский артист

Донец „Националисты“ в связи с тем, что вывести их из Киева затруднительно
считаем целесообразным их расстрелять

ЦК КП(б)У такого же мнения. Прошу немедленных указаний.

№2303 МЕШИК

Сообщ[ить] Т. Хрущеву / П. 1807/6/VII 41

Снятие копий категорически воспрещается

ПОДЛЕЖИТ ВОЗВРАТУ Отп. 5 экз. экз № 1 тов. МЕРКУЛОВУ

В 11 отделение 5 отдела экз № 2 тов. БЕРИЯ

НКГБ СССР Экз. № 2 экз № 3 тов. СЕРОВУ

через 48 часов экз № 4 тов. КОБУЛОВУ

с момента получения экз № 5 тов. 11 ОТДЕЛЕНИЮ

/ Нач. 11 отделения 5 отдела НКГБ СССР [Підпис]

Треба зробити кілька пояснень: текст телеграми свідчить про одностайність і негайність ухвалення рішення. Усі три прізвища жертв написані без імен та ініціалів, тобто вже було відомо, про кого саме йдеться. Реконструюючи події, зрозуміло, що на той момент К. Студинський із дружиною Леонтиною (хоча її імені не згадується) і П. Франко вже були доставлені зі Львова до Києва. Як відомо, жодного слідства щодо них не проводили, судового рішення також не ухвалювали. Їхню долю вирішив Микита Хрущов як ініціатор арешту — на телеграмі є підпис і резолюція Павла Мешика, який вважає за необхідне повідомити Хрущова про виконання його розпорядження. „За“ розстріл підписався Лаврентій Берія, який запитує також „думку“ Всеволода Меркулова.

Характерно, що резолюції дописані не чорнилом, а олівцями: простим, т. зв. хемічним, зеленим, підкреслення зроблені червоним олівцем. Телеграма була надрукована в п'яти примірниках: № 1 тов. Меркулову; № 2 тов. Берії; № 3 тов. Серову; № 4 тов. Кобулову; № 5-11-му відділенню. Підлягала поверненню в 11 відділення 5 відділу НКДБ СРСР через 48 годин з моменту отримання.

Цікаво, що четверо з шести підписаних: Всеволод Меркулов (1895—1953) — нарком Держбезпеки СРСР у січні—червні 1941 р. і в 1943—1946 рр.; Павло Мешик (1910—1953) 26 лютого 1941 р. призначений наркомом Держбезпеки УРСР, брав активну участь в організації репресій проти учасників ОУН та членів їхніх родин у Західній Україні; Богдан Кобулов (1904—1953), у 1941—1943 рр. — заст. наркома Держбезпеки — внутрішніх справ СРСР, — усі вони 1953 р. були заарештовані й за-

³ Див.: Рузанов О., Романюк П. Академік Кирило Студинський // Культура і життя.— 1990.— № 4.

⁴ Телеграма опублікована на сайті: <http://sovdoc.rusarchives.ru>

суджені разом із Лаврентієм Берією до вищої міри покарання — розстрілу з конфіскацією майна, позбавлені військових звань та урядових нагород. Розстріляні 23 грудня 1953 р. в Москві. Їх заарештував той же Іван Серов (1905—1990) — один із керівників органів Держбезпеки СРСР. Деякий час очолював органи НКВС в Україні (при Микиті Хрущові, з яким дружив). Генерал армії, Герой Радянського Союзу. Нарком внутрішніх справ УРСР. Голова КДБ СРСР (1954—1958), начальник ГРУ МО СРСР. Керівник операції масового вбивства військовополонених польських офіцерів у Катині (1940). Виконуючи вказівки Сталіна і Берії, у 1944 р. організував масові депортації цілих народів — кримських татарів, чеченців, інгушів, звинувачених у співпраці з німцями. Від 1945 р. — заступника начальника головного управління контррозвідки „Смерш“ наркомату оборони СРСР, одночасно — заступник головнокомандувача радянськими окупаційними військами в Німеччині, де мав спеціалізацію з пошуку „трофейних“ вчених, обладнання і технологій. За жорстокість прозваний „м'ясником“, „прославився“ участю в переселенні народів Кавказу.

Що стосується долі Петра Франка (1890—1941), хеміка за освітою, то він, як і К. Студинський, мав досвід співпраці з радянською системою. Був громадсько-політичним діячем, пілотом УГА. В 1919 р. інтернований у польський табір Домб'є. У 1931—1936 рр., як і багато інших галичан, піддавшись на радянську пропаганду, в пошуках праці виїхав із родиною до Харкова, де влаштувався в Науково-дослідному інституті хемії. Після побаченого під час Голодомору й розгортання політичних репресій в СРСР, завдяки батьківському прізвищу, йому вдалося повернутися в Галичину, хоча більшість галичан-радянотлів було знищено. У 1936—1939 рр. працював учителем гімназії. У жовтні 1939 р. — депутат Народних Зборів Західної України, від березня 1940 р. — депутат Верховної Ради УРСР. У червні 1941 р. заарештований під приводом „евакуації“ (так само „евакуювали“ й академіка Агатангела Кримського).

Не зовсім ясно, чому в одному документі разом із львів'янами опинився також київський співак-бас Михайло Донець (1883—1941) — музично-громадський діяч, педагог, народний артист УРСР (1931). Чоловік відомої співачки й педагога Марії Донець-Тессейр. Арія Карася з опери „Запорожець за Дунаєм“ С. Гулака-Артемовського в його виконанні була 1935 р. записана на грамплатівку. Про трагічну долю М. Донця є кілька статей, в яких дописує детально, за слідчою справою, описано арешт і допити співака. Проте дослідники припускають,

що розстріляли його на початку вересня 1941 р., „зачищаючи“ в'язниці перед наступом німецьких військ. Можливо, ця телеграма поставить також крапку в питанні, чи міг не знати про це М. Хрущов, участь якого в репресіях намагалися згодом приховати.

У Львові К. Студинський мешкав у власній кам'яниці (формально вона належала його дружині Леонтині) на вулиці П. Хмельовського (тепер — Л. Глібова), 15. На будинку 2007 р. встановили пам'ятну таблицю для вшанування трьох видатних його мешканців. Це Анатоль (Наталь) Вахнянин (1841—1908 рр.; композитор, педагог, перший голова товариства „Просвіта“); Олександр Тисовський (1886—1968 рр.; засновник Пласту) та Кирило Студинський. 1993 р. у с. Кип'ячці на Тернопільщині відкрили пам'ятник К. Студинському (скульптор І. Мулярчук). Після вивезення К. Студинського зі Львова Академія наук „успадкувала“ його помешкання і велику історичну колекцію — приватну книгозбірню й багатий архів, які тепер зберігаються, відповідно, у Львівській національній науковій бібліотеці України ім. В. Стефаника та в Центральному державному історичному архіві України у Львові.

Кирило Студинський — автор численних наукових праць з літературознавства, історії та фольклористики, велика частина з яких базована на матеріалах, збережених у його архіві: „Пересторога“: Руський памятник початку XVII віка“ (1895); „Адельфотес“: Граматика, видана у Львові в р. 1591“ (1895); „Geneza poetycznych utworów Markiana Szaszkiewicza“ (1896); „Пам'ятки полемічного письменства кін. XVI і поч. XVII в.“ (1900); „Котляревський і Артемовський“ (1901); „Pierwszy występ literacki Pocięja“ (1902); „До історії взаємин Галичини з Україною“ (1906); „З листів П. Куліща до Ом. Партицького“ (1908); „Польські конспірації серед руських питомців і духовенства в Галичині в роках 1831—1846“ (1907, 1908); „Листи міністра Фльоріяна Земляковського до єпископа Івана Ступницького“ (1908); „Кореспонденція Якова Головацького в літах 1835—1849 і 1850—1862“ (у 2-х т., 1905—1909); „Генега поетичних творів Маркіяна Шашкевича“ (1910); „В п'ятдесятиліте смерти Т. Шевченка“ (1911); „Львівська духовна семинарія в часах Маркіяна Шашкевича (1829—1843)“ (1916); „Копітар і Зубрицький“ (1918); „Причинки до історії культурного життя в Галичині в 1795—1857 рр.“ (1920); „Antygrafe, polemiczny twór M. Smotryckiego“ (1925), „Псевдо-послання Маркіяна Шашкевича“ (1935); „Карло Яромір Ербен і Яків Головацький“ (1935) та ін.⁵

Галина СВАРНИК

⁵ Вибрана бібліографія праць К. Студинського і літератури про нього, укладена М. Морозом, вміщена у кн.: Єдлінська У. Кирило Студинський (1868—1941).— Львів, 2006.— С. 135—223. Тут-таки вміщено також кілька його спогадів. Частина багатого листування Студинського опублікована: У півстолітніх змаганнях: Вибрані листи до Кирила Студинського (1891—1941) / Упоряд.: О. В. Гайова, У. Я. Єдлінська, Г. І. Сварник.— К., 1993.— 768 с.; Листи Михайла Грушевського до Кирила Студинського (1894—1931) / Упоряд. Г. Сварник; передм. Я. Дашкевича.— Львів; Нью-Йорк, 1998.— 268 с.

ЮЛІАН МЕДВЕДСЬКИЙ — ВИДАТНИЙ НАУКОВЕЦЬ І ПЕДАГОГ У ГАЛУЗІ МІНЕРАЛОГІЇ І ПЕТРОГРАФІЇ, ПЕРШИЙ РЕКТОР-УКРАЇНЕЦЬ ЛЬВІВСЬКОЇ ПОЛІТЕХНІКИ

(до 100-річчя від смерті)

У січні 2018 р. минуло 100 років від смерті нашого земляка Юліана Медведського — видатного науковця і педагога в галузі геології, мінералогії і петрографії, організатора видавничої справи і громадського діяча, першого ректора-українця Львівської політехніки. Діяльність вченого висвітлено в низці публікацій¹, серед яких цікавою є стаття Ренати Самотий, що опублікована у 2008 р. в майже невідомому геологам виданні „Вісник Львівського національного університету. Серія книгознавство”². Саме в цій публікації згадано про першого ректора-українця Львівської політехніки Ю. Медведського за даними короткого інформаційного подання К. Студинського в „Ілюстративному календарі товариства „Просвіта” з літературним збірником на переступний рік 1920”³. Авторка детально схарактеризувала науково-технічну, видавничу, громадську діяльність вченого та педагога.

Народився Ю. Медведський у м. Перемишлі. Після закінчення гімназії навчався на природничому факультеті Віденського університету. У 1870—1873 рр. працював співробітником Державного геологічного управління у Відні. У 1873 р. його запрошено обійняти посаду професора та завідувача кафедри мінералогії і геології Технічної академії у Львові (згодом — Політехнічна школа, а нині Національний університет „Львівська політехніка”), де працював до кінця життя. Паралельно з 1882 р. працював на кафедрі мінералогії Львівського університету (нині — Львівський національний університет ім. І. Франка), 1887—1889 рр. очолював цю кафедру.

Ю. Медведський тричі був обраний ректором Політехнічної школи (1879—80, 1884/85, 1887/88), чотири рази деканом хеміко-технологічного факультету. У Політехніці організував геологічну ла-

бораторію та за 35 років зібрав колекцію з кількох десятків тисяч зразків мінералів, яка наповнила геолого-мінералогічний музей, що за рівнем систематизації та кількістю зразків був на той час одним з найкращих в Європі⁴.

Науково-видавничий доробок Ю. Медведського значний. Він є автором понад 60 друківаних праць, серед яких три навчальні видання, підготовлені з основних дисциплін під час керівництва кафедрою. Зокрема, опублікував підручники з мінералогії — три видання (1906, 1908, 1909); петрографії — три видання (1898, 1903, 1909); геології — три частини (1904—1906).

Наукові праці Ю. Медведського стосувалися питань мінералогії, петрографії і геології. Вони друкувалися у різних виданнях. Серед них першість посідає журнал „Космос”, який видавало Польське геологічне товариство ім. М. Коперника, засновником і багаторічним головою якого був Ю. Медведський. Він брав активну участь у видавничій раді. Його співпраця в журналі „Космос” розпочалася з першого річника. Вчений входив до редакції журналу, на його сторінках вів кілька рубрик. Зокрема, у рубриці „Pismienictwo” виступав з оглядами та рецензіями нових книжок і часописів у галузі природничих наук, які надходили до товариства. В цьому журналі Ю. Медведський започаткував рубрику „Наукова хроніка”, де подавав відомості про відкриття, події, новини європейської науки. Протягом 1889—1895 рр. був автором 16 рецензій на книги і статті в галузі природничих наук.

У цьому журналі друкувалися праці про корисні копалини Карпат, Прикарпаття та Полісся, зокрема про поклади калійних солей Калуша, про галеніт і цинкову обманку Трускавця, про віваніт із Білків, про бурштин Львова, про поклади нафти

Юліан Медведський
(1845—1918)

¹ Студинський К. Юліан Недзведзкий // Ілюстративний календар товариства „Просвіта” з літературним збірником на переступний рік 1920.— Львів, 1919.— С. 320—22; Niedzwiedzki Julian. Spis prac // Kosmos.— 1918.— S. 17—19; Bibliografia geologiczna Polski.— Warszawa, 1921.— 67 s.; Вульчин Е. И. Выдающийся украинский минералог и геолог Юлиан Медведский (Недзведский) (к 50-летию со дня смерти) // Минералогический сборник.— 1963.— № 22.— Вып. 3; Лев В. 100 років праці для науки і нації: коротка історія Наукового товариства ім. Шевченка.— Нью-Йорк, 1972.— С. 15; Кафедра мінералогії Львівського національного університету імені Івана Франка (1864—2004). Довідково-інформаційне видання / О. Матковський, П. Білоніжка, Л. Скакун, Є. Сливко.— Львів, 2004.— 135 с.; Бойко Г. Ю., Лещух Р. И., Свинко И. М. Видатний український геолог Юліан Медведський (до 90-річчя від дня смерті) // Вісник Львівського університету. Серія геологічна.— 2007.— Вип. 21.— С. 194—99; Лещух Р., Свинко И. Перший західноукраїнський геолог Юліан Медведський (до 95-річчя від дня смерті) // Палеонтологічний збірник.— 2013.— № 45.— С. 129—136; Самотий Р. Науково-видавничі досягнення українських учених Львівської Політехніки (середина XIX — початок XX ст.) // Вісник Львівського університету. Серія книгознавство.— 2008.— Вип. 3.— С. 209—218; Шендаровський В. Нехай не гасне світ науки.— К., 2017.— 336 с.

² Самотий Р. Науково-видавничі досягнення...— С. 209—218.

³ Студинський К. Юліан Недзведзкий...

⁴ Там само; Шендаровський В. Нехай не гасне світ науки.— К., 2017.— 336 с.

в Карпатському регіоні, про геологічну будову соляних відкладів Велички та Бохні, про сірку з Бохні та Свашовиці. Вченому належить мінералого-петрографічний опис зразків вивержених порід, які привезла 1866 р. з Арабського півострова віденська астрономічна експедиція, дослідження рідкісного миш'якового мінералу льолінгіту і псевдоморфоз хлориту з гранату у вуглистих сланцях вугільного басейну Муравської Отрави. 1888 р. опубліковано цікаву працю Ю. Медведського „Про сутність кристалів”, в якій він зауважив, що кристалографія як наука повинна існувати окремо від мінералогії і мати статус окремої фундаментальної науки⁵. Із 33 статей, опублікованих протягом 1876—1899 рр., більшу частину присвячено геологічним і палеонтологічним дослідженням Прикарпаття.

Деякі праці Ю. Медведського опубліковано також у журналах Кракова і Відня та в періодичних виданнях Австро-Угорщини. Зокрема, видавничу підтримку йому надавала Академія наук, дійсним членом якої він був. Його статті вміщено в

збірниках праць Математично-природописної секції („Bulletin de Akademie des sciences de Crazevie classe oes science mathimat at nature“) польською та німецькою мовами. У 1893 р. вченого запросили до редакційного комітету Геологічного атласу Галичини („Atlas geologiczny Galicji“).

Ю. Медведський провадив активну громадську діяльність, зокрема був членом товариства „Просвіта“ та НТШ. Як дійсний член НТШ тісно співпрацював з Товариством, а наприкінці життя подарував бібліотеці НТШ 2000 томів книг⁶, а товариству „Просвіта“ всі свої збереження. Він підтримував товариство Українських студентів „Політехніки“ „Основа“, його бібліотеці подарував багато книг. Крім того, Ю. Медведський був членом наукових товариств Росії та Австро-Угорщини, дійсним членом Краківської академії наук та членом-кореспондентом Віденського геологічного закладу. 1908 р. йому було надано почесне звання доктора „honoris causa“ — титул почесного професора Політехнічної школи.

Орест МАТКОВСЬКИЙ

100 РОКІВ ГЕОЛОГІЧНІЙ СЛУЖБИ УКРАЇНИ

Україна має потужну і розвинену мінерально-сировинну базу, що ставить її в ряд провідних видобувних країн світу. Її територія, що становить 0,4 відсотка світової суші і має близько 0,8 відсотка населення світу, ще не так давно (на кінець ХХ ст.) забезпечувала майже 5 відсотків світового видобутку мінеральної сировини. В цьому, звичайно, основна заслуга геологічної служби України, яка цього року відзначає своє 100-річчя.

Започаткована геологічна служба 1 лютого 1918 р., у день святого Макарія — захисника рудокопів, геологів і гірників, коли був створений Український геологічний комітет (далі — УГК). Символічно те, що, як відзначив Президент України Петро Порошенко у своєму привітанні з нагоди ювілею служби, ця дата збігається з утворенням Української республіки. Комітет створено аналогічно з Геологічним комітетом Російської імперії, до якої входила частина України. За своє сторіччя геологічна служба України виросла у розгалужену систему наукових і виробничих установ та організацій, що на всіх етапах свого вікового існування розв'язували складні завдання з вивчення надр, розвитку геологічної науки і забезпечення народного господарства країни різноманітною мінеральною сировиною.

Сторічна історія геологічної служби України, її багатогранна діяльність та величезний внесок у вивчення надр і розвиток мінерально-сировинної бази країни висвітлені у двох ювілейних виданнях: „Геологічній службі України — 80 років“¹ і „Геологічній службі України — 100 років“² та в

публікаціях Д. Макаренка „Геологічній службі України — 80“³ і С. Бушака „Як створювалася професійна геологічна служба України“⁴. Друге довідкове видання охоплює п'ять розділів: 1) Історія надкористування та геологічної служби в Україні; 2) Структура та основні функції Державної служби геології та надр України; 3) Створення мінерально-сировинної бази України — результат вікової діяльності; 4) Державні геологічні підприємства; 5) Геологічні пам'ятки — національне надбання України. Серед державних геологічних підприємств, які сформувалися на базі чинних раніше геологічних експедицій, трестів, об'єднань тощо, схарактеризовано діяльність таких: Державне підприємство „Українська геологічна компанія“; Казенне підприємство „Кіровогеологія“; Казенне підприємство „Південьукргеологія“; Державне регіональне геологічне підприємство „Донецькгеологія“; Східне державне геологічне підприємство; Державне регіональне геологічне підприємство „Причорноморське“; Державне геофізичне підприємство „Укргеофізика“; Публічне акціонерне товариство „Національна акціонерна компанія „Надра України““; Український державний геологорозв'язувальний інститут; Державне науково-виробниче підприємство „Державний інформаційний геологічний фонд України“; Державне геологічне підприємство „Державна комісія з експертизи геологічних проєктів та кошторисів“; Державна комісія України із запасів корисних копалин.

Ідея заснування УГК зародилася в Київському університеті св. Володимира. Головним ідеологом

⁵ Вульчин Е. И. Выдающийся украинский минералог...

⁶ Лев В. 100 років праці для науки...

¹ Геологічній службі України — 80 років. Зб. статей / Гол. ред. С. В. Гошовський.— К., 1992.— 132 с.

² Геологічній службі України — 100 років. Ювілейний довідник / Гол. ред. С. В. Гошовський.— К., 2018.— 328 с.

³ Макаренко Д. С. Геологічній службі України — 80 // Мінералогічний журнал.— 1998.— Т. 20, № 1.— С. 1—8.

⁴ Бушак С. М. Як створювалася професійна геологічна служба України // Наукові праці Інституту фундаментальних досліджень / Відп. ред. В. О. Шумлянський.— К., 2001.— С. 155—163.

був проф. Володимир Лучицький. Він підготував доповідну записку „До питання про створення Українського геологічного Комітету в Києві“, в якій обґрунтував наукову і практичну доцільність такої установи, навів проєкт статуту УГК. В його основу було покладено статут Геологічного комітету Росії з деякими новаціями і важливим положенням про те, що Комітет координуватиме та об'єднуватиме всі геологічні роботи, які проводитимуться в Україні. На жаль, не всі доповнення увійшли до статуту, але враховувалися в роботі УГК.

Створення УГК в Російській імперії було нелегким. Один із його активних діячів Борис Лічков, якого дуже цінував і найбільше з ним спілкувався Володимир Вернадський, у статті „Історія Українського геологічного Комітету“, опублікованій в новоствореному друкованому органі УГК — „Віснику Українського геологічного Комітету“ (1919, вип. 1), зазначає, що „уряд старої Росії до смішного боявся усякого сепаратизму не тільки політичного, але ж і культурного“. Тому думки „...про необхідність деякої децентралізації дослідної праці то вона стрівала всякої перешкоди з боку офіційних сфер: ця думка в старій Росії не мала ніяких надій на здійснення“. Водночас було очевидно, що місцеві осередки наукової праці були необхідні і наукові працівники на місцях знали це найкраще. Зокрема, численні науковці в межах геологічного дослідження території Росії добре розуміли, що одного геологічного осередку для держави замало, що потрібне утворення нових автономних осередків, яким і став УГК.

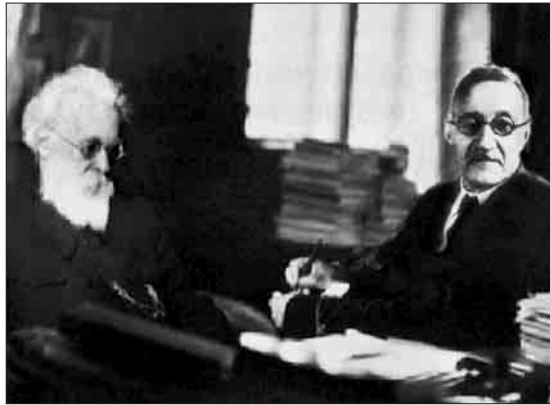
1 лютого 1918 р. уряд України затвердив статут і штат УГК та офіційно започаткував історію геологічної служби України, яка зазнавала досить часті реорганізації (понад 20 разів змінювала свою назву). Зокрема, уже 1922 р. УГК став Українським відділенням Російського геологічного комітету (УВРГК). До першого складу УГК увійшли: В. Лучицький (директор) і геологи Г. Буренін, Б. Лічков, В. Мокрицький та В. Різниченко, а влітку 1918 р. — І. Гінзбург, М. Безбородько, К. Тимофєєв, В. Чирвінський, Ф. Швець, М. Архангельська, М. Ожегова. Восени того самого року запровадила Вчена рада, до якої увійшли, крім директора, штатних і позаштатних геологів, професори вищих навчальних закладів України: П. Армашевський і В. Дуб'янський (Університет св. Володимира), М. Лебедев, Л. Іванов (Катеринославський гірничий інститут), В. Ласкарев і М. Сидоренко (Одеський університет), С. Попов (Новоолександрівський інститут у Харкові), П. П'ятницький і Д. Соболев (Харківський університет), а згодом академіки В. Вернадський і П. Тютковський (дійсні члени НТШ).

З перших кроків своєї діяльності УГК працював у тісному взаємозв'язку з науковцями заснованої у другій половині 1918 р. Української академії наук (УАН), першим президентом якої став академік Володимир Вернадський, та вищих навчальних закладів України. В. Вернадський ще на стадії підготовчої роботи зі створення УАН стверджував, що для запобігання паралелізму в роботі і марної

втрати сил та грошей доцільно об'єднати всі геологічні дослідження в єдиному Українському геологічному комітеті, зробивши його міжвідомчим і зв'язавши його з Академією наук. В цьому його активно підтримували В. Лучицький і Б. Лічков.

Попри обмежене фінансування й економічні труднощі, співробітники УГК за перше десятиліття заклали основи систематичного вивчення найголовніших корисних копалин: вперше складено геологічну й карту корисних копалин України, досягнуто певних успіхів у пошуках родовищ бурого вугілля, каолінів, фосфоритів, марганцевих і залізних руд, графіту тощо. 1919 р. Комітет започаткував, про що вже мовилося, свій перший друкований орган „Вісник“, публікує путівники геологічних екскурсій та інші матеріали. Зокрема, в 1923—1924 рр. було видано збірник про корисні копалини, куди увійшли розділи: 1) Вугілля України (Б. Лічков); 2) Графіти України (В. Чирвінський); 3) Каолінові родовища Подолії (А. Зеленко); 4) Залізна руда Волині (С. Коклик); 5) Нікопольське родовище марганцю (М. Черногорова); 6) Ртуть України (М. Ожегова).

Перші десять років УГК очолювали видатні вчені В. Лучицький (1918—1924), Б. Лічков (1924—1926), В. Різниченко (1924—1928). За цей період Геологічна служба України, крім розв'язання виробничих завдань, досягла і значних наукових результатів, які 12 березня 1928 р. були відзначені у доповідях В. Чирвінського „Про наукові досягнення Українського відділення геологічного Комітету в галузі регіональної геології за 10 років його існування“ та М. Безбородька „Українська кристалічна смуга і корисні копалини України“. А в 11-му, ювілейному випуску „Вісника“

Володимир Вернадський й Володимир Лучицький обмірковують питання про структуру та найближчі завдання Українського геологічного комітету. 1918 р.

вміщена досить ґрунтовна публікація (без авторства) про заснування та діяльність УГК за перші 10 років.

У другому десятилітті УГК систематично реорганізовували. 1929 р. УВРГК було перейменовано на Українське районне геологорозвідувальне управління (УРГРУ), яке в 1931 р. реорганізовано в Український геологорозвідувальний трест (УГРТ), перейменований 1933 р. на Український геологічний трест (УГТ), а 1938 р. перетворено на Геологічне управління (ГУ), яке 1941 р. стало Українським геологічним управлінням (ГУУ).

Водночас геологічні дослідження з пошуків і розвідки корисних копалин України базувалися на копійках наукових дослідженнях, підкріплювалися ними; наукова думка і практичне розв'язання геологічних завдань були об'єднані в одне ціле, вони доповнювали одне одного. Тіснішає співпраця з новоствореним (1926) Інститутом геологічних наук УАН УРСР та вищими навчальними закладами України.

Вагомий внесок у розвиток наукових досліджень в перші три десятиліття діяльності УГК зробили її засновники та інші представники: В. Лучицький (ініціатор заснування Комітету і його перший директор) публікує монографії з петрографії України, геологічного читача та Криму, результати досліджень

каолінових родовищ України. В. Чирвінський досліджує родовища фосфоритів (завершилися відкриттям нових мінералів — подоліту і курськіту та інших утворень; М. Безбородько вивчає петрогенезис Українського щита, польові шпати Воліни, публікує підручник „Вивчення мінералів під мікроскопом“ (1937); І. Гінзбург досліджує каоліни і генезис глин, кварцові скляні піски, плавковий шпат, нікель-кобальтові вади; Р. Виржиківський вивчає родовища гіпсу, целестину, кременів, цементної сировини; М. Світальський — мінералогію і петрографію залізних руд Криворізького басейну, є основним автором монографії „Железородные месторождения Кривого Рога“ (1932); Є. Захаров з участю геологів Микитівського ртутного комбінату виконав роботу з детального вивчення Микитівського родовища і опублікував монографію „Структура рудного поля: минералогический состав и генезис Никитовского месторождения в Донецком бассейне“ (1940).

Слід згадати, що в останнє передвоєнне десятиліття ХХ ст. величезних утрат зазнала геологічна наука і практика. У 1935—1938 рр. — пік вакханалії сталінського режиму — незаконно репресовано сотні геологів Укргеолкому, наукових закладів та інших установ. З-поміж них — Д. Бабієнко, М. Безбородько, П. Василенко, Р. Виржиківський, О. Галака, А. Гутт, Ю. Дуб'яга, І. Єфимов, К. Жуковський, О. Красовський, С. Коклик, І. Кудрявцев, В. Левитський, І. Лепікаш, Ф. Лисенко, П. Нечипоренко, Є. Оппоков, Р. Палій, М. Світальський, П. Симоненко, яких було розстріляно або закатовано в гулагівських таборах. По 15—25 років виправно-трудоих таборів одержали О. Милай, І. Мікей, І. Педач, І. Піддубник, Г. Савченко, І. Сагайдак. Не повернулися з таборів примусової праці і заслання С. Гембіцький, Я. Лепченко, Ф. Полонський, О. Цитович. Під час червоного терору 1919 р. розстріляли П. Армашевського; 1936 р., після попереднього допиту, покінчив життя самогубством В. Крокос; 1938 р. під час допиту помер Е. Фукс; 1944 р. у таборах помер П. Двойченко. В ювілейних публікаціях, присвячених Геологічній службі України, справедливо відзначено: „Ми низько схиляємо голови перед репресованими співвітчизниками, які зробили вагомий внесок в дослідження мінеральних багатств рідної землі. Зберегти в історії вітчизняної геології їхні імена — наш обов'язок“.

Широкомасштабні геологічні дослідження в Україні розпочалися в післявоєнні роки, особливо в другій половині ХХ ст. Уже в перші післявоєнні роки Укргеолуправління відбудовувало зруйноване фашистами господарство і продовжувало пошуки корисних копалин. У 1946 р. УГУ переіменовано на Українське державне геологічне управління (УДГУ), 1948 р. знову стає УГУ. У 1950-х роках геологорозвідувальна служба України зазнає корінної зміни. Рішенням Ради Міністрів УРСР від 22 липня 1957 р. було утворено Головне управління геології і охорони надр (Головгеологія УРСР), основними підрозділами якого стали комплексні територіальні геологорозвідувальні трести. На початку 1965 р. Указом Президії Верховної Ради УРСР від 18 лютого 1965 р. Головгеологія УРСР реорганізована в Міністерство геології УРСР. З 1988 р. її назва — Головне координаційне геологічне управ-

ління (ГКГУ). Підрозділами ГКГУ стали виробничі геологічні об'єднання (ВГО) — „Північукргеологія“, „Західукргеологія“, „Донбасгеологія“, „Південьукргеологія“, „Ворошиловградгеологія“ та інші організації, на базі яких сформувалася низка названих державних геологічних підприємств.

1 жовтня 1991 р. ГКГУ реорганізовано в Державний комітет України з геології і використання надр (Держкомгеології), який наступними роками перетворювався на Комітет України з питань геології та використання надр (1999); Департамент геології та використання надр Міністерства екології та природних ресурсів України (2000); Державну геологічну службу — урядовий орган державного управління у складі Мінекоресурсів України (2001); Державну геологічну службу як урядовий орган державного управління у складі Міністерства охорони навколишнього природного середовища України (2005); нині — Державна служба геології та надр України Міністерства екології та природних ресурсів.

Уже в перші десятиліття цього періоду в геологічній службі України створено два науково-дослідні інститути — Український державний геологорозвідувальний інститут (УкрДГРІ)⁵ та Інститут мінеральних ресурсів (ІМР)⁶.

ІМР засновано 1956 р. на базі Кримської філії АН СРСР. З 1994 по 2000 р. Український державний інститут мінеральних ресурсів, а з 2000 р. Кримське відділення УкрДГРІ. На жаль, існування Кримського відділення 2014 р. було припинено, а нині й весь Крим анексований Російською Федерацією. ІМР мав головно мінералогічне, технологічне й прогнозно-розшукове спрямування, яке стосувалося досліджень твердих корисних копалин (залізни й марганцеві руди, агрохімічна та інша неметалева сировина, родовища і рудопрояви золота, алмазів, рідкісноземельних елементів тощо). Здобутки науковців Інституту у вивченні корисних копалин надр, насамперед України, надзвичайно великі. Результати їхніх досліджень висвітлені в сотнях публікацій, в десятках захищених кандидатських і докторських дисертацій і монографічних зведеннях, у матеріалах науково-практичних конференцій (серед авторів такі відомі вчені, як Ю. Аверін, Ю. Брагін, Т. Добровольська, Є. Єрьоменко, С. Кирикилиця, В. Лебедінський, Є. Марченко, О. Палкіна, Ю. Полканов, В. Супричов, Ю. Юрк). Співробітники Інституту відкрили два нові мінерали та один мінеральний різновид, виявили перші знахідки мінералів — чотири в СРСР і 38 в Україні, встановлено перші алмази в Україні.

УкрДГРІ створено 1957 р. на базі Українського відділення Всесоюзного науково-дослідного геологічного нафтового інституту. Відтоді і аж до 1991 р. він називався Українським науково-дослідним геологорозвідувальним інститутом (УкрНДГРІ) і складався з головного інституту (м. Львів), Чернігівського і Київського геофізичних відділень. До кінця ХХ ст. це багатопрофільний науково-дослідний інститут, предметом діяльності якого були комплексні дослідження геологічної будови надр України, оцінка перспектив нафтогазоносності, розробка і вдосконалення технічних, технологічних і методичних засобів виконання геологорозвідувальних робіт на нафту і газ. Головним об'єктом

⁵ Український державний геологорозвідувальний інститут. 1957—1997 / Упоряд. Г. Д. Досін, відп. за випуск М. М. Іванюта. — Львів, 1997. — 66 с.

⁶ Інститут мінеральних ресурсів — Крымское отделение УкрДГРІ — пятьдесят лет / Гл. ред. И. Е. Палкин. — Симферополь, 2006. — 94 с.

досліджень був Карпатський регіон і прилеглі території. В менших обсягах вивчалися перспективні землі Причорномор'я і Дніпровсько-Донецької западини (ДДЗ) й ін.

У 2000 р. центром УкрДГРІ стає м. Київ з відділеннями: Дніпропетровським, Кримським, Львівським, Чернігівським. Відтоді Інститут повною мірою забезпечує науковий супровід геологорозвідувальних робіт в Україні на всі види корисних копалин. Головні напрями його діяльності такі: нафтогазова геологія, геологія рудних і нерудних корисних копалин, геолого-екологічні дослідження, гідрогеологічні й еколого-геологічні дослідження, геологічне картування й картографування, геофізичні дослідження та ін. В напрямку геології рудних і нерудних корисних копалин оцінено перспективи геологічних формацій Українського щита (УЩ), Волино-Причорноморської й Донецької металогенічних провінцій на метали платинової групи, конкретизовано перспективні ресурси золоторудних полів та створено багатопрофільні геолого-генетичні моделі золоторудних родовищ УЩ, оцінено перспективи рідкіснометалевого зрудення. Сьогодні, на жаль, з різних причин такі дослідження майже не проводяться.

Водночас налагоджується тісна співпраця виробничої геологічної служби з науково-дослідними установами АН і вишів України та за її межами, а також з науковими товариствами — Львівським геологічним та Українським мінералогічним. Ця співпраця стосувалася спільних досліджень і публікацій, проведення науково-практичних нарад з різних проблем геологічної науки та виробництва. В геологічних експедиціях разом із виробничою діяльністю проводяться і наукові дослідження. Їх переважно здійснюють спеціальні тематичні підрозділи, а також вони тісно пов'язані з виконанням госпдоговорних робіт науковими установами під час проведення геолого-знімальних, пошукових, геологорозвідувальних і експлуатаційних робіт.

Загалом геологічна служба України створила значний мінерально-сировинний потенціал, завдяки якому Україна увійшла до провідних мінерально-сировинних держав світу. В її надрах виявлено понад 200 різновидів корисних копалин, відкрито майже 20 000 родовищ і проявів, з яких 7667 родовищ з 94 видів корисних копалин мають промислове значення. Багато корисних копалин належить до нових промислово-генетичних типів та унікальних за своїми запасами і якістю сировини. Промисловістю освоєно 3 295 родовищ, на базі яких працюють дві тисячі гірничо-добувних і переробних підприємств.

З розвідкою, видобутком, переробкою та використанням мінеральної сировини безпосередньо або побічно пов'язано 48 відсотків промислового потенціалу, до 20 відсотків трудових ресурсів, 23—25 відсотків національного доходу держави. Мінеральна сировина, яка видобувається в Україні, у вартісному вираженні оцінюється у 2,9—3,8 відсотка загальносвітової, що в абсолютному обчисленні становить 14,520 млрд дол. США. Понад третину експортного виторгу Україна має завдяки мінерально-сировинній продукції.

Найголовніші здобутки геологічної служби в наукових дослідженнях пов'язані головню з названими інститутами та окремими персоналіями, що стали кандидатами і докторами наук, відомими науковцями й педагогами, авторами і співавторами численних публікацій, а також фундаментальних монографій. З-поміж них: Атлас „Геологія і корисні копалини України“ (гол. ред. Л. С. Галець-

кий, 2001 та його англійська версія, яку видав Університет у Торонто (Канада) у 2007 р.; „Металічні і неметалічні корисні копалини“ — т. 1 „Металічні корисні копалини“ (наук. ред. М. Щербак, О. Бобров, 2006), т. 2 „Неметалічні корисні копалини“ (наук. ред. М. Щербак, С. Гошовський, 2006); чотири томи книг „Геологічні пам'ятки України“ (за ред. В. І. Калініна і Д. С. Гурського, 2006, 2007, 2009, 2011); монографія Д. Гурського „Концептуальні засади державної мінерально-сировинної політики щодо використання важливих для економіки країни корисних копалин“ (2008).

Серед персоналій, яких, звичайно, дуже багато, назвемо дві яскраві: П. Шпак (1931—2002) — випускник нафтового факультету Львівської політехніки, багаторічний геолог-практик, доктор геолого-мінералогічних наук, ініціатор створення Міністерства геології України, яке очолює у 1967—1982 рр., член-кореспондент АН УРСР (1990) і директор Інституту геологічних наук у 1992—1997 рр.; Г. Рудько — випускник геологічного факультету Львівського університету, багаторічний практик-геолог, захистив три докторські дисертації з геолого-мінералогічних, географічних і технічних наук, професор Івано-Франківського інституту нафти і газу (нині — національний технічний університет нафти й газу), недовго очолює кафедру екологічної та інженерної геології й гідрогеології Львівського національного університету, а від 2000 р. — голова Державної комісії України із запасів корисних копалин.

2 лютого 2018 р. 100-літній ювілей Геологічної служби України відзначено на державному рівні. В Національному палаці культури України відбулася урочиста академія, яку організувала Державна служба геології та надр України Міністерства екології і природних ресурсів України за участі всіх підрозділів геологічної служби, їх ветеранів та геологічних установ НАН України і вишів України та інших організацій. У другій половині 2017 р. проведено дві науково-практичні конференції, присвячені 100-річчю геологічної служби України: „Геологічна галузь України — 100-річний шлях та 60-річчя ДП НАК України „Надра України“, „ЗахідУкргеологія“ (м. Львів, 12—14 вересня 2017 р.) і Четверта міжнародна — „Надрокористування в Україні. Перспективи інвестування. Присвячена 100-річчю геологічної служби України та 25-річчю Державної комісії України із запасів корисних копалин“ (м. Трускавець, 6—10 листопада 2017 р.).

На цих форумах висвітлено історію і майбутнє Державної служби геології та надр України, стан і перспективи використання надр України, роль і стратегію розвитку мінерально-сировинної бази України, досягнення і завдання у вивченні традиційних і нетрадиційних видів енергетичної, металічної і неметалічної мінеральної сировини; техніко-економічне обґрунтування мінерально-сировинної стратегії на наступні десятиліття.

Отже, завдяки діяльності геологічної служби України сьогодні за питомою вартістю запасів корисних копалин у надрах на 1 км² території Україна посідає 12-те місце у світовому рейтингу, а за питомою вартістю на особу — 15-те з надзвичайно вдалим економіко-географічним розміщенням різних видів мінеральної сировини. Саме через це вона має надважливе геополітичне, економічне, стратегічне й оборонне значення для нашої молоді держави.

*Орест МАТКОВСЬКИЙ, Ігор НАУМКО,
Микола ПАВЛУНЬ*

ЛАНДШАФТНІ ІСТОРИЧНІ ЗАПОВІДНИКИ ТА ПАМ'ЯТКИ В УКРАЇНІ

Історичний, соціально-економічний, культурний розвиток суспільства завжди пов'язаний із географічним середовищем. Тому охороняти треба не лише цінні в економічному та науково-природничому плані ландшафти — національні парки, природні заповідники й заказники, але й місцевості, з якими пов'язані важливі історичні події, й тому вони важливі для збереження історичної пам'яті народу. У США в місцях, в яких у другій половині XIX ст. відбувалися бої між північними штатами та Південною Федерацією, створені історичні національні парки, які мають вагоме виховне значення і їх масово відвідують громадяни, що цікавляться історичними подіями. У Чеській Республіці, в Моравії, створено ландшафтний історичний заповідник, на території якого Наполеон розгромив під Австерліцем російську армію. Щороку тут відтворюють характерні воєнні баталії тих часів. Заповідник має значення для історичного туризму. У Словаччині створено військовий заповідник у Західних Бескидах на Дуклянському перевалі (502 м н. р. м.), де під час Другої світової війни 1944 р. відбувалися жорстокі бої між чехословацькою та фашистською арміями.

В Україні є важливі в історичному аспекті місця, пов'язані з національно-визвольною боротьбою. У колишньому Радянському Союзі про них не можна було навіть згадувати, тоталітарний режим намагався усіма можливими способами стерти історичну пам'ять нації. Історія — духовна берегиня народу, її національний стрижень. Ми повинні пам'ятати про важливі в історичному контексті місця та дбати, щоб про них не забували й майбутні покоління.

Для збереження важливих у науковому аспекті природних об'єктів Верховна Рада 1992 р. ухвалила Закон „Про природно-заповідний фонд“, в якому визначені такі охоронні об'єкти: природний заповідник, біосферний заповідник, національний природний парк, регіональний ландшафтний парк, заказник, пам'ятка природи, заповідне урочище. Для збереження природної спадщини в країні створена широка мережа природоохоронних територій — національних природних парків, природних заповідників й заказників та ін. На жаль, у країні не приділялася належна увага охороні історично цінних природних ландшафтів, і тому такої категорії у природно-заповідному фонді (ПЗФ) немає. Тому для збереження їх пропонуємо долучити до ПЗФ нові заповідні території — ландшафтний історичний заповідник та ландшафтну історичну пам'ятку. Подаємо ті важливі в історичному аспекті об'єкти, які вже охороняються, а також ті, в яких треба створити згадані заповідні об'єкти.

ЛАНДШАФТНИЙ ІСТОРИЧНИЙ ЗАПОВІДНИК „КРУТИ“

Бої у с. Крутах — одна із славетних історичних подій боротьби українського народу за незалежність. У цьому селі, яке розташоване на відстані 130 км від Києва, 16 (24) січня 1918 р. відбувся жорстокий бій між чотиритисячним підрозділом

російської Червоної гвардії, яким командував полковник Муравйов, та військовим загоном „Вільного козацтва армії УНР“ (400 бійців) на чолі із сотником Омельченком. У загоні був також новостворений курінь, який складався із добровольців — студентів Київського університету св. Володимира.

Завдяки героїзму нечисленного слабоозброєного українського загону були зруйновані залізниця та мости і наступ Червоної гвардії на Київ був на кілька днів призупинений. Затримка ворога мала й політичне значення, бо дала змогу українській делегації укласти Берестейський мирний договір й врятувати незалежну державу. Під час боїв загін зазнав значних втрат — близько 300 вбитих, поранених, полонених. 27 гімназистів університету потрапило в полон¹. Незважаючи на міжнародний статус прав полонених вояків, якого дотримуються усі цивілізовані країни, всі учасники студентського куреня були розстріляні. Жорстока розправа над полоненими свідчить про морально-етичний рівень російського командування.

За рішенням Центральної Ради Уряду України 19 березня 1918 р тіла загиблих студентів були перепоховані в Києві на Аскольдовій Могилі. На похоронах голова Центральної ради Михайло Грушевський назвав загиблих національними героями, а поет Павло Тичина присвятив героїчному вчинкові вірш „Пам'яті тридцяти“.

Російські історики замовчували події під Крутами. У радянські часи полеглих у битві героїв вважали зрадниками, у Києві на місці їх поховання був створений парк. Після Другої світової війни у міському парку були поховані радянські вояки, полегли під час визволення Києва.

У незалежній Україні в народі відновилась пам'ять про героїчні події київських студентів в околицях Крут. 25 серпня 2006 р., за участі Президента Віктора Ющенка, був урочисто відкри-

Монумент загиблих героїв та символічна козацька могила в Крутах. 29 січня 2011 р.²

тий монумент у пам'ять героям. Монумент героям Крут не давав спокою недругам незалежної країни. У ніч на 21 травня 2007 року вандали пошкодили пам'ятник, та незабаром його реставровано.

Героїчні бої під Крутами свідчать про духовний потенціал українського народу. Трагічна за-

¹ Енциклопедія сучасної України.— К., 2014.— Т. 15.— С. 569.

² Див.: Електронний ресурс. [Режим доступу:] <https://uk.wikipedia.org>

гибель молодих студентів — символ патріотизму й жертвості у боротьбі за незалежність країни. На місці колишніх боїв слід відтворити природний краєвид та створити ландшафтний історичний заповідник.

ЛАНДШАФТНИЙ ІСТОРИЧНИЙ ЗАПОВІДНИК „ГОРА МАКІВКА“

У 1914—1915 рр., під час Першої світової війни, в Карпатах відбувалися жорстокі бої між російською та австро-угорською арміями. Спеціальний Легіон

Пам'ятник Січовим стрільцям на горі Маківці

Українських січових стрільців з українським командуванням був в австро-угорській армії. Відомими військовиками в УСС були генерал Мирон Тарнавський, сотники Юліян Головінський й Дмитро Вітовський, поручник Олена Степанівна (Дашкевич) та ін. У Сколівських Бескидах на горі Маківці (958 м н.р.м.), розташованій на відстані 8 км від Славська, 29 квітня — 2 травня 1915 р. сімсот УСС, що були у складі 55 австро-угорської дивізії, здобули перемогу над вояками російського полку. Битва на Маківці стала своєрідним символом щодо створення власної армії та незалежної Української держави. На вершині гори було поховано 47 загиблих вояків. Після війни Маківка стала місцем щорічних поминок на їх могилах³. У незалежній Україні на цьому історичному місці створено військовий меморіал та взято під охорону лісовий масив площею 365 га. Отже, існують реальні можливості створити на горі Маківці ландшафтний історичний заповідник.

ЛАНДШАФТНИЙ ІСТОРИЧНИЙ ЗАПОВІДНИК „КРАСНЕ ПОЛЕ“

Після Першої світової війни, згідно із Сен-Жерменською угодою (1919), Закарпаття, під назвою „Підкарпатська Русь“, було приєднане до Чехословацької Республіки. Після окупації фашистською Німеччиною Судетського краю навесні 1938 р. Чехословаччина стала федеративною республікою трьох народів — чеського, словацького, українського. Президент ЧСР призначив головою уряду Закарпаття відомого культурного й політичного діяча Августина Волошина. У вересні 1938 р., на підставі Віденського арбітражу, міста Ужгород, Мукачів, Берегів передано Угорщині. Уряд Волошина був змушений переїхати до стародавнього міста Хуста, який став столицею Карпатської України.

Угорщина продовжувала агресію проти Карпатської України. Для її захисту були створені оборонні підрозділи Карпатської Січі з добровольців Закарпаття, Галичини, Буковини та діаспори.

15 березня 1939 р. на правобережжі Тиси, розташованому на відстані 10 км від Хуста Красному Полі, відбулася битва між січовиками та регулярною угорською армією. Згідно з дослідженнями історика П. Стерча, в боях з угорськими гонведами загинуло 117 січовиків⁴. Битва на Красному Полі символізує ідею боротьби за Соборну Україну. 1991 р., після проголошення незалежності України, для відзначення 60-річчя цієї історичної події було зведено військовий меморіал та розпочато створення

Історичний ландшафтний заповідник Красне Поле на правобережжі Тиси в околицях м. Хуста

меморіального парку. Біля меморіалу щороку збирається громадськість, щоби урочисто відзначити історично важливу подію.

ІСТОРИЧНИЙ ЛАНДШАФТНИЙ ЗАПОВІДНИК НА ВЕРЕЦЬКОМУ ПЕРЕВАЛІ

Під час воєнних подій на Закарпатті у 1939 р. деякі січовики потрапили до угорського полону. Серед них були й добровольці з Галичини, яка була тоді в складі Польщі. Угорське командування вирішило передати їх польським пограничним органам на Верецькому перевалі (841 м н.р.м.), де був тоді угорсько-польський кордон. Незважаючи на прийняту в Гаазі міжнародну угоду про військово-полонених, всі січовики були без суду розстріляні в околицях закарпатського бойківського села Верб'яж. Місце розстрілу та поховань загиблих героїв було невідоме. 2008 р. розпочато пошуки їх, знайдено тіла 22 осіб й розпочато будівництво меморіального комплексу.

Воєнний меморіал карпатським січовикам в околицях с. Климець на Верецькому перевалі. 2017 р.

У день св. Варвари, покровительки Запорізької Січі, 15 жовтня 2017 р. на перевалі в селі Климець Сколівського району урочисто відкрито воєнний меморіал. Він свідчить про спільну боротьбу галичан та закарпатців за незалежну українську державу.

³ Маківка // Енциклопедія українознавства. Перевид, в Україні.— Львів, 1994.— Т. 4.— С. 1438.

⁴ Стерчо П. Карпато-Українська держава.— Львів, 1994.— 288 с.

БРОДІВСЬКИЙ ІСТОРИЧНИЙ ЛАНДШАФТНИЙ ЗАПОВІДНИК

Під час Другої світової війни в околицях м. Бродів на Львівщині 17—22 липня 1944 р. точилися кровопролитні бої між радянськими військами під час їхнього наступу на Львів та 13-м армійським корпусом німецької армії (так званий Бродівський котел). У складі цього корпусу була українська дивізія „Галичина“, яка нараховувала 11 тис. вояків. Національна трагедія боїв полягала в тому, що унаслідок історичних і політичних обставин укра-

Пам'ятник на горі Жвир учасникам боїв у Бродях

їнці з Наддністрянщини воювали із своїми братами — українцями із Наддніпрянщини, які були в Радянській армії. У боях 20—22 липня полягло або потрапило в полон близько 7 тис. дивізійників. Деяке число поповнило тоді лави Української повстанської армії⁵. На місці боїв збудовано пам'ятну каплицю, а на горі Жвир встановлено меморіальний пам'ятний хрест. Щороку в липні тут велелюдно вшановують загиблих вояків.

ЛАНДШАФТНИЙ ІСТОРИЧНИЙ ЗАПОВІДНИК „ГОРА МАРКІЯНА ШАШКЕВИЧА“

Розташований біля с. Підлися Золочівського району, де народився поет Маркіян Шашкевич (1811—1943), співавтор „Русалки Дністрової“, виданої в 1937 р. живою народною мовою. У ній були вміщені „Пісні народні“, записи з різних українських земель, оригінальні твори „Руської Трійці“ М. Шашкевича, Я. Головацького, І. Вагилевича. Культурна діяльність „Руської Трійці“ мала вагомий вплив на національне відродження в Галичині та розвиток української літератури.

Залізний Хрест. Пам'ятник на горі Шашкевича.
Вигляд на рівнину Малого Полісся

Географічна назва гори Шашкевича заввишки 372 м н. р. м. — „Біла Гора“, пов'язана з наявністю вапняків у материнських породах. 1911 р. з нагоди століття від народження поета відбулося урочисте

шашкевичівське свято із встановленням йому на вершині гори залізного хреста-пам'ятника. Відтоді у народі Біла Гора називається „Гора Шашкевича“. 1959 р. у Підлиссі відкрито літературно-меморіальний музей, в якому експоновані першодрук „Русалки Дністрової“ та інші твори поета. В 1962 р. поставлено бронзове погруддя Шашкевича, його ім'ям названо місцевий парк.

Гора Шашкевича цікава і в ботанічному аспекті. На південному схилі на вапнякових породах поширена степова рослинність, для збереження якої створено ботанічний резерват площею 146,5 га. Тут ростуть занесені до Червоної книги України види рослин — клокичка периста (*Staphylea pinnata*), скополія карніолійська (*Scopolia carniolica*), зінюват Пачоського (*Citissus paczoskii*), булатки червоної й довголиста (*Cephalanthera rubra*, *C. longifolia*), а також рідкісні степові види. На північному схилі гори поширені природні букові ліси (*Fageta sylvaticae*). Ботанічний резерват цікавий для дослідження острівних осередків степової флори та екологічного стану формації бука лісового, яка збереглася на східноєвропейській межі ареалу.

Після Першої світової війни Ліра Націй прийняла в Женеві гуманну постанову про збереження в усіх країнах кладовищ загиблих на фронтах вояків. За кордоном ці кладовища під постійним доглядом. Подаємо перелік тих місцевостей в Карпатах, де поховані вояки Першої світової війни.

На Ужоцькому перевалі (889 м н. р. м.) є військове поховання понад 370 вояків, шести офіцерів російської армії, шести — австро-угорської, загиблих у боях 1914 р. Командування російської армії спорудило на цьому місці пам'ятний меморіал, який зберігається досі. В Ужанському національному природному парку на горі Черемсі (1130 м н. р. м.) в околицях гірського села Загорб поховано 670 угорських вояків, загиблих 1915 р. Військові цвинтарі Першої світової війни є на Торунському перевалі в околицях с. Торунь, Верецькому перевалі в околицях с. Підполоззя, Яблунівському перевалі в околицях с. Яблунівки. У всіх цих місцях доцільно створити ландшафтні історичні пам'ятки, щоби забезпечити охорону поховань загиблих вояків.

Під час Другої світової війни на теренах Карпат активно діяли військові підрозділи УПА. У багатьох місцевостях збереглися сліди їх героїчних вчинків. На Івано-Франківщині у Долинському районі в околицях с. Липи в ялиновому лісі в урочищі Яворина знайдено військову криївку УПА. Її відновили, охороняють і приймають у ній відвідувачів. У верхів'ї р. Мізунки у віддаленому лісовому масиві Горган був військовий шпиталь УПА, який діяв до 1950 р. В околицях с. Хітар у Сколівських Besкидах на Львівщині був вишкіл старшин і підстаршин УПА, а в гірському масиві Магура в околицях с. Либохори Львівської області — школа підстаршин. У цих історично пам'ятних місцях доцільно створити ландшафтні історичні пам'ятки.

Історична пам'ять має вагоме значення в житті народу. Це усвідомлювали вже в античному світі, про що свідчить мудре латинське прислів'я „*Historia magistra vitae est*“ („Історія — вчителька життя“). Ландшафтні історичні заповідники та пам'ятки сприятимуть збереженню історичної пам'яті української нації, а відвідування їх — патріотичному й ідейному вихованню.

Степан СТОЙКО

⁵ Броди // Енциклопедія українознавства.— Львів, 1993.— Т. 1.— С. 177.

З АРХІВНОЇ ПОЛИЦІ

АНТІН ДОЛЬНИЦЬКИЙ — ПРАВНИК, ГРОМАДСЬКО-КУЛЬТУРНИЙ І СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИЙ ДІЯЧ, ПИСЬМЕННИК, РЕДАКТОР ЖУРНАЛУ „ДРУГ”

Немає найменшого сумніву, що для повноцінного й об'єктивного пізнання історії краю, країни, держави (і не тільки) дуже важливо дізнатись про творців і учасників цієї історії — осіб, які своєю працею сприяли і допомагали їй створюватися та формуватися у суспільному житті. Для України пізнання багатьох таких особистостей у зв'язку з відомими історичними обставинами раніше було неможливо. Така була правда! Нині ситуація змінилася, шлях для вільного дослідницького процесу відкритий у різних аспектах та потребах, що очікуване і бажане у науковому світі та суспільстві загалом.

У повідомленні мовиться про особу — учасника національного відродження на західноукраїнських землях другої половини XIX — першої половини XX ст. Антона Дольницького. Названий час, у якому він жив і працював, не був простим. У деяких дослідженнях вказано, що нині ми часто не усвідомлюємо, що за цим часом стояло, „яка це була неймовірно нелегка справа переламати зумовлену колоніальними обставинами, не просту та часто шкідливу традицію і прищепити українцям краю нове бачення себе, яке б вело до думки про рідну мову, рідну історію, культуру...”. Водночас ішлося про повноцінне самоусвідомлення цих явищ народом, зуміти „перевчити земляків, уселити в них віру“, що можна та треба по-новому жити і працювати, бути іншими на рідній землі...

Саме в таких умовах повсюдно проростало і вибудовувалось українське національне відродження... Іншого шляху для українців Західної України в тодішніх умовах східноєвропейських реалій не було. І більшість свідомих учасників цього руху вносила свою, посильну для себе, суспільно-громадську частку, яка могла бути великою і значною (деколи навіть визначаль-

ною) та меншою або цілком малою і мізерною, бо торкалась дрібних, локальних справ. Але разом ця робота заклала основи для інших, властивих умов життя, а в них — національного самоусвідомлення і поступу українців серед інших народів.

Антін Дольницький. 1878 р.

Нині колишні учасники цього руху західноукраїнських земель щоденно покидають архівні полиці й історичне забуття. Вони чекають доброї волі дослідників, які повідомлять про їхнє життя і працю, про їхній внесок у відродження і розвиток свого народу, свого краю і країни.

* * *

Антін Дольницький народився у священичій родині (батько — Августин Дольницький, мати — Юлія з роду Літинських) 29 січня 1853 р. у с. Корсові Золочівської округи (нині Бродівського р-ну Львівської обл.), помер 14 лютого 1953 р. у Відні.

У 1859—1862 рр. навчався у перших трьох класах початкової (нормальної) школи у м. Бродах, у 1863—1868 рр. — у гімназії у м. Бережанах, 1868—1871 рр. — в Академічній гімназії у Львові. У 1871—1876 рр. студіював на правничому факультеті Львівського університету (останній правничий іспит складав перед комісією, яку очолював В. Децикевич — радник Намісництва у Львові). Обійняв посаду судді, пройшовши перед тим у тогочасній австрійській навчальній системі всі щаблі суддівської практики: від авскультанта (помічника і секретаря судді) у різних містах і містечках Галичини (Рудки, Лютовиська, Стрий, Буськ) до посади судді, члена Найвищого крайового суду у Львові. Це тривало близько 23 роки. 2 грудня 1910 р. його запрошено працювати суддею до Найвищого суду Австро-Угорщини у Відні, згодом здобув звання радника двору („гофрата“).

На цій унікальній для українця посаді перебував упродовж майже восьми років до розпаду імперії у листопаді 1918 р. Під час функціонування Української Народної Республіки (зберігся паспорт УНР, виданий А. Дольницькому 1919 р.) і на початку 1920-х рр. працював у Ліквідаційній комісії „наслідних по Австрії держав“ у Відні й окремо у т. зв. Кодифікаційній комісії (керівник Й. Ганінчак), яка підготувала закони для УНР на випадок її визнання. Тоді А. Дольницький часто контактував із львів'янами, передусім згаданим В. Децикевичем та іншими, який, як відомо, згідно з „урядовим патентом“ (1918), перебрав владу від австрійського очільника, а нова державна адміністрація дозволила йому залишатися в управі Намісництва у Львові ще на певний час. У міжвоєнний період і пізніше А. Дольницький відвідував Галичину, але ніколи не повертався на постійно жити в Україну.

Вступивши до Львівського університету наприкінці 1871 р., допитливий першокурсник А. Дольницький намагався увійти в громадське молодіжне середовище Львова. Невдовзі став членом найбільшого тоді студентського товариства русофільського спрямування „Академічний кружок“. Тоді ж, зрозуміло, співпрацював із Товариством ім. М. Качковського. На початках був навіть членом віділу Товариства¹. З появою друкованого органу товариства „Академічний кружок“ під назвою „Друг“ у Львові (1874) зосереджує свою увагу (звичайно, крім навчання в університеті) на роботі часопису, а втім, і на власній творчій праці — написанні художніх творів (перші з'явилися ще в гімназіяльні роки), а також науково-популярних статей на різні теми і рецензій.

Деякі дослідники вважають, що поява „Друга“ — „письма для белетристики і науки“ (квітень 1874 р. — травень 1877 р.) є „видатним досягненням національної культури“, а, отже, й важливим елементом відродження українства. На сторінках журналу „здобуло перший гарт“ багато видатних осіб, зокрема І. Франко, М. Павлик, і з виданням часопису пов'язане становлення і розвиток української журналістики. На думку тих самих дослідників, хоч „Друг“ „у ранній період свого існування і йшов у загальному руслі русофільської ідеології“, він усе-таки „спонукав до бажання служити своєму народові“ і „щирість такої декларації не викликала сумнівів [...], хоч через політичну незрілість редакторів він на початках своєї діяльності був

далеким від насущних потреб українського народу“². А. Дольницький, за словами М. Павлика, співпрацював із „Другом“ від перших днів його появи³.

На сторінках журналу „Друг“ А. Дольницький публікує перші свої праці з питань літератури й фольклористики, про творчість деяких

Посвідчення А. Дольницького, члена товариства „Прогресс“. 1877 р.

літераторів. Вони стосуються розвитку новітньої російської літератури⁴, життя Івана Тургенєва та Йогана Фрідріха Шіллера і їхньої творчості⁵. Пише також рецензію на „Исторические песни малорусского народа съ объяснениями Вл. Анто-

Посвідчення А. Дольницького, дійсного члена Наукового товариства ім. Шевченка. 1893 р.

новича и М. Драгоманова“⁶. Децю пізніше вміщає статтю, присвячену природничим питанням, під заголовком „Чудо в Буа-д-Эне и науковое его исследование“⁷.

1874 р. з'являються у журналі „Друг“ художні прозові твори А. Дольницького: „Случай

¹ Лист Л. Заклинського до М. Драгоманова від 1 квітня 1876 р. // Павлик М. Переписка Михайла Драгоманова з Михайлом Павликом (1876—1895).— Чернівці, 1910.— Т. II.— С. 3, 54—55; Дольницька М. Минуло 140 літ із дня народження Антона Дольницького // Дольницький О. Літопис роду Дольницьких. Документи, матеріали, спогади: генеалогічне дослідження.— Львів, 2004.— С. 573.

² Гуменюк М. П. Попередник української революційно-демократичної журналістики // Друг. 1874—1877: систематичний показник змісту журналу / Уклад. О. Д. Кізлик.— Львів, 1967.— С. 4.

³ Павлик М. Переписка...— С. 29.

⁴ Друг (Львів).— 1874.— Ч. 7.— С. 144—152.

⁵ Там само.— Ч. 9.— С. 186—194; Слово (Львів).— 1875.— 13 февр.— Ч. 12.— С. 2—3 та ін.

⁶ Там само.— Ч. 13.— С. 289—292.

⁷ Там само.— 1875.— Ч. 14/15.— С. 352—358; Ч. 17.— С. 405—407.

на случай“⁸, „Принада. Повѣстка для народа“⁹, „Местъ“¹⁰, переклади художніх творів із різних мов: „Пес“ І. Тургенєва¹¹; „Пригода в парижской

атмосфера у товаристві в бік народівців, відповідно й умови праці. Важливу роль тут відіграли відкриті листи М. Драгоманова до редакції часопису, які закликали „жити інтересами народу, користатися живою народною мовою, а не „мертвонародженим язичієм“. Невдовзі „Кружок, а з ним редакція і журнал „стали очищатись від крайнього нігілізму“ і вживання у своєму виданні „штучного язичія“¹⁵. До того ж М. Драгоманов не переставав нагадувати про себе і писати листи до редакції „Друга“. Тоді ж А. Дольницький особисто листувався з М. Драгомановим, „радився, які можна перекладати популярні книжки для друкування“, пізніше — опублікував три листи М. Драгоманова, хоч не з усім щодо їх змісту був згідний¹⁶.

Журнал „Друг“. 1876 р.

шулерне“ В. Коллінза¹²; „Посланиця Августа Сильного“ Ю. Гіршля¹³ та „Убийця“ (Із жизни гувернантки)¹⁴.

Перші прямі прояви змін у часописі зауважено у бібліографічному і рецензійному відділах та текстах некрологів, куди щораз частіше потрапляла інформація і назви книжок, написані українською мовою, які курував часто А. Дольницький. Згодом редакція стає ліберальнішою. 1875 р. у журналі „Друг“ розпочато друк повісти І. Франка (під псевдонімом Джеджалик) „Петрії і Довбущуки“.

Газета „Батьківщина“. 1880 р.

Однозначні зміни в „Академічному кружку“ (відповідно, й редакції „Друга“) відбулися з початком 1876 р. До товариства записалося понад 30 молодих осіб, які сповідували народовецькі погляди, з-поміж яких — Карло Бандрівський, Іван Белей, Михайло Вагилевич, Дем'ян Гладиллович, Антін Горбачевський, Василь Дідошак, Леонід Заклинський, Омелян Калитовський, Андрій Павлиш та ін. Як наслідок, на Надзвичайних загальних зборах народівці переголосували „твердих“ (русифілів), вибрали свою управу, яку очолив Антін Дольницький. „Кружок“ взяв в теорії народний напрямок“ (М. Павлик), хоч у багатьох ділянках поточної праці новій управі бракувало досвіду. Згодом, однак, це почало вирівнюватись. Щоденна праця і поява нових інтелектуальних сил в „Академічному кружку“ давали позитивні наслідки на користь українства і відродження краю. Щодо особи А. Дольницького, то хоч його національна самосвідомість ніколи не була zagrożена (про це свідчать хоч би дискусії з москвофілами С. Лабашем і А. Климком у редакції „Друга“) на початку 1876 р. і з ним, як він сам пізніше пише, відбулася „формальна метаморфоза“¹⁷.

Зауважимо, що з появою в „Академічному кружку“ у Львові в журналі „Друг“ його нових членів, зокрема наприкінці 1875 р. — на початку 1876 р., щоразу дужче змінювалася політична

Після виборів управа „Академічного кружка“ зав'язує контакти із проукраїнськими силами у Галичині, передусім з товариством „Дружній

⁸ Друг (Львів).— 1874.— Ч. 3.— С. 42—48; Ч. 4.— С. 69—74.
⁹ Там само.— С. 40.
¹⁰ Там само.— 1874.— Ч. 5.— С. 94—98; Ч. 6.— С. 117—123.
¹¹ Там само.— Ч. 8.— С. 168—175; Ч. 9.— С. 194—199; Ч. 10.— С. 221—224.
¹² Там само.— 1875.— Ч. 4.— С. 91—96; Ч. 5.— С. 111—115.
¹³ Там само.— Ч. 14/15.— С. 346—352; Ч. 16.— С. 383—388; Ч. 17.— С. 400—405; Ч. 18.— С. 422—428; Ч. 19.— С. 449—455; Ч. 20.— С. 475—478.
¹⁴ Там само.— Ч. 21.— С. 498—508.
¹⁵ Гуменюк М. П. Попередник...— С. 5—6.
¹⁶ [Дольницький А.] Отповедь на „второе письмо г[осподина] Украинца“ // Друг (Львів).— 1876.— Ч. 6.— С. 92—95; Ч. 7.— С. 109—111; Ч. 8.— С. 126—128.
¹⁷ Із листа А. Дольницького до І. Панькевича від 14 серп. 1943 р. // Дольницький О. Літопис...— С. 564 та ін.

Лихвар“. Цьому факту в часописі „Друг“ було присвячене окреме повідомлення під заголовком „Tandem“¹⁸, а С. Качала писав: „Урадувала мене вість, що наші товариства „Академічний Кружок“ і „Дружній Лихвар“ союзувалися для спільної праці...“¹⁹. А. Дольницький пізніше зауважував, що після усіх тих змін „моїм задушевним бажанням було, щоб з'єднати всю укр[аїнську] акад[емічну] молодь в однім товаристві, щоб не було розбрату між „руськими“ і „руськими“, і дати тим примір старшим верховодам, що мені справді на якийсь час вдалося і мене вибрано на Загальних зборах головою з'єднаних академиків...“²⁰. Політично-ідеологічні зміни в товаристві однозначно вплинули і на поведінку А. Дольницького.

У зв'язку з цими подіями М. Павлик пише М. Драгоманову: „Сі два [товариства], а за ними ще купа людей постаралися, що члени „Кружка“ вже враз з членами „Лихвара“ до урядження концерту на дохід бідних учеників руської гімназії помагали...“²¹. „Редакцію „Друга“ тоді перебрали,— пише В. Левицький (Василь Лукич),— Франко, Павлик, Дольницький і я та, само собою [зрозуміло], змінили в ньому напрям, мову (Пізніше приєднався І. Белей)“²². 25 лютого 1876 р. головним редактором „Друга“ було обрано А. Дольницького, секретарем — Івана Франка²³.

На той час А. Дольницький, обіймаючи очільні посади у товаристві (голова „Академічного кружка“ і головний редактор „Друга“), активно

організовував у „Кружку“ різні напрями праці. Це насамперед стосувалося систематичних засідань товариства, присвячених різним питанням, оголошення тематичних вечорів і сесій, спільних маївок, а також поточних справ (збереглося „Справоздане“ з діяльності Виділу товариства „Академічний кружок“ за 1876 р. за підписом А. Дольницького та інших 13 членів товариства). В усьому тому А. Дольницький був вимогливий до колективу і співробітників, зокрема, як редактор „Друга“ (М. Павлик). Водночас не забував він своїх письменницьких занять.

Редакція „Друга“ на той час розміщувалась у помешканні А. Дольницького. Туди щоденно навідувався І. Франко. Він, як згадує Василь Лукич, „розділював між нас роботу і, як найбільше між нами талановитий і літературно освічений, давав нам потрібні вказівки“²⁴. У 1876 р. на сторінках „Друга“ з'явилися повість А. Дольницького „Напоятки“²⁵, продовження повісти І. Франка „Петрії і Довбуцуки“ та праці інших членів товариства. С. Качала пише: „Знаю же [то] добрі повісти, [бо] на підставі народній основані, з життя народа взяті [...] дуже поважні“²⁶. А. Дольницький, крім усього, часто коментує різні статті, матеріяли, листи, друковані в часописі.

Особливі взаємини відбувалися між А. Дольницьким — головним редактором часопису, та І. Франком — його секретарем. Їхнє знайомство мало відбутись десь у липні—жовтні 1875 р. у Львові²⁷. На підставі щоденних контактів і по-

Львів, 1874 р.

Львів, 1880 р.

Львів, 1893 р.

Львів, 1897 р.

Книжкові видання праць А. Дольницького

¹⁸ Друг (Львів).— 1876.— Ч. 13.— С. 206—207.

¹⁹ Павлик М. Переписка...— С. 78.

²⁰ Із листа А. Дольницького до І. Панькевича від 14 серп. 1943 р. // Дольницький О. Літопис...— С. 565—566.

²¹ Павлик М. Переписка...— С. 38.

²² Василь Лукич. Споминки про Івана Франка // Спогади про Івана Франка / Упоряд., вступна стаття і примітки М. Гнатюка.— Львів, 1997.— С. 62.

²³ Франко І. Документи і матеріяли. 1856—1965 / Упоряд. І. Л. Бутич, Я. Р. Дашкевич, О. А. Купчинський та ін.— К., 1966.— С. 31.

²⁴ Василь Лукич. Споминки...— С. 63.

²⁵ Друг (Львів).— 1876.— Ч. 8.— С. 113—116; Ч. 9.— С. 129—132; Ч. 10.— С. 145—146; Ч. 13.— С. 193—196; Ч. 14/15.— С. 209—213; Ч. 18.— С. 275—278; Ч. 19.— С. 291—294; Ч. 20.— С. 313—316; Ч. 21.— С. 321—326; Ч. 22.— С. 337—343; Ч. 23.— С. 353—361; Ч. 24.— С. 369—386.

²⁶ Див.: Лист С. Качала до редакції „Друга“ від 7 серпня 1878 р. // Павлик М. Переписка...— С. 79.

²⁷ Каневська Л. Дольницький Антін Августинович // Франківська енциклопедія / Наук. ред. і упоряд. Є. Нахлік.— Львів, 2016.— Т. I.— С. 563.

точної праці А. Дольницький високо цинив наближених співпрацівників редакції: „Іван Франко був одвертий, рішучий, самостійний у своїх думках, він умів своїм словом боронити, але шанував переконання інших, легко орієнтувався, був незвичайно працьовитий, з буйною уявою не раз не числячись з дійсним життям — поет, а при тому товариський, що міг стати когось щирим другом”²⁸.

Висловився А. Дольницький і про інших членів видавничого комітету „Друга”: „Павлик робив на мене вражіння фантаста, непрактичного, але була це наскрізь м'яка, щира душа,

Газета „Діло”. 1892 р.

легко захоплювався якоюсь ідеєю і не покидав її, бажаючи добра для українського народу, особливо, для бідного, темного селянства...”²⁹. Водночас не забув головний редактор сказати слово і про третього члена редакції часопису В. Левицького (Василя Лукича): „Володимир Лукич-Левицький, попович, незвичайно рухливий, балакучий, із оглядом, що йому уможливила нав'язувати товариські взаємини з іншими дуже

скоро і легко, милий в товаристві, і хоч член „Академічного Кружка“, підтримував знайомство і зв'язок з народовецькими кругами і з [мо-сквофільською] „Правдою”³⁰.

Багато років пізніше А. Дольницький знову згадує І. Франка. Цього разу у спогадах, перебуваючи у Відні. У січні 1927 р., відгукуючись на звернення Головного ювілейного комітету (ініційованого НТШ) для вшанування 10-ліття від смерті І. Франка (21 квітня 1926 р.)³¹, пише „Спомини про молодого Івана Франка”³². Їх зміст, однак, крім біографічних відомостей про письменника, виходить за межі вшанування письменника. Спогади складаються із декількох розділів, які важливі для пізнання умов становлення і розвитку українських періодичних видань у Галичині, громадсько-культурного руху на той час і культури загалом на західноукраїнських землях. Вони інформують про „національну течію серед академічної молоді у Львові в перших літах 70-х років минулого століття”, про умови „заснування „Друга“ і перші поезії та повість Івана Франка в перших двох річниках „Друга“, зміну настрою в „Академічному кружку“ в році 1876“ та ін.

Відомі висловлювання членів видавничого комітету про А. Дольницького, зокрема І. Франка³³ і М. Павлика³⁴.

1876 р. І. Белей, А. Дольницький, В. Левицький (Василь Лукич) та І. Франко разом підготували і видали альманах „Дністрянка”³⁵. Деяко пізніше, 1880—1884 рр. А. Дольницький (не без впливу Ю. Романчука) опублікував низку праць науково-популярного характеру на загальносуспільні, економічні та правничі теми. Вони з'являються на сторінках „політичної і народної, присвяченої руському народу“ газети „Батьківщина“, яку видавав протягом 1879—1897 рр. згаданий Ю. Романчук, а редагували її у різні роки М. Желехівський, В. Підляшецький, К. Левицький, К. Паньківський та ін. Це насамперед такі статті А. Дольницького, як „Податок ґрунтовий і новелі о нім”³⁶, „Письмо з Підгір'я: Нелад при стяганю податків і укладеню бюджету громадського”³⁷, „Войскова такса, установа законом з 13 червня 1880”³⁸, „Ще про рекламації податку ґрунтового”³⁹,

²⁸ Дольницький А. Спомини про Івана Франка // Спогади про Івана Франка...— С. 82.

²⁹ Там само.

³⁰ Там само.

³¹ Діло (Львів).— 1926.— 22 квіт.— Ч. 88.— С. 4; див.: Там само.— 28 трав.— Ч. 116.— С. 1—5.

³² Вперше опубліковано спогади під заголовком „Мої спогади про Івана Франка“ у газеті „Краківські вісті“ (Краків.— 1944.— 11—19 серп.). Пізніше передрукував О. Дей у збірнику: Іван Франко у спогадах сучасників.— Львів, 1956.— С. 99—109.

³³ Франко І. Нарис українсько-руської літератури до 1890 р. // Франко І. Зібрання творів: У 50 т.— К., 1984.— Т. 41.— С. 365, 374—375, 426, 448.

³⁴ Павлик М. Переписка...— С. 38, 49, 56—57 та ін.

³⁵ „Альманах на рік звичайний 1877, виданий накладом руского Товариства „Академічний Кружок“ у Львові 1876, заходом Івана Белей, Антона Дольницького, Володимира Левицького и Івана Франка“.

³⁶ Батьківщина (Львів).— 1880.— Ч. 14.— С. 106—107; Ч. 15.— С. 114—115; Ч. 16.— С. 122—124; Ч. 17.— С. 130—131; Ч. 18.— С. 139—140; Ч. 19.— С. 147—148; Ч. 20.— С. 154—155; Ч. 21.— С. 162—163; Ч. 22.— С. 171—172; Ч. 23.— С. 179—180; Ч. 24.— С. 186—187.

³⁷ Там само.— Ч. 16.— С. 125—126.

³⁸ Там само.— 1881.— Ч. 4.— С. 26—27; Ч. 5.— С. 34—35; Ч. 6.— С. 45—46; Ч. 9.— С. 70—72; Ч. 10.— С. 78—80; Ч. 11.— С. 88—89.

³⁹ Там само.— Ч. 6.— С. 41—45; Ч. 7.— С. 54—56; Ч. 8.— С. 62—65.

„Про вивлащене під залізницю”⁴⁰, „Провізоричний податок ґрунтовий від року 1881”⁴¹, „Податок від кас позичкових і оплати у них”⁴². Пізніше частина названих праць А. Дольницького передруковувалася на замовлення Товариства „Просвіта” в друкарні Товариства ім. Шевченка, зокрема у серійному виданні „Руский правотар народний”.

А. Дольницькому, як частково відзначалось, була близька громадсько-культурна і політична праця. Варто згадати, що вже 1876 р. він виголошує основну доповідь на Музично-декламаторському вечорі з нагоди 33-ї річниці від смерті Маркіяна Шашкевича, яку пізніше було надруковано під заголовком „Вступна бесіда, виголошена на музично-декламаторськiм вечорі у Львові в 33 роківвчину смерті Маркіяна Шашкевича. Дня 12 (24) грудня 1876 р.”⁴³ (Тоді на вечорі виголосив також доповідь М. Павлик: „Потреба етнографічно-статистичної роботи в Галичині”). Виступав А. Дольницький також із приводу інших подій.

До М. Шашкевича як „Пробудителя національної свідомости” та одного з авторів, за словами того ж А. Дольницького, нашої „найкращої літературної цвітки” „Русалки Дністрової” постійно ставився особливо. У його бібліотеці зберігався примірник оригіналу „Русалки Дністрової”. Під час перепоховання тіла М. Шашкевича 1893 р. саме А. Дольницький разом з Олександром Барвінським, Костем Левицьким і Володимиром Левицьким (Василем Лукичем) при вході на Личаківське кладовище „здіймили [...] домовину з ридвана і понесли її до гробниці”⁴⁴.

А. Дольницький брав дійову участь у підготовці загальних виборів 1891 р. до австрійського парламенту — події, яка загально засвідчила значний поступ у самосвідомості народу. Напередодні, 26 січня 1890 р., народовці створили Руський головний комітет виборчий. До нього увійшли представники Клубу послів народовців на чолі з Ю. Романчуком, „Народна Рада” (її очолювали О. Огоновський, Д. Гладилевич,

О. Барвінський і К. Левицький) і окремо виступали репрезентанти трьох — Львівської, Перемишльської і Станиславівської — греко-католицьких дієцезій. Головою комітету обрано Ю. Романчука, заступником О. Огоновського, секретарями К. Левицького та А. Дольницького (через день, 27 січня, А. Дольницького поряд з іншими відомими особами обирають, залишаючи за ним секретарство, членом комітету). Які обов’язки лягли на А. Дольницького як члена

комітету і секретаря під час передвиборної кампанії, очевидно, пояснювати не треба⁴⁵.

Завдання, які висунула „Народна Рада” під час виборів, були виконані порівняно успішно. Після закінчення виборів „Народна Рада” і, відповідно, Головний руський комітет виборчий (за підписом заступника голови К. Левицького і секретаря А. Дольницького) у відозві „Родимці” констатує, що „програма всіх галицьких русинів з 1848 р. знайде серед репрезентації цілої держави щирих та умілих заступників”, водночас і захисників „дійсних потреб, чувств і пересвідчень” народу та закликає ставитися „з вірою в справедливу і святую нашу справу в будучності”⁴⁶.

Слід також звернути увагу на заангажованість А. Дольницького у загальні справи згаданого політичного товариства „Народна Рада”. Як його секретар він уклав (разом із

Костем Левицьким) політичну програму товариства. На початку програми автори констатують історичне, правно-державне становище українського народу в Галичині. Народ західно-українських земель, — мовиться у програмі, — „частина народу русько-українського, що утративши самостійність державну, боровся віками за свої права державно-політичні, але ніколи не зрікався і не зрікається прав самостійного народу, без огляду на час і спосіб здійснення своїх прав національних”. Завданням для досягнення ідеалу нації є: „довести наш руський народ до самостійности політичної, щоби цілий народ руський був в силі берегти і здобувати повні свободи”. Текст програми підписали К. Левиць-

А. Дольницький. 1940-ві рр.

⁴⁰ Батьківщина (Львів).— Ч. 16.— С. 128—129; Ч. 17.— С. 135—137; Ч. 18.— С. 143—145; Ч. 19.— С. 151—153; Ч. 20.— С. 160—161; 1882.— Ч. 1.— С. 3—5; Ч. 2.— С. 12—14; Ч. 3.— С. 18—20; Ч. 4.— С. 27—28; Ч. 5.— С. 35—36; Ч. 6.— С. 43—45; Ч. 7.— С. 51—52; Ч. 8.— С. 59—60; Ч. 9.— С. 67—69.

⁴¹ Там само.— 1881.— Ч. 22.— С. 174—175; Ч. 23.— С. 182—183.

⁴² Там само.— 1882.— Ч. 17.— С. 134—135; Ч. 18.— С. 142—143.

⁴³ Друг (Львів).— 1876.— Ч. 12.— С. 186—189.

⁴⁴ Барвінський О. Спомини з мого життя.— Нью-Йорк; К., 2009.— Т. 2, част. 3 та 4.— С. 746.

⁴⁵ Детально про підготовку цих виборів і їх результати див.: Там само.— С. 259—288 та ін.

⁴⁶ Діло (Львів).— 1891.— 13 берез.— Ч. 49.— С. 1.

кий, заступник голови, і Антін Дольницький, секретар⁴⁷.

До політичних питань, у яких брала участь „Народна Рада“, долучає А. Дольницький також справу правопису української писемної мови. Це питання він частково порушує раніше у статті „Язык в галицкой литературе“⁴⁸. В окремому зверненні „Народної Ради“ розглядається сама суть питання і заходи русофільської (москвофільської) „Русской Ради“ у цій справі не приймати народної мови і фонетичного правопису. „Народна Рада“ вважала своїм патріотичним обов'язком звернутись „до всіх добромислячих русинів, щоби не давалися втягати в правописну агітацію, почату виділом „Русской Ради“ і противно, по змозі цю агітацію робили нешкідливою“. У зверненні порушувались й інші питання. Документ датований 7 березня 1892 р. Підписали: Кость Левицький — голова, Антін Дольницький — секретар⁴⁹.

Для дослідників творчості А. Дольницького загадка, чому після порівняно активного громадсько-культурного і політичного життя у різних суспільних контекстах, а також власної літературної і журналістської творчості, сягаючи ще гімназійних років у ХІХ ст., вона обривається, або майже обривається, у ХХ ст.? Невідомі нині також його друковані за той час праці⁵⁰. Правдоподібно, що з огляду на це окреме вивчення діяльності видатного українського правника ще чекає свого дослідника на рівні архівної спадщини, періодичних видань і профільної літератури.

Це питання стосується чи не найбільше його віденського періоду життя. Відомості про діяльність „усіма поважаного“ А. Дольницького у Відні (те, що нам відомо) стосуються здебільшого лише державної служби та родинних справ (у тому числі, відвідин західноукраїнських земель у 20-х роках). Природно людина такого масштабу зацікавлень, якою був А. Дольницький, не могла бути байдужою і не реагувати на українські справи міжвоєнного чи усього післявоєнного часу, сягаючи 1953 р. Відомо лише, що на той час він багато читає, пише згадані спогади про І. Франка і „Спогади...“ про свою діяльність і свій родовід... Із наукових праць створює під впливом спеціального дослідження про стародавній Єгипет (автор не відомий) і деяких творів І. Франка заледве одну розвідку

„Про початки монотеїзму“ (праця залишилася у рукописі), хоч веде із багатьма особами широко листування.

Перед виїздом до Відня А. Дольницький, як мовилось, брав активну участь в „Академічному кружку“, у Товаристві ім. М. Качковського, до якого пізніше „поставився критично“, зокрема щодо русофільського змісту його книжкових і періодичних видань та їхніх завдань щодо впливу на свідомість народу⁵¹. З огляду на це пізніші прикінцеві висновки рецензії А. Дольницького: „Зібравши у купу всі повисші уваги [щодо змісту видань], нічого більше не слідую сказати на цілу ту марну працю „Общества“, як „шкода часу і атлбсу“, шкода тих грошей народа, шкода тільки крику о таку марницю“. Вони, на його думку, роблять „зовсім таке вражінє, як новий чобіт, на котрім латка сидить на латці [...] Писати про них всіх — се над мої сили, тай шкода заходу...“⁵²

14 березня 1877 р. А. Дольницький став „звичайним членом“ товариства „Просвіта“ у Львові, якому тоді часто допомагав юридичними порадами. Згодом його обрано „членом виділу“ товариства, у якому відповідав за продаж видань. Тим часом, „Просвіта“ публікує окремими книжечками його раніше друковані у періодичних виданнях праці („На досвѣтках. Казки“ (два вид.: 1880, 55 с.; 1891, 42 с.), „Про вибори до сойму“ (1889, 43 с.), „Про книги ґрунтові“ (1893, 80 с.), „Про новий процес цивільний“ (1897, 84 с.) та ін. У березні 1891 р. взяв участь разом з іншими діячами у підготовці „Нового статуту товариства „Просвіта“⁵³. 2 жовтня того самого року виголосив у „Просвіті“ доповідь стосовно регламенту Головного виділу „Товариства „Просвіта“, який складався із 18 параграфів (В його основу покладено проєкт К. Левицького та В. Лаврівського)⁵⁴.

А. Дольницький від 21 травня 1890 р.— член товариства „Руська Бесіда“, обраний членом і обіймав високі посади у товаристві „Народна Рада“, від 25 січня 1916 р.— член Ставропігійського інституту.

Від 1876 р. А. Дольницький контактує із Товариством ім. Шевченка. Друкарня Товариства публікує згаданий альманах „Дністрянку“. У 1881—1884 рр. накладом „Батьківщини“, а також на замовлення товариства „Просвіта“ та ж друкарня видає окремими книжечками різні твори

⁴⁷ Народна громада від товариства політичного „Народна Рада“ у Львові, дня 1 мая 1892...— Львів, 1892.— 14 с. Див. також: Левицький К. Історія політичної думки галицьких українців 1848—1914. На підставі споминів.— Львів, 1926.— С. 258—261.

⁴⁸ Друг (Львів).— 1875.— Ч. 14/15.— С. 358—361; Ч. 16.— С. 389—392; Ч. 17.— С. 407—411; Ч. 18.— С. 423—432.

⁴⁹ Там само.— 1892.— Ч. 46.— С. 1.

⁵⁰ Вдалося виявити хіба що опубліковані слова (обмін думками) А. Дольницького у рубриці „Із судейської практики. IV“, уміщені в журналі „Часопис правничий і економічний“. (Львів, 1906.— Т. IX.— С. 21—23.) Див. також: Літературно-науковий вісник (Львів).— 1906.— Кн. XII.— С. 510.

⁵¹ Див. рецензію-огляд: Дольницький А. Издания Общества имени Михаила Качковского, ч. 1—2 за время от 3 (15) мая 1876 до 3 (15) мая 1877 // Правда (Львів).— 1877.— Ч. 12.— С. 455—462; Ч. 13.— С. 493—499; Ч. 14.— С. 539—547; Ч. 17.— С. 657—660; Ч. 19.— С. 730—734; Ч. 20.— С. 776—779; Ч. 22.— С. 853—856; Ч. 24.— С. 943—945.

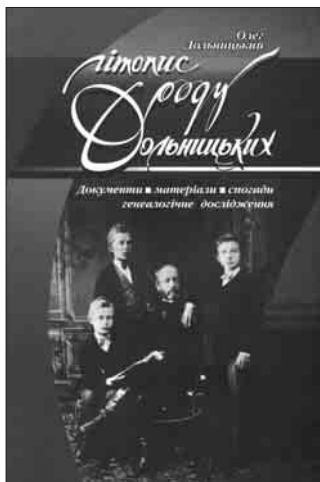
⁵² Дольницький А. Издания...— С. 853—856, 945 та ін.

⁵³ Діло (Львів).— 1891.— 21 берез.— Ч. 56.— С. 2.

⁵⁴ Там само.— 20 берез.— Ч. 55.— С. 1—2.

А. Дольницького на суспільно-політичну тематику, згадані: „Новий податок ґрунтовий“ (1881, 55 с.: „Руский правотар народний“, т. II); „Войскова такса установлена законом з 13 червня 1880“ (1881, 33 с.: „Руский правотар народний“, т. III); „Про вивлащенє під желізницю“ (1881, 80 с.: „Руский правотар народний“, т. V); „Про вибори до сойму“ (1883, 48 с.: „Руский правотар народний“, т. VI); у 1889 р. — друге вид., 43 с.); „Про вибори до Ради Державної“ (1884, 56 с.: „Руский правотар народний“, т. VII).

На початку 1890-х рр. зауважені зацікавлення А. Дольницького створенням на базі Товариства ім. Шевченка Наукового товариства ім. Шевченка. На той час він би мав контактувати з О. Барвінським, Д. Гладилевичем, Ю. Целевичем та ін. Роком пізніше йому як фундаторові реорганізованого Товариства ім. Шевченка в Наукове товариство ім. Шевченка одному із перших 21 травня 1893 р. надають звання дійсного члена НТШ. Відтоді А. Дольницький активно працював в Історично-філософській секції, був

одним з-поміж частих відвідувачів й учасників зібрань та засідань членів Товариства (також управи НТШ). До того ж він брав участь у придбанні НТШ будинку 1898 р., виступав на Загальних зборах Товариства стосовно деяких фінансових питань⁵⁵, виголошував доповіді на правничу тематику, наприклад, „Екзекуційний коментар [у юриспруденції]“, читав реферат про працю І. Линиченка „Черты из истории сословий Юго-Западной Галицкой Руси XIV—XV вв.“ і т. д.⁵⁶

Збереглось листування А. Дольницького з дійсними членами НТШ О. Барвінським, М. Грушевським, Л. Заклинським, І. Панькевичем та ін.

* * *

На завершення відзначимо, що йдеться про одного з небагатьох українських правників, видатних подвижників українського відродження в Галичині. А. Дольницький вирізнявся з-поміж порівняно великої когорти тодішніх суспільно-громадських діячів особливим талантом й організаційними здібностями. Належав до різних товариств і організацій, в облудній довірі у юні роки пережив (подібно, як і багато наближених до нього осіб) світоглядний злам і розчарування, але згодом, усвідомивши свої помилки, досяг загального визнання громадськості як учасник національного руху в Галичині. Дуже важливо, що він, починаючи ще з Академічної гімназії чи згодом „Академічного кружка“ або працюючи за фахом у різних містах, містечках, врешті, у Львові, активно залучаючись до громадсько-культурної й суспільно-політичної діяльності, був свідомим того (і це стало для нього політичним кредо), що лише „той народ, який уміє оцінити своє минуле, зрозуміти власні помилки і зробити з них висновки, завжди здатний до державної свідомості самостійності і незалежності...“ І таким є український народ! Останнє трактування виніс ще з рідного дому і в ім'я того боровся та служив своєю працею повних сто років життя.

Використовуючи слова І. Панькевича, також „хочемо пригадати нашій новій генерації“, що ім'я А. Дольницького, „колишнього носія народовецьких ідей серед галицької студентської молоді другої половини 70-х років“, а пізніше під час щоденної праці із патріотично налаштованою інтелігенцією може стати прикладом для наслідування у відданості національній ідеї⁵⁷. Завдяки його власному усвідомленню світоглядних питань і перебудові поглядів, що часто траплялося на той час серед української молоді, а згодом „тактовній поведінці“, було „зламано русофільське верховенство в „Академічному кружку“ і редакції часопису „Друг“. Пізніше, з метою відродження українства, були й інші форми праці, що виражались у різних справах.

Такі особистості, як А. Дольницький (а їх було у другій половині XIX ст. чимало), завдяки своїй щоденній діяльності клали цеглинку у будівлю відродження рідної мови, історії, культури та науки народу. І вони мають нині та завжди жити у свідомості поколінь.

Олег КУПЧИНСЬКИЙ

⁵⁵ Хроніка НТШ.— Львів, 1900.— Ч. 2.— С. 5.

⁵⁶ Дольницький О. Літопис...— С. 574.

⁵⁷ Панькевич І. Десятьріччя редактора „Друга“ і голови колишнього „Академічного кружка“ Антона Дольницького // Наші дні (Львів).— 1943.— Лют.— Ч. 2.— С. 12. Див. також: Дольницька М. Нова бібліографія праць Івана Панькевича. Додаток до збірника „Іван Панькевич і питання літературної мови“.— Пряшів, 2002.— С. 23.

НАШІ СЛАВНІ НТШІВСЬКІ ЮВІЛЯРИ

У липні цього року виповнилося 90 років видатному вченому, Заслуженому діячу науки і техніки України, академіку Української нафтогазової академії, дійсному членові Наукового товариства ім. Шевченка (від 1992 р.), докторові технічних наук, професорові Василю Устиновичу Шевчуку.

Народився В. Шевчук 13 липня 1928 р. в с. Мізякові Калинівського району на Вінниччині в родині селянина. В 1935 р. вступив до Мізяківської неповно-середньої школи, 1944 р. перейшов навчатися до Калинівської середньої школи, яку закінчив 1947 р. Того самого року вступив до Львівського політехнічного інституту, який закінчив із відзнакою у 1952 році за спеціальністю „Хемічна технологія переробки нафти та газу“. Після закінчення інституту навчався в аспірантурі, де почав працювати над проблемою хемічної переробки природного газу.

На запрошення Міністерства хемічної промисловости В. Шевчук після закінчення аспірантури в 1956 р. перейшов працювати до науково-дослідного інституту органічної хемії і технологій, де планувалося проведення дослідних робіт з розроблення нових технологічних процесів, зокрема процесу одержання ацетилену з природного газу, заступником директора з наукової роботи. Він створив і очолив великий колектив молодих здібних науковців та інженерів, які плідно працювали в галузі хемії і технології органічних речовин.

1958 р. В. Шевчук захистив кандидатську дисертацію, 1974 р.— докторську. 1977 р. йому надано вчене звання професора, 1978 р. обійняв посаду завідувача кафедри аналітичної хемії Львівського політехнічного інституту, а 1984 р. його обрано завідувачем кафедри хемічної технології переробки нафти та газу. З 1997 р. працює провідним спеціалістом відкритого акціонерного товариства „Галол“, одночасно керує науково-дослідними роботами, які виконують його учні та аспіранти в Державному університеті „Львівська політехніка“. 2000 р. В. Шевчук обійняв посаду професора кафедри хемічної технології переробки нафти та газу у Львівській політехніці.

Наукова діяльність В. Шевчука, яка почалася в студентські та аспірантські роки, здебільшого зосереджена на дослідженні закономірностей реакцій піролізу та окиснення вуглеводнів та їх галогенопохідних, і, ґрунтуючись на цій основі, розробці нових технологічних процесів.

В. Шевчук разом з учнями виконав теоретичні роботи в галузі термодинаміки та кінетики хемічних реакцій, розробив нові методи розрахунку ентропії хемічних сполук. В основі цих методів лежить положення, що ентропії молекул і радикалів можна розглядати як аддитивну величину ентропії атомів і зв'язків між ними з врахуванням ентропії, зумовленої симетрією і з внесенням поправок, у випадку складних молекул, на цикли, спряжені і кумульовані зв'язки. Виходячи з прин-

ципу аддитивности зв'язків у молекулі й активованому комплексі, запропоновано методи розрахунку ентропії активації і, відповідно, предекспоненціальних множників, що утворили окремий розділ курсу хемічної кінетики бімолекулярних процесів.

Виконані фундаментальні дослідження кінетичних закономірностей і механізму високотемпературних гомогенних реакцій окиснення і піролізу вуглеводнів, у тому числі під час протікання їх в зоні горіння. Кількісно показано, що за неповного горіння вуглеводнів швидкість реакцій піролізу залежить від вмісту кисню у вихідній суміші, який визначає концентрацію радикалів у реакційній зоні.

Вивчено закономірності фізичних явищ процесу горіння попередньо перемішаних і нагрітих до високих температур вуглеводнево-кисневих сумішей самозапалення, проскоки і закиди полум'я, розповсюдження полум'я в турбулентному потоці. Встановлено закономірності протікання хемічних реакцій і фізичних явищ процесу неповного горіння вуглеводнів із киснем дали змогу розробити теоретичні основи та математичну модель високотемпературних гомогенних процесів одержання ацетилену й етилену з вуглеводневої сировини.

Під керівництвом професора розроблено новий оригінальний процес одержання ацетилену оксидційним піролізом природного газу. Сконструйовані групою науковців під керівництвом В. Шевчука промислові реактори піролізу за своєю продуктивністю вдвічі потужніші за закордонні, їх впроваджено в п'яти виробництвах одержання ацетилену з природного газу на території колишнього СРСР. Винаходи запатентовані в Румунії, Англії, Німеччині.

На основі проведених досліджень реакції розкладу і окиснення хемічних сполук різних класів розроблено і захищено авторськими свідоцтвами нові методи одержання багатотоннажних продуктів органічного синтезу ціанистоводневої кислоти, фтормономерів, оксиду пропілену й ацетальдегіду, нафтової кислоти, нижчих карбонових кислот, алкілфенолів, аеросилу. Більша частина розроблених процесів пройшла випробовування на дослідних установках країни.

На кафедрі ХТНГ НУ „Львівська політехніка“ під керівництвом професора В. Шевчука розвивається ще один напрям наукових досліджень — розробляється технологія каталітичних процесів переробки вуглеводневих газів (природного, супутнього нафтового, нафтозаводських газів та газів коксування вугілля і сланців), щоб одержати ненасичені й ароматичні вуглеводні та високооктанові компоненти бензинових фракцій.

Науково-дослідну працю В. Шевчук поєднує з педагогічною, лекторською та суспільно-громадською діяльністю. На згаданій кафедрі читає курси лекцій, керує науковою роботою аспірантів, веде курсове та дипломне проектування, є керівником магістерських кваліфікаційних робіт, сприяє підготовці фахівців вищої кваліфікації, опонує дисертаційні роботи.

Результати виконаних В. Шевчуком наукових досліджень апробовано на міжнародних, всесоюзних, республіканських конференціях та конгресах.

Ювілярові належить понад 290 наукових і методичних праць, 72 винаходи, захищених авторськими свідоцтвами і патентами, зокрема патентами зарубіжних країн.

Крім наукової і педагогічної діяльності, В. Шевчук провадить активну громадську роботу. Протягом багатьох років був головою правління товариства „Знання” в НУ „Львівська політехніка”, заступником голови Спеціалізованої ради при НУ „Львівська політехніка”, членом редколегії журналу „Хімічна промисловість”.

Дійсному членові НТШ (від 1998 р.), докторові медицини Богданові-Михайлові Михайловичу Коваліву виповнюється *duodeviginti lustra*.

Народився Ювіляр у Львові саме в день Різдва Христового за латинським календарем (25 грудня) у родині Михайла Коваліва (заного у Львові і Західній Україні приватного підприємця,

незмінного голови (1924—1939) секції споживчих товарів (корінників) Союзу українських купців і промисловців) та Марії-Пелагії Осмак. Двоє синів (Богдан і Юрій) стали лікарями, а донька Ірина — фармацевтом-провізором та відомим легкоатлетом-рекордсменом.

У 1951 р. — абсолювент (із відзнакою) лікувального факультету Львівського державного медичного інституту (ЛДМІ) (нині — Львівський національний медичний університет ім. Данила Галицького (ЛНМУ)). Свій „*curriculum vitae in labore et scientia*” розпочав у лікарській амбулаторії с. Скваряви Красненського р-ну на Львівщині (1951—1953), згодом працював ординатором терапевтичного відділу 8-ї міської лікарні у Львові, науковим співробітником Львівського науково-дослідного інституту туберкульозу (1953—1968), водночас (за сумісництвом) викладачем терапії та методистом заочного відділення Львівського базового медичного училища. У 1968—2000 рр. — доцент і професор кафедри факультетської і шпитальної терапії ЛНМУ ім. Данила Галицького та керівник філії кафедри шпитальної терапії на базі 4-ї клінічної лікарні м. Львова.

1958 р. у ЛДМІ Б. Ковалів став кандидатом медичних наук, а 1966 р. — доктором медичних наук у терапевтичній раді відділення клінічної медицини Академії медичних наук. Був організатором і керівником нефрологічної клініки ЛНМУ (1976—2003), головним нефрологом Львівського облздороввідділу (1975—1993), членом терапевтичної школи ЛНМУ.

До того ж Ювіляр брав активну участь у громадському житті. Він — член управи Українського лікарського товариства у Львові, голова Комісії лікарської етики та Статутної комісії УЛТ (1992—1996), співавтор і голова редакційної колегії Етичного кодексу лікаря. Як лікар-клініцист, практик і науковець, результати своїх багаторічних досліджень з пульмонології, фтизіатрії, нефрології та клінічної коагулології виголошував на численних регіональних конференціях, наукових сесіях, національних з'їздах та конгресах в Україні, у багатьох республіках колишнього Союзу та за кордоном (1990—2006) — у 16 країнах Європи, в Канаді і Тайвані. Член Спеціалізованої вченої ради ЛНМУ

Науково-педагогічна та громадська діяльність В. Шевчука відзначена орденом, медалями та почесними знаками „Винахідник СРСР”, „Відмінник хемічної промисловості”.

З нагоди ювілею зичимо Ювілярові Божої благодати, міцного здоров'я на многії і благії літа!

Людмила БАВ'ЯК, Олександра МАЦЯК

з питань захисту кандидатських дисертацій: за безпосередньої участі і під керівництвом Б. Коваліва захищено 17 дисертацій на здобуття вченого ступеня кандидата медичних наук.

Як член правління Всесоюзного наукового товариства нефрологів (1969—1990) Ювіляр організував Перший пленум правління цього товариства у Львові/Івано-Франківську (1970), Всесоюзну школу нефрологів у Трускавці (1972) та Моршині (1980), а також Всеукраїнську конференцію на тему „Гломерулонефрит” у Львові (1976). До того ж Б. Ковалів — заступник голови правління і член правління Української асоціації нефрологів, ревматологів, дійсний член Європейської асоціації нефрологів (ERA/EDTA), Міжнародного товариства штучних органів (ISAO), наукового комітету Дунайської асоціації нефрологів (DAN). Окрім того, Богдан Ковалів — визнаний інтерніст-нефролог в Україні та за кордоном, на його численні праці покликаються у багатьох монографіях, багатотомних посібниках з інтерністики, фтизіатрії, нефрології, в журнальних статтях та збірниках.

Ювіляр — автор 234 наукових праць (40 із них — в авторитетних міжнародних журналах і матеріалах конгресів та симпозіумів), серед них вісім монографій (в т. ч. один підручник), три словники. З-поміж наукових публікацій поточного десятиліття: співавторські дослідження ANCA-асоційованих васкулітів: стаття „ANCA-associated vasculitis: new options beyond steroids and cytotoxic drugs” (Expert Opinion on Investigational Drugs, 2007, vol. 16, N 5), праця-підсумок „40 років нефрології на Львівщині: становлення, розвиток, клінічні та наукові аспекти” (Праці НТШ, 2013, т. XXVI — Лікарський збірник. Медицина і біологія, нова серія, т. 12), спогад про владика Володимира Стернюка (книга о. С. Дмитруха „Життя як подвиг для Христа”. Львів, 2007), а також про академіка І. Крип'якевича і його родину (Україна. Культурна спадщина, національна свідомість, державність, вип. 28. Іван Крип'якевич у родинній традиції, науці, суспільстві. Львів, 2016).

У фундаментальній монографії „Поражение почек при туберкулезе”, що видавалась двічі (Медицина, 1963; 1970) максимальним накладом (10 тис. прим.), детально описані клініка, діагностика різномірних форм нефропатій та їх нозоморфоз у туберкульозних хворих залежно від стану активності основної недуги. Цей підручник для лікарів-практиків і науковців дістав позитивний відгук багатьох патологів, фтизіатрів та урологів в Україні і за кордоном. В інших чотирьох співавторських монографіях (рос. і нім. мовами), опублікованих у 1980, 1983, 1992, 1994 рр., описані рідкісні й атипіві синдроми та нозологічні форми нефропатій в інтерністичній клініці, клінічні варіанти, частота та перебіг гемокоагуляційних ускладнень при нефротичному синдромі — особливо „хамелеонній” формі уражень нирок, проблему артеріальної гіпертензії під час різних клінічних проявів амлоїдозу нирок, а також окреслено тактику медика для її подолання, зрештою, гепаринотерапію конкретних клінічних форм гломерулонефриту.

Оригінальна монографія „Гепарин і гепариноїди у клінічній практиці“, опублікована 2003 р. в ЛНМУ та НТШ (у співавт. зі сином (медиком і фізіологом) та донькою — лікарем-науковцем), — це, власне, компендіум для клініцистів майже усіх спеціальностей сучасної медицини, клінічних фармакологів та фармацевтів. У виданні всебічно висвітлено підходи до використання стандартного гепарину, всіх відомих фракціонованих гепаринів та гепариноїдів з урахуванням тромботичного і геморагічного ризиків пацієнта та функціонального стану нирок. Цю монографію високо оцінили українські і закордонні (США, Польща) нефрологи, фармакологи, гематологи та ангіохірурги; в такому контексті вона не має аналогів в українській та світовій спеціалізованій літературі.

У п'яти методичних рекомендаціях (міні-монографіях), опублікованих із грифом Міністерства охорони здоров'я України в 1956—1984 рр., подано науково-обґрунтовані матеріали про діагностику та лікування ниркової недостатності у разі виявлення нефрозів і нефритів у туберкульозних хворих, амілоїдозу внутрішніх органів у клініці туберкульозу, покази та методику інфузійної хеміотерапії туберкульозу, діагностику і принципи лікування „вперше виявленої“ хронічної недостатності нирок — проблеми, яка лише в останні роки привернула увагу світової нефрології під назвою „chronic kidney disease“ чи „end-stage renal failure“.

У першому українському підручнику „Нефрологія“ (Київ, 1995) з-поміж іншого Б. Ковалів написав окремий розділ про амілоїдне ураження нирок. Для орфографічного словника українських медичних термінів (1993) та українсько-латинсько-

англійського медичного тлумачного словника (1995, т. I і II) він уклав гасла з нефрології та близьких суміжних спеціальностей.

Понад півсторічну педагогічну ниву Ювіляра становлять праця викладача терапії і водночас методиста заочного відділення (1953—1967) Львівського базового медичного училища (сьогодні — Медичного коледжу ім. А. Крупинського) та доцента і професора ЛНМУ, численні методичні розробки лекцій та практичних занять з різних розділів терапії і власноруч виготовлювані для них таблиці, схеми для наочності викладання предмета, лекції і доповіді для лікарів-терапевтів та нефрологів на курсах підвищення кваліфікації, головування в ДЕК у Луганському, Тернопільському й Івано-Франківському медичних інститутах (1986—1990).

Ювіляр передав у фонд Бібліотеки НТШ 67 томів енциклопедичної (загальної і медичної) та історичної літератури.

Багаторічна праця в практиці охорони здоров'я, медичній науці і дидактиці Б. Коваліва відзначена грамотами МОЗ України, управління охорони здоров'я ЛОДА та Клінічного центру Західного оперативного командування і подяками адміністрації Львівського базового медичного училища, Львівського НДІ туберкульозу та ЛНМУ.

У подячному наказі ректора ЛМНУ з нагоди 30-ліття праці в університеті проф. Б. Коваліва відзначено як сумлінного, ерудованого, досвідченого, принципового науковця і педагога із притаманними йому високою інтелегентністю, чуйністю та надзвичайною скромністю.

Quod bonum felix faustumque sit! Salutem optimum!

Андрій СОДОМОРА

У липні цього року виповнилося 85 років відомому вченому-медику, дійсному членові НТШ (від 1992 р.), докторові медичних наук, професорові Борису Тарасовичу Білинському.

Народився майбутній лікар-онколог 16 липня 1933 р. у Збаражі в родині громадсько-політичного діяча, лікаря Тараса Білинського та Стефанії,

доньки історика Мирона Кордуби. У липні 1941 р. втратив батька, який загинув мученицькою смертю в катівнях НКВС. Навчався у школах Збаража (1940—1943), Львова (1943), Криниць (Польща, 1944) і Равельсбаху (Австрія, 1944—1945) і знову у Львові, де 1950 р. із срібною медаллю закінчив середню школу № 8.

У 1950 р. вступив до Львівського державного медичного інституту (нині — Львівський національний медичний університет ім. Данила Галицького (ЛНМУ), який закінчив з відзнакою 1956 р. У студентські роки захопився хірургією і під керівництвом проф. Г. Ковтуновича виконав перші студентські наукові роботи („Зменшення токсичної дії новокаїну“, „Цитологічна діагностика пухлин“). Два роки працював хірургом, а після спеціалізації з онкології у Києві (1957) — онкологом у Місті Бориславі, паралельно викладав хірургію у Бориславському медичному училищі. Від 1959 р. — орди-

натор 1-го хірургічного відділення Львівської обласної клінічної лікарні. У 1963 р. під керівництвом проф. А. Гнатишака захистив кандидатську дисертацію. Тоді ж перейшов працювати в Науково-дослідний інститут гематології і переливання крові на посаду молодшого, а згодом старшого наукового співробітника. 1968 р. спеціалізувався з торакальної хірургії в клініці М. Амосова (Київ). 1972 р. захистив докторську дисертацію з проблем біохемії та імунології опікової хвороби і впливу реанімаційних заходів на корекцію згаданих порушень. Ювіляр вже тоді працював доцентом новоствореної у Львівському медичному інституті кафедри онкології (завідувач — проф. А. Гнатишак). 1978 р. йому надано вчене звання професора. Від 1986 р. завідує кафедрою онкології та радіології, а від 2004 р. і донині — професор кафедри, читає лекції та проводить заняття іноземним студентам. Упродовж 1980—1991 рр. був проректором із лікувальної роботи, а у 1991—2000 рр. — проректором із наукової роботи ЛНМУ.

Напрями наукових досліджень Ювіляра: проблеми хірургічного і комплексного лікування злоякісних пухлин, зокрема, вивчення закономірностей метастазування злоякісних пухлин, їх імунологія; імунологія злоякісного росту та індивідуалізація лікування злоякісних пухлин; пухлинний токсикоз і методи детоксикації в онкології; імунологія і біохемія опікової хвороби. Під керівництвом професора видано перший український підручник „Онкологія“, який витримав чотири перевидання (1992, 1998, 2004 і 2007). Цей підручник має чималу цінність і як довідник з української медичної термінології, що використовується в онкології. Популярним серед практичних ліка-

рів став виданий за редакцією Ювіляра довідковий посібник „Сучасні схеми поліхіміотерапії в дорослих та дітей“, а також написаний у співавторстві із Я. Шпариком посібник „Ад'ювантна хіміотерапія раку грудної залози“. На доручення ВООЗ Б. Білинський здійснив (спільно з Я. Шпариком) український переклад „Міжнародної класифікації хвороб для онкологів. Друге видання“. На особливу увагу заслуговує одноосібна монографія „Медичні помилки в онкології“ (2013). Загалом перу професора належить близько 500 наукових праць (українською, англійською, російською, болгарською мовами), із них 20 монографій. Він — автор п'яти свідоцтв на винаходи. Від 1966 р. брав участь в українських та всесоюзних з'їздах онкологів, у Всесвітніх протипракових конгресах (Будапешт, 1986; Гамбург, 1990), а також в інших конференціях у багатьох європейських країнах (Австрія, Бельгія, Німеччина, Польща, Угорщина, Франція, Шотландія). Вільне володіння англійською, німецькою, польською, російською мовами давали змогу вченому бути активним учасником цих наукових форумів. У 2016 р. обраний президентом XIII з'їзду онкологів та радіологів України у Києві.

З 1988 р. Б. Білинський — голова Львівського онкологічного товариства, онколог-хірург вищої категорії, з 1992 р. — дійсний член Європейського товариства дослідників раку (EACR) та Європейського товариства мамологів (EMS), академік Академії наук вищої освіти України (1993), Заслужений діяч науки і техніки України (1994), член Нью-Йоркської академії наук (1994), почесний професор Київського інституту експериментальної медицини та онкології імені Р. Кавецького (2003), почесний член УЛТ у Львові (2003), заслужений професор ЛНМУ ім. Данила Галицького (2006). Будучи депутатом Львівської обласної Ради народних депутатів першого скликання (1990—1994), сприяв демократичній перебудові у закладах охорони здоров'я; є співавтором проекту реорганізації системи охорони здоров'я Львівщини. Президент Львівського обласного відділу Фонду милосердя і здоров'я України (1989), член управи Українського лікарського товариства у Львові, голова суду лікарської честі УЛТ у Львові. Сприяв співпраці Світової федерації Українських лікарських товариств з УЛТ у Львові та ВУЛТ у Києві. Будучи очільником (з 1995 р.) громадської організації „Львівська бесіда“, апелював до влади про потребу створення лікарні особливого типу для інкурабельних хворих. І перша в Україні така лікарня „Госпіс“ запрацювала в лютому 1997 р. саме у Львові за активної участі вченого.

Борис Білинський продовжив традиції своєї родини і в громадсько-політичному житті. Від

батька перейняв не лише фах, а й глибоке почуття суспільного обов'язку та жертвовного патріотизму. Плідною була робота організованого ним 1988 р. фонду „Милосердя“, через який здійснювалася підтримка репресованих священників і сестер-монахинь. У період становлення нашої державності Ювіляр був одним з ініціаторів і організаторів відновлення діяльності товариства „Просвіта“, Народної лічниці ім. митрополита А. Шептицького, Наукового товариства ім. Шевченка, створення громадської організації „Меморіал“, „Львівської бесіди“, учасником установчих зборів Народного руху України (1989) і відтоді був членом Крайової ради і Проводу Руху. Професор відіграв важливу роль в налагодженні культурних зв'язків з Австрією. 1990 р. президент Австрії Курт Вальдгайм відзначив його медаллю „Moral-Leistung-Zusammenarbeit“ („Досягнення у галузі моралі та співпраці“).

За професійну та громадську роботу Ювіляр достойно відзначений державою і суспільством. Зокрема, нагороджений медаллю Києво-Галицької митрополії УГКЦ „За внесок у справу відродження“ (1990), орденом „За заслуги“ III ступеня (1999) та медалями „Захисник Вітчизни“ (1999), „20 років відновлення діяльності НТШ“ (2009), ім. Мар'яна Панчишина „За активну діяльність в УЛТ у Львові“ (2009), володар Хреста С. Бандери (1909—2009), відзнак „З нагоди 20-річчя Народного Руху України“ (2009), „За заслуги та внесок у розбудову Львівського національного медичного університету ім. Данила Галицького“ (2010), Львівської обласної ради (2010), СФУЛТ (2012) та ВУЛТ, почесними грамотами Львівської обласної ради (2000), Міністерства охорони здоров'я (2001), Верховної Ради України (2018), „Ora et Labora“ Академії соціального управління (2018). Є ще одне звання, яке особливо близьке серцю Ювіляра — це звання інструктора альпінізму (1972).

Спілкування з Ювіляром вражає своїм витонченим почуттям гумору, енциклопедичними знаннями, гарними знаннями літератури і мистецтва, історії. Колеги поважають його за глибоке клінічне мислення, величезний практичний досвід, здатність до ухвалення нестандартних рішень, чуйне ставлення до хворих, шанобливі стосунки зі студентами, співрозмовниками, родиною...

Будучи спадкоємцем славного роду Білинських, набув чи не найголовнішого титулу — Патріарха родини, про яку можна сказати словами Івана Павла II, який благословив своєю рукою голівоньку внучки Марічки (а в такий спосіб і всю родину Білинських): „Заснована на любові та відкрита для дарування життя сім'я несе у собі майбутнє суспільства“.

Андрій БАЗИЛЕВИЧ

У серпні 2018 р. видатному українському вченому у галузі матеріалознавства і фізико-хемічної механіки матеріалів, члену-кореспонденту Національної академії наук України (1990), доктору технічних наук, професору (1973), Заслуженому діячу науки і техніки України (1998), лауреату Державної премії України в галузі

науки і техніки (2002), дійсному члену Наукового товариства ім. Шевченка (з 1995 р.) Василюві Похмурському виповнилося 85 років.

В. Похмурський народився 2 серпня 1933 року в с. Борткові Краснянського (нині — Золочівського) району. Закінчивши 1956 р. нафто-промисловий факультет Львівського політехнічного інституту, працював на Чернівецькому машинобудівному заводі: від інженера-конструктора до начальника конструкторського бюро і заступника головного конструктора заводу. 1961 р. перейшов на наукову роботу в Інститут машинознавства й автоматички АН УРСР (тепер — Фізико-механічний інститут ім. Г. В. Карпенка НАН України), в якому працює дотепер. У 1962—1964 рр. навчався в аспірантурі,

достроково захистив кандидатську дисертацію. 1969 р. захистив докторську дисертацію, 1973 р. йому надано наукове звання професора. 1970 р. очолив відділ фізико-хемічної механіки матеріалів (з 1974 р. перейменованій на відділ фізико-хемічних методів зміцнення та захисту металів). 1991—2015 рр. обіймав посаду заступника директора Інституту з науково-дослідної роботи, а з 2015 р.—головний науковий співробітник.

Наукова і науково-організаційна діяльність Ювіляра багатогранна. До ранніх його робіт слід віднести дослідження процесів низько- та високотемпературної термомеханічної обробки (ТМО), що полягає у поєднанні у певній послідовності пластичного деформування сталей за високої температури і їх гартування, вивчення впливу такої обробки на формування структури та підвищення статичної і циклічної міцності сталей під час дії на них корозивних середовищ. У цих роботах вперше обґрунтовано ефективність застосування для ТМО деформації закруту, що давало змогу досягнути значної пластичної деформації сталі під час її зміцнення зі збереженням геометрії виробів, які мають форму тіл обертанья, та показано наявність оптимального ступеня пластичної деформації сталей перед їх гартуванням, за якого досягається максимальна густина рівномірно розподілених дислокацій у тонкій структурі сталі і максимальне її зміцнення. Результати цієї роботи становили основу його кандидатської дисертації і були використані під час розробки технології зміцнення пружинних елементів транспортної техніки.

У 1964 р. В. Похмурський розпочав теоретико-експериментальне вивчення дифузійних процесів у металах і створення багатокомпонентних захисних покриттів на сталях. Це був тоді новий для ФМІ напрям досліджень. Для вивчення закономірностей формування покриттів та вплив їх структури на міцність і зносостійкість сталей під час дії на них агресивних та поверхнево-активних середовищ було створене необхідне лабораторне обладнання, яке давало змогу насичувати поверхню сталей алюмінієм, ванадієм, хромом, титаном, силіцієм та іншими елементами газовими контактним і неконтактним методами з використанням галогенідів. Було вперше показано можливість заліковування відкритих тріщиноподібних дефектів на поверхні сталей під час їх дифузійного насичення тугоплавкими металами і пояснено його механізм. Експериментально було встановлено, що значні напруження стиску у крихких покриттях є небезпечними, оскільки під час навантаження можуть спричинити їх руйнування за механізмом сколу по площині дії максимальних дотичних напружень. Було запропоновано аналітичний підхід до розрахунку товщини дифузійних покриттів залежно від кривизни насичуваної поверхні, в основу якого покладено співвідношення площі поверхні адсорбції активних компонентів середовища до об'єму насичуваного металу. Це мало важливе значення під час вибору умов насичення деталей різноманітної конфігурації, зокрема з концентраторами напружень. Розроблені вченим покриття використовують для підвищення довговічності технологічного оснащення, склоформувального інструменту, деталей бурової і транспортної техніки тощо. Результати цих досліджень лягли в основу його докторської дисертації.

У 1986 р. під керівництвом В. Похмурського вперше на той час в СРСР було показано можливість та високу ефективність електродугової металізації із застосуванням порошкових електродних

дротів базової системи Fe–Cr–B–Al для отримання зносотривких відновних композиційних покриттів на великогабаритних колінчастих валах теплової, які ремонтували в м. Великих Луках. Запропонований новий порошковий дріт дав змогу заводам відмовитися від закупівлі набагато дорожчих високолегованих імпорتنих витратних матеріалів фірми „Mogul“. Цей позитивний результат дав поштовх для інтенсивної розробки нових складів порошкових дротів, створення оригінальної конструкції металізаторів для їх дугового розпилення, розкриття механізму формування покриттів тощо. Виробництво розроблених порошкових дротів під маркою „ФМІ-2“ було організовано на Дубровицькому ремонтно-транспортному підприємстві. Ці порошкові витратні матеріали і сьогодні широко використовують для створення захисних та відновних електродугових покриттів у різних галузях техніки. Науковці під керівництвом Ювіляра розробили нові покриття, здатні дисперсно зміцнюватися за високих температур експлуатації, що дало можливість ефективно застосувати їх для захисту від високотемпературної корозії поверхонь нагріву котлів ТЕС.

Для забезпечення широкої практичної реалізації цих наукових розробок з ініціативи В. Похмурського в 1993 році у складі ФМІ було засноване мале державне підприємство (МДП) „Газотермік“, завдяки якому в Україні та поза її межами було створено у різний час понад 25 промислових дільниць з відновлення та захисту деталей транспортної, сільськогосподарської техніки, компресорних станцій, енергетичного обладнання тощо.

Багато своїх досліджень Ювіляр присвятив проблемі високотемпературної водневої проникності металів та впливу наводнення на процеси деформування і руйнування металів і сплавів. На основі одержаних результатів було вперше виявлено і теоретично обґрунтовано явище пришвидшення дифузійних процесів у металах під дією розчиненого в них водню, розроблено відповідні методики і стандарти для визначення водневої проникливості металів залежно від їх структури, стану поверхні тощо, створено для цього оригінальне обладнання, зокрема автоматизований комплекс вимірювання малих абсолютних тисків (АКВМАТ), який не мав аналогів за точністю вимірювання і був атестований Держстандартом колишнього СРСР як Державний еталон малих абсолютних тисків.

Але одним із основних напрямів наукової діяльності В. Похмурського впродовж усіх років праці у ФМІ є дослідження механізму і закономірностей корозійно-механічного руйнування металів та сплавів, розроблення методів їх захисту від корозії, корозійної втоми, фретінг-корозії і корозійного розтріскування. Ці дослідження започаткував його учитель академік Георгій Карпенко й успішно продовжила група молодих науковців під керівництвом Василя Івановича. Для цього створено унікальну експериментальну базу для вивчення впливу масштабного і частотного факторів, стану поверхні металовиробів, температури середовища та інших умов навантаження на опір металів втомному і корозійно-втомному руйнуванню, зокрема елементів бурильних колон, гребних валів морських суден різного призначення тощо. Було розроблено нову технологію зміцнення обважнених бурильних труб, в основу якої покладено їх термообробку з використанням індукційного нагрівання струмами промислової частоти, що давало змогу швидко прогартувати стінки труб товщи-

ною 40..80 мм. Промисловий випуск таких труб був освоєний на Дрогобицькому експериментально-механічному заводі спеціального обладнання.

На запит авіаційної та суднобудівної промисловості з ініціативи В. Похмурського у ФМІ розпочали детальне вивчення корозійно-втомного руйнування нержавіжних сталей. Ці результати дали змогу зробити важливий висновок, що вплив їх хемічного складу на корозійну витривалість значно менший, ніж структури, і проявляється лише тоді, коли супроводжується зміною їх фазового складу.

На основі аналізу закономірностей зміни електрохімічних властивостей циклічно деформованих сталей та сплавів було встановлено кореляцію між нагромадженням незворотних змін в їх поверхневих шарах у корозивному середовищі та електродним потенціалом і струмом поляризації. На цій основі запропоновано новий метод пришвидшеного визначення опірності корозійно-втомному руйнуванню корозійнотривких сталей і сплавів та вперше показано можливість існування фізичної границі корозійної втоми для металів, що пасивуються у заданих середовищах. Дослідження впливу циклічної деформації на селективне розчинення сплавів дали змогу встановити зміну хемічного складу їх поверхневих шарів, що сприяє зниженню швидкості корозії. Цикл електрохімічних досліджень взаємодії корозивного середовища з металом під час його деформування, виконаних під керівництвом В. Похмурського, був відзначений Державною премією України в галузі науки і техніки.

У 1980 р. В. Похмурський був ініціатором створення у ФМІ спільної міжгалузевої лабораторії колишнього Міністерства енергетичного машинобудування СРСР і Академії наук УРСР з дослідження корозійної тривкості реакторних матеріалів атомних електростанцій у робочих середовищах номінальних параметрів. Розроблено оригінальне автоклавне обладнання і методику досліджень електрохімічних характеристик реакторних сталей за підвищених робочих температур і тисків, одержано кількісні дані щодо впливу реакторної води високих параметрів на тріщиностійкість сталей, які потрібні під час розрахунку корпусів реакторів та парогенераторів атомних станцій.

Для поглиблення теоретичних уявлень про корозію та корозійно-механічне руйнування металів у 1980-х роках у ФМІ під керівництвом В. Похмурського розпочато дослідження з комп'ютерного моделювання взаємодії металів із компонентами агресивних середовищ, використовуючи напівемпіричні квантово-хімічні методи у кластерному наближенні.

Ювіляр приділяє багато уваги проблемі захисту металів від корозії. Під його керівництвом розроблено нові екологічно-безпечні металополімерні покриття для тривалого захисту металоконструкцій в умовах атмосферної корозії з використанням безхроматних нетоксичних композицій; встановлено, що іонномодифіковані катіонами кальцію та цинку цеоліти є ефективними інгібіторами корозії вуглецевої сталі та алюмінієвих сплавів, а композиційні пігменти цеоліт/фосфат під час додавання в епоксидні, поліуретанові та алкідні ґрунтувальні покриття проявляють синергізм захисної дії стосовно підплівкової корозії металу. У співпраці з науковцями Відділення фізико-хімії горючих копалин Інституту фізико-органічної хемії і вуглехімії НАН України вперше методом мікробного синтезу із відновлюваної сировини одержано екологічно безпечні інгібітори корозії сталей та алюмінієвих сплавів на основі рамноліпідів. Встановлено, що їх протикоро-

зійна ефективність пов'язана з адсорбцією на металевій поверхні гідрофільних карбоксильних груп та осадженням захисної плівки комплексних сполук унаслідок взаємодії з іонами металу.

Разом з успішною науковою діяльністю у ФМІ професор Похмурський передавав свої знання і досвід молодому поколінню: він читав курси лекцій з різних розділів матеріалознавства і корозії металів, керував дипломними роботами студентів на кафедрі фізики металів та матеріалознавства у Львівському політехнічному інституті (тепер — Національний університет „Львівська політехніка“), а в 2001 р. при ФМІ заснував і очолив філію цієї кафедри зі спеціалізацією „Поверхнева обробка металів і захист від корозії“.

Поряд з науковими дослідженнями В. Похмурський постійно провадив науково-організаційну та громадську роботу. З 1977 р. по сьогодні він — член ради Західного наукового центру НАН і МОН України (1999—2007 рр.— заступник голови ЗНЦ), 1977 р. був ініціатором створення Об'єднаного комітету профспілки академічних установ м. Львова і протягом десяти років його очолював, а також членом Львівського обласного та Центрального комітетів профспілки працівників освіти і наукових установ УРСР; у 1987—2015 рр.— перший заступник голови Республіканської міжвідомчої науково-технічної ради з проблем корозії та протикорозійного захисту металів при Президії НАН України, а в 2015 р. призначений головою цієї ради. В. Похмурський підготував аналітичну записку „Про стан захисту металофонду України від корозії“, з якою, за підтримки президента НАН України академіка Б. Патона, виступив на засіданні Міжвідомчої комісії з питань науково-технологічної безпеки при Раді національної безпеки і оборони України. Комісія рекомендувала Кабінету Міністрів України розробити та подати на розгляд Верховної Ради України законопроект про основні засади державної політики у сфері захисту металофонду.

З ініціативи В. Похмурського в 1993 р. створено Технічний комітет зі стандартизації ТК-85 „Корозія металів і сплавів“.

До того ж Ювіляр — засновник і президент Української асоціації корозіоністів (1992), яка представляє добровільне самоврядне об'єднання організацій і окремих фахівців, що працюють у різних галузях захисту конструкційних матеріалів від корозії. А також член Міжнародної корозійної ради (ICC), Європейської корозійної федерації (EFC), Міжнародного електрохімічного товариства (IES), Європейського товариства з цілісності конструкцій (ESIS) та інших структур. Організатор 14-ти Міжнародних конференцій-виставок із проблем корозії та протикорозійного захисту матеріалів, які з 1992 р. відбуваються щодва роки під патронатом Європейської корозійної федерації, НАН та МОН України і низки конференцій, присвячених водневій проникливості металів, створенню захисних покриттів різного функціонального призначення на металах.

Ювіляр — автор і співавтор понад 800 різного рівня публікацій у вітчизняних і зарубіжних виданнях, зокрема 15 монографій та понад 60 винаходів. Він створив свою наукову школу з корозійно-механічного руйнування металів і захисту їх від корозії і зношування.

За розвиток науки, підготовку наукових кадрів, практичну реалізацію наукових розробок В. Похмурський удостоєний високих державних нагород.

Мирослав ХОМА

16 вересня 2018 року зустрів своє 80-ліття видатний фізик-теоретик, дійсний член НТШ (від 2007 р.), академік НАН України (2009), почесний доктор Інституту теоретичної фізики ім. М. М. Боголюбова НАН України (2010) та Інституту фізики конденсованих систем НАН України (2013) Олександр Бакай.

Уся наукова діяльність Ювіляра тісно пов'язана з Харковом. Після закінчення фізико-математичного факультету Харківського державного університету (1961) він розпочав свою працю у Харківському фізико-технічному інституті (нині — Національний науковий центр „Харківський фізико-технічний інститут“ НАН України), де пройшов шлях від молодшого наукового співробітника (1961) до завідувача теоретичного відділу (з 1981). Тут він захистив кандидатську дисертацію „Вплив періодичних та випадкових збурень на нелінійні системи“ (1966) і докторську дисертацію „Питання теорії нелінійних коливань та застосування їх у фізиці“ (1972). Багато працював зі студентською молоддю, зокрема як професор Харківського державного університету (1977—1999). Після створення Інституту теоретичної фізики ім. О. І. Ахієзера ННЦ ХФТІ (1996) незмінно очолює відділ теорії конденсованих середовищ і ядерної матерії.

Коло наукових зацікавлень О. Бакая надзвичайно широке: разом з О. Ахієзером запропонував теорію стохастичного прискорення частинок на основі моделі Фермі-Уляма; з В. Бар'яхтаром досліджував процеси параметричного збудження звуку однорідним магнітним полем у ферромагнетиках; він встановив зв'язок адиабатичних інваріантів та інваріантів Пуанкаре-Картана і довів, що ентропія стохастичної динамічної системи є адиабатичним інваріантом; розвинув теорію нелінійних багатохвильових явищ у суцільних середовищах — плазмі, іоносферній плазмі, твердому тілі; побудував теорію помірної турбулентності у плазмі і розвинув полікластерну концепцію аморфних твердих тіл, а також теорію поліаморфних переходів в орієнтаційних склоподібних системах, теорію гетерофазних станів та вторинних фаз і теорію фазових перетворень із урахуванням множинності ближнього упорядкування та вивчив природу великомасштабних кореляцій і ультраповільних мод у склоформуванняльних рідинах; склав структурно-фазові діаграми бінарних сплавів, що

перебувають в умовах реакторного опромінювання. До того ж Ювіляр — відомий експерт з ядерної енергетики, публікації якого відомі широкій громадськості, та яскравий популяризатор науки. Він також керує програмами розроблення і тестування в експериментах із імітаційним опроміненням матеріалів для реакторів 4-го покоління.

Надзвичайно цікавими виявилися ідеї О. Бакая про природу та особливості гетерофазних флуктуацій в околі фазових переходів рідина-тверде тіло та рідина-газ. Новим напрямом досліджень вченого стали переходи метал-неметал у розплавах ртуті, речовини з нетривіальною фазовою діаграмою. У нещодавно опублікованих ним працях встановлено структурні та термодинамічні особливості переходу між металічним та неметалічними станами ртуті на основі оригінальної три-станової моделі гетерофазної рідини, що враховує флуктуації густин металічного, неметалічного та газового типів. Це дало змогу встановити сфери зміни відповідних параметрів, для яких реалізується плавний перехід рідина-рідина.

О. Бакай — автор понад 350 наукових праць та шести монографій. Його наукові роботи відзначені Державною премією України у сфері науки і техніки (1992) та академічною премією ім. О. І. Лейпунського (2008). Серед його учнів — понад 13 кандидатів і п'ять докторів наук. Ювіляр — член Комітету з Державних премій України, член кількох проблемних і спеціалізованих рад, член редколегій кількох фізичних видань, з-поміж яких: „Журнал фізичних досліджень“, „Фізика низких температур“ і „Металлофізика и новейшие технологии“.

Брав активну участь у створенні Харківського осередку НТШ.

Олександр Бакай тісно співпрацює із львівськими науковцями. 2013 р. Вчена рада ІФКС НАН України „за вагомих внесок у теорію плазми, скла та рідин, розвиток матеріалознавства для ядерної енергетики, підтримку української культури та поширення її у світі та тісну співпрацю з ІФКС НАН України у дослідженні неупорядкованих систем, фазових переходів і критичних явищ“ надала Ювілярові почесне звання *Doctor honoris causa*.

Вчений завжди відкритий для дискусій зі своїми колегами-фізиками та студентською молоддю. Чудово знає історію та пісні Слобожанського краю. Любов до науки гармонійно поєднується у нього з багаторічним захопленням альпінізмом і походами в гори. Він має звання кандидата у майстри спорту та інструктора-методиста 1-го розряду з альпінізму.

Щиро вітаємо Ювіляра, бажаємо міцного здоров'я, нових творчих здобутків, радості в родині та гарних вражень від тих сходжень, які чекають його попереду.

Тарас БРИК, Ігор МРИГЛОД

Цього року виповнилося 80 років дійсному членові НТШ (від 1995 р.), члену-кореспонденту НАН України, доктору фізико-математичних наук, професору, почесному доктору Інституту теоретичної фізики ім. М. М. Боголюбова НАН України Ігореві Стасюку.

Народився І. Стасюк 23 вересня 1938 р. у м. Бережанах Тернопільської обл. в сім'ї Василя Стасюка — доктора філософії у галузі математики й астрономії, дійсного члена НТШ (з 1920 р.). Після закінчення середньої школи у м. Стрию Ігор Стасюк вступив на фізичний факультет Львівського державного університету ім. Івана Франка (ЛДУ) (нині — Львівський національний університет ім. Івана Франка (ЛНУ)), який закінчив з відзнакою 1959 р. Того ж року у журналі „Доклади Академії наук СРСР“ за рекомендацією академіка М. Боголюбова опубліковано першу наукову статтю І. Стасюка (спільно з А. Глауберманом

і В. Владимировим), присвячену методу вузлових операторів для опису багаторівневих систем і систем, що складаються з груп сильно взаємодійних частинок. У 1959—1962 рр. І. Стасюк навчався в аспірантурі під керівництвом А. Глаубермана на кафедрі теоретичної фізики ЛДУ. Водночас розпочав там викладацьку роботу. Захистив кандидатську дисертацію „Метод вузлових елементарних збуджень в теорії неметалічних кристалів“ (1963) і до 1978 р. був доцентом кафедри теорії твердого тіла та теоретичної фізики цього ж університету. У 1978—1983 рр. працював в Інституті прикладних проблем механіки і математики АН України. У 1983—1990 рр.— старший науковий співробітник, завідувач відділу Львівського відділення статистичної фізики Інституту теоретичної фізики АН України. Захистив докторську дисертацію „Теорія індукованих зовнішніми полями ефектів у кристалах із структурними фазовими переходами“ (1985). У 1990—2006 рр.— заступник директора з наукової роботи, від 1986 р. і дотепер — завідувач відділу квантової статистики Інституту фізики конденсованих систем НАН України. У 1995 р. І. Стасюка обрано членом-кореспондентом НАН України за спеціальністю „теоретична фізика“. У 1996—2010 рр.— професор ЛНУ ім. Івана Франка.

Найвагоміші наукові результати Ювіляра пов'язані із статистичною теорією конденсованих систем і теорією твердого тіла. Йому належить пріоритет у розробленні математичних методів, що базуються на формалізмі операторів переходу (відомі у світовій літературі як „оператори Габбарда“) в теорії багаторівневих систем та систем фермі- і бозе-частинок із сильними короткосяжними кореляціями. Розробив мікроскопічні моделі сегнетоелектриків із складною структурою водневих зв'язків. Запропонував мікроскопічну теорію оптичних і деформаційних ефектів, породжених зовнішніми полями, в широкому класі діелектриків, сегнетоелектриків, ян-теллерівських кристалів. Розвинув теорію протонного та йонного переносу в квазіодновимірних системах із водневими зв'язками і в суперіонних кристалах та описав властивості інтеркальованих кристалів.

Останніми роками Ігор Стасюк провадить дослідження електронного спектру, сприйнятливості та фазових переходів у зарядовоупорядкованих та надпровідних стани, спектрів комбінаційного розсіяння світла для різних моделей сильнокорельованих електронних систем, зокрема, псевдо-спін-електронна модель та асиметрична модель Габбарда. Вивчає процеси інтеркаляції атомів та

йонів у шаруватих структурах, які мають важливе значення для розробки нових електричних акумуляторів. Спільно з учнями проводить дослідження фазових переходів як у чистих бозівських, так і в суміші бозівських та ферміївських атомів на оптичних ґратках. Розпочав дослідження нових сегнетоелектричних структур, зокрема DMAGaS і DMAAlS та фосфіту гліцину, для яких запропонував оригінальні моделі та знайшов їхні розв'язки.

Ігор Стасюк — автор понад 740 наукових праць, зокрема п'яти монографій, підготував 21 кандидата та п'ять докторів фізико-математичних наук. А ще його педагогічну майстерність, ерудованість і доброзичливість згадує не одне покоління студентів-фізиків.

Ювіляр виконує значну науково-організаційну роботу, він є заступником головного редактора авторитетного журналу „Condensed Matter Physics“ (від 1993 р.), членом редколегії фахових видань „Phase Transitions“ і „Журналу фізичних досліджень“, членом спеціалізованих рад із захисту докторських дисертацій при ІФКС НАН України та ЛНУ ім. Івана Франка, був віце-президентом Українського фізичного товариства (2002—2013), головою Секції фізики Західного наукового центру НАН та МОН України, членом оргкомітетів низки міжнародних конференцій.

Багаторічна плідна діяльність І. Стасюка на науковій та науково-педагогічній ниві поцінована знаком „Відмінник освіти України“ (1998), Почесною грамотою Верховної Ради України (2004), відзнаками НАН України „За наукові досягнення“ (2008) та „За підготовку наукової зміни“ (2018), орденом „За заслуги“ III ступеня (2009), він є лавреатом премії НАН України ім. О. С. Давидова (2014), обраний почесним доктором Інституту теоретичної фізики ім. М. М. Боголюбова НАН України (2011).

З відновленням діяльності НТШ у Львові Ігор Стасюк відіграє одну з провідних ролей в організації роботи Комісії фізики, стає співорганізатором і учасником багатьох семінарів, конференцій, симпозіумів та інших заходів, він активний член редколегії „Фізичного збірника НТШ“. З 1999 р. очолює Математично-фізичну секцію НТШ, а у 2005 р. обраний членом Президії НТШ, його авторитетний голос завжди важливий у визначенні шляхів реалізації основних завдань Товариства.

Найщиріші побажання Ювілярові міцного здоров'я і довгих літ плідної творчої праці на науковій ниві, нових здобутків у діяльності на благо розвитку української науки, розбудови Української держави.

Роман ПЛЯЦКО

15 грудня 2018 року дійсному членові НТШ Петру Васильовичу Вольвачу виповнюється 80 років.

Народився Петро Вольвач у с. Вольвачівці на далекому півдні Запорізької обл. Талант і здібності Петра Вольвача проявилися ще з часів дитинства і юнацтва. 1956 р. він закінчив середню школу, через рік — ремісниче училище механізації сільського господарства і отримав диплом з відзнакою. Того самого року став студентом Кримського сільськогосподарсько-

го інституту і через п'ять років отримав диплом з відзнакою за спеціальністю „Плодоовочівництво та виноградарство“. Після здобуття освіти працював на різних виробничих посадах. Згодом з'явилися його перші наукові публікації. 1965—1968 рр. навчався в очній аспірантурі Всесоюзного науково-дослідного інституту рослинництва імені академіка Вавилова в Ленінграді і успішно захистив кандидатську дисертацію в галузі імунітету плодівих культур. Це перший етап наукової роботи вченого.

Петро Вольвач став відомим в Україні вченим-садівником, істориком аграрної науки, агроекологом. 1998 р. захистив докторську дисертацію з філософії в галузі біології. В 1999 році його обирають академіком Української академії екологічних наук.

Ювіляр до 1972 року працював у Кримській помологічній станції, пізніше в Мелітопольському

інституті зрошувального садівництва, а в 1984—2001 рр.— у Сімферопольському державному університеті на керівних та наукових посадах. До того ж він — упорядник, автор, видавець та науковий редактор дванадцяти книг, присвячених науковій та громадській діяльності видатного українця Л. Симиренка та його нащадків. Важко переоцінити цю подвижницьку працю для історії України. За вагомих внесок у відродження Симеренківської спадщини його обрано почесним садівником інституту помології імені Л. П. Симиренка, а у 2012 р. від НАН України він отримав Симеренківську премію і став її лауреатом. У доробку Петра Вольвача — понад 300 наукових статей.

Все своє життя Ювіляр поєднував наукову і велику громадську роботу в Криму, залучаючи багатьох вчених і громадських діячів до різноманітних заходів, що були спрямовані на утвердження Української держави. Уже в 1993 р. він став членом Кримського відділення НАН України, його обирають головою Всекримського товариства вчених. Петро Вольвач став співзасновником Кримського відділення Наукового товариства імені Шевченка і головою цього відділення. До того ж П. Вольвача обрано головою громадської редакційної ради української газети „Кримська світлиця“ у Сімферополі. Ця газета стала відомою у багатьох областях України, але в газетні кіоски Криму вона не потрапляла, її можна було придбати лише через передплату. Газета стає рупором учених, громадських діячів Криму у відстоюванні державних інтересів. І в цьому також велика заслуга Вольвача.

В 2002 році починає працювати у Сімферополі спільний факультет морських нафтогазових тех-

нологій, засновником якого стали Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу та Кримська академія природоохоронного і курортного будівництва. Згідно зі Статутом, на факультеті мали навчатися випускники шкіл Криму: перші два роки у Сімферополі, а наступні три — в Івано-Франківську. Половину дисциплін викладали студентам факультету українською мовою. Закінчуючи навчання в Івано-Франківську, ці студенти вільно володіли українською і англійською мовами. В цьому також заслуга П. Вольвача.

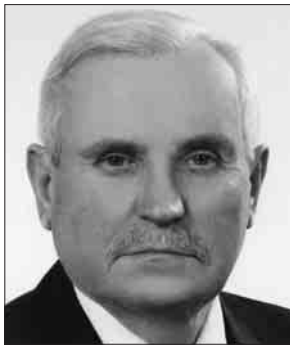
Петро Вольвач був одним з організаторів відзначення щорічно 9 березня дня народження Т. Шевченка. Цю подію освячував владика Климент. На святкування приходило також багато кримських татар із дітьми і вони декламували вірші Кобзаря. Ювіляр брав участь і в урочистостях з нагоди вшанування пам'яті генерала Петра Григоренка.

Разом із П. Вольвачем ми багато разів виступали на кримському радіо і телебаченні, де відстоювали інтереси нашої держави. На жаль, після 26 лютого 2014 р. ми були змушені залишити Крим, де в Ювіляра був чудовий сад на сімферопольських пагорбах.

Останніми роками Петро Вольвач проживає під Києвом, не припиняє громадської роботи, публікує чимало статей, продовжує керувати громадською радою газети „Кримська світлиця“. Його обрано членом Спілки письменників України.

В особі Петра Вольвача бачимо великого трудівника, що своє життя присвятив будівництву нашої держави. Тож бажаємо йому ще довгих років життя і плідної праці!

Роман ЯРЕМІЙЧУК

Цього року виповнюється 75 років докторові географічних наук, заслуженому професорові Львівського національного університету імені Івана Франка, завідувачу кафедри ґрунтознавства і географії ґрунтів, академіку АН вищої школи України, віце-президенту Українського товариства ґрунтознавців і агрохіміків, голові Львівського

відділення Українського товариства ґрунтознавців і агрохіміків, відомому вченому-ґрунтознавцю, географу, засновникові Львівської наукової ґрунтознавчої школи, дійсному членові НТШ (від 26 листопада 2011 р.) Степанові Позняку.

С. Позняк народився 2 липня 1943 р. в смт Олеську Буського р-ну Львівської обл. У 1950—1960 рр. навчався в Олеській загальноосвітній середній школі, у 1960—1961 рр. здобував спеціальність токаря з металу у Львівському технічному училищі № 8, після закінчення якого деякий час працював робітником на заводі мотовелосипедів у м. Львові.

1961 р. вступив до Львівського державного університету імені Івана Франка (нині — Львівський національний університет ім. І. Франка) на географічний факультет, де навчався за спеціальністю „Географія“, спеціалізація — „Географіогеоморфолог“. 1966 р. обійняв посаду інженера науково-дослідного сектора ЛДУ. Продовжував

вивчати сучасні геоморфологічні процеси в Карпатах під керівництвом кандидата географічних наук Я. С. Кравчука. 1967 р. перейшов на роботу до ґрунтознавчої експедиції НДС ЛДУ, брав участь у проведенні великомасштабних ґрунтових обстежень у Північноказахстанській і Кокчетавській областях Казахстану.

1969 р. вступив до аспірантури кафедри ґрунтознавства і географії ґрунтів Одеського державного університету ім. І. І. Мечникова під науковим керівництвом професора І. Гоголева. 1969 р. брав участь у проведенні великомасштабних ґрунтових обстежень у Читинській обл. Росії. У 1969—1970 рр. служив у війську в м. Феодосії. Після демобілізації був поновлений в аспірантурі і розпочав вивчення впливу зрошення на генетичну природу чорноземів півдня України.

Закінчивши навчання в аспірантурі, 1973 р. С. Позняк отримав скерування на посаду молодшого наукового співробітника Проблемної науково-дослідної лабораторії географії ґрунтів і охорони ґрунтового покриву Чорноземної зони кафедри ґрунтознавства і географії ґрунтів ОДУ. Захистив кандидатську дисертацію „Зміни властивостей південних чорноземів Правобережної України під впливом зрошення“ і у січні 1975 р. отримав науковий ступінь кандидата географічних наук, а в червні 1978 р. йому було надано вчене звання старшого наукового співробітника за спеціальністю „Біогеографія і географія ґрунтів“. Того самого року Степан Павлович перейшов на посаду доцента кафедри ґрунтознавства і географії ґрунтів Одеського університету. Як доцент, розробив і викладав курси „ґрунтознавство“, спецкурси „Фізика ґрунтів“, „Морфологія і діагностика ґрунтів“, „Методика ґрунтово-меліоративних досліджень“

та інші. Виконував важливі науково-дослідницькі роботи з держбюджетної та госпдоговірної тематики, пов'язаної з вивченням динаміки сучасних ґрунтоформних процесів у чорноземних півднях України, зумовлених зрошенням і дренажем.

У жовтні 1992 р. в Ґрунтовому інституті ім. В. В. Докучаєва (Москва) С. Позняк успішно захистив докторську дисертацію „Зрошення чорноземів південного заходу України“. 1993 р. йому надано науковий ступінь доктора географічних наук.

Понад 20 років Ювіляр вивчав динаміку сучасних ґрунтоформних процесів у чорноземних теплих і помірної фації степової зони України, зумовлених зрошенням слабомінералізованими водами, водами опріснених лиманів, а також впливом зрошення на склад і властивості темнокаштанових ґрунтів.

Теоретичне значення і наукова новизна проведених досліджень полягає в тому, що вони дали змогу розробити методичні основи вивчення механізмів сучасних ґрунтоформних процесів у чорноземних, зумовлених зрошенням водами різної мінералізації та якісного складу.

Комплексне вивчення динаміки сучасних ґрунтоформних процесів знесолення, декарбонатизації, підлуження, осолонцювання, знеструктурування, ущільнення, оглеєння, ілімеризації, дезагрегації, внутріґрунтового вивітрювання, гідрослюдизації засвідчило, що процеси знесолення, декарбонатизації і зменшення частки вбирного кальцію у складі вбирних основ відіграли істотну роль у тотальній деградації речовинного складу чорноземів, зумовлюючи іригаційне осолонцювання ґрунтів. Причому основна роль тут належала не властивостям чорноземів, а особливостям складу поливних вод.

Учений відзначив і радикальніші зміни ґрунту під впливом зрошення: дезагрегація ґрунтової маси, знеструктурування верхньої частини ґрунтового профілю, який має брилувату структуру, зростання процесу оглинювання, збільшення кількості активного мулу і, найважливіше, трансформацію мінералогічного складу — руйнування її смектитового компоненту, нагромадження гідрослюди і часткове руйнування первинних мінералів.

У вересні 1993 р. Степана Позняка обрано завідувачем кафедри географії ґрунтів ЛДУ. У жовтні 1994 р. йому надано вчене звання професора кафедри географії ґрунтів.

Наукова діяльність вченого у Львівському університеті спрямована на вивчення ґрунтово-екологічних проблем Західного регіону України, вирішенні актуальних теоретичних і прикладних питань ґрунтознавства, географії ґрунтів, екології землекористування, використання, відтворення та охорони ґрунтів.

Дослідження Степана Позняка та його учнів зробили вагомий внесок у розвиток генетичного ґрунтознавства, географії, меліорації, екології та класифікації ґрунтів, зокрема: з'ясовано закономірності географічного розподілу та просторово-часові зміни головних елементів клімату ґрунтів західних областей України; з'ясовано внутрішньофаціальну диференціацію чорноземоутворення і властивостей чорноземів; розроблено та обґрунтовано діагностичні критерії елементарних ґрунтоформних процесів у Передкарпатті; встановлено параметри змін властивостей чорноземів помірної та холодної фації; проведено оцінку сучасного стану меліорованих ґрунтів Малого Полісся; досліджено антропогенну трансформацію ґрунтів Сокальського пасма; досліджено характер та оцінено інтенсивність та спрямованість ґрунтоформних процесів у рендзинах Малого Полісся; розроблено нові методологічні підходи до оцінки кислотно-осно-

вної буферності буроземів Чорногірського масиву Українських Карпат; досліджено особливості гумусового стану опідзолених ґрунтів Пасмового Побужжя; досліджено фторний режим ґрунтів південного заходу України; з'ясовано структуру ґрунтового покриву Гологоро-Кременецького горбогір'я та Волинської височини; досліджено причини виникнення та розвитку процесів фізичної деградації ґрунтів Передкарпаття; ґрунтовно вивчено буроземи пралісів Українських Карпат; проведено комплексне дослідження алювіальних ґрунтів заплави р. Західний Буг; досліджено трансформацію природних властивостей дерново-підзолистих ґрунтів легкого гранулометричного складу Західного Полісся; вивчено і систематизовано наукову спадщину ґрунтознавців західних областей України; досліджено ієрархічні рівні структурної організації ґрунту та їхні функціональні особливості в межах Пасмового Побужжя; з'ясовано характерні процеси та ознаки антропогенної трансформації рендзин Подільських Товтр.

У Львові сформувалася наукова ґрунтознавча школа, пов'язана з науковою діяльністю С. Позняка і очолюваного ним колективу кафедри. Професор здійснює керівництво науковою роботою аспірантів і є науковим консультантом докторантів. Під його керівництвом захищено сім докторських та 20 кандидатських дисертацій.

С. Позняк опублікував 346 наукових праць у вітчизняних і зарубіжних виданнях, зокрема 18 монографій (з них 13 у співавторстві із започаткованою ним серією „Ґрунти України“), перший україномовний підручник „Ґрунтознавство і географія ґрунтів“ у двох частинах, чотири навчальні посібники: „Картографування ґрунтового покриву“ (у співавторстві), „Чинники ґрунтоутворення“ (у співавторстві), „Землі сільськогосподарського призначення: права громадян України“ (у співавторстві), „Актуальні проблеми ґрунтознавства і географії ґрунтів“.

Під керівництвом С. Позняка створено цифрову карту ґрунтів України, проведено ґрунтово-географічне районування України. На законодавчо-нормативній основі по-новому була поставлена проблема охорони ґрунтів, що відображено в проекті Закону України „Про ґрунти та їх родючість“, у розробці якого взяв участь професор.

Важливим етапом у науково-дослідній роботі є участь у міжнародних дослідницьких проектах, що виконувалися на замовлення Глобального екологічного фонду та Міжнародного банку реконструкції та розвитку Світового Банку (МБРР/СВ), зокрема „Збереження біорізноманіття Східних Карпат“, „Збереження біорізноманіття дельти Дунаю“, в українсько-німецькому науковому проекті під егідою ЮНЕСКО „Трансформаційні процеси в регіоні Дністра“.

З ініціативи С. Позняка на географічному факультеті ЛНУ ім. І. Франка створена сертифікована лабораторія „Фізико-хімічних аналізів ґрунтів“.

Науково-дослідну роботу С. Позняк поєднує з навчальною і викладацькою. Він розробив і читає основні курси „Географія ґрунтів з основами ґрунтознавства“, „Ґрунтознавство“, „Актуальні проблеми ґрунтознавства і географії ґрунтів“, спецкурси „Антропогенні ґрунти“, „Екологічне ґрунтознавство“.

У 1995 р. С. Позняка обрано дійсним членом (академіком) Української екологічної академії наук, у 1996 р. — академіком відділення наук про Землю АН вищої школи України. 1998 р. нагороджений знаком „Відмінник освіти України“, 2010 р. став лауреатом нагороди Ярослава Мудрого АН вищої школи України, нагороджений золотою відзнакою Польського товариства ґрунтознавців. Є почесним

членом Товариств ґрунтознавців Молдови і Польщі, почесним членом Українського географічного товариства, нагороджений почесною грамотою Львівської обласної державної адміністрації (2017).

Свій ювілей С. Позняк зустрічає сповнений творчих сил і задумів, з активною позицією щодо

Ювілей. Завжди приємно писати на цю тему, тим паче коли йдеться про ювілей мого давнього приятеля, колеги по університету і творчій праці, та ще й ровесника (що правда, на чотири місяці молодшого) Ярему Кравця.

Приємно освіжити і перше знайомство, — а це січень 1973 року, коли в журналі „Все-

світ“ опубліковано роман „Різдвяна ялинка“, автор якого — Мішель Батай (Франція), а перекладач — Ярема Кравець.

Коли Ярема Кравець перекладав „Різдвяну ялинку“, то ще не мав тих заслужених регалій, що сьогодні. Він, — корінний львів'янин, який з відзнакою закінчив факультет іноземних мов Університету ім. Івана Франка, сімнадцять з половиною років працював лаборантом на кафедрі світової літератури (тоді — кафедра зарубіжної літератури). Погодинно викладав французьку мову у трьох Академіях: мистецтв, друкарства і комерції. 21 лютого 1984-го покинув університет на знак протесту проти заборони проводити там викладацьку роботу. В Торгово-економічному інституті (нині — Торговельно-економічний університет) з лютого того ж року працював викладачем французької мови, а з вересня 1989 року до вересня 1993-го, — чотири роки, причому без наукового ступеня! — завідував кафедрою іноземних мов.

То був час національного відродження та проголошення Незалежності. Саме в ту пору, 1992 року, Ярема Кравець захистив дисертацію „Творчість Еміля Вергарна в українській критиці і перекладах (історико-літературознавчий аналіз)“. Його дослідження високо оцінили насамперед опоненти, — а це такі визначні вчені, як доктори наук Дмитро Наливайко з Києва та Микола Ільницький (Львів). Влітку 1993-го молодий науковець повернувся в альма-матер на кафедру французької філології, отримав звання доцента. А 1996 р. очолив кафедру світової літератури.

Всі ці роки „блукань“ по вишах (через національно-патріотичну позицію) були водночас роками кристалізації його лекційно-викладацької майстерності та студіювання величезного масиву світової літератури, насамперед французької та бельгійської. Образно кажучи, це були дві дороги, які вели в широкий світ.

Проте головна дорога була визначена ще на початку 1970-х рр.: переклади! Вже „Різдвяна ялинка“ засвідчила талант нашого ювіляра. Мішель Батай написав блискучий роман — і не менш блискуче його переклав Ярема Кравець. Він також переклав „Опис України“ Боплана, дослідження Проспера Меріме „Українські козаки та

напрямі розвитку ґрунтово-географічної науки та освіти. Щиро вітаємо шановного Ювіляра та зичимо нових звершень, доброго здоров'я та плідного творчого довголіття!

Олег ШАБЛІЙ

їхні останні гетьмани“ і „Богдан Хмельницький“, фундаментальну франкомовну „Чорну книгу комунізму: злочини, терор, репресії“ (712 с.), а також унікальний біографічно-пізнавальний твір о. Кирила Королевського „Митрополит Андрей Шептицький (1865—1944)“ (512 с.).

Звісно, тут названі не всі переклади Яреми Кравця — скажімо, Вольтера, Флобера, Мопасана, Моріака, Роллана, окремо — Е. де ля Боесі („Міркування про добровільне рабство“) та інших класиків. Не названі й окремі статті, рецензії, розвідки. Проте і названі твори та імена говорять про трудову наполегливість та коло зацікавлень нашого Ювіляра. Як наслідок, його науково-творчий доробок налічує 650 (!) публікацій.

Від 2002 р. Ярема Кравець — дійсний член НТШ. А ще раніше — від 1982-го — член Національної спілки письменників України. Рекомендували його до цієї престижної творчої організації не будь-хто, а визнані майстри слова: Роман Іваничук, Дмитро Павличко, Дмитро Паламарчук і колоритна інтерпретатор культури романського світу Жінетт Максимович, яка народилась у Франції.

В час Кравцевого ювілею варто звернути увагу і на таку — майже містичну — деталь: у своєму творчому і науковому зрості найбільш пам'ятними Ярема вважає роки із закінченням на „2“: 1982 — вступ до Спілки письменників; 1992 — захист дисертації; 2002 — надання звання „Дійсний член НТШ“. Проміжок між трьома подіями — по десять літ.

І хоча Ювіляр має аж три щасливі „двійки“, однаково нинішня дата закінчується на „п'ять“. З цього приводу я згадав свій експромт, що його написав на минулорічній (20 липня 2017 р.) презентації книжки Яреми Кравця „Український Еміль Вергарн (критика, перегуки, переклади)“. Написав, а тепер доповнив — і ось...

*Сівач був, а нині плодів щедрих жнець
Наш невсипуций Ярема Кравець:
Французької мови, письменства знавець.
Як перекладач — то є справжній митець.
На кафедрі він і наставник, й мудрець.
Студентам — і друг, і суворий отець.
І в Спілці письменників кажуть: творець...
Неложний, побожний, хоча не чернець.
А треба — за друзів несхитний борець.
В родині шанує єднання сердець...
Такий ювіляр наш Ярема Кравець.*

*Вітають його Королевський-отець
І Батай, і Вергарн, і Боплан,
Меріме, що козацький знав стан,
І Дюран, і Роллан, і Саган,
Та й інші, заобрійні вже, автори,
Що бачать здобутки Яреми згори
І разом говорять: Ярема — талан.
Відкрита до світу Яреми душа
До друзів, до вишу і до НТШ, —
І я від народу здобув привілей:
Цю оду вручити в його ювілей.*

Петро ШКРАБ'ЮК

ОГЛЯДИ НОВИХ КНИЖОК, РЕЦЕНЗІЇ

У координатах мови. Збірник наукових праць на пошану професора Лідії Коць-Григорчук / Редакційна колегія.— Львів: Вид-во ПАІС, 2016.— 510 с. + 12 іл.

Серце чистеє, думка чесная... Збірник наукових праць і матеріалів на пошану Ірини Ощипко / Редакційна колегія.— Львів: Вид-во „Левада“, 2018.— 662 с. + 30 іл.

Особливістю навчальних закладів завжди було і залишається уміння успішно поєднувати освітньо-виховний процес із науково-дослідним. Не виняток у цьому (а, може, зразок) Львівський національний університет імені Івана Франка. Він виділяється тим, що планує, підготовляє і публікує загальноуніверситетські видання (винятковий приклад цього — „Львівський університет імені Івана Франка. Encyclopedica“ (Львів, 2011, т. I; 2014, т. II), а, крім того, організовує і видає свої праці кожний факультет (Вісник Львівського університету (серії, присвячені відповідним наукам), збірники „Українське літературознавство“, „Мова і суспільство“, „Проблеми слов'янознавства“ та багато інших, щорічно — „Матеріали звітних наукових конференцій“ і т. д.). Водночас підготовляють і публікують свої роботи окремі кафедри, не кажучи вже про індивідуальні наукові праці професорсько-викладацького складу та інші видання.

Останніми роками потішила наукову громадськість кафедра української мови імені професора Івана Ковалика, оприлюднивши два наукові збірники праць на пошану Лідії Коць-Григорчук (2016) та Ірини Ощипко (2018). Йдеться про видатних мовознавців, професорів мовознавства, довголітніх педагогів кафедри української мови Лідію Коць-Григорчук та Ірину Ощипко, чий 90-ліття від народження відзначала наукова громадськість.

Лідія Коць-Григорчук. Біографи зауважують про ювілянтку: „Відома в Україні та за її межами вчена, яка суттєво розширила діапазон нашої мовознавчої науки і плідно збагатила її новаторськими ідеями, нетрадиційним і оригінальним розв'язанням складних та дискусійних лінгвістичних проблем, прогностичним аналізом динаміки структурних елементів мовної системи на всіх її рівнях“ (З. Терлак, О. Кривоцицька); „Ця авторка не любить утоптанних стежок. Вона ставить нові та по-новому розв'язує наболілі та дискусійні проблеми українського мовознавства“ (У. Єдліньська).

Основні наукові зацікавлення — українська діалектологія, лінгвогеографія, епіграфіка і палеографія. Її дослідження стосуються також лексикології, лінгвістичного джерелознавства, історії мови.

Л. Коць-Григорчук — співтворець другого тому „Атласу української мови“, склала 86 карт з ко-

ментарем. Це дало підстави авторці твердити про специфіку українського діалектного простору, про його рельєф та напрями еволюції українського діалектного мовлення. У її дослідженнях домінують два основні питання, а саме: чому не злилися, століттями співіснуючи, північне та південно-східне наріччя і на якій основі сформувалося це південно-східне наріччя! Відповідаючи на них, авторка використовує лінгвогеографічний аналіз мовних процесів. Вона переконана, що „закладене в основу лінгвогеографічних досліджень уявлення про безперервність діалектного простору зобов'язує лінгвістів: 1) до поглибленого послідовного вивчення його рельєфу; 2) до вивчення еволюції діалектного мовлення“.

Л. Коць-Григорчук „започаткувала в Україні системне вивчення написів (дипінті) на творах українського пізньосередньовічного малярства (станкового). Досліджує їх як пам'ятки українського письма та мови, застосовуючи для того засоби епіграфіки і палеографії, а також лінгвістики. Вивчення дипінті могло датовати і передатовувати багато відомих ікон, визначати походження картин, відповідно, й осередки українського іконописання.

Дослідниці належить багатоаспектне вивчення українського книгодрукування. Його шукає й ствердно знаходить у першій половині XV ст., тобто за понад 150 років до виходу львівського „Апостола“ І. Федорова. Відносить до цього ряду першодруків одне з „Четверосвангелій“.

Л. Коць-Григорчук — авторка низки біограм, присвячених видатним українським мовознавцям і літературознавцям О. Горбачу, Є. Кретевичу, Л. Гумецькій, Т. Назаровій, В. Караджичу, І. Свенціцькому, Т. Комаринцю чи просто своїм друзям — Г. Самченкові, Л. Терлецькому, О. Гелитович, В. Свенціцькій.

Л. Коць-Григорчук — авторка монографічних праць та численних публікацій у різних періодичних виданнях, зокрема в НТШ. *Основні праці:* „Дієприслівник у сучасній українській літературній мові (специфіка зв'язків та їх значень)“ (1964); „Динаміка народної усної розмовної мови і лінгвогеографія“ (1969); „Написи на творах українського середньовічного малярства (Лінгвістичне та

палеографічне атрибування“ (1990); „Особливе українське діалектне утворення“ (1995); „Лінгвістично-географічне дослідження українського діалектного простору“ (2002); „Нестерті сліди“ (2008); „Епіграфічні і палеографічні особливості написів на творах пізньосередньовічного малярства“ (2010); „Дипінті українських середньовічних ікон“ (2011); „Рельєф українського мовного простору (континуальні студії)“ (2013) та ін.

Ірина Ощипко. В наукових колах ювілянтку відносять до „видатних учених-лінгвістів, талановитих педагогів, інтелігентних, мудрих та відповідальних людей“. „Результати Вашого невтомного творчого пошуку, — заявляє один із учнів І. Ощипко, збагатили скарбницю української наукової думки, стали неоціненним внеском у розвиток лінгвістичної науки... Ваш талант, професіоналізм, компетентність — це ті якості, які зробили Вас авторитетною і шанованою людиною серед студентства і викладачів славетного Франкового Храму Науки“ (*М. Євтух*); „Книга життя Ірини Йосипівни [...] ілюструє, що вона належить до тих достойників, що ніколи не шукали легкого хліба, пройшли тернистими стежками заповіданий батьками шлях, подолали суттєві перешкоди, аби навчитися і навчати мудрості, відкрити велич самопожертви, пізнати непізнане, утверджувати престиж української мови й української лінгвістичної думки“ (*Ж. Колоїз*).

У центрі уваги наукових зацікавлень І. Ощипко, крім педагогічної праці, були і досі є лексикологія, дериватологія, лінгвістика тексту і практична стилістика, морфологія, історія української літературної мови, мова творів класиків української літератури.

І. Ощипко переконана, що для „повного комплексного дослідження семантики слів потрібно їх вивчати як синхронно, так і діахронно. Те, що не завжди ясно на основі синхронного аналізу, стане зрозумілим після діахронного його вивчення“ (С. 117). Основна увага дослідниці зосереджена на лексиці української мови (хоч паралельно високо оцінюється система словозміни окремих частин мови бойківського говору), словниковому складі українських грамот XIV—XV ст., на різних типах лексики „Лексикону словеноросского“ П. Беринди, мові творів І. Вишенського, мовно-стилістичних особливостях творів Г. Сковороди. На особливому місці у дослідниці така частина мови, як прислівник: питання словотвору і семантики українських прислівників, їх відіменникові структурні типи, словотвірна синонімія. Привертає до себе увагу теза, що „українські прислівники формувалися із іменних частин мови шляхом адвербалізації, а в сучасній українській мові творяться від прикметникових твірних основ суфіксальним і префіксально-суфіксальним способом. Чимало прислівників має різну морфемну структуру, але творяться переважно тим самим способом, передають те саме лексичне значення, отже, перебувають у словотвірних синонімічних відношеннях“ (С. 183).

Ірина Ощипко — дослідниця мови творів Г. Квітки-Основ'яненка, Т. Шевченка, М. Коцюбинського, В. Стефаніка, але чи не найбільше І. Франка, який, за словами вченої, „свою мовленнєвою практикою [...] розширив можливості української літературної мови і збагатив її лексику“ (С. 154).

Основні праці: „Іншомовна лексика в поетичних творах Т. Г. Шевченка“ (1961); „Побутова лексика українських грамот XIV—XV ст.“ (1962); „Практична стилістика української літературної мови. Синтаксис“ (1965); „Молдавські побутовізви

в оповіданнях М. Коцюбинського“ (1966); „Практична стилістика сучасної української літературної мови. Лексика“ (1968); „Порівняльний аналіз українських і польських відприкметникових прислівників на -о, -е“ (1975); „Художнє слово Василя Стефаніка“ (1972, у співавт.); „Робота Івана Франка над словом (на матеріалах художньої прози)“ (1984); „Лексика поетичних творів Івана Франка“ (1990, у співавт.) та ін.

У рецензованих Збірниках № 1 і 2 вміщено багато різножанрових матеріалів. Розпочинають збірники окремі біобібліографічні матеріали ювілянтток (зокрема науково-методичний доробок), а також їхні вибрані наукові праці, вітальні слова колег та учнів (зокрема Збірник № 2).

Основна кількість публікованих праць у збірниках належить шанувальникам ювілянтток, це — наукові тексти, написані на честь Лідії Коць-Григорчук та Ірини Ощипко, які здебільшого присвячені тому спектру мовознавчих дисциплін, над яким працювали протягом усього свого життя дослідниці. Вони приурочені до питань діалектології, лінгвістичної географії, палеографії, граматики, лексикології, лексикографії, лінгвістичної стилістики, ономастики, соціолінгвістики, історії мови (Збірник № 1), дериватології, діялектології, граматики, лексикології, лексикографії, лінгвістичної стилістики, ономастики, історії мови, франкознавства (Збірник № 2).

Загалом підготовка і поява друком названих збірників — велика заслуга колективу кафедри української мови імені проф. Івана Ковалика, його керівництва і всіх її служб. Вдяка за це й рецензентам збірників і видавництвам. Збірники предметно показали ювілянтток як відомих педагогів, вихователів студентської молоді ЛНУ ім. І. Франка і паралельно видатних національних вчених (Л. Коць-Григорчук належить також значний внесок у роботу академічних інституцій і архівних установ).

Який зміст рецензованих наукових збірників?

Збірник № 1, присвячений Лідії Коць-Григорчук:

Вступний розділ. Зеновій Терлак, Ольга Кровицька. Жертовна праця на ниві української науки [Вступ] (С. 5—14); Науково-методичний доробок проф. Лідії Коць-Григорчук [Бібліографія праць] за 1959—2013 рр. та праці про Лідію Коць-Григорчук і її наукове керівництво дисертаційними роботами (С. 15—33). Окремо публікується праця *Лідії Коць-Григорчук*. Наші батьки (С. 34—38).

Далі вміщені тексти наукових досліджень на честь ювілянттки:

Розділ II. Діалектологія та лінгвогеографія: Любослава Асіїв (С. 41—51), Наталія Глібчук (С. 52—62), Галина Гримашевич (С. 63—73), Оксана Костів (С. 74—91), Наталія Хібеба (С. 92—107), Тетяна Ястремська (С. 108—126).

Розділ III. Історія мови та палеографія: Наталія Багнюк (С. 129—145), Ганна Войтів (С. 146—158), Марія Гелитович (С. 159—170), Ганна Дидик-Меуш (с. 171—180), Уляна Добосевич (С. 181—194), Мирослава Кулієвич (С. 195—212), Віктор Мойсієнко (С. 213—240), Богдан Сокіл (С. 241—250), Інна Царалунга (С. 251—262).

Розділ IV. Ономастика: Зоряна Купчинська (С. 265—310), Олеся Сколоздра-Шепітко (С. 311—321), Наталія Сокіл-Клепар (С. 322—329), Іван Цихоцький (С. 330—343).

Розділ V. Граматика: Людмила Васильєва (С. 346—357), Мирослава Зінько (С. 358—369), Ірина Кузьма (С. 370—382), Галина Кутня (С. 383—392),

Зоряна Мацюк (С. 393—406), Володимир Пілецький (С. 406—417), Зеновій Терлак (С. 418—423), Олена Труш (С. 424—435).

Розділ VI. Лексикологія, лінгвостилістика, термінологія: Флорія Бацевич (С. 438—452), Ольга Бачишина (С. 453—462), Тетяна Дажикова (С. 463—472), Ірина Кочан (С. 473—482).

Розділ VII. Бесіди в колі друзів [спогади]: Уляна Єдлінська (С. 485—496), Мирослава Ковбуз (С. 497—499), Андрій Содомора (С. 500—503).

Збірник № 2, присвячений Ірині Ощипко:

Вступний розділ: Вітальні слова: колеги й учні про Ювілянтку: Микола Євтух (С. 11—12), Марія Білоус (С. 13—16), Надія Бабич (С. 17—19), Зиновій Булик (С. 20—26), Зиновій Бичко (С. 27), Жанна Колоїз (С. 28—30), Ірина Кузьма (С. 31—33), Ірина Кузьма, Тетяна Висоцька. Розмова з Ювіляром (С. 34—38).

Розділ II. Із наукового доробку Ірини Ощипко: Бібліографія та навчально-методичні праці (С. 39—52), Вибрані наукові дослідження Ірини Ощипко (С. 53—212).

Розділ III. Дериватологія: Інна Демешко (С. 185—199), Ірина Кузьма (С. 200—212), Ольга Гушніт (С. 213—227).

Розділ IV. Граматика: Зоряна Мацюк, Марія Скоробагата (С. 231—243), Галина Кутня (С. 244—256), Ірина Джочка (С. 257—276).

Розділ V. Термінознавство: Людмила Симоненко (С. 277—291), Володимир Пілецький (С. 292—313), Богдан Якимович (С. 314—327), Ірина Процик (С. 328—343), Дарія Якимович-Чапран (С. 344—357).

Розділ VI. Лінгвістика тексту: Ірина Кочан (С. 359—369), Тетяна Космеда (С. 370—382), Жанна Колоїз (С. 383—401), Оксана Микитюк (С. 402—411), Юрій Торблянський (С. 412—440).

Розділ VII. Франкознавство: Зеновій Терлак (С. 441—448), Олена Труш (С. 449—461), Наталія Фарина (С. 462—477), Тетяна Бавус (С. 478—489).

Розділ VIII. Ономастика: Зоряна Купчинська (С. 491—511), Олеся Сколоздра-Шепітко (С. 512—526), Оксана Мосур (С. 527—539), Оксана Кравчук (С. 540—557).

Розділ IX. Діалектологія: Оксана Костів (С. 559—570), Наталія Глібчук (С. 571—584), Любослава Асіїв (С. 585—596).

Розділ X. Історія мови: Уляна Добосевич (С. 597—610), Тетяна Висоцька (С. 611—624), Петро Довгань, Іван Ціхоцький (С. 625—636), Ірина Черевко (С. 637—645), Мирослава Кулієвич (С. 646—660).

Інформуючи про склад і основний зміст збірників, не зупиняємось на змісті, тим більше аналізі публікованих наукових праць, присвячених ювілянткам. Це могло б бути окреме дослідження, яке, зрозуміло, виходить за межі можливостей рецензії. Немає сумніву, що вони загалом представляють важливі науково-пізнавальні студії (хоч в поодиноких випадках — причинкові), написані на пошану осіб, з якими співпрацювали, або у яких навчалися автори, а нині спільно святкують. Подивляємо й інше, що саме із глибокої поваги до ювілянтток надійшла така значна кількість різноматематичних дослідницьких праць різних авторів. Загальне ознайомлення із статтями, що репрезентовані у розділах збірників, присвячених різним мовознавчим дисциплінам, вказує не лише на повагу і прихильність авторів до тематики, над якою у різних напрямках працювали ювілянтки, але й те, що багато молодих дослідників, переважно учнів, продовжують розпочату справу своїх учителів. У цьому, як ні в чому іншому, зауважене

поседнання поколінь не лише у педагогічній, але й науковій сферах.

У цьому контексті хочеться підкреслити й загальну заслугу членів кафедри української мови в організації та підготовці збірників, насамперед членів Редакційної колегії. Збірники об'єднують не лише педагогів кафедри української мови, але й інші мовознавчі кафедри університету, а також наукової інституції та навчальні заклади України, музеї, школи.

Збірник № 1. Л. Коць-Григорчук вшановують: Кафедра українського прикладного мовознавства (І. Кочан, З. Мацюк, Н. Хібеба), Кафедра загального мовознавства (Ф. Бацевич), Кафедра слов'янської філології (Л. Васильєва).

Інші інституції: Житомирський державний університет ім. І. Франка (Г. Гримашевич, В. Мойсієнко), Луганський національний університет ім. Т. Шевченка (Т. Должикова), Хмельницький національний університет (І. Царалунга), Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України (Н. Базнюк, Г. Войтів, Т. Ястремська), Національний музей у Львові ім. митр. Андрея Шептицького (М. Гелитович), Загальноосвітня школа-інтернат, м. Рава-Руська (М. Кулієвич).

Збірник № 2. І. Ощипко вшановують: кафедра українського прикладного мовознавства (І. Кочан, З. Мацюк, М. Скоробагата, Д. Якимович-Чапран), кафедра історичного краєзнавства (Б. Якимович), Інститут археології при ЛНУ (П. Довгань), Інститут франкознавства при ЛНУ (Ю. Горблянський).

Інші інституції: Криворізький державний педагогічний університет (Ж. Колоїз), Національний університет „Києво-Могилянська академія“ (І. Процик), Національний університет „Львівська політехніка“ (О. Микитюк), Прикарпатський університет ім. В. Стефаника (О. Гушніт), Університет ім. А. Міцкевича у Познані (Польща) (Т. Космеда), Центральноукраїнський державний педагогічний університет ім. В. Винниченка (Київ) (І. Демешко, І. Джочка), Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України (І. Черевко), Український мовно-інформаційний фонд НАНУ (Л. Симоненко), Вище професійне училище № 7, м. Калуш (О. Кравчук), Загальноосвітня школа-інтернат, м. Рава-Руська (М. Кулієвич).

Такими виданнями кафедра української мови представила серію збірників на честь своїх видатних членів. Думаємо, що цей захід тільки початок у цій справі. Правдоподібно, невдовзі з'являться збірники на пошану інших відомих мовознавців, членів кафедри української мови, а саме: Теодозія Возного, Петра Коструби, Броніслава Кобиллянського, Івана Петличного, Юліяна Редька, Олекси Скоропади та ін. Не слід забувати, що кожний такий збірник — це не лише уславлення особистостей кафедри, але й поважний причинок до написання наукової історії кафедри української мови. Така історія ще не написана... Всі названі особи — видатні педагоги і науковці кафедри післявоєнного часу. А були й довоєнні (правда, кафедри ще під такою назвою не існувало). Добре було б, якби в університеті заходи з підготовки збірників на честь членів кафедр поширювались і на інші колективи. Адже цей навчальний заклад виховав і дав національній науці та світу велику кількість видатних педагогів і вчених.

Нетрадиційним у роботі редакційної колегії збірників є уміщення після заголовка авторських наукових публікацій назви установи, у якій працює автор, та її адреси (хоч не завжди). Останнє

також безпосередньо вказує, що вшановує ювілянтів не лише професура різних українських і польських вищих навчальних закладів, але й учителі загальноосвітніх шкіл і професійних училищ. На останньому, як винятковому вчинку редакційної колегії наукових збірників університетського рівня, треба окремо наголосити.

Хочеться звернути увагу на ще один дрібний, але повчальний факт. У рецензованих збірниках окремою рубрикою не виділяється відповідальний редактор, замість цього фігурує лише редакційна колегія. Знаємо десятки, навіть сотні випадків, у яких ставлять себе відповідальними редакторами певні особи лише тому, що є очільниками установ чи їх структурних підрозділів, у яких працюють, а до укладання, редагування і взагалі змісту видання (добродушні ж деколи розщедрюються знайти бюджетні кошти на друк) не мають жодного стосунку. А що далі? Далі у цих „відповідальних” — чергова позиція у власному списку праць наукового доробку! (Такий спосіб „участі” в наукових виданнях відомий з радянських часів). Може, кафедра української мови започаткує нову форму ставлення до колективних праць...

Немає друківаних праць без недоглядів. І це стосується як помилок авторів, які вміщають свої праці, так і упорядників, наукових і технічних редакторів, коректорів, врешті, друкарень.

До недоглядів відносимо: невідповідності між назвами розділів і статей у змісті збірників та текстах публікованих праць (Збірник № 1 — с. 15 і 501; с. 437 і 507; Збірник № 2 — с. 5 і 20); чомусь серед праць про Л. Коць-Григорчук (Збірник № 1) уміщена згадка про статтю П. Гриценка, присвячену ювілянтці, яка мала публікуватись в „Українській мові. Енциклопедія” (2000), а її у виданні немає (С. 30); очевидно, розділ „Франкознавство” (Збірник № 2, с. 440) є децю претензійно узагальнювальним — дослідниця працює лише над мовою І. Франка і його творів; не переконливий факт, що у контексті статті О. Гушпіт чомусь не введено у текст таблицю, а винесено аж в кінець, після англійського резюме (Збірник № 2, С. 228—230). Подібно трактовано ілюстративний матеріал (сюжетні зображення, картосхеми) у статтях М. Гелитович (С. 169—170), З. Купчинської (с. 309) та Т. Ястремської (Збірник № 1, с. 126). Під час форматування текстів Збірника № 2 зайвим було імітувати колонтитули. Їх зазвичай вставляють у книжках більших форматів. Тим більше, не скрізь

вони наведені у збірниках адекватно. Це спостерігаємо також у Збірнику № 1. Зауважені розбіжності між збірниками щодо виділення заголовків розділів. Невідомо, чому під час форматування не заповнена (чиста) сторінка 358 (Збірник № 2).

Водночас зауважені певні розбіжності щодо структурної будови збірників. Це стосується розміщення ідентичних за змістом розділів і підрозділів.

Як зазначалось, обидва Збірники ілюстровані. Але під більшою частиною фотографій — загальні підписи! Цього не слід допускати... Нині ще живуть люди, які пам’ятають прізвиська зображених осіб і пам’ятають роки появи фотографій. А хто їх буде ідентифікувати через 30—50 років? Адже ці фотографії, як і збірники загалом, — надбання національної науки і культури! Без конкретного змісту підписів будь-які фотографії мертві. Бракує у Збірниках № 1 і 2 прикінцевих списків ілюстрацій.

Забула редакційна колегія умістити список скорочень, покажчики, передусім, Іменний.

Традиційно всякі недогляди з’являються через брак досвіду у видавничій роботі. Трапляються вони зазвичай також через поспіх під час підготовки видань на завершальному етапі. Подані уваги — незначні і, по суті, дрібні. Про них говоримо лише тому, аби у наступних збірниках (а на них надіємось), які підготовлятиме кафедра української мови, за змогою, їх оминати.

Початки завжди складні. Індивідуальні ініціативи (а вони саме є такими щодо згаданих збірників) традиційно тільки згодом упорядковуються і унормовуються, тим більше, якщо справи стосуються такого рангу видавничих проєктів, які запропонувала кафедра української мови. Згодом, напевно, буде вироблений власний стиль підготовки й оформлення наукових видань (тобто видавничий стиль кафедри української мови), в основі якого будуть збережені всі основні засади національної археографії і репрезентована академічність видань, а робота редакційної колегії кафедри стане прикладом для подібних заходів інших кафедр університету.

Не таємниця, що громадськість чекає від кафедри української мови нових ініціатив. За підготовку нових збірників, присвячених відомим педагогам і вченим кафедри, науковий світ лише подякує!

О. АНТОНОВИЧ

Український книжковий знак XIX—XX століть. Каталог колекції Степана Давимуки: У 3-х т. / НАН України, ЛННБ України ім. В. Стефаніка; упоряд. і авт. вступ. част. Лариса Купчинська; наук. ред. Лідія Сніцарчук. — Львів: Апріорі, 2017. — Т. I: А—Д. — 672 с., іл.; Т. II: Е—О. — 598 с., іл.; Т. III: П—Я. Додаток. — 672 с., іл.

Рецензоване видання — результат майже чотирирічної напруженої праці упорядника й автора вступної частини Лариси Купчинської. Його основою стала, як зазначено у назві, колекція екслібрисів Степана Давимуки, яку він подарував Львівській національній науковій бібліотеці України імені В. Стефаніка у жовтні 2014 р. Із друкарні тритомник вийшов у березні 2018 р., а

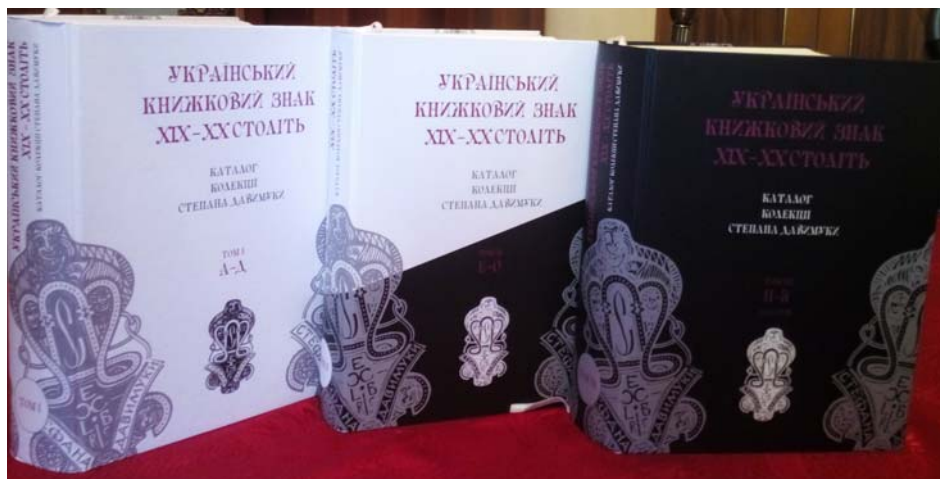
офіційна презентація його відбулася 17 травня того самого року. Поява такого небуденного і солідного як для сучасників, так і для наступників видання є особливою подією і його аналіз потребує незвичного підходу й наголошення на кількох взаємопов’язаних складових частинах.

Насамперед — вельмишановний Степан Давимука і його співпраця з бібліотекою, а в цьому

конкретному випадку, щедрий дарунок у вигляді багатотисячної колекції екслібрисів, під час передавання якої в інституції зародилась і була розвинута ідея підготовки спеціального видання. Мимоволі, згадуючи Степана Антоновича, виринуло порівняння із визначними особистостями другої половини XIX — початку XX ст., які, самі будуючи своє життя, професійну кар'єру, досягнули визнання і ніколи не цуралися національних, суспільних, культурних, освітніх, просвітницьких питань і знаходили час на їхню щирі підтримку. Серед них Степан Дубравський, Михайло Димет, Степан Федак, Ярослав Кулачковський, Іван Левинський і багато інших. Ми тільки тепер поступово повертаємо в нашу історію їхні імена, бо часто фіксуємо лише плоди вчинків, наслідки, забуваючи, хто і що уможливило той чи інший результат. Наприклад, вшановуючи Т. Шевченка, ми зовсім не задумуємось над тим, що нас, галичан, ознайомив вперше з його творчістю ще 1862 р. Михайло Димет (радник магістрату), коли привіз до Львова й Бережан „Кобзар“. Добродійна, колекціонерська, меценатська діяльність політиків, правників, медиків — це історія, яку варто знати, яка має свою тяглість крізь століття. Власне, Степан Давимука — людина не із сфери культури, але люди-

повного опрацювання, а окремого видання й погортів, якби не подальші зусилля С. Давимуки й такого сумлінного, працьовитого й сміливого науковця, як Лариса Купчинська. Постає перед нею як автором і упорядником майбутнього видання завдання було своєрідним професійним викликом. Меценат знайшов в особі Лариси Олегівни одноступця в поглядах на значення й роль екслібриса в нашій історії, за словами І. Франка, „одного з найцікавіших історико-культурних явищ українського народу“.

Ключовий момент довідкового видання — систематизація, у цьому випадку каталогізація колекції. Кожен науковець знає, яка це, з одного боку, складна праця, і водночас якщо вона належно виконана — надає розрізненому матеріялу організованості, ясності й чіткості сприйняття та можливості аналізу, тобто спонукає до подальшого поглибленого вивчення зацікавленої інформації. А матеріялу у книзі достатньо для багатьох дослідників. І тих, які вивчатимуть чи доробок конкретного митця, чи групи художників. І тих, хто зосередиться на екслібрисі певного окресленого роками періоду, чи на загальніших питаннях вивчення малих графічних форм, одним з яких виступає і має першочерговість саме екслібрис. Треба віддати

на, якій не байдужа національна культура, зокрема мистецтво, яка розуміється на ньому, що багато робить для спільноти. Своєю щедрою діяльністю, а збірка екслібрисів, про що свідчить каталог, — багаторічна усвідомлена цілеспрямована праця, і це тільки одна справа з-поміж багатьох інших, він, власне, й продовжує згаданий історичний напрям. І наш обов'язок — пам'ятати й цінувати гідні подиви зусилля С. Давимуки задля загальнонаціональної культурної справи. Книга — це результат, за яким стоїть далекоглядний вчинок Степана Антоновича від першого екслібриса у його колекції в далеких 1960-х рр. до дарунку багатотисячної колекції у 2014 р.

Збірка містить приклади зацікавлення екслібрисом як знаних митців, так і маловідомих, але не менш цікавих авторів. Відповідно розмаїто представлена їхня творчість, де трапляються і рідкісні зразки, і більш відомі широкому загалу книжкові знаки, і за цим стоїть велика праця Степана Давимуки не нагромадити, а якнайповніше відобразити розвиток насамперед українського екслібриса.

Коли ми переходимо безпосередньо до книжки, не полишаємо Степана Антоновича. Невідомо, скільки б ще часу ця колекція очікувала свого

належне Ларисі Купчинській, яка зуміла багатотисячний матеріял удоступнити, вичерпно подати (велика заслуга у цьому Інни Шкльоди) широкому колу поціновувачів й дослідників і навіть спрямувати у роздумах над українським книжковим знаком. Звичайно, що дослідниця використовувала прийняту сучасну схему каталогізації мистецьких пам'яток, однак матеріял, з яким треба було працювати, потребував певного корегування, фіксація екслібриса має свою специфіку. Кожен, хто користуватиметься виданням, зможе самостійно оцінити простоту роботи з матеріялом у каталожній частині, а прочитавши до нього пояснення, також зрозуміти увесь складний шлях, який пройшла Лариса Купчинська для її побудови. Формувався каталог паралельно із долученням пам'яток до бібліотечної колекції. А це — проведення замірів, з'ясування технік виконання, вироблення схеми запису сигнатури, написів тощо. У процесі опрацювання було також здійснено чимало складних атрибутцій книжкових знаків. Як слушно відзначає упорядниця, найціннішою з них було встановлення авторства „Exlibris [a] Towarzystwa Przyjaciół Ossolineum“, яким виявився Єжи Зигмунт Півко (1905—1982), знаний за підписом „ZYGMUNT“.

З'ясовано також автора книжкового знака С. Давимуки, що його використано як елемент оздоблення обкладинки усіх томів чи в поодиноких випадках визначено художника знаків за його псевдонімом на екслібрисах (наприклад: Ліда (Ліда Палій) (Т. III, с. 10)). Тематично дослідницьку роботу над графікою малих форм певного митця полегшує розгорнутий список літератури, що викладений одразу ж після його імені та років життя.

Цінним є багатий ілюстративний супровід каталогу, екслібриси подані у натуральних вимірах. Відчувається, що підбір ілюстрацій продуманий і виважений (а це нелегка справа: вибрати з-поміж понад дванадцять тисяч пам'яток). Оскільки основна систематизація побудована за алфавітом прізвищ авторів, то швидко віднайти інформацію про власників книжкових знаків допомагає окремий покажчик у кінці третього тому, який уклала Надія Браїлян. Тобто враховано різні моменти для зручного користування довідковим виданням. Проте величезний обсяг матеріалу, навіть з численними продуманими моментами, які полегшують пошук (напр., літера алфавіту над номером сторінки, цифра в дужках (вказує на позицію в переліку екслібрисів одного автора), потребує початково певних часових затрат для чіткої орієнтації у виданні.

Навіть укладення каталогу колекції у такій формі було б цілком достатнім й вагомим. Але Лариса Купчинська не обмежилась лише впорядкуванням подарованої збірки екслібрисів та значно меншої чисельно групи інших жанрів графіки малих форм. Поступово вникаючи в історичний контекст, на який екслібрис багатовекторно чутливо реагував, не даремно одне з влучних висловлювань про екслібрис, яке наводить Лариса Купчинська — „мініатюрне дзеркало долі людини і суспільства, в якому вона перебуває“. Лариса як фахівець і з підтримкою Степана Давимуки та керівництва бібліотеки здійснила ґрунтовне дослідження, яке вилосось у розлогу вступну статтю з окремими розділами. Його можна оцінити як окреме завершене монографічне дослідження.

У виданні багато цікавої, корисної, насиченої фактами інформації. Кожен наступний розділ розширює й поглиблює попередній, акцентує на певних аспектах життя суспільства, які у своєрідний спосіб відображаються в екслібрисі. У книжці висвітлено й історію формування збірки екслібрисів у бібліотеці, віддано шану тим, хто працював над вивченням книжкових знаків і дбав про нові надходження та розмаїтість представлення жанру. І в цьому контексті не виникає жодних сумнівів, що названа колекція органічно влилася у збірку й зайняла в ній своє належне місце. Окремий розділ присвячений саме С. Давимуці та його колекції. Контекст допомагає нам пізнати цю людину ближче, краще зрозуміти її життєві пріоритети, її мотивацію, зокрема, у справі колекціонерства.

На завершення огляду відзначимо високу культуру подання матеріалу.

Обкладинка вирішена в ахроматичній гамі: чорне, біле, сіре благородно підкреслене вишуканим відтінком темно-бузкового в написах, одразу ж налаштує на особливий лад сприймання текстової частини, становить з ним цілість. У макеті дискретно віддається належна шана колекціонерів і меценатів С. Давимуці. На обкладинці кожного тому оздоблювальним і змістовим елементом виступає один з його екслібрисів авторства Петра Марковича.

І, звичайно ж, сприяння керівництва бібліотеки у роботі над книгою, певна редакторська і суто технічна підтримка.

Отже, аналізоване видання — показовий приклад того, як, об'єднавши у роботі над спільною справою зусилля фахівців із взаємною підтримкою й усвідомленням ваги та відповідальності за свою працю, за порівняно короткий час можна зробити, здавалося б, неможливе. Науковій громадськості потрібні такі якісні, з кожного погляду, книжки і для глибшого пізнання свого національного творчого інтелектуального потенціалу, і для його гідного представлення у світі.

Олеся СЕМЧИШИН-ГУЗНЕР

Василь Горинь. Відслонення Шашкевичіани: Вибрані шашкевичівські студії / Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, Наукове товариство ім. Шевченка. Шашкевичівська комісія.— Львів, 2017.— 416 с. + 1 [Бібліотека Шашкевичіани. Нова серія. 15(20)].

Пригадуючи пріснопам'ятні 60—80-ті роки ХХ ст., за якими деякі громадяни незалежної України дуже сумують, на думку спадає, яку макулатуру тоді продавали в українських книгарнях — на державні кошти величезними накладками друкували псевдонаукові агітки або т. зв. сучасну літературу, що вихвалляла „радянську дійсність“. Тижнями доводилось чекати, щоб побачити гідну книжку та встигнути її купити. Пам'ятаю, як не зумів відразу придбати, а пізніше таки роздобув у когось, хто купив тоді два примірники, монографію молодого тоді вченого з Дрогобича Михайла Шалати „Маркіян Шашкевич“. Єдине, за чим шкодую, — люди були інші, у книгарнях купували добрі книжки, читали, а не сиділи як манекени в

різних гаджетах (ще одне *суперслово* і *суперпоянта* сучасності), тратячи масу часу і не збагачуючи розуму. І це були не лише гуманітарії, а львівські інженери, лікарі, правники, люди різних професій, а серед них багато й робітників... Як змінилися в цьому питанні, приміром, сучасні лікарі, правники та інженери...

Для чого це згадав? Та книжку, про яку мовитиметься, розхпали би вмить, одразу б прочитали й обговорювали б у колах інтелегентних читачів, незалежно від фаху. Бо Василь Горинь, широковідома особа в гуманітарній сфері України, видавши увесь свій доробок на ниві Шашкевичевих студій як 15-й випуск перенесеної з Канади в Україну серії „Бібліотека Шашкевичіани“,

створив не просте видання. Властиво, це своєрідна енциклопедія про галицького Будителя, про його вшанування вже понад 200 років від народження, і кожна людина, яку цікавить рідна культура, знайде для себе в ній багато цікавого й повчального матеріалу.

Добре пам'ятаю, як цей сивочолий чоловік, народжений на славетному галицькому Опіллі, Рогатинщині, що дала життя не одній відомій особистості, хотів видати давно задуману книжку до свого поважного ювілею — 80-річчя від народження. Запізнився на рік, бо ж треба було грошей нагромадити зі своєї мізерної як для такого рівня науковця пенсії, зібравши їх на наклад ... аж 100 примірників! То де наші теперішні меценати, якими були Чикаленки, Симиренки?.. Попри те книжка вийшла тоді, коли знаменитій „Русалці Дністровій“ виповнилося 180 років. Отже, наш любуудр-філософ, фахівець у галузі естетики, кандидат філософських наук, старший науковий співробітник, заслужений працівник культури України, кавалер ордена „За заслуги“ III ступеня, довголітній працівник Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України (1970—2010), дійсний член НТШ, співголова Шашкевичівської комісії у Львові від часу її створення з ініціативи нашого беззмінного лідера Феодосія Стебля та за сприяння акад. Ярослава Ісаєвича, чи не єдиний з колег належно відзначив роковини ластівки нашого духу, книжки, яка має величезне значення для всіх українців світу, але насамперед — галичан, на кого найперше розрахована¹.

Насамперед треба відзначити, що рецензована книжка добре структурована. Вона відкривається „Відслоною“, своєрідним авторським вступом, ділиться на дев'ять нумерованих розділів: *Впровід; Доповіді. Передмови; Статті. Розвідки; Рецензії. Розвідки; Повідомлення. Інформації; Промови. Виступ; Прилога; Відгуки на публікації автора; Вибір бібліографії*. Закінчується книжка короткою інформацією *Про автора*. Як бачимо, навіть у назвах розділів вчувається епоха „Руської Трійці“. Наведена, ще раз підкреслю, продумана структура книжки дає можливість легко розшукати читачеві, що його в ній цікавить. А це, зміст книжки та її солідний обсяг (416 с.) свідчить про те, що Василь Горинь не дарма прожив уже важке життя і є не лише справжнім дослідником спадщини „Руської Трійці“, а й добрим фахівцем з їх епохи.

Маючи поетичний і загалом письменницький талант, значний редакторський досвід роботи редактора у видавництві, В. Горинь подає логічно

вмотивовані поетичні назви своїх праць. Ось кілька прикладів: одна з його доповідей називається „Твердни, крице душ наших!“ А ось ще кілька назв його праць: „Руська Трійця“: дороги і роздоріжжя“, „Честь пам'яті Маркіяна Шашкевича“, „Наперекір „мракам тьмавим“, „Той, що „виявив гарний талант“ тощо. Свої промови він називає поетичними цитатами з творів М. Шашкевича: „Сіймо, а збирати будем...“, „Разом к світлу, други жваві“, „Ти не неволі син“, „Підлисецька горо біла!“, а також цитатами з віршів Романа Лубківського, Петра Шкраб'юка та ін. Це гарно звучить, подобається людям, але, на мій погляд, особливо, коли йдеться про академічні статті, то їм слід давати такі назви, прочитавши які, знатимеш, про що там мовиться.

Свій оригінальний задум має розділ „Впровід“. Його автор розпочинає біографіями провідників гуртка, які підготовлені до найфундаментальнішого двотомного (львівського, 2007) перевидання „Русалки Дністрової“, що здійснила Шашкевичівська комісія у Львові. Нагадаю, що перший том факсимільного відтворення в цьому виданні зроблено з того „законного“ примірника альманаху, який після заборони львівського цензора всього накладу² офіційно передали на зберігання до бібліотеки Львівського університету. А це треба знати кожному, хто має намір перевидувати славетну „Русалку...“. До речі, загальний наклад видання альманаху та всіх 11 перевидань сягає не більше 56 тис. примірників — мізерне число на 50 млн українців на планеті суціль! Наприкінці цих біограм автор подав фотокопію титульного аркушу „Русалки...“ — найвищого здобутку „Руської Трійці“. Забігаючи наперед, повідомлю, що в підрозділі „Про автора“ є ще фотопортрет В. Гориня. На більшу кількість ілюстрацій автор і „сам“ видавець спромогтися не зміг.

Левову частку, понад половину, а саме 211 сторінок тексту, становить, сказати б, становий розділ книжки „Статті. Рецензії“. Червоною ниткою, окрім спадщини діячів „Руської Трійці“, через нього проходить глибоке дослідження епохи романтизму

в Україні на прикладі творчості Маркіяна Шашкевича, Івана Вагилевича та Якова Головацького. Автор тут виступає як один із провідних фахівців тієї епохи, розкриває не лише розвиток романтизму нашого народу на землях його посідання, хоч і під чужинецьким пануванням, але й в контексті цього європейського явища. І це є, мабуть, доброю прикметою рецензованої праці. Цілком зрозуміло, що, розглядаючи творчість „Трійці“, автор глибоко заглиблюється в її оцінку таких велетнів української культури, як Михайло Драгоманов та Іван

¹ Усі, хто шанує і знає найвидатніше творіння „Руської Трійці“ — альманах „Русалка Дністрова“, чекали з нетерпінням на розрекламоване івано-франківською організацією Спільки краєзнавців (М. Косило) перевидання предтечі Шевченкового „Кобзаря“ та Гребінчиної „Ластівки“. Але яке було наше розчарування, коли ми взяли до рук таку видану в Івано-Франківську (вперше там за всю історію) цю неординарну для українців книжку. Дякую М. Косилу за переданий мені примірник, але рекомендую всім, хто хоче щось перевидувати, та ще й факсимільним способом: панове, на таке треба спеціально вчитися, а не тратити, як в цьому випадку, немалі державні кошти, та видавати якусь, як звучить на музичному жаргоні, лажу. Принаймні треба б знати, що це перевидання не дев'яте, як вказано у вихідних даних, а одинадцять. Про решту як шашкевичезнавець вже й писати не буду. Див.: Русалка Дністрова. (З нагоди 180-річчя виходу у світ) / Відп. за випуск і автор вступ. статті М. Ю. Косило. Перевидання дев'яте. — Івано-Франківськ, 2017. — (10), XX, 130 с.

² Ще наприкінці 80-х років ХХ ст. я чи не першим висловив думку, що святоюрські керівники, злякавшись перекладу фривольної сербської народної пісні „Знатель“ (С. 106), а також сміливості питомців семінарії, заборонили увесь альманах.

Франко, але не завжди і в усьому погоджується з їхніми оцінками творчості Будителя та його друзів.

Цікавим є розділ „Рецензії. Розмисли“, в якому автор справді глибоко роздумує над художньою та науковою літературою: романом-повістю Романа Іваничука „Саксаул у пісках“, унікальною студією з бібліологічного краєзнавства Луїзи Ільницької „Русалка Дністрова (1837) у бібліотеках і музеях світу“, двох збірників наукових праць „Маркіян Шашкевич на Заході“ (упорядник Я. Розумний, Вінніпег, 2007) та „Ювілей Маркіяна Шашкевича в музеях Львівської галереї мистецтв“ (Львів, 2002). Слід відзначити, що розлогу рецензію на вінніпезький збірник надрукувала торонтонська газета „Гомін України“. Й не дивно: упорядник книжки проф. Я. Розумний цим збірником завершив діяльність Інституту-Заповідника Маркіяна Шашкевича у Вінніпезі, духовного пам'ятника українським вченим, що змушені були втікати на чужину від московсько-більшовицької окупації рідного краю і, зокрема, таким особам, як Михайло Марунчак та Ярослав Розумний. Науковій та публіцистичній спадщині Я. Розумного присвячена розвідка „Чень, і моя доложиться цеглина“, поміщена до цього розділу рецензованої книжки.

Слід відзначити, що В. Горинь є дуже ретельною людиною, яка добре розуміє: написане має бути точним, вірогідним, щоб друкованому слову вірили беззастережно. Тому хронікальні матеріали, які він подає у розділі „Повідомлення. Інформації“, абсолютно точні.

Ретельною і скрупульозною книжкою, що вийшла в серії „Бібліотека Шашкевичіяни“ (Нова серія), є невелика монографія В. Гориня „Перепоховання Маркіяна Шашкевича“ [(Вип. 1(6))]. А якими вірогідними фактами вчений обґрунтував вельми дразливе питання, чому Іван Франко не був на перепохованні тлінних останків Маркіяна Шашкевича у Львові 1893 р. в розвідці „Чи був І. Франко на перепохованні М. Шашкевича“ (див. с. 371—375). Якби В. Горинь нічого би більше не зробив, то його ім'я слід занести до поважних дослідників не лише діяльності Будителя, але творення культу Шашкевича в Україні, своєрідного міту не лише „Руській Трійці“, а тих національних мітів, без яких неможливо виховувати українських патріотів. Але він доволі скромна людина, бо в розділі „Відгуки на публікації автора“ подав про свою наукову діяльність на терені шашкевичезнавства всього чотири відгуки. А цей розділ міг би розростися до не одного десятка сторінок.

Від самого початку створення у Львові Шашкевичівської комісії як неструктурного підрозділу в Інституті українознавства імені І. Крип'якевича НАН України, про що йдеться в рецензованій книжці, ми з ним, Ф. Стеблем і М. Ільницьким є співголовами Шашкевичівської комісії. Але водночас троє з нас — М. Горинь, М. Ільницький і автор цих рядків завжди визнавали своїм лідером невтомного шашкевичезнавця Феодосія Стебля. А поруч нього — невгамовного Михайла Шалату, бо на плечах цих титанів студій про Будителя та його епоху ґрунтуються все сучасне шашкевичезнавство. До слова: над повними зібраннями творів Т. Шевченка працював цілий академічний Інститут літератури його імені у Києві, не одна людина готувала повне зібрання творів Івана Котляревського, а повне зібрання творів Маркіяна Шашкевича підготував і видав чудово у славному

Дрогобичі подвижник української науки, яким є професор М. Шалата. Найважливіше наше тепер завдання — видати наступні два випуски Шашкевичіяни. З прикрістю признаюся, що вони стануть чи не останніми випусками цієї серії — щось навколо нас не дуже видно молодь. А музейне шашкевичезнавство, яке започаткував у Львівській галереї мистецтв славної пам'яті герої України Борис Возницький, старається розгромити його наступник Тарас Возняк, людина, на нашу думку, випадкова у цьому славетному закладі культури світового рівня, людина, яка навіть не вміє належно пошанувати те, що зробив для України його великий попередник, зокрема й особу музейної легенди сучасності...

* * *

Я, називаючи рецензію, вжив сучасне слово „відкриття“. Натомість автор, іменуючи свою працю, вжив майже таке саме поняття — живий і сьогодні в колах галицької інтелігенції галицизм „відслонення“. Але це слово дало певний шарм книжці і, на мій погляд, в її контексті є дуже вдалим. Врешті, через назву книжки В. Гориня воно перейде Збруч і стане відоме принаймні серед літературознавців і культурологів України.

Зауважень щодо тексту і композиції книжки В. Гориня немає. Але, на мою думку, прикрою її хибою є брак допоміжних покажчиків — особового, географічного і предметного. Їх наявність, особливо особового (іменного), підняла б рівень книжки загалом, оскільки дала б змогу в огроми опрацьованого матеріалу легко відшукати читачеві те, що його найбільше цікавить. Інколи автор також допускає деякі повтори. Ці місця він міг скоротити сам, зіславшись у посторінковій примітці на сторінку в цій книжці, де про те саме вже йшлося. Але ці зауваги не впливають назагал на високу якість книжки В. Гориня, яка є не лише явищем шашкевичезнавства, але й гуманітарної сфери України загалом.

І ще насамкінець кілька думок книгознавчого характеру. В. Горинь знає і любить книжку, цінує її як твір мистецтва. Заощадивши зі своєї невеликої пенсії (в нашій державі напівграмотний колишній народний депутат може мати в рази більшу пенсію, ніж першорядний науковець), автор, з любов'ю підібравши прекрасний сучасний папір, замовивши гарне художнє оформлення, добре відредагувавши текст (аякже, багатолітній професійний редактор) подав читачеві не лише інтелектуальний історико-культурологічний текст, але й прекрасний мистецький витвір.

Усім, хто знайомий з образотворчою Шашкевичіяною, відомий талановитий графічний портрет пера Василя Чебаніка (1966). Саме цей образ В. Горинь розмістив перед титульним аркушем книжки на крейдяному папері, хоч, вважаю, відмовившись від авантитула і контритула, його б краще було повернути, поставивши на фронтиспіс.

Книжку хочеться взяти до рук, притулити рукою до свого українського серця, як це подав на своїй геніяльній картині „Шлях Шашкевича“ славної пам'яті відомий львівський художник Роман Безпалків.

Тому слід побажати авторові насамперед міцного здоров'я, оскільки я дуже добре знаю, що в нього на теренах шашкевичезнавства є ще багато задумів. То дай йому, Боже, їх здійснити!

Богдан ЯКИМОВИЧ

Павло Штойко. Григорій Величко. 1863—1932. Життєписно-бібліографічний нарис.— Львів: Наукове товариство ім. Шевченка, 2018.— 320 с.— (Визначні діячі НТШ. Ч. 12)

Монографічне дослідження знаного вченого-географа Павла Штойка вийшло як 12-те число популярної серії „Визначні діячі НТШ“. І це зовсім не випадково. Адже галичанин Григорій Величко (1863—1932) — один із основоположників української географічної науки кінця XIX — початку XX ст. Високо оцінили внесок вченого у розвиток української географії і картографії С. Рудницький, В. Кубійович, О. Шаблій та інші дослідники. А його „Географію України-Руси“ й карту України фахівці ставлять в один ряд з „Історією України-Руси“ М. Грушевського. Автор докладно простежує як життєвий шлях географа, аж до трагічної загибелі (як і Грушевський, він виїхав на лікування, щоправда, до Москви) у радянській Україні 1932 року, так і його науковий доробок.

Більшу частину свого життя Григорій Величко прожив у Галичині. Народився у Миколаєві над Дністром у простій родині. Після здобуття університетської освіти (спершу на теологічному, пізніше — на філософському факультетах) у Львові й захисту докторської дисертації про географію польсько-руських земель (1889) молодий географ продовжив стажуватися з географії у Відні та Парижі. 1891 р. він поїхав у далекий Санкт-Петербург, працював під проводом географа О. Восійкова, збирав матеріяли для спільного дослідження Східної Європи з французьким ученим М. Дюбуа. Для цього він мав намір переїхати до Парижа. 1893 р. Величко здобув ступінь доктора філософії у Львівському університеті, наступного року склав іспити з історії та географії польською і німецькою мовами, 1895 р. — з французької мови, а 1902 р. Міністерство освіти у Відні надало йому звання професора. Але ще 1892 р. Величко розпочав педагогічну діяльність у семінаріях та гімназіях Львова, Дрогобича, Перемишля, Станиславова, Тернополя. Він викладав географію, історію, українську мову, а також каліграфію і французьку мову. Праця у гімназіях стала поштовхом до суто наукової роботи. Ще 1890 р. приятель Величка Дем'ян Гладилевич запропонував йому долучитися до праці над науковим збірником з географії, який готувало НТШ. Авторами цього збірника стали І. Верхратський, В. Шухевич, О. Олесків, В. Тисовський. Організаційну роботу виконував С. Рудницький. Тоді Величко написав низку статей із географії („Рельєф польсько-руських земель з окремим врахуванням Карпат“, „Про географію Галичини і Буковини“, „Галичина“, „Деякі замітки до етнографічної карти Русі-України“, „Про значення рисунка у навчанні географії“, „Політичні і торговельні взаємини Русі і Візантії в X—XI ст.“ та ін.) і дійшов висновку, що для повноцінного розвитку українського шкільництва потрібний су-

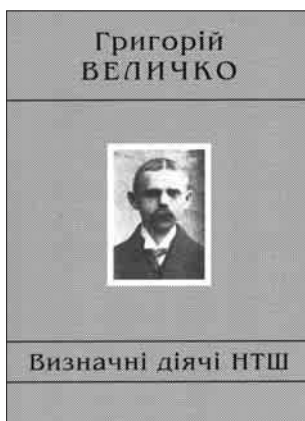
часний підручник із географії для школярів. На жаль, видана 1902 р. „Географія України-Руси“ залишилася незавершеною через об'єктивні причини. Як випливає з листування із М. Грушевським (С. 284—294), основною проблемою молодого географа була матеріальна незабезпеченість. Вчительська робота, крім того, забирала дуже багато часу й енергії. Тому праця в архівах та бібліотеках була спорадичною. Однак, як видно з опублікованого фрагмента планованої „Географії“, вся цілість була продуманою і відповідала європейським вимогам до науки того часу.

1909 р. Г. Величко став секретарем товариства „Сільський господар“, яке очолював Євген Олесницький. Крім секретарства, фаховий географ був членом городничо-садівничої секції, яка з 1913 р. отримала назву „технічно-рільничка“. Роль товариства в житті українців Галичини складно переоцінити, адже понад 90 відсотків українців були селянами. Від їхньої освіченості, організованості й заможности залежала і роль українців у суспільстві. Ставши членом Виділу (правління) товариства, Г. Величко розпочав активну просвітницьку діяльність. Лише протягом 1909—1910 рр. він здійснив 12 поїздок Галичиною, виголосив десятки лекцій про городництво і садівництво, організував філії товариства у Жовкві, Раві-Руській, Угневі, Глинянах, Перемишлянах, Рогатині, Буську, Лиську, Саноку та ін., виступив на вічі у Кам'янці-Струмиловій. Згодом Величко виконував важливу функцію люстратора, стежив за організаційним оформленням діяльності філій, не припиняючи й просвітницької роботи. П. Штойко докладно ви-

світлює подальші поїздки люстратора Галичиною й тематику його виступів (С. 83—86). Прикметно, що Виділ товариства, чудово розуміючи важливість цієї роботи, 1911 р. відрядив свого люстратора до США, аби той ознайомився з найновішими досягненнями американських фермерів і переніс цей досвід у Галичину. В „Сільському господарі“ Григорій Величко був помітною постаттю, 1913 р. очолював садівничу секцію й був головою львівської філії. Окрім США, він побував також у Німеччині, вивчав практику сільського господарства у Данії. 1917 р. став редактором садівництва, городництва і рільництва в „Господарській часописі“, вмістив низку статей про садівництво, городництво й тенденції розвитку сільського господарства.

1926 р. Г. Величко, на той час вдівець, переїздить на Наддніпрянщину, де протягом кількох років плідно працював науково у сферах географії, картографії, сільського господарства та ін.

Особна частина рецензованої книги (розділ 2) присвячена науковій діяльності Григорія Величка. П. Штойко, зокрема, розглядає внесок вченого в

опрацювання морфологічного районування українських земель — орографічні форми ландшафту, формування річкових долин, зокрема пов'язаних із Карпатами, фізико-географічна характеристика територій. Особливу увагу присвячено праці Величка над „Народописною картою“, до якої мали дотичність також багато інших вчених. Автор докладно аналізує статті Г. Величка з географії, які написані для енциклопедичних видань XIX—XX ст., зокрема Енциклопедії Брокгауза і Ефрона (СПб.), Української загальної енциклопедії, а також роботу над „Географією України-Руси“. Значну увагу присвятив П. Штойко публікації бібліографії праць географа (33 позиції) та вибраної епістолярії вченого, яка налічує 33 листи від О. Барвінського, брата М. Величка, дружини брата, О. Маковея, Д. Гладилевича, Ф. Вовка, І. Франка, М. Драгоманова, М. Дюбуа. У виданні також опубліковано цікаві листи самого Г. Величка до М. Грушевського: 11 листів за 1894—1900 роки.

Як і в дослідженні про С. Рудницького, науковець звертає особливу увагу на завершальний період життя Г. Величка — його діяльність в Українському науково-дослідному інституті географії та картографії. Від свого заснування інститут розвинув надзвичайно активну діяльність, а сам Величко викладав географію в Київському ІНО, 1926—1927 працював в Умані викладачем городництва, пасічництва, географії, а наприкінці 1927 р. переїхав до Харкова і розпочав плідну діяльність у згаданому інституті географії, який очолював видатний науковець С. Рудницький. Поруч із Величком працювали талановиті вчені К. Дубняк, В. Буцура, М. Іваничук, Ф. Гаран, С. Крушельницький та ін. З вересня 1929 р. Г. Величко очолював біогеографічну секцію інституту, водночас працював спеціалістом Українського сортового насінного тресту. Також допомагав С. Рудницькому розробляти українську номенклатуру для створених карт до атласів світу й УРСР, збирав матеріал для праці про ґрунти України, районування її території та ін. Тоді виходять і його цікаві статті про географію міст та значення городини в харчуванні. Доля столичного інституту була характерною для сталінської доби. На початку 1930-х років українізацію як політичний процес було припинено, проти науковців розпочали репресії, їх звинувачували або в націоналізмі, або в контрреволюційній діяльності. Зловісну роль „комісара“ в розгромі Інституту відіграв Ісаак Ландо, який усунув С. Рудницького від адміністративних справ, розпочав у колективі чвари, заохочував доноси. Більшість науковців Інституту заарештовано та знищено. На підтвердження цього висновку

автор наводить дуже показову таблицю (С. 132). Життя самого Григорія Величка обірвалося саме в той час. 1932 р. він поїхав на лікування до Москви і помер там за нез'ясованих обставин. Уже після смерті Ландо звинуватив вченого разом із С. Рудницьким, В. Гериновичем, С. Кобзей-Сіак у „шкідництві“ та „українському націоналізмі на географічному фронті“. Тому протягом тривалого часу життя і наукова спадщина Григорія Величка, як і багатьох інших репресованих учених, замовчувалися. Нині, завдяки невтомній пошуковій діяльності П. Штойка, це ім'я знову повернулося в нашу науку.

Характерною рисою географа Павла Штойка є чудове знання архівів, прагнення документально засвідчити всі важливі події в житті вченого, життєпис якого він вивчає, встановити причинно-наслідкові зв'язки між подіями в суспільстві й долею науковця, і, звісно, якомога повніше дослідити наукову спадщину Григорія Величка, підкреслити новаторство галичанина в закладенні основ української географічної науки.

Книга, на відміну від інших видань цієї серії, вийшла у твердій палітурці, на дуже якісному папері (на жаль, на технічній сторінці марка паперу не вказана). Книжковий блок добре скріплений, друк насичений, отож виданням зможе користуватися багато читачів протягом тривалого часу. Ілюстративні блоки (їх два у різних місцях книги) — на крейдяному папері, світлини та копії документів вирізняються високою якістю відтворення (окрім світлини М. Іваничука). Єдине зауваження до ілюстрацій: славну „Народописну карту українсько-руського народу“ варто було подати більшим розміром, наприклад, у розворот. Трапляються у виданні й коректорські недогляди. Зокрема, замість „міністерства Левіти у Відні“, мало бути „міністерства освіти у Відні“. На с. 68, у викладі змісту Величкової „Географії“, сказано: „орографію Карпат, яйли (Крим), Кавказу“.

Звісно, дрібні зауваження зовсім не применшують вагомості нового дослідження про становлення й персоналії української географічної науки. Нагадаємо, що Павло Штойко написав низку праць з історії української географії: монографію про Степана Рудницького, цікаві публікації про Український НДІ географії і картографії, про розвиток географічних досліджень у НТШ, про географічні статті в ЕУ та ін. Своїми дослідженнями вчений чинно докладається до творення, точніше відновлення історії української науки, доля якої часом була такою ж трагічною, як і доля українського народу.

Іван СВАРНИК

* * *

Книжка професора П. Штойка про Григорія Величка — цінний скарб та вагомий внесок у нашу географію, історію та культуру. Її важливість ще раз підтверджує видання такою авторитетною установою, як Наукове товариство ім. Шевченка в Україні. У передмові книжки влучно, у кількох реченнях, віддзеркалена її цінність та глибокий зміст. З огляду на опрацьовані джерела для створення цієї монографії можна говорити про масштабність проведених підготовчих робіт для її написання.

Автор зумів із перших рядків ознайомлення з постаттю Григорія Величка подати його як люди-

ну, що володіє безліччю талантів. Ще в передмові звернуто увагу на далекосяжні думки Г. Величка про Україну, що справджуються в наші дні. Заслуга дослідника ще й в тому, що він акцентує питання розвитку свідомого села і виховання людини-громадянина. Це достойний приклад для наслідування. Читаються із цікавістю і фрагменти щирої подяки автора тим, хто сприяв написанню та виданню цієї безцінної книжки. Відрадно, що автор докладно розповідає і наводить приклади духовного життя Величків і їхніх родин та дає цікаві згадки сакральних споруд часів життя і ді-

яльності видатного вченого і талановитого географа Григорія Величка.

Крім матеріалів із життя і наукової діяльності Григорія Величка, у праці також містяться опис наукової, дослідницької, мандрівної, експедиційної діяльності тогочасних учених, зокрема А. Ремана, де на с. 14 подана його картина подорожей, що є гордістю нашої львівської географічної науки та школи. Особливою гордістю є дружба Григорія Величка з Іваном Франком як така, що показує єднання і спільну працю тодішньої інтелігенції для служіння своєму народові.

Матеріал книжки ознайомлює нас із географічними умовами певних територій, взаємозалежністю багатьох факторів їхнього формування та розвитку і на цій основі — встановлення їхніх географічних особливостей, а також про кліматоутворювальні чинники: поверхневі води, сніговий покрив, а особливо рельєф та ін.

У виданні описано працю української інтелігенції та Григорія Величка для підвищення освіти молоді, зокрема, як дбали про те, наприклад, „Просвіта“, щоб у нас були вчені та освічені розумні люди, і як старалися писати та працювати так, щоб не було соромно...

Книжка містить матеріали, які дають бачення процесу наукового розвитку і життя вчених часу Г. Величка, що мали багатосторонню функціональну діяльність. Крім того, дослідження насичене історичними фактами, що ознайомлюють читача з тогочасними подіями. Нарис життя Григорія Величка подано на широкому тлі інших історично-важливих постатей — М. Грушевського, Ф. Вовка, М. Драгоманова, О. Маковея, М. Дюбуа, О. Воейкова, а також Б. Грінченка, Г. Васьковича, В. Антоновича й ін.

Яскраво простежується талант автора у викладі матеріалу, книжка цікава, читається легко,

повністю захоплює читача. Багато її сторінок можуть замінити деякі з навчальних посібників, що присвячені українській школі, її організації та діяльності, де перед рідною школою та вчителями ставляться важливі завдання. На думку І. Юрчишина, „не проповідуючи найменшого шовінізму і національної нетерпимости, треба навчити молодіж все своє рідне любити: село, хату, нарід, звичаї, рідну землю і історію, народну поезію і писану літературу, науку, а над усе рідну мову, котру чоловік мусить зберегти як найбільшу святощі і найдорожчий духовний скарб народа“. Таких вдалих висловів, інскрустацій, уривків у праці багато, і талант автора в тому, що зумів розмістити і написати їх у певному потрібному причинно-наслідковому зв'язку і місці. Окремі частини тексту книжки є цінними порадами для влаштування достойного життя в сучасній, незалежній Україні, щоб назавжди вдосконалити й утвердити питання української мови і становище громадян України (людей усіх національностей, що живуть в Україні), щоб більше не писали — що українці належать до найбільш дискримінованих народів у Європі (радіо, телебачення, майже увесь етер — чужомовні).

У цій напрацьованій книжці подано цінний матеріал нерозривного зв'язку людини і природи, етносу і ландшафту, дороговказ для розвитку життя українців і широкий розвиток нашої рідної, улюбленої, незалежної, суверенної України.

В анотації зазначено, що книжка доктора географічних наук, професора Павла Штойка „Григорій Величко. 1863—1932...“, „розрахована на географів (і картографів), істориків, педагогів, фахівців аграрної справи, а також краєзнавців та туристів“, але вважаю, що вона заслуговує і повинна бути призначена для усіх жителів України і не тільки.

Володимир ГРЕХ

* * *

Монографія Павла Штойка не може залишити читача байдужим не лише через багатогранність географічних зацікавлень особистості самого Григорія Величка, а й через ретельність і глибину викладу її змісту. Про Г. Величка — першого українського доктора філософії в галузі географії, і, як означає сам автор монографії словами Степана Рудницького, — „нестора української географічної науки“. Автор монографії ілюстровано висвітлив усі найважливіші моменти життя Григорія Величка від його народження, переліку членів його родини, гімназійних учителів (Василь Ільницький та Анатоль Вахнянин), родинних приятелів (Іван Франко), рецензентів його праць (Антоні Реман, Михайло Драгоманов, Федір Вовк), професорів вищих шкіл, лекції яких слухав Григорій Величко (Едуард Зюсс у Відні, Михайло Грушевський і Антоні Реман у Львові, Марсель Дюбуа в Паризькій Сорбонні до різного за змістом листування та контактів з Олександром Воейковим у Санкт-Петербурзі).

Важливим є оприлюднення документів про закінчення навчання в освітніх закладах. Особливу цінність мають копії наукових праць Григорія Величка, зокрема франкомовного варіанта „Народописної карти українсько-руського народу“ 1897 р. та україномовний варіант цієї карти 1896 р. з критичними рецензіями Михайла Драгоманова,

Олександра Кониського, Федора Вовка, Євгеніуша Ромера та інших праць з методики викладання географії „Про значення рисунку у науці географії“. Оригінальною є праця про „Вплив вітрів на асиметрію річкових долин східноєвропейської низини“, 1896 р. Не залишилися поза увагою автора монографії позитивне ставлення Григорія Величка до ідеї Степана Рудницького про „полонинський пенеплен“ і про „поверхні вирівнювання“ на північно-східних схилах Карпат, а також про геоморфологію рівнинних областей зі слідами четвертинного зледеніння з водно-ерозійними, водно-аккумулятивними та еоловими процесами. Автор зосередив увагу і на праці Г. Величка „Пластика рельєфу польсько-руських земель з особливою увагою до Карпат“ з морфологічним районуванням українських земель та з акцентом на значенні рельєфу як сумарного результату розвитку нерівностей різної форми, розмірів, віку і походження, що у своїх поєднаннях у подальшому визначають розподіл тепла і вологи, рослинності, розселення людей, їх заняття тощо.

Вражає велика кількість копій документів, які автор виявив і помістив у монографію: це копії наукових праць з часу діяльності у період роботи в сільському господарстві, документи епістолярні (листи наукових колег та рідних), документи архівів (сторінки трудових книжок з особової

справи Григорія Величка та сторінки протоколів допитів, наприклад, Марії Винницької-Ганджі, документи Центрального державного архіву вищих органів влади й управління України, довідки про припинення кримінальних справ). Подано також копії фотографій розстріляних членів родини Григорія Величка та географів Українського науково-дослідного інституту географії та картографії, що відповідало тодішнім планам нищення української інтелігенції більшовицькою владою. Важливим є ілюстративний матеріал будинків, де навчався, працював або проживав Григорій Величко.

Зазначу, що монографія дуже інформативна, знаменує суттєвий внесок у висвітлення видатних діячів НТШ, лідерів української географічної науки кінця XIX ст.—середини XX ст. Рецензоване видання — зразок документальної аргументації тексту, об'єктивного й обґрунтованого висвітлення подій, явищ та процесів географічної та соціально-історичної дійсності.

Підсумовуючи, зазначимо, що монографія П. Штойка „Григорій Величко...” — це суттєвий крок у висвітлення внеску українських географів у історіографію і розвиток географічної науки у вищій школі.

Богдан МУХА

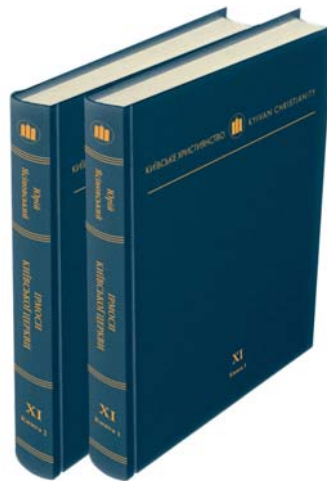
Юрій Ясіновський. Ірмоси Київської Церкви: Критичне видання за Супрасльським нотолінійним ірмологіоном 1598—1601 років: У 2-х кн. / Редактор Крістіан Ганнік [=Київське християнство XI; Історія української музики: Джерела 25].— Львів: Вид-во УКУ, 2018.— xxxix + 376, 432 с.

Вихід з друку дослідження професора Юрія Ясіновського найдавнішої пам'ятки нотолінійного письма — Супрасльського ірмологіону — важлива подія в українській медієвістичній науці, адже вперше здійснено критичну публікацію музичного тексту ірмосів XVI ст. в лінійно-мензуральній нотації. Книжка містить факсимільну і набірну публікацію текстів, як і попередні видання музичних рукописів невменних слов'яно-руських ірмологіонів (Кошмідера, Велимировича, Ганніка). Серед публікацій нотолінійних рукописів слід відзначити факсимільне видання Львівського ірмологіону XVI (2008), Ірмологіону 1809 р. Івана Югасевича-Склярського (Ужгород, 2010), Ірмоля Михайла Левицького 1838 р. (Перемишль, 2012) та Антології української церковної монодії, які видав Інститут церковної музики Українського католицького університету (див. Бібліографія). Рецензована книжка містить опрацювання музичного та вербального текстів — коментарі та порівняльно-текстологічне дослідження, що є зразком для публікації наступних музичних рукописних пам'яток. Ю. Ясіновський багато років працював над цим виданням: виступав на конференціях, публікував численні статті, впорядковував каталоги понад тисячі збірників та щороку оновлював нові надходження. Основою наукового дослідження стала публікація монографії „Візантійська гимнографія і церковна монодія в українській рецепції ранньомодерного часу“ (Львів, 2011), де автор підкреслив музично-поетичні особливості текстів християнської гимнографії та їх роль на етапі духовного утвердження Київської держави. Власне, жанр ірмосів, записаних в ірмологіоні, слугував моделями до вивчення співаних текстів і сприяв поширенню та музичному засвоєнню частини богослужень. Супрасльський ірмологіон, за словами редактора проф. Крістіяна Ганніка, — „найрепрезентативніша пам'ятка Київської митрополії“ (Кн. 1, с. ix), адже поєднує давнішу пі-

сенну традицію нотованого літургійного збірника, який використовувався для навчально-освітнього спрямування і власне богослужбового. Цей рукопис цінний і з позиції нової форми нотопису — т. зв. київської квадратної ноти. Видання складається з двох книг. Перша книга містить Вступне слово К. Ганніка, Передмову автора, вступні тексти „Ірмоси як жанр сакральної монодії“ і „До історії видань ірмологіонів на ірмосів“ та факсиміле ірмосів восьми гласів. Друга книга охоплює набірний текст ірмосів за Супрасльським ірмологіоном, Коментар до набору нот ірмосів, Інципітарій слов'янських ірмосів за русько-українськими нотованими кодексами XII—XVIII ст., Джерела, Бібліографію та Список скорочень.

У передмові автор описує близько півстолітній шлях дослідження Ірмологіону Богдана Онисимовича й акцентує увагу на науково-критичному методі видання. У вступних текстах Юрій Ясіновський розвиває думку про важливість ірмосів як жанру церковної монодії, наводить бібліографію та пропонує „музично-аналітичний етюд для уявлення музичної поетики ірмосів“ (Кн. 1, с. ххі). У Супрасльському рукописі на титульній сторінці вказано ім'я автора Богдана Онисимовича, який на вихідній мініатюрі перед початковим розділом ірмосів зобразив київських князів Володимира, Бориса і Гліба (у хрещенні Василій, Роман і Давид), що свідчить про важливість передавання давньої київської традиції співу. У публікації також висвітлено цікаву історію співу в цьому монастирі.

Як продовження публікацій іноземних дослідників, зокрема грецької та слов'янської традицій, які присвятили багато уваги власне ірмосам, розкрито у розділі „До історії видань ірмологіонів та ірмосів“ (Кн. 1, с. xxxiii). Автори видань впорядковували словники інциптів, які є ключем до пошуку літургійних текстів, та дослідженню їх особливостей. Юрій Ясіновський також докладно опрацював інципітарій (Кн. 2, с. 369—398) і спо-

рядив порівняльну таблицю, доповнивши коментарем. Інципітарій укладений на основі ірмологіонів Супрасльського, Київської Русі кінця XII — початку XIII ст. невменної нотації, слов'янські невменні ірмологіони XVI ст. за публікацією проф. Ганніка, Лаврівський невменний ірмологіон XVI ст. та мензурально-лінійних манускриптів — Львівського ірмологіону XVI ст., 1629 р. з Києво-Печерської лаври, Перемишльського третьої чверти XVII ст. та друку 1709 р.

Книга 2-га містить власне нотний набір Ірмосів від 1 до 8 гласу. У набірному тексті значну увагу приділено релятивним записам латових мутацій, що потребувало в деяких випадках покликів на інші кодекси. У розділі „Коментарі до нотного на-

бору“ (Кн. 2, с. 335—368) детально розглянуто та звернено увагу на мовні та музично-текстові особливості Супрасльського ірмологіону, порівнюючи їх з іншими рукописами у проспівуванні складів, хомонії, кадансових закінченнях, відзначено помилкові написання та ін.

Видання „Ірмоси Київської Церкви“ безперечно ляже в основу майбутніх досліджень текстологічних і палеографічних особливостей рукопису, музикологічних студій над ірмологіонами та, за словами редактора К. Ганніка, ці тексти „стануть у пригоді не лише дослідникам ранньомодерної доби, а й киево-руської спадщини, балкано-слов'янської культури та їхніх греко-візантійських підвалин“ (Кн. 1, с. xii).

Марія КАЧМАР

Богдан Сушинський. Енциклопедія Львівської Ставропігії XV — початок XXI ст.— Одеса: Астропринт, 2018.— 376 с.: іл.

Постать письменника й журналіста Богдана Сушинського знакова для нинішньої України. З походження він галичанин, але вже тривалий час проживає і працює в Одесі. Народився письменник у Самборі, краї, звідки походять численні українські шляхетські родини — Ступницькі, Гординські, Крушельницькі¹ та ін. З Кульчиць під Самбором походять славний гетьман Петро Конашевич-Сагайдачний, низка інших козацьких ватажків. Ця історична спорідненість спонукала письменника вивчати й популяризувати спадщину українського лицарства, козацьку минувшину, досліджувати маловивчені чи замовчувані сторінки української і світової історії, до яких були причетні українці. Йому належать фундаментальні видання „Козацькі вожді України“, „Всесвітня козацька енциклопедія“, „Гетьманська Україна: Хмельниччина“, „Всесвітня історія лицарства“, „Князі та полководці Стародавньої України“, „Гетьман Мазепа: повернення до Батурина“, „Славетні жінки Стародавньої України“. Читачам припав до душі цикл його романів (6 книг) про участь козаків у Тридцятилітній війні у Франції, а також 20-томна епопея „Война імперій“, видана свого часу в Москві. Для галичан особливо важливі публікації Богдана Сушинського про Львівську Ставропігію („Львівський Ставропігон: між минувшиною і вічністю“, 2 т.), численні статті у газеті „Пульс Ставропігії“. Логічним продовженням останніх стало науково-довідкове видання „Енциклопедія Львівської Ставропігії“, щойно видане в Одесі. Як зазначає у вступі Я. Кміт, видання „не лише консолидує відомості про знані історичні факти і постаті, але й дослідницьки формує життєписи сотень діячів ставропігійської давнини“. Гідним уваги є благословення київського патріарха Філарета, підписане знаменного для України

дня — 22 січня 2018 року — в день століття відновлення Української державності.

Безпосередньо енциклопедичним статтям передує цікава й змістовна авторська передмова „Всесвіт Львівської Ставропігії“. Стаття стисло вкладає історію Успенського братства і Ставропігійського інституту, а також відродження ставропігійського руху в незалежній Україні, пов'язане з іменами відомих науковців Я. Ісаєвича, О. Романова, І. Юхновського, Л. Рудницького, О. Купчинського та ін. Важливим для загалу читачів є уточнення в статті дати надання братству Ставропігії — не 1586 (статут братства), а 1593 рік. Дивною, натомість, є пропозиція автора узаконити гіпотезу Я. Головацького про виникнення Успенського братства 1250 (!) року, тобто ще до заснування Львова, шляхом ухвалення вольового рішення „форумом представників нині діючих ставропігійських структур“ (С. 6). На підтвердження цієї пропозиції Б. Сушинський наводить відомості про Стефана Дропана, які датовані 1453 роком (С. 7), не пояснюючи, як вони співвідносяться з 1250 роком. У статті ж „Дропан Степан“ (С. 97) цієї дати взагалі немає. Так само не згадана резонансна наукова дискусія про дофедоровське книгодрукування Дропана, учасниками якої з українського боку були Г. Коляда, Я. Запаско, Я. Ісаєвич, О. Мацюк та інші дослідники².

Основна частина книжки — розміщені в алфавітному порядку статті про персоналії, видання, акти, інституції та інші, пов'язані з давнім братством, Ставропігійським інститутом XVIII—XX ст. й сучасною Ставропігією. Цей принцип дав змогу авторові синтетично відобразити безперервність і тяглість нашої культурної історії — від львівського міщанина й друкаря XV ст. Стефана Дропана, братів Рогатинців, дидака Арсенія з Еласона

¹ Смуток І. Вступ до генеалогії шляхти Самбірського повіту XVI — початок XVII ст.— Львів, 2008.— 336 с.

² Див.: Запаско Я., Мацюк О., Стасенко В. Початки українського друкарства.— Львів, 2000.— 222 с.; Ісаєвич Я. Українське книгодрукування: витоки, розвиток, проблеми.— Львів, 2002.— 520 с.

й до сучасних ставропігійців Романа Мокрика, Петра Кононенка, Ярослава Кміта, які 2001 р. відродили Львівський Ставропігійон. Щодо переліку гасел — серед біографічних бракує статей про деяких дослідників історії братства: М. Боянівську, В. Вуйцика, С. Голубева, М. Грушевського, М. Долинську, Я. Запаса, Г. Кос, С. Костюка, А. Криловського, І. Ліля, Б. й І. Мельників, В. Мільковича, І. та Р. Могитичів, Ф. Срібного, Ф. Стебля, В. Фрис, Н. Шестакову, Н. Царьову. Варто було б подати короткі статті про найважливіші публікації документів братства (такі як опубліковане гасло „Памятки книжного мистецтва“, с. 240): „Юбилейное издание“, *Diplomata statutaria...*, *Monumenta Confraternitatis Stauropigiana...*, *Акты, относящиеся к истории...*, *Архив Юго-Западной России*, науково-довідкові видання „Енциклопедія Львова“, „Архітектура Львова. Час і стилі“, „Історія Львова“ (т. 1), збірник статей „Успенське братство і його роль в українському національно-культурному відродженні“ (Львів, 1996) тощо. Конче потрібні окремі статті про архів та бібліотеку братства, а також про документальний фонд „Львівський Ставропігійський інститут“ (ф. 129) Центрального державного історичного архіву України у Львові, що охоплює як архів Успенського братства, так і архів Ставропігійського інституту³. Міжнародне значення братства могли б підкреслити статті „Віленське братство“, „Красноставське братство“, „Афонський монастир“, „Молдавське князівство“. На окремі статті заслуговують також кам'яниці, що належали братству та Інституту: Афендиківська, Григоровичівська, Лавришевичівська, Медзапетинська, Полетилівська, та ін., про львівські церкви, особливо ті, де існували власні братства — Богоявленську, Миколаївську, П'ятницьку, Воскресенську. Доречно було б подати короткі статті про монастирі, з якими братство підтримувало контакти, допомагало їм книгами та ін.: Святоюрський та Святоіванівський у Львові, Скитський у Маняві, Крехівський, Унівський, Жидичинський, Почаївський. Оскільки більша частина гасел стосується осіб, варто додати статті про братчиків Я. Альвізія, К. Ісаровича, С. Корунку, П. Крамара, Л. Кравця, А. Маринетоса, Ю. Романовича та ін.

У виданні трапляються не лише мовно-стилістичні огріхи: наприклад, статті „Сас-Зубрицький“, „Сас-Лісковацький“, які б мали мати назви „Зубрицький г. „Сас“ і „Лісковацький г. „Сас““ (С. 272). Наявні прикрі недогляди щодо історичних подій. Як відомо, після відступу царських військ з Львова 1915 р. і виїзду з ними багатьох москвофільських діячів австрійська влада передала управління Ставропігійським інститутом українським комісарам — С. Федакові, В. Щуратові, О. Барвінському, С. Голубовичу, Ю. Січинському, які керували закладом до 1922 р., коли польська влада знову повернула управління Інститутом москвофілам. У кількох статтях Енциклопедії про це сказано: „в постмосквофільський період буття цього закладу та в часи ЗУНР, тобто в 1916—1922 роках“ (С. 16, 69, 115, 304, 345). З цитованого фрагмента випливає, що ЗУНР існувала з 1916 по 1922 р. Три статті про Емануеля (Моноліса, Манойла) Арфаніса (Арфаніса, Арфановича) слід звести в одну, оскільки йдеться про ту

саму особу — сеньйора братства (з 1590 р.), грека Маноліса Арфаніса. З цієї зведеної статті треба вилучити помилкові фрагменти про XIX ст. і про архієпископа Молдавської землі Георгія, який буцімто жив 1890 р. Насправді ця дата помилкова: автор мав на увазі 1590 рік, що впливає з іншої статті „Лист Львівського Успенського братства до архієпископа...“ (С. 166). Слід вилучити статтю про Арфаніса Меноніса (С. 21), оскільки це той самий Маноліс Арфаніс. Статті про Афендиківців (у Д. Зубрицького Афендиківич чи Афендик) Івана і Янія (С. 20, 21) слід об'єднати в одну, а до статті про Петра Афендика додати „син Янія (Івана)“ і дату смерті — 1704. Так само слід вилучити першу статтю про Івана Горбачевського (С. 69), оскільки в наступній йдеться про того ж І. Горбачевського (1743—1806), з 1768 р. — сотруди́ника, а у 1788—1806 рр. — пароха Успенської церкви. Про цього священика слід додати, що як парох він доклав значних зусиль до відновлення 1779 р. після пожежі братського комплексу — перекриття вежі Корнякта, Успенської церкви, каплиці Трьох Святителів та інших будівель. Ставропігія двічі висувала його кандидатуру на посаду єпископа⁴. Перевидаючи, варто уточнити статті про З. Авдиківського датою народження 1788 р., П. Бажанського датами життя — 1836—1920 рр., Є. Згарського — 1834—1892 рр., також додати, що він був письменником і педагогом, публікувався у періодиці й виданнях Товариства ім. М. Качковського. У статті про Я. Браницького слід виправити хибну дату „19 січня 1794 року“ на 1754, адже гетьман помер 1771 року. Статтю про Л. Древинського варто уточнити датами — 2-га половина XVI ст. — після 1633 р., а також додати, що він був учасником Берестейського собору 1596 р. У статті про В. Дудкевича уточнити дату народження — 1861 р., про Г. Дуку — так само дату народження — 1620-ті рр. У статті про Й.-Х. Енгеля краще вилучити фразу „відомий в ставропігійських колах“, оскільки його більше знали в Європі. Натомість варто додати „автор „Історії Галицько-Волинської держави“ (1792)“. Статтю про Й. Єрлича слід переробити відповідно до нових відомостей⁵ й доповнити датою смерті — 1674 р. Слід доповнити датами статті про Жевуських (С. 103): Вацлав-Петро (в публікації Венцеслав) — 1706—1779, Михайло-Йосиф (Михайло) — 1699—1769, Северин-Йосиф (Северин) — п. 1754, Францішек — 1730—1800. У статтях про всіх Жевуських слід виправити помилкову дату в середині тексту: замість 19 січня 1794 р. має бути 1754. У статті про С. Завалкевича (С. 107) слід вилучити речення „На жаль, якраз 1793 роком і завершує свою ставропігійську „Хроніку“ Д. Зубрицький“. Насправді праця Зубрицького сягає 1801 р., однак під час публікації видавництво загубило останні сторінки. Статтю „Збірник Львівської Ставропігії“ (С. 110) слід доповнити бодай прізвищами авторів статей цього збірника. До статті про Р. Зубика варто додати — „історик, економіст“ та дати життя — 1902—1941 рр., про гравера Н. Зубрицького — перед 1688—1724 рр., про митрополита С. Литвиновича — дату народження — 1810 р. У статті про М.-К. Радзивіла замість дати XVIII ст. краще уточнити 1702—1762 рр., натомість слід обов'язково виправити дату у другій

³ Див.: Центральный державный исторический архив Украины, м. Львів. Путівник.— Львів; Перемишль, 2003.— С. 230.

⁴ Кметь В. Горбачевський Іван // Енциклопедія Львова.— Львів, 2007.— Т. 1.— С. 546—547.

⁵ Див.: Тесленко І. Єрлич Яким // Енциклопедія історії України.— К., 2005.— Т. 3.— С. 126—127.

половині статті — замість 19 січня 1794 року має бути 19 січня 1754 року. У статті про С. Пташицького (С. 256) замість XIX ст. слід конкретизувати: 1853—1933. У статті про К. Саковича (С. 271) треба виправити місце його народження — м. Потелич⁶. Дату народження варто додати про сучасних нам Алексеева Ігоря, Данилович Віру, Дмитренка Василя, Довганик Лесю, Єлейка Ярослава, Замостяник Ірину, Карачинцева Володимира, Карвацьку Тетяну, Квасницю Ірину, Радин Роксолану й інших ставропігійців. У статтях про Жевуських, Понятовських, Потоцьких, Радзивілів та інших магнатів вказані титули треба писати з малої літери: „краківський воєвода“, „львівський староста“ та ін. Також не варто пояснювати нинішніми поняттями історичні терміни „польний коронний гетьман“, „польний коронний писар“ та ін.

На нашу думку, варто скоротити такі статті, як „Лист...“, „Грамота...“, „Договір...“, „Привілей...“, яких загалом налічується 67, залишивши знакові документи — патріарші грамоти 1586 р., 1593 р., натомість листи, угоди та інше описати в біографічних гаслах „Георгій“, „Єремія“, „Острозький Костянтин“, „Петро Кульгавий“ тощо.

Не певен, чи потрібна стаття „Брати Рогатинці“ (художній твір Р. Коритка), тим більше, що є окрема стаття „Коритко Роман“ з анотацією роману, а також статті „Рогатинець Юрій“ і „Рогатинець Іван“ (С. 262), в обох згаданий цей роман. У статті „Головна Руська Рада“ (С. 68—69), крім посилання на дослідження І. Орлевич, варто додати, що

протоколи засідань Ради за 1848—1851 рр. і книга кореспонденції опубліковані у Львові 2002 р.⁷ Втім, вказані уточнення і доповнення зовсім не нівелюють непроминального значення фундаментальної праці Богдана Сушинського.

Книжка видана на якісному папері, в надійній твердій палітурці, дуже якісні кольорові ілюстративні вклейки, що містять 48 ілюстрацій. Щодо останніх — перевидаючи, доречно було б подати також зображення Онуфріївського монастиря, церков св. Миколая, Юра, Параскевії П'ятниці, братської друкарні, найважливіших видань братства, грамот, музейних експонатів (Христинопільський „Апостол“, Бучацьке „Євангеліє“).

Рецензоване видання — вагомий внесок в українську енциклопедичну справу й важливий етап у дослідженнях не лише Львівського братства і його спадкоємця — Ставропігійського інституту, але й сучасного Ставропігійського руху. Енциклопедія ще раз нагадує: Львівське братство тривалий час перебувало в епіцентрі культурно-освітнього, релігійного й політичного життя не лише Галичини, а й усього цивілізованого світу, воно значно вплинуло на формування культури багатьох слов'янських народів. Отож спадщина Ставропігії повинна залишатися у фокусі уваги науковців — дослідників культури, освіти, книгодрукування. Її мають знати й пропагувати письменники, журналісти, а любити й шанувати — всі ті, кому близька й рідна українська культура.

Іван СВАРНИК

Олександра Служинська: біобібліографічний показник / Укладачі: Марія Телішевська, Євдокія Макарик. — Львів: Галицька видавнича спілка, 2018. — 168 с., іл.

Книжка „Олександра Служинська: біобібліографічний показник“, яку уклали Марія Телішевська та Євдокія Макарик, своєчасна та актуальна. Вона містить біографічні дані, документи, творчий доробок Олександри Служинської, кандидата медичних наук, члена Наукового товариства ім. Шевченка та Українського лікарського товариства, співзасновника та президента Благодійного фонду „Салюс“, лікаря-гінеколога медико-генетичної консультації Інституту спадкової патології НАМН України, яскравої особистості, повної життєвої енергії, творчих задумів і планів. Життєпис Олександри Служинської — це путівник на нелегкому шляху щоденної жертвовної праці, шляху служіння людям, це і досвід насиченого добрими справами життя, успішно реалізованих медичних проєктів, які матеріалізуються в наукові розвідки та практичну допомогу численним пацієнтам, і порадник великої, дружньої української християнської родини.

У біобібліографічному показнику представлено величезний доробок Олександри Служинської за 1976—2018 рр. Це монографії, методичні розробки, статті, рецензії на її роботи, а також публікації, що містять згадки про особу та організацію,

до діяльності яких долучилася Олександра Богданівна. Особливо цінні витяги з деяких наукових праць Олександри Служинської. Скільки сили й оптимізму у її рядках: „Жодна нація не зазнала такого тиску і таких втрат генофонду, як українська. Проте, всупереч усім негативним чинникам, Україна зуміла зберегти окремі вкраплення повноцінних популяцій. Феномен збереження українських популяцій не має аналогії!“ В одній книзі неможливо охопити всього доробку, представлені лише поодинокі наукові праці: „Депопуляція в Україні“, „80 років тому створена медико-генетична порада у Львові“, „Генеалогічні дослідження“, „Генні форми чоловічого гермафродитизму“, „Чи знаєш хвороби своєї родини?“, „Медична паразитологія“, „Хвороби, що передається статевим шляхом“, „Українському інформаційному бюлетеню здоров'я — 5 років“, „Дерматогліфіка“, „Фалеристична колекція“, „Синдром набутого імунodefіциту — СНІД“, „Мистецтво проти СНІДу“ та деякі ін.

Біобібліографічний показник — своєрідна хроніка життя, містить основні дати життєвого і творчого шляху людини. Тут зворушливі спогади мами Олександри — Зиновії Олександрівни

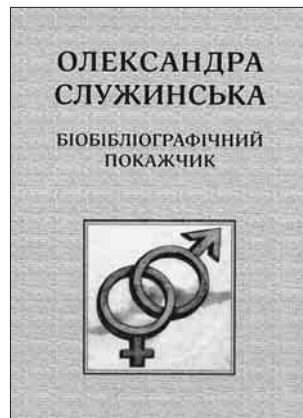
⁶ Архів магістрату м. Потелича другої половини XVI ст. — 1801 р. зберігається у ЦДІА України у Львові, як ф. 39 (Центральний державний історичний архів України, м. Львів. Путівник.— С. 33).

⁷ Головна Руська Рада (1848—1851): протоколи засідань і книга кореспонденції / Упоряд. У. Кришталович, І. Сварник.— Львів, 2002.— 270 с.

Служинської, дійсного члена НТШ, багаторічного голови Лікарської комісії НТШ, редактора часопису „Лікарський збірник“, відомого науковця та громадського діяча, автора численних наукових праць. Надзвичайно цікаво читати про дитинство Олександри Служинської, студентські роки, родину (від 1980 року з Андрієм Васильєвим, двоє дорослих дітей і двійко маленьких онуків), участь у конференціях, стажуваннях, семінарах за кордоном.

Цінними є відгуки і спогади відомих лікарів, науковців, громадських діячів про Олександру Служинську. Слушно зауважує почесний член НТШ, відповідальний редактор Енциклопедії НТШ Олег Купчинський, що для декого ювілей — це дні спогадів про минуле, підсумки наукових буднів, для інших — надія на розширення і подальше поглиблення задуманих ідеалів, для молоді — свято прилучення до добрих давніх традицій, а водночас перші кроки наукових спроб у сьогодення, а для всіх разом — свято єднання науковців різних професій і зацікавлених України та інших країн і підбиття підсумків із константою нових завдань у нових історичних умовах. Лікар-ендокринолог, член НТШ, почесний член УЛТ у Львові Любов Ней-Гоцько підкреслила, що в пам'ять про Юрія Гаврилюка, голову УЛТ у Львові, доктора медичних наук, генетика, який передчасно покинув цей світ, Олександра Служинська, продовжуючи його ідеї, згуртувала навколо справи профілактики хвороб, що передаються статевим шляхом, близько 60 волонтерів, створила благодійний Фонд „Салюс“ — першу і єдину на теренах західних областей України громадську неприбуткову організацію, метою якої є боротьба з поширенням хвороб, що передаються статевим шляхом. Фонд має статус регіонального, охоплює 12 областей України. Співзасновники фонду мають багатолітній досвід роботи у царині профілактики, діагностики та лікування ВІЛ-інфекцій, їхня професійна діяльність спрямована на поліпшення стану здоров'я населення України. Зворушливою є розповідь голови секції „Український родовід“ Львівського обласного об'єднання Всеукраїнського товариства „Просвіта“ ім. Т. Шевченка Адріани Огорчак „Від дитинства до зрілості“. Дізнаємося, що Олександра разом із сестрою Мар'яною 1995 року організувала лікувально-діагностичний центр „Астар“, який безкоштовно обслуговує інвалідів, дітей-сиріт та осіб, що потерпіли від насильства; жінкам, які повертаються з роботи з-за кордону надається психологічна допомога; під час Помаранчевої революції 2004 р. разом з чоловіком Андрієм Васильєвим Олександра була на Майдані. Справді, за спокійною і стриманою зовнішністю Олександри таїться велика сила волі, непересічна енергія та невичерпне джерело ідей, сьогодні Олександра Богданівна працює в різних напрямках: науковому, клінічному, адміністративному, профілактичному (буклети, календарі, виставки, тренінги, конференції). Зацікавлення Олександри Служинської не обмежуються медициною і генеалогією. Її цікавить стародавня історія Греції, визвольна боротьба України, мистецтво, живопис, скульптура й архітектура. Відвідує музеї, виставки разом з онуками Арсеном й Адріаною. Навчила їх співати колядки і

багато народних українських пісень. Освоїла техніку „високих грядок“ і на глинистій бідній землі вирощує різнобарвні квіти та полуниці, створює оригінальні композиції квітучих багаторічників і листяних кущів на тлі екзотичних хвойних дерев. Про Олександру Служинську пише Леся Матешук-Вацеба, дійсний член НТШ, професор, завідувач кафедри нормальної анатомії Львівського національного медичного університету імені Данила Галицького: „Олександра Служинська, крім своїх фахових (лікарських) обов'язків, очолює дві організації „Салюс“ і „Астар“, ініціативно і невтомно працює над науковим виданням „Лікарського збірника“ НТШ. Була членом редакційної колегії „Лікарського збірника“ (том XXV, 2014, с. 151). До XVIII тому, присвяченого століттю від заснування УЛТ у Львові, подала 5 публікацій: цотири у розділі „Наукова, освітня, видавнича та організаційна профілактична робота УЛТ“ і одна стаття в розділі „Відновлення українських лікарських організацій в незалежній Україні“. Крім цього, у збірнику є низка посилань на Олександру Служинську (див. стор. 152—153)“. Науковий керівник дисертації Олександри Служинської професор Олексій Ступко відзначає: „Урогенітальні хламідіози, які часто протікали під маскою запальних процесів, можуть викликати непліддя, невиношування вагітності, перинатальну, неонатальну патологію у новонароджених. В зв'язку з труднощами лабораторного виявлення хламідій, хламідіози різної локалізації подають під різними діагнозами. Тематика наукових досліджень Олександри Служинської спрямована на виявлення причин розповсюдження хламідіозів в Україні і впровадження в практику високочутливих та доступних діагностикумів, нових методів та схем комплексної етіопатогенетичної терапії. Глобальне розповсюдження, широкий спектр клініко-епідеміологічних проявів, різноманіття форми захворювання, медична, соціальна, демографічна та економічна значи-

мість обумовлюють необхідність подальшого вивчення хламідійних інфекцій, які впливають на рівень здоров'я населення“. На думку дійсного члена НТШ, професора Миколи Литвина: „На першому місці в діяльності Олександри Служинської не збільшення матеріальних цінностей, а клятва лікаря і опіка над тими, хто прийшов за допомогою“. Член НТШ (м. Дніпро) Володимир Єфимов відзначає: „Олександра Служинська одна з небагатьох сучасних лікарів старалася проаналізувати вплив тоталітарної системи на психіку, фізичне та репродуктивне здоров'я населення, зробила спробу підрахувати кількість людських втрат, починаючи від 1917 до 1954 рр., що подано в монографії „Від родини до популяції“.

Книжка „Олександра Служинська: біобібліографічний покажчик“ укладена літературною українською мовою, на високому професійному рівні, і, найголовніше, укладена з любов'ю про Людину, яка любить людей, любить життя і, за словами її рідних Олександри та Адріани Грушинських, є душею родини, виrozumіла до потреб старших і недоліків молодших, яким віддає свою велику любов та опіку. Біобібліографічний покажчик ілюстрований чудовими фотографіями. „Як добре, що нас багато і що в нас є молода, енергійна, зарад-

на Олександра!“ — стосується не лише рідних і близьких, це може відчути кожний, хто мав радість спілкування з Олександром Служинською.

Рекомендуємо книгу „Олександра Служинська: біобібліографічний покажчик“ широкій спільноті

лікарів, науковців, студентів, біографів, усім, хто цікавиться історією та практикою медицини, гігієни здоров'я, благодійною діяльністю, спрямованою на поліпшення та профілактику громадського здоров'я.

Леся МАТЕШУК-ВАЦЕБА

Мирослав Закалюжний, Михайло Андрейчин, Роман Коморовський. Клінічна латина з англійськими та українськими еквівалентами.— Тернопіль: ТДМУ „Укр-медкнига“, 2017.— 832 с.

Цей ґрунтовний навчальний посібник вийшов із грифом Наукового товариства ім. Шевченка. Його видання на часі, оскільки студентам-медикам та лікарям бракує методичної та довідкової літератури з медичної термінології.

У першій частині наведено граматичні основи латинської та давньогрецької мов, список умовних скорочень, часто вживаних у науковій літературі, рецептурі та клінічних діагнозах (латинські, англійські, українські). Дещо об'ємніше, ніж у сучасних підручниках, подано такі параграфи, як „Клінічна термінологія — одна з підсистем медичної термінології“, „Структура клінічних термінів“, „Однослівні клінічні терміни“, „Похідні однослівні клінічні терміни за допомогою грецьких і латинських префіксів“, „Складні однослівні клінічні терміни“, „Двослівні клінічні терміни“, „Епонімічні клінічні терміни“ тощо. Засвоїти матеріал допомагають переконливі й доречні приклади. Рационально висвітлено грецько-латинські медичні синонімічні терміноелементи. Вони подані давньогрецькою мовою і в латинській транслітерації, що надає посібнику академічності та сприяє кращому засвоєнню семантики клінічних термінів.

Параграфи „Діагнози: визначення поняття, види і форми написання діагнозів“, „Прості діагнози“, „Складені діагнози“ можуть слугувати підмогою студентам старших курсів, вивчаючи клінічні дисципліни. А такі розділи, як „Спосіб позначення боку тіла, ураженого патологічним процесом“, „Спосіб позначення ураження патологічним процесом обох парних органів“, „Позначення способу, місця, часу і причин у латинських клінічних діагнозах“, у попередніх навчальних виданнях із латинської мови раніше не висвітлювались і вводяться вперше. Доступно і в межах потрібного розглядаються вживання латинських прийменників, дісприкметників, прислівників у діагнозах, написаних латинською мовою.

Засвоївши цей матеріал та ознайомившись з іноземними висловами, що вживаються у клінічній термінології і в клінічних діагнозах, випускники медичних училищ, коледжів й університетів почуватимуться вільніше на міжнародних науко-

вих конференціях чи готуючи супроводжувальні документи для скерування пацієнтів на подальше лікування їх за кордоном. За таких обставин цінною підмогою будуть подані „Приблизні зразки латинських клінічних діагнозів з англійськими та українськими відповідниками“. Автори посібника вміло використали як вітчизняні, так і зарубіжні публікації, зокрема польських, англійських, німецьких і російських авторів, а також чинну Міжнародну класифікацію хвороб 10-го перегляду. На 178 сторінках подано понад дві тисячі зразків діагнозів різних захворювань латиною з їх англійськими та українськими відповідниками, які згруповано за 34 спеціальностями.

Окремо наведено тлумачний латинсько-англійсько-український медичний словник найважливіших клінічних термінів, без яких неможливо сформулювати сучасний діагноз хвороби. В цьому сенсі рецензований посібник, безсумнівно, буде настільною книжкою не лише студентів, інтернів, аспірантів чи науковців, але й лікарів, які поспівають під час написання діагнозів латинською або англійською мовами.

Оскільки функції „робочої мови“ світу нині виконує англійська мова, яку учені називають „сучасною латиною“, автори рецензованого посібника цілком слушно подають клінічні діагнози як латинською, так і англійською мовами. Важливо зазначити, що англійські терміни подані з фонетичною транскрипцією, чого зазвичай немає в сучасних англійсько-українських медичних словниках. Таке доповнення, безсумнівно, схвально сприймуть користувачі посібника. У пошуках необхідного слова допоможе наведений в кінці книжки індекс українських відповідників латинсько-англійських клінічних термінів.

Загалом рецензований навчальний посібник слугуватиме цінним інструментом для студентів медичних навчальних закладів I—IV рівнів акредитації, науковців і лікарів різних спеціальностей у засвоєнні ними медичних термінів і використанні в сучасному глобалізованому світі.

Петро МАЗУР,
Оксана ДРАБЧУК

Войтович Л., Овсінський Ю. Історія війн і військового мистецтва.— Харків: Фоліо, 2017.— Т. 1. Від зачатків військової організації до професійних найманих армій (бл. 3060 р. до Христа — початок XVI ст.).— 894 с.;

Войтович Л., Голубко В. Історія війн і військового мистецтва.— Харків: Фоліо, 2018.— Т. 2. Від професійних найманих армій до масових (мобілізаційних) армій (початок XVI ст. — початок XX ст.).— 971 с.

Військова справа охоплює всі сторони існування і розвитку будь-якого суспільства, а також стосунки між його членами. Виробнича культура, розвиток і прогрес технології, налагодження виробництва і поява нових технічних засобів завжди пов'язані з війною. Отже, можна стверджувати, що військова історія є найбільш повною історією людського суспільства, яка охоплює всі сторони його буття.

Вперше в українській історіографії створена узагальнювальна праця з історії війн і військового мистецтва. Основну увагу в ній присвячено подіям й особистостям, які мали вплив на розвиток і еволюцію військової справи в Європі. У виданні розглянуто еволюцію організації, структури та озброєння ев-

ропейських армій, зміни в тактиці і військовому мистецтві, чисельність і втрати в основних битвах, перебіг війн, біографи полководців і розвиток військово-теоретичної думки. Подано ґрунтовну бібліографію, зокрема найновіші праці світової військової історіографії. Вперше розкрито участь і роль українців у війнах цього періоду і їх внесок у розвиток військової справи. Обидва томи добре ілюстровані, причому ілюстрації та карти є синхронними подіям і доповнюють текст.

Праця розрахована як на спеціалістів, так і на широкий загал, усіх, хто цікавиться військовою історією. Видавництво готує до друку третій том, який охоплює Першу і Другу світові війни.

Редакція

Ганна Дидик-Меуш. Комбінаторика української мови XVI—XVIII століть: теорія, практика, словник.— Львів: Коло, 2018.— 688 с.

Нещодавно під грифом НТШ вийшла друком книжка Г. Дидик-Меуш „Комбінаторика української мови XVI—XVIII століть: теорія, практика, словник“. У цьому виданні вперше в українському історичному мовознавстві поєднано комбінаторну лінгвістику й українські писемні пам'ятки XVI—XVIII ст. для вивчення сполучуваності мовних одиниць (на прикладі прикметниково-іменникових словосполучень). Більша частина таких виразів уже не були вільними і ще не стали ідіомами; вони мають статус перехідних (проміжних) словосполучень, тобто усталених виразів етикетного, номінаційного, клішованого та інших типів.

АСС є вдячним матеріалом для лексикографічної інтерпретації, про що свідчить створення „Комбінаторного словника української мови XVI—

XVIII століть“ (його фрагмент подано в Додатку до монографії) — перша спроба у слов'янській загалом і в українській лексикографії зокрема кодифікувати лексико-синтаксичну сполучуваність на матеріалі писемних текстів. „Комбінаторний словник української мови XVI—XVIII століть“ поєднує особливості лексиконів двох типів (є історичним словником і водночас комбінаторним, тобто словником сполучуваності) і посідає, з одного боку, належне йому місце в системі комбінаторної лексикографії, з другого, — має окремішню позицію, оскільки всі відомі сьогодні комбінаторні словники створені переважно з дидактичною метою на сучасному лексичному матеріалі і є зазвичай двомовними.

Редакція

КОНФЕРЕНЦІЇ, СИМПОЗИУМИ, АКАДЕМІЇ

4—7 червня 2018 р. у Львівському національному університеті імені Івана Франка відбувся VIII український з'їзд з електрохімії. Конференція була присвячена 100-річчю Національної академії наук України. Перше засідання відбулося в актовій залі головного корпусу ЛНУ. Голова наукової ради НАН України з проблеми „Електрохімія“, член-кореспондент НАН України Анатолій Омельчук відкрив конференцію та побажав учасникам плідної роботи. Від ректорату Львівського університету з привітанням виступив проректор з наукової роботи, член-кореспондент НАН України, дійсний член НТШ проф. Роман Гладішевський, який коротко розповів про історію Львівського університету та охарактеризував хемічні проблеми, які розвивалися на кафедрах хемічного факультету. Особливу увагу доповідач зосередив на важливості співпраці між різними науковими установами та побажав учасникам конференції щасливих зустрічей у місті Львові та плідних дискусій. Від оргкомітету конференції виступив професор кафедри фізичної та колоїдної хемії Львівського університету, член НТШ Олександр Решетняк, який ознайомив з порядком роботи. Заступник директора ЛКП „Львівське конференц-бюро“ Департаменту з розвитку Львівської міської ради Андрій Павлів привітав учасників конференції від імені Львівської міської ради.

Перший день роботи конференції відбувався в актовій залі головного корпусу університету. З доповіддю „Електрохімічне відновлення оксидів тугоплавких оксидів“ виступили член-кореспондент НАН України А. Омельчук та Л. Грицай з Інституту загальної та неорганічної хемії НАН України (м. Київ). Про „Літійпровідні тверді електроліти на основі оксидних систем“ доповідав академік НАН України Анатолій Білоус з Інституту загальної та неорганічної хемії НАН України (м. Київ). Велике зацікавлення присутніх викликала доповідь члена НТШ, професора Львівського університету Олени Аксіментьєвої на тему „Фізико-хімія електрооптичних явищ у спряжених полімерних системах“. Від групи вчених з Фізико-механічного інституту ім. Г. Карпенка виступив член-кореспондент НАН України М. Хома. Його доповідь присвячена дослідженню „Корозійно-електрохімічних властивостей та наводнювання сталей різної структури в хлоридно-ацетатних розчинах за наявності сульфідовмісних плівок“.

Всього під час конференції було заслухано понад 60 усних доповідей та обговорено 50 постерів, 33 учасники взяли заочну участь в роботі. За матеріалами роботи конференції видано збірку наукових праць у двох томах. Слід відзначити, високу якість видання наукових праць конференції. Праці видруковано у Дослідно-видавничому центрі НТШ. Важливою особливістю конференції є паралельне проведення VI науково-практичного семінару студентів, аспірантів і молодих учених „Прикладні аспекти електрохімічного аналізу“. Молоді вчені могли поспілкуватись з досвідченими науковцями та отримати позитивний досвід.

7 червня відбулося засідання наукової ради НАН України з проблеми „Електрохімія“, на якій підбили підсумки конференції та ухвалили рішення. На завершення виступив член НТШ, професор Олександр Решетняк, який подякував ректоратові Львівського університету, Львівській міській раді, Керівний раді „Львів науковий“, Львівському комунальному підприємству „Львівське конференц-бюро“ за значну матеріальну та організаційну підтримку.

Володимир ДУТКА

3 липня 2018 р. у Львові відбулися Крип'якевичівські наукові читання, співорганізаторами яких були Західний науковий центр МОН і НАН України, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, НТШ. Захід присвячувався історії та культурі Холмщини — малої батьківщини історика Івана Крип'якевича, зокрема його опубліковані та неопубліковані праці про Холмщину. У доповіді дійсного члена НТШ М. Литвина проаналізовано історіографію вченого, зокрема його опубліковані та неопубліковані праці. Ю. Лукомський розповів про сучасні польсько-українські археологічні дослідження княжого Холма. Я. Книш актуалізував проблемні сюжети історії давнього Холма та Холмщини. Невістка вченого Л. Крип'якевич поділилася спогадами про І. Крип'якевича та його синів. Учасники Академії поклали квіти на могилу вченого на Личаківському цвинтарі.

Юрій ЛУКОМСЬКИЙ

13—15 вересня 2018 р. на базі спортивно-оздоровчого табору „Карпати“ поблизу с. Чинадієвого Закарпатської обл. відбулися XI наукові читання імені академіка Євгена Лазаренка (почесного члена НТШ). Організаторами наукових читань були Львівський національний університет імені Івана Франка, Українське мінералогічне товариство, Геологічна комісія НТШ.

У роботі наукових читань взяли участь 34 науковці із Львівського, Київського, Криворізького, Харківського національних університетів, Національного університету водного господарства та

природокористування (Рівне), Інституту геохімії, мінералогії та рудоутворення імені М. П. Семченка НАН України (Київ), Інституту геологічних наук (Київ), Інституту геології і геохімії горючих копалин НАН України (Львів), Коледжу геологорозвідувальних технологій КНУ імені Тараса Шевченка.

Відкрив наукові читання голова оргкомітету, декан геологічного факультету ЛНУ імені Івана Франка, член НТШ, проф. Микола Павлунь. У своєму вступному слові він відзначив, що, незважаючи на економічні труднощі, розвиток мінералогії в Україні відбувається на належному науковому рівні.

Президент Українського мінералогічного товариства, член НТШ Ганна Кульчицька від імені Президії УМТ і Спільки геологів України вручила медаль імені Є. К. Лазаренка за внесок у мінералогію д. чл. НТШ Ігореві Наумку і Валентині Прокопцю.

На ранкових і вечірніх засіданнях 13—14 вересня заслухано 19 усних і представлено вісім стендових доповідей з актуальних питань регіональної, генетичної, прикладної і космічної мінералогії. Зокрема, з усними доповідями виступили дійсні члени і члени НТШ О. Матковський, П. Білоніжка, М. Ковальчук, Г. Кульчицька, В. Дяків.

До початку наукових читань основні положення усних і стендових доповідей опубліковано в Мінералогічному збірнику (2018, № 68, вип. 1). На завершальному вечірньому засіданні 14 вересня відбулося обговорення усних і стендових доповідей. Доповідачі відзначили, що тематика доповідей багатогранна і виражає стан й головні напрями розвитку мінералогії в Україні. Зауважено, що серед учасників наукових читань багато молодих вчених.

Відбулося засідання комісії мінералогічної термінології і номенклатури під головуванням президента УМТ Ганни Кульчицької. В роботі комісії взяли участь О. Матковський та П. Білоніжка.

15 вересня було організовано геологічну екскурсію на вулканічне утворення в долині р. Визниці (Закарпаття).

Петро БіЛОНІЖКА

5 жовтня 2018 р. у Львові відбулася презентація збірника „Слов'янський світ Олафа Брока“. Він репрезентує доповіді, виголошені на двох ювілейних українсько-норвезьких семінарах „Олаф Брок і Україна“, присвячених 150-річчю від народження першого професора слов'янських мов Університету Осло і проведених в Україні — у Києві та Львові. Перший такий семінар, який організували Університет в Осло та Посольство Королівства Норвегія, відбувся 31 жовтня 2017 р. в Києві, у конференц-залі готелю „Radisson Blu“. 2 листопада 2017 р. було проведено такий семінар у Львові, у Палаці Потоцьких. Співорганізаторами семінару стали Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України та НТШ.

Ця подія стала справжнім науковим святом, об'єднавши норвезьких, українських та російських учених. Ідея збірника, його назва і втілення в життя належить світлій пам'яті Наталії Хобзей.

Наукова громадськість висловлює глибоку вдячність ученим із Норвегії, зокрема пані Тамарі Льоннгрєн. Велика подяка за втілення цього наукового проєкту Посольству Норвегії в Україні, а також усім, хто долучився до видання „Слов'янського світу Олафа Брока“.

Ганна ДИДИК-МЕУШ

23 жовтня 2018 року в Одесі відбулися підготовчі збори щодо створення осередку Наукового товариства ім. Шевченка, у яких взяло участь дев'ять осіб: професор кафедри українознавства Університету „Львівський Ставропігон“, член Національної спілки письменників України, заслужений журналіст України Богдан Іванович Сушинський; професор кафедри української мови Одеського національного університету ім. І. Мечникова Світлана Вікторівна Форманова; професор кафедри граматики англійської мови Одеського національного університету ім. І. Мечникова Тетяна Іванівна Домброван; доктор екології, випускник Європейської вищої школи післядипломної освіти (Ганновер, ФРН), автор запатентованого бізнес-екологічного проєкту Олександр Миколайович Топольський; науковий співробітник, завідувач відділу краєзнавства Одеської національної наукової бібліотеки Людмила Іванівна Саєнко; доцент кафедри документалістики, медіознавства та інформаційної діяльності Одеського національного політехнічного університету Олена Петрівна Василенко; доцент кафедри інформаційної діяльності та медіо-комунікацій Одеського національного політехнічного університету Вікторія Юріївна Сікорська; доцент Міжнародного гуманітарного університету Анна Анатоліївна Білик (Одеса); літературознавець, бібліограф, завідувач відділу інформації та довідкової бібліографії Одеської обласної бібліотеки для дітей ім. В. Катаєва, автор низки наукових праць Людмила Василівна Чернікова.

6 листопада 2018 року на засіданні Президії НТШ ініціатора проведення підготовчих зборів Богдана Сушинського обрано членом Товариства.

С. Г.

25—26 жовтня 2018 р. у Західному науковому центрі НАН України і МОН України та Національному університеті „Львівська політехніка“ відбулася 6-та Міжнародна науково-практична конференція „Теорія та практика раціонального проєктування, виготовлення і експлуатації ма-

шинобудівних конструкцій“, присвячена 100-річчю Національної академії наук України та 145-річчю Наукового товариства ім. Шевченка. У роботі конференції взяли участь вчені з України та Польщі. На пленарних і секційних засіданнях виголошено доповіді з актуальних питань механіки, машинобудування і транспорту. Одним зі співорганізаторів конференції було НТШ. Наступну конференцію ухвалено провести у жовтні 2020 р.

Богдан КИНДРАЦЬКИЙ

8 листопада у Державному меморіальному музеї Михайла Грушевського у Львові з нагоди 100-річчя ЗУНР відбулася наукова конференція „Західно-Українська Народна Республіка в контексті української та європейської історії“. Її організували і провели Комісія тіловиховання і спорту імені Івана Боберського НТШ, Державний меморіальний музей М. Грушевського у Львові та кафедра олімпійської освіти Львівського державного університету фізичної культури імені Івана Боберського. На конференції заслухали та обговорили доповіді: завідувача кафедри української преси Львівського національного університету імені Івана Франка Степана Костя (тема: „Західно-Українська Народна Республіка як історичний імператив: геополітична ситуація, наслідки, уроки“); доцента кафедри історії, музеєзнавства та культурної спадщини Національного університету „Львівська політехніка“ Івана Хоми („Реакція західноукраїнських національних сил в Києві на початок творення ЗУНР“); провідного наукового співробітника Львівського відділення Інституту української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України Андрія Гречила („До питання про державні символи ЗУНР“); асистента кафедри української преси ЛНУ ім. І. Франка Зоряни Величко („Державотвірний аспект публіцистики Осипа Назарука (1918—1922)“); доцента кафедри олімпійської освіти ЛДУФК ім. І. Боберського Андрія Сиви („Військово-політична діяльність Івана Боберського у 1918—1924 рр.“); аспіранта Науково-дослідного інституту українознавства Михайла Галуцака („ЗУНР: погляди на перехід Галицької Армії у передгір'я Карпат весною 1919 р.“); професора кафедри хореографії та мистецтвознавства ЛДУФК ім. І. Боберського Дмитра Білого („Створення єдиного національного простору: взаємозв'язки українців Галичини і Кубані наприкінці ХІХ — на початку ХХ ст.“); директора інтернет-ресурсу „Фотографії Старого Львова“ Романа Метельського („Фотографічна спадщина ЗУНР“).

На конференції було презентовано поштівку „Листопадові бої за Львів 1918 року“ та представлено нові видання, присвячені Українській національній революції 1917—1923 рр. Після виступів та обговорення охочі ознайомилися з експозицією та раритетами Музею Михайла Грушевського.

Андрій СОВА

14 листопада 2018 р. в актовій залі Львівського торговельно-економічного університету (вул. Туган-Барановського, 10) відбулася урочиста академія, присвячена 100-річчю проголошення Західно-Української Народної Республіки. Її організували НТШ в Україні та Львівський торговельно-економічний університет (ЛТЕУ). Урочистість відкрив вступним словом проректор ЛТЕУ, заступник голови НТШ Степан Гелей. Він охарактеризував значення ЗУНР в історії українського державотворення. Із привітанням до присутніх звернувся перший заступник голови Львівської обласної ради Андрій Білоус, який вручив ювілейні медалі з нагоди 100-річчя ЗУНР ректорові ЛТЕУ П. Куцику та С. Гелею. Голова НТШ Роман Кушнір у своєму вітальному слові акцентував увагу на внеску НТШ у відновлення Західноукраїнської держави в 1918 р. і нагородив почесними грамотами деяких членів Товариства з нагоди 145-річного ювілею, який відзначався у жовтні 2018 р. Випускниця ЛТЕУ 1946 р., активна громадська діячка, 100-літня Ірина Шуль поділилася своїми думками про минуле і сьогодення України. Йй, а також голові Львівського обласного товариства політичних в'язнів і репресованих Петрові Франку ректор ЛТЕУ вручив пам'ятні медалі університету. Наукову доповідь на тему „Західно-Українська Народна Республіка (1918—1923): уроки державотворення“ виголосив дійсний член НТШ Микола Литвин. Він детально охарактеризував передумови утворення ЗУНР, її державотворчу діяльність, причини і наслідки поразки.

Піснею Михайла Гайворонського „Коли ви вмирали“ розпочала концертну програму урочистої академії народна хорова капела „Мрія“ ЛТЕУ (художній керівник та головний диригент Василь Долішний), лауреат міжнародних та національних конкурсів хорової музики. Зворушливо звучали пісні „Витай, Царице ангелів“ та „Ой, бандуре, бандуристе“ у виконанні знаного ансамблю бандуристок „Галичанка“ ЛТЕУ (художній керівник Руслана Дробот, концертмайстер Мирослава Медвецька). Всіх присутніх зачарував своїм співом лауреат міжнародного конкурсу вокалістів Орест Цимбала. Студентки ЛТЕУ Наталія Лисенко та Юлія Потоцька прочитали вірші „І доборолись, відгриміли“ та „Пророцтво 17-го року“. Прозвучали пісні „Україно, матінко моя!“ і „Музика рідного дому“ у виконанні студента Львівського національного університету ім. Івана Франка Миколи Стахури. Після цього студент ЛТЕУ Микола Панів прочитав вірша „Пригадаймо, золотіла тиха осінь“. Народний вокальний чоловічий ансамбль „Передзвін“ (художній керівник Василь Долішний) виконав повстанські пісні. Завершилася урочиста академія виступом капели „Мрія“.

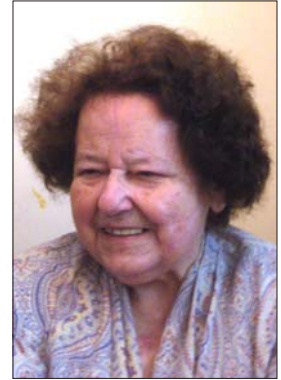
Редакція

НАШІ ВТРАТИ

ЖИТТЯ ЯК ПОШУК... (НЕ ШУКАЛА В НАУЦІ ЛЕГКИХ ДОРИГ)

Українська наукова спільнота зазнала важкої втрати: 14 січня 2018 року на 92-му році життя відійшла у вічність видатний український мовознавець, лінгвогеограф, діалектолог, співавтор Атласу української мови, палеограф, мистецтвознавець, дійсний член Наукового товариства імені Шевченка (з 28 березня 1992 р.), лауреат Державної премії України (2006), професор, доктор філологічних наук, Людина з великим і надзвичайно добрим серцем, мудрий Вчитель — Лідія Коць-Григорчук.

Народилася Лідія Коць 24 листопада 1926 р. у Львові в сім'ї учителів. Упродовж 1932—1938 років навчалася в єдиній на той час у Львові державній українській школі імені М. Пашкевича (сьогодні львівська школа № 34). Далі було навчання в Першій академічній гімназії м. Львова (1938—1944), де одним із її вчителів була доктор Лукія Гумецька. 1945 р. вступила на українське відділення філологічного факультету Львівського державного університету імені Івана Франка, 1949 р.— в аспірантуру при Львівському філіалі Інституту мовознавства ім. О. Потебні АН УРСР, її науковим керівником став проф.

Ларіон Свенціцький. Але навчання в аспірантурі перервала хвиля арештів, що прокотилася Західною Україною після вбивства письменника Я. Галана чи, за припущенням Л. Коць-Григорчук, його було вбито у зв'язку із „запланованою нагінкою на українську інтелігенцію“. У січні 1950 р. Лідію Коць за сфабрикованими звинуваченнями було незаконно заарештовано і на десять років позбавлено волі. У 1950—1956 рр. вона відбувала ув'язнення в таборах Іркутської області (м. Тайшет) та Мордовії, аж доки в липні 1956 р. її визнали невинною і реабілітували та дозволили повернутися до Львова.

Після реабілітації Лідія Коць поновилася в аспірантурі (1956—1959), але на той час уже відійшов у вічність проф. Ларіон Свенціцький, тому наукову працю вона продовжила під керівництвом Лукії Гумецької, яка тоді завідувала відділом мовознавства в Інституті суспільних наук. 1961 р. блискуче захистила кандидатську дисертацію „Дієприслівник у сучасній українській літературній мові. Способи і характер зв'язків у реченні“. У 1964 р. дослідження було опубліковане як окрема книжка — „Дієприслівник у сучасній українській літературній мові (специфіка зв'язків та їх значень)“.

У 1959—1972 рр. Л. Коць-Григорчук працювала молодшим науковим співробітником у відділі української мови Інституту суспільних наук АН України у Львові. Тоді колектив відділу збирав й опрацьовував діалектні матеріали для Атласу української мови. Лідія Коць-Григорчук активно долучилася до роботи численних діалектологічних експедицій, які організовував інститут. На дослідницьких шляхах співпрацювала з Ф. Жилком, Т. Назаровою, Я. Закревською, А. Залеським, І. Матвіясом. Це спонукало її до глибшого зацікавлення українською лінгвогеографією. Об'єктом особливих наукових зацікавлень дослідниці стало на той час картографування мовних явищ, відображення в Атласі української мови діалекто- та мовотворчих процесів.

Результатом роботи є 86 проблемних лінгвістичних карт різних мовних рівнів, які увійшли до другого тому Атласу української мови (фактичними співредакторами якого були Ярослава Закревська і Лідія Коць-Григорчук), а на окремих картах по-новаторськи відтворено елементи руху в синхронії.

Паралельно Інститут суспільних наук у Львові працював над укладанням Словника староукраїнської мови XIV—XV століть, і Лідія Коць-Григорчук брала участь у виявленні історичних пам'яток та укладанні картотеки до цієї поважної і вкрай потрібної для української науки лексикографічної праці.

Плідну наукову роботу Л. Коць-Григорчук перервала нова хвиля репресій. Головною метою переслідувань 1972—1973 років була нейтралізація інтелектуальної еліти в Україні. Під удар у Львові перредовсім потрапили Інститут суспільних наук АН УРСР та університет. Комісія ЦК КПУ „виявила“ в Інституті чимало „неблагонадійних“. Більшості з них запропонували звільнитися за „власним бажанням“. Унаслідок цього восени 1972 року змушені були покинути інститут відомі літературознавці й мовознавці, серед них і Лідія Коць-Григорчук. Її усунули від подальшого укладання лінгвістичних карт, її ім'я було вилучене зі складу редакційної колегії другого тому Атласу української мови (АУМ), залишено лише відомості про авторство карт.

У 1973—1982 рр. працювала в Центральному державному історичному архіві УРСР у Львові на різних посадах — молодшого наукового співробітника (1973—1975), старшого наукового працівника (1975), старшого архівіста (1979—1981), старшого наукового працівника (1981—1982). Тодішня директорка ЦДА у Львові, видатний архівіст, енергійна і смілива пані Надія Врадій не боялася брати на роботу талановитих фахівців з тавром „націоналістів“ — Уляну Едлінську, Ярослава Дашкевича, Івана Сварника, Лідію Коць-Григорчук. За словами проф. Павла Гриценка, в ті роки архіви були місцем негучних заслань інакодумців. Однак і тут наукове сумління не давало працювати абияк. Лідія Коць-Григорчук, будучи співробітником відділу впорядкування і вдосконалення фондів, систематизувала фонди графів Лянцкоронських, князів Любомирських та один із описів фонду „Греко-католицька митрополічна консисторія“, документи яких написані шістьма—дев'ятьма мовами, тоді також виготовила для другого тому АУМ карти про системи вокалізму та остаточно відредагувала на прохання Я. Закревської, всі коментарі до цього тому.

У 1988 році Л. Коць-Григорчук перейшла на роботу до Національного музею м. Львова (колишній Музей українського мистецтва), працювала і музейним наглядачем (1988), і молодшим науковим праців-

ником (1988—1991). Тільки з проголошенням державної незалежності України її зараховують на посаду старшого наукового працівника (1991—1993), а з 1993 р.— провідного наукового спеціаліста. Перебуваючи в магічно-сакральному колі української середньовічної ікони, Л. Коць-Григорчук започаткувала в Україні системне вивчення написів (дипінті) на творах українського середньовічного станкового малярства, зокрема іконопису. Досліджує їх і як пам'ятки епіграфіки-палеографії, і з погляду історії мови та лінгвогеографії.

Важливим є те, що праця над творами українського малярства дала змогу Лідії Коць-Григорчук змінити в бік давнини датування ймовірного написання окремих ікон, а також завдяки методу лінгвогеографічного атрибутування встановити місця походження іконописців та доповнити відомості про деякі малярські осередки. Окрім того, Лідія Коць-Григорчук проаналізувала часовий зв'язок між особливостями зображення і способами накреслювання літер, визначила специфіку українського типу в'язі. Результатом довголітньої сумлінної пошукової праці стало видання монографії „Дипінті українських середньовічних ікон“ (2011).

Докторську дисертацію „Український діалектний простір при єдиному горизонті дослідження“ Лідія Коць-Григорчук успішно захистила у 1996 році, офіційними опонентами роботи були проф. П. Гриценко, проф. С. Бевзенко і проф. М. Худаш.

У 2002 році проф. Л. Коць-Григорчук опублікувала монографію „Лінгвістично-географічне дослідження українського діалектного простору“. Царина лінгвогеографії — це сфера її найгрунтовніших досліджень.

Лідія Коць-Григорчук від 1997 року працювала на кафедрі української мови Львівського національного університету імені Івана Франка і одночасно у Львівській академії мистецтв. Як професор кафедри вона читала для студентів та магістрантів спецкурси з української лінгвогеографії, палеографії та епіграфіки. Окрім того, проф. Л. Коць-Григорчук керувала дисертаційними працями аспірантів.

У 2013 році проф. Лідія Коць-Григорчук опублікувала монографію „Рельєф українського мовного простору (континуальні студії)“, яка доповнює її наукову концепцію лінгвогеографічного дослідження українського діалектного простору. Важливим є питання про еволюцію української мови в діалектному просторі, про структуру діалектних ареалів, зону вібрацій на українсько-польському мовному пограниччі, про межі української етнічної території — мовну ситуацію на берестейсько-пинському обширі. Проф. Л. Коць-Григорчук проводить розмежування діалектології та лінгвогеографії через опозицію вибіркової/континуальності.

Лідія Коць-Григорчук була надзвичайно глибоким і плідним науковцем, дбала про перспективи розвитку української науки. За останні роки опублікувала низку статей, присвячених проблемам української лінгвістичної географії, палеографії, історії українського правопису. 90-ліття застало її за робочим столом. Багато ідей передавала молодим науковцям, спонукала до роботи, до пошуку...

Сьогодні нам важко прийняти цю втрату.

Ми назавжди збережемо спогади про Лідію Михайлівну — великого патріота, справжнього науковця, мудрого вчителя.

Вічна і світла пам'ять цій надзвичайній Людині!

Оксана КОСТИВ

ПАМ'ЯТІ ВИДАТНОГО ВЧЕНОГО-ГУМАНІТАРІЯ РОМАНА КИРЧІВА

7 травня 2018 р. відійшов у вічність відомий український вчений, фольклорист, етнолог і літературознавець, доктор філологічних наук (1980), професор (1994), академік Академії наук вищої школи (1997), заслужений діяч науки і техніки України (2008) Роман Федорович Кирчів.

Народився у с. Корчині, тепер Сколівського району Львівської області. Світогляд майбутнього вченого вилонювався у щирій родинній атмосфері.

Науково-пізнавальний досвід Роман Кирчів здобував і своєрідно доповнював, зокрема освітніми знаннями, у місцевій (Корчинській) школі (1936—1939, 1939—1943), у Стрийській гімназії (1943—1944), в середній школі с. Верхнього Синьовидного Сколівського району Львівської обл. (1944—1947). Поглиблювалися знання майбутнього вченого на мовно-літературному факультеті Дрогобицького учительського інституту (1948—1949), на філологічному факультеті (українського відділу) Львівського педагогічного інституту (1950—1953), в аспірантурі на кафедрі української літератури Львівського державного педагогічного інституту (1954—1957).

Цей науково-пізнавальний досвід і професіоналізм постійно доповнював та вдосконалював на посадах учителя семирічної школи в с. Корчині Сколівського району Львівської обл. (1947—1948), учителя і завуча середньої школи в селі Батятичі Кам'яно-Бузького району Львівської обл. (1953—1954), інспектора театрів Львівського обласного управління культури (1957—1958), молодшого наукового співробітника відділу літератури Інституту суспільних наук АН УРСР (з 1958 р.), старшого наукового співробітника цього ж відділу (1964—1972), старшого наукового співробітника відділу етнографії Державного музею етнографії та художнього промислу АН УРСР (1972—1980), завідувача цього ж відділу (1981—1992), завідувача новоствореного відділу фольклористики у тоді вже Інституті народознавства НАН України (1993—2001), старшого наукового співробітника цього ж відділу (2001—2003), старшого наукового співробітника відділу етнології сучасності цього ж інституту (2003—2004), провідного наукового співробітника цього ж відділу (від 2004 р. і до останніх днів життя).

Виятковою для української науки і культури є активна позиція професора Р. Кирчіва у сфері науково-організаційної роботи. Він був багатолітнім керівником відділу етнології, започаткував створення сектору фольклористики, а згодом — відділу, яким і керував. З часу відновлення Наукового товариства ім. Шевченка в Україні (1989) Роман Федорович (який одним з перших ініціював це відновлення, а пізніше, 28 березня 1992 р., обраний дійсним членом НТШ на правах члена-засновника) до останніх днів свого життя був незмінним головою його Секції етнографії і фольклористики. З його участю й організаційними заходами підготовлено чотири томи „Записок Наукового товариства імені Шевченка. Праці Секції етнографії і фольклористики“, проведено 25 щорічних наукових конференцій членів секції.

З 1989 р. Р. Кирчів — член наукових Спеціалізованих рад для захисту кандидатських і докторських дисертацій (при ІМФЕ ім. М. Т. Рильського НАН України, при Київському національному університеті ім. Т. Шевченка, при Інституті українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, при Львівському національному університеті ім. І. Франка), член низки редколегій періодичних і серійних наукових видань, редактор наукових праць, науковий консультант редакції Енциклопедії сучасної України тощо.

Під керівництвом Р. Кирчіва підготовлено і захищено близько 20 кандидатських і докторських дисертацій. Як офіційний опонент і рецензент консультував молодих науковців і здобувачів наукових ступенів.

Багатовекторні студії Романа Кирчіва представлені виданими монографічними працями (понад 30), підготовленими в його опрацюванні книжковими виданнями, збірниками етнографічних і фольклорних матеріалів, фундаментальними розділами у багатьох колективних працях, навчальних посібниках і підручниках, енциклопедичних і довідкових виданнях, у доповідях на наукових конференціях і симпозиумах міжнародного та інших рівнів, численних статтях (понад 700), опублікованих в українських і зарубіжних наукових і науково-популярних виданнях, зокрема й іноземними мовами.

Роман Кирчів належить до тієї величини вчених, творчі ідеї яких формують перспективні напрями дослідження у вітчизняній науці, спрямовують сучасну наукову думку у вагоме результативне русло. Вчений виступив потужним генератором ідей в українській фольклористиці та етнології, заклав надійні підвалини для подальших досліджень, намагаючись вивести українську фольклористику та етнологію на широкий шлях сучасних теоретичних надбань. Напрацювання вченого стали відправною точкою в українській фольклористичній та етнологічній науці ХХІ століття. Програмною стала його праця „Фольклор у системі новочасної української культури (Основні аспекти предметного окреслення проблеми)“ (Записки НТШ. Праці Секції етнографії і фольклористики. Львів, 2001, т. ССХІІ, с. 271—306), в якій він накреслює основні теоретико-методологічні концепти, необхідні для сучасних досліджень фольклору. Сама постановка проблематики визначає провідний наголос на баченні та аналізі новозмін у традиційній тканині словесної культури. Вчений ніколи не обмежувався голими теоретизуваннями, а своїми працями вів до глибокого та аргументованого аналізу фольклорних джерел, явищ усної традиції та новотворчости.

Такі монографічні дослідження Р. Кирчіва, як „Комедії Івана Франка“ (1961, 100 с.), „Україніка в польських альманахах доби романтизму“ (1965, 132 с.), „Український фольклор у польській літературі“ (1971, 275 с.), „У творчій співдружності (Українсько-польські літературні зв'язки)“ (1971, 148 с.), „Етнографічне дослідження Бойківщини“ (1978, 174 с.), „Один з подвижників (о. Богдар Кирчів)“ (1996, 71 с.), „Із фольклорних регіонів України“ (2002, 352 с.) та багато інших уже стали відомими не тільки для науковців, а й для ширшого загалу і, незважаючи на час та обставини, в яких видано більшість із них, не втратили своєї актуальності й сьогодні. Деякі, цілком доречно і заслужено, перевидано з певними доповненнями, як-от: „Етнографічно-фольклористична діяльність „Руської Трійці“ (1990, 340 с.; 2011, 442 с.).

Останнім часом вийшли монографічні дослідження вченого „Етюди до студій над українським народним анекдотом“ (2008, 268 с.), „Народний артист Іван Рубчак“ (2009, 224 с.), „Родина Кирчів“ (2010, 272 с.), „Двадцять століття в українському фольклорі“ (2010, 536 с., праця удостоєна премії Президії НАН України у галузі фольклористики імені Філарета Колесси 2012 р.), „Маркіянове сузір'я. Ті, кого пробудив, воодушевив і повів за собою Маркіян Пашкевич“ (2012, 96 с.), „Студії з українсько-польського етнокультурного пограниччя“ (2013, 462 с.) та низка інших праць.

З-поміж творчого наукового надбання Романа Кирчіва вирізняються його етнографічно-фольклористичні праці. Вони генерують ідеї та окреслюють напрями для подальших досліджень. Так, наприклад, свого часу вчений у науковій статті „Фольклорна опозиція войовничому атеїзмові (Фольклор чудес)“ (Народознавчі зошити. Львів, 2003, № 1—2 (49—50), с. 3—11) звернув увагу на цікаве етнографічно-фольклорне явище в українській традиції ХХ століття — фольклор чудес у піддранській Україні 1920-х років, запропонував зазначену тему авторові цих рядків, допоміг як науковий керівник реалізувати її спершу у формі кандидатської дисертації, а пізніше уже як науковий редактор — і монографії. Ще пізніше, також завдяки ідеї і підтримці Романа Кирчіва, було видано етнографічно-фольклористичне дослідження про „малу батьківщину“ мого батька Михайла Дяківа — село Тур'є Буського району Львівської області. Отже, мав щастя бути знайомим із Романом Кирчівим з 2001 р.— часу вступу в аспірантуру Інституту народознавства НАН України, і не зі слів знаю про такі його риси характеру, як вияткова порядність, щирість, зичливість, людяність у взаєминах з іншими, у тому числі колегами, гостинність (не раз бувало, коли професор частував свого аспіранта, а сам у той час вичитував параграф дисертації або статтю).

Либонь, такі та низка інших рис характеру у випадку Романа Кирчіва таки перейшли у спадок від його гідних предків. Пізніше ці риси формуватимуться в атмосфері родини (батьків, братів і сестер), а відтак — їх буде підтримувати дружина Галина — надзвичайно чуйна, гостинна, приязна, неабияк обізнана у філологічній галузі, хоч за фахом хемік, людина.

Сам Роман Кирчів, очевидно, добре усвідомлював значення родинної атмосфери й етичної позиції вченого, оскільки, жертвуючи своїм часом, не збавляючи темпу своєї громадської і наукової діяльності, виконуючи і в рази перевиконуючи водночас свої планові наукові навантаження наукового працівника академічної установи, напише низку інших досліджень, зокрема, з історії своєї родини. Ці останні в підсумку втіляться в окремих монографічних дослідженнях: „Один з подвижників (о. Богдан Кирчів)“

(Дрогобич: Бойківщина, 1996, 71 с.) та „Родина Кирчів“ (Ужгород: Гражда, 2010, 272 с.). У цих виданнях автор не лише освітить минуле своєї родини, долю її членів у контексті суспільно-історичного буття конкретного часу, а й спонукатиме „продовжувати, розвивати і примножувати кращий досвід і традиції свого роду як органічної частки української національної спільноти“, бути „чинником розвитку і утвердження родового кореня в рідній землі“, кріпити „духовні й фізичні сили“ та давати добрі плоди. „І щоб ця книжка,— як зазначає її автор,— послужила поштовхом до заглиблення у пізнання багатьох інших українських родин“ (Родина Кирчів. Ужгород, 2010, с. 2).

Своїм життям, вчинками, людяністю, науковою та громадською діяльністю Роман Федорович Кирчів був і залишається зразком, з якого треба брати приклад, особливо в теперішні, вкрай складні для України часи.

Наукова спільнота, гуманітарне середовище Львова й України зазнало непоправної втрати. У серці кожного з нас, тих, хто знав Покійного, назавжди залишиться світла пам'ять про Романа Федоровича Кирчіва — Людину, Вченого, Патріота.

Володимир ДЯКІВ

ОЛЕКСАНДРА ЦАЛАЙ-ЯКИМЕНКО

29 липня 2018 р. у Полтаві у 86-річному віці померла видатна українська музикознавчиня, дійсний член НТШ, професор, доктор мистецтвознавства Олександра Сергіївна Цалай-Якименко. Своєю потужною і цілеспрямованою працею Олександра Сергіївна створила міцну наукову методологію української музичної медієвістики і значно розширила хронологічні межі пізнання нашої музичної історії. Такі її праці „Заповіт“ Т. Шевченка в музиці: Співвідношення форми та змісту в музичних інтерпретаціях „Заповіту“ (1964, 2000-ні роки), „Микола Дилецький. Граматика музикальна: Фотокопія і транскрипція рукопису 1723 року“ (1970), „Музична грамота в моделях — музична грамота для всіх“: Вивчаймо ладо-тональності за системою „Модус“ (1998), „Духовні співи давньої України: Антологія“ (2000), „Київська школа музики XVII століття“ (2002) стали окрасою не лише українського музикознавства, але й здобули визнання у світі. Отож її найвидатніші наукові досягнення пов'язані з історією української музики. Це передусім музикальність поезії Шевченка та музичні інтерпретації „Заповіту“ в композиторській творчості, відкриття і публікація авторської редакції українською мовою „Граматика музикальної“ Миколи Дилецького, публікація і дослідження пам'яток української церковної монодії XVI—XVIII ст., ґрунтовне і всебічне дослідження історичних і музично-теоретичних питань давньої української музики, створення оригінальної методики навчання музики в школі „Модус“, що спирається на давні навчальні практики в Україні, зокрема Дилецького.

Особливою сторінкою наукової діяльності Олександри Цалай-Якименко стала співпраця з Науковим товариством ім. Шевченка та його Музикознавчою комісією, яка після вимушених майже двох десятиліть мовчання у друкованому слові стала могутнім поштовхом у відновлення науково-творчої праці та публікацій. Символічно, що перший том наукових праць Музикознавчої комісії (226-й т. „Записок НТШ“, 1993) відкриває її фундаментальна стаття „Перекладна півча література XVI—XVII століть в Україні та її музично-віршова форма“, у якій обґрунтовує примат музичного складника у музично-віршових моделях української (і не тільки) церковної монодії (С. 11—40). Ця публікація в розлогоді у ґрунтовно опрацьованому дискурсі кардинально змінила погляди на церковну монодію як мистецтво співного слова, форма якого вибудовувалася на власне музичних законах. Через три роки у наступному томі Музикознавчої комісії (1996, т. 232) публікує статтю „Літерні поміти російських співацьких рукописів XVII століття — різновид київської релятивної нотації“ (С. 41—58), в якій переконливо обґрунтовує принципи ладової мутації (переміни) в російських невменних пам'ятках, тобто знаходить ключ до розгадки способів фіксації цієї перемінності у безлінійній системі запису музичного тексту. Цікаво, що цю теорію вперше викладено 1975 р. у статті на замовлення московського журналу „Советская музыка“, яку не опубліковано. Пізніше після її озвучення на конференції в Петербурзі 1981 р. в опублікованих коротких тезах редактори так змінили текст, що ця концепція залишилась незрозумілою. І тільки в „Записках НТШ“ цей матеріал був уміщений повністю.

А 2002 р. окремою монографією НТШ видає фундаментальну працю Олександри Цалай-Якименко „Київська школа музики XVII століття“ (490 с.), яка підсумовує основні музично-теоретичні концепції її студій над давньою українською музикою і надзвичайно переконливо пов'язує цей науковий дискурс із Київською музичною традицією: „київські напівні, київське багатолосе пініе, київські граматика, київська нота, київські воспіваки“. І, що дуже цікаво, ці окреслення утвердилися у XVII ст. на всьому культурному просторі православної Слов'янщини. Сьогодні ця теза міцно закорінилася у наукових колах і її часто наводять науковці, зокрема відомий німецький палеославист проф. Крістіан Ганнік у своїй публікації 2018 р.

Олександра Сергіївна була постійною учасницею багатьох наукових конференцій НТШ та його Музикознавчої комісії, а її виступи супроводжувалися емоційною наснагою і високим рівнем наукового викладу.

Великі наукові досягнення Олександри Цалай-Якименко формувалися у тісній співпраці з Великими — чи музикознавцями і музикантами, чи представниками суміжних гуманітарних наук, зокрема і з середовища НТШ. Це І. Крип'якевич, Л. Махновець, В. Свенціцька, В. Овсійчук, М. Коцюбинська, Я. Дашкевич, Я. Ісаєвич, В. Німчук, росіяни академік-філолог Д. Лихачов та археограф Ілля Кудрявцев, В. Кречотень, О. Мацюк і О. Купчинський, Л. Коць-Григорчук і У. Єдлінська, математик О. Парасюк. У

музиці і музикознавстві найперше місце належить Вчителю, наставникові і порадникові Станіславу Людкевичу. Олександра Сергіївна також тісно співпрацювала і була поціновувана такими визначними особистостями, як О. Шреер-Ткаченко, Н. Горюхіна, М. Гордійчук, А. Котляревський, І. Ляшенко, Н. Герасимова-Персидська, С. Скребков, А. Дмитрієв, Ю. Холопов. Серед музикантів і композиторів її особливо підтримували І. Козловський та А. Кос-Анатольський, який товаришував з її батьком Сергієм. А перший поштовх до занять музикою зробила славетна Соломія Крушельницька. Як пригадувала Олександра Сергіївна, їхня „перша зустріч була випадковою (біля нинішнього Органного залу). Вона сама чомусь прикликала мене до себе, розпитувала, чи не займаюсь музикою, заохочувала пильно вчитися, хоч тоді я не знала, хто вона була. В подальшому я спеціально приходила на місце першої зустрічі і була щаслива, коли вона з'являлася... Вважаю ці зустрічі харизматичними; відтоді мене щось ніби тягло до середовища музикантів“.

У спілкуванні з Великими формувалися основні наукові засади Олександри Цалай-Якименко: глибина аналітичних спостережень, широта висновків, переконливість і глибока аргументація наукових результатів. Велика з Великими — Великі наукові досягнення.

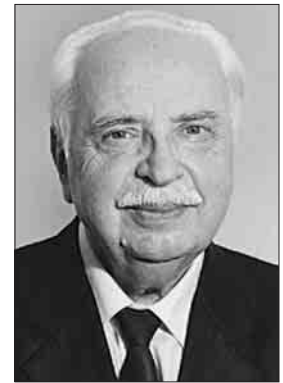
Поховали Олександру Сергіївну в 40-й день смерті 6 вересня 2018 р. у Львові на Личаківському кладовищі поруч із батьками.

Юрій ЯСІНОВСЬКИЙ

ДОСЛІДНИК ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ МЕДИЦИНИ — ОЛЕГ ЦІБОРОВСЬКИЙ

Схиляємо голову перед Людиною, яка все своє життя присвятила відновленню пам'яті про українських лікарів,— Олегом Михайловичем Ціборовським (15 жовтня 1932 р. — 26 серпня 2018 р.).

Життєвий шлях О. Ціборовського не був легким. Народився він у час Голодомору 1932—1933 рр., а дитинство було опалене полум'ям Другої світової війни та окупації. 1950 р. закінчив школу із золотою медаллю, 1956 р.— педіатричний факультет Київського Медичного інституту і розпочав трудову діяльність як сільський лікар у Чернігівській області. Після восьми років практичної роботи 25 років працював в Інституті педіатрії, акушерства та гінекології: спершу старшим викладачем медичного інституту, пізніше професором кафедри управління охороною здоров'я Академії державного управління при Президенті України, завідувачем відділення Українського інституту громадського здоров'я. Вивчав стан здоров'я дітей, вплив соціальних чинників на здоров'я жінок та їхнє потомство, організацію диспансеризації дітей та вагітних, опрацьовував інформаційні моделі та автоматизовані системи управління, проблеми реформування системи охороною здоров'я, розробляв відповідні програми і законопроекти.

Істинною школою соціальної медицини став Український інститут громадського здоров'я (з 2008 р.— Український інститут стратегічних досліджень) МОЗ України. В незалежній Україні серед провідних фахівців Національної академії державного управління був Олег Ціборовський — кандидат медичних наук, провідний науковий керівник Українського інституту стратегічних досліджень МОЗ України, професор кафедри управління охороною здоров'я Інституту державного управління і самоврядування при Кабінеті Міністрів України, багаторічний завідувач відділення організації медичної допомоги Українського інституту громадського здоров'я МОЗ України.

О. Ціборовський брав активну участь у громадсько-політичній роботі. Був одним із засновників, автором програми і незмінним членом правління Всеукраїнського лікарського товариства, головою Комісії у справах реформи охороною здоров'я, членом правління Світової федерації українських лікарських товариств. Радів і пишався, що був членом Наукового товариства імені Шевченка (від 8 вересня 2017 р.).

Олег Ціборовський — автор і співавтор близько 400 наукових, науково-методичних і публіцистичних праць, зокрема 49 монографій, посібників, науково-інформаційних і наукових та науково-методичних видань, переважно в галузі охороною здоров'я, соціальної гігієни та історії медицини. З-поміж них — „Влияние некоторых социальных факторов на состояние здоровья школьников младших классов“ (1971); „Организация диспансерного наблюдения за детьми в общеобразовательных школах“ (1974); „Автоматизированная система планирования и контроля за диспансеризацией трудящихся“ (1980); „Пути совершенствования диспансеризации женщин и детей с применением ЭВМ“ (1986); „Шляхи реалізації нової концепції системи охороною здоров'я України“ (1990); „Рекорда системи охороною здоров'я в Україні: причини і напрямки“ (1996); „Національна програма реформування системи охороною здоров'я: як ми її бачимо“ (1997); „Основи державної політики в галузі охороною здоров'я,“ (1997); „Концепція реформування первинної медико-санітарної допомоги“ (1999); „Програма реформування системи охороною здоров'я і перспективи її реалізації“ (1999); „Наукове обґрунтування реформування первинної медико-санітарної допомоги на засадах сімейної медицини“ (2001); „Моделі організації первинної медико-санітарної допомоги населенню на засадах сімейної медицини“ (2003); „Концепція реструктуризації системи медичної допомоги населенню України“ (2005); „На варті здоров'я: Історія становлення соціальної медицини і охороною громадського здоров'я в Україні“ (2010); „Динаміка демографічної ситуації у зв'язку з соціально-економічними умовами в Україні (1991—2008 рр.)“ (2010); „Захворюваність як показник стану здоров'я населення України і основні ризики її підвищення в сучасних історичних умовах (1991—2008)“ (2010); „Проблеми охороною здоров'я в Україні і шляхи їх розв'язання в сучасних історичних умовах (1991—2008 рр.)“ (2010); „Реорганізація первинної медико-санітарної допомоги населенню на засадах загальної лікарської практики / сімейної медицини“ (2011); „Шляхи систематизації законодавства України у сфері охороною здоров'я“ (2011); „Проблеми медичного обслуговування національних меншин в Україні“

(2014) та інші. А також член редколегій журналу „Українські медичні вісті“, інформаційного бюлетеня „Сурмач“, міжнародного журналу „Самостійна Україна“, журналу „Україна: Здоров'я нації“.

Попри велику ерудицію і фундаментальну монографію з історії медицини не став доктором наук, не захистив дисертації. Свої розвідки, аналіз і друковані книжки про героїчну боротьбу та утвердження ідентичності українців, які віддзеркалювали неперекручену, справжню діяльність лікарів-патріотів, котрі віддали своє життя за свободу нації, Олег Михайлович навіки подарував Україні. Історик української медицини згадав імена тих медиків, медсестер, санітарів і військових лікарів-старшин, які загинули в різний час на тернистому шляху здобуття незалежності України.

Його праця „На варті здоров'я: історія становлення соціальної медицини і охорона громадського здоров'я в Україні“ (2010) — справжня енциклопедія у медицині, науково-довідкове видання про діяльність і долі багатьох українських лікарів, яке охоплює навіть ті періоди визвольної боротьби України, про які в багатьох історичних монографіях немає згадки. Олег Ціборовський відновив забуті імена лікарів Української Народної Республіки доби Центральної Ради, Гетьманщини, 1918 р. та Директорії, а також періоду організації охорони здоров'я у Західно-Українській Народній Республіці. Завдяки праці Олега Ціборовського історія української медицини збагатилася іменами десятків видатних лікарів воєнного і післявоєнного часу, прізвища яких замовчувалися у зв'язку з фізичним знищенням їх каральною системою НКВС Радянського Союзу. Доцільно згадати хоч незначну частину тієї когорти лікарів, які брали участь у визвольній боротьбі. Серед них лікарі УНР — Борис Матюшенко, Мартирій Гачин, Андрій Журавель, Василь Совачів, Сергій Дополович, Олександр Даїн, Микола Нездійшлинога, Олександр Черняхівський, Євген Черняхівський, Євген Лукасевич, Дмитро Ордина. В добу Гетьманату міністром народного здоров'я був Всеволод Любинський, серед лікарів були Євген Яковенко, Віктор Піснячевський, Володимир Удовенко, Володимир Підгаєцький, Микола Кудрецький, Аркадій Барбар, Олександр Пучківський. Згадка про багатьох лікарів, прізвища і діяльність яких викреслено з історії медицини, є пам'яттю про їхню фахову ініціативну працю, про що докладно написано в книжці Олега Ціборовського. Можливо, що саме ця інформація і розділ, присвячений боротьбі з наслідками голодомору 1921—1923 років, були причиною затримки захисту докторської дисертації вченого.

Упродовж усього життя О. Ціборовський пам'ятав і піклувався своєю родиною. Зворушливою є родина світлина батьків на першій сторінці монографії з присвятою: „Світлій пам'яті моїх батьків — українських лікарів Михайла Миколайовича та Євгенії Никифоровни Ціборовських, яким я завдячую всім...“, а також згадка у вступі: „Не можу не подякувати моїй дружині — педіатру-фтизіатру Ользі Іванівні, за велике терпіння і постійну підтримку в житті та роботі і моїм дітям — дочці, історички-книгознавцю, Ірині Ціборовській-Римар і сину, педіатру-ендоскопісту, Ярославу — за підтримку і технічну допомогу“ (С. 8).

О. Ціборовський працював до останніх днів свого життя. Ще перед самим відходом у засвіти встиг переплянути обіцяну видрукувану книжку „Медицина Києва і Київщини в XIX — на початку XX століття“, в передньому слові якої віддає належну шану сучасним дослідникам історії медицини: „В умовах незалежної України по-новому зазвучали роботи українських істориків медицини Я. В. Ганіткевича, Л. А. Пирого, Я. Ф. Радиша, М. П. Бойчака. У 2004 році вийшов перший україно-центричний підручник з історії медицини провідних фахівців у цій галузі науки О. М. Голяченка, Я. В. Ганіткевича“. Додамо, що ця книжка — унікальна бібліографічна рідкість, як і нова, остання прижиттєва „Медицина Києва...“, яка вийшла друком в останні дні життя Олега Михайловича.

Олег Ціборовський навіки залишиться одним із небагатьох найвагоміших дослідників історії української медицини і фахівцем із соціальної медицини України.

Незабутньою хвилиною перелітає відлуння тих, які відійшли... Пам'ятаємо про них.

Зиновія СЛУЖИНСЬКА

НАТАЛІЯ ХОБЗЕЙ: ЖИТТЄВІ СТЕЖКИ ТА МОВОЗНАВЧІ СВІТИ

Мовознавча спільнота сумує з приводу великої втрати — передчасної смерті Наталії Хобзей — багатолітнього завідувача відділу української мови Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, кандидата філологічних наук, старшого наукового співробітника, дійсного члена Наукового товариства ім. Шевченка (з 8 вересня 2017 р.), голови Мовознавчої комісії НТШ, члена Президії НТШ — відомої Вченої, Порадниці, Колеги...

Н. Хобзей (із дому — Данчак) народилася 24 травня 1964 р. у м. Львові. Учениця середньої школи № 1 м. Львова (1971—1981), студентка філологічного факультету Львівського державного університету ім. Івана Франка (тепер — Львівський національний університет ім. Івана Франка) (1981—1986). Свою працю розпочала як учитель української мови та літератури середньої школи № 84 м. Львова (1986).

Все подальше життя Н. Хобзей пов'язане з Інститутом українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України (колись — Інститут суспільних наук АН УРСР).

Упродовж 1987—1990 рр. працювала старшим лаборантом у відділах історичної лексикографії (сучасний відділ української мови) та відділу історико-культурних пам'яток (тепер — відділ історії середніх віків), у 1990—1994 рр. навчалася в аспірантурі відділу української мови, відтак — молодший науковий співробітник (1994—1997), науковий співробітник (1997—2000) і завідувач (від 2004 р.) відділу української мови — толерантний, вимогливий, турботливий і справедливий.

Для Наталки Хобзей (саме так найчастіше її називали, не любила офіційної форми Наталія...) наукова біографія почалася з казки, а радше з міфології, міфології Гуцульщини — Учениця Професора

Ярослави Закревської, під чийм керівництвом 1995 р. блискуче захистила кандидатську дисертацію „Міфологічна лексика українських говорів карпатського ареалу“. 2002 р. опублікувала етнолінгвістичний словник „Гуцульська міфологія“ — дотепер затребуваний і популярний не тільки серед мовознавців-діалектологів, а й серед симпатиків Гуцульщини.

Із Гуцульщиною пов'язано чимало наукових праць Н. Хобзей: співавторка короткого словника „Гуцульські говірки“ (1997), відповідальний редактор видань „Скарби гуцульського говору“ — „Березови“ Миколи Негрича (2008) та „Росішка (вівчарство в текстах)“ Миколи Грицака (2008), авторка ідеї і співавторка словника „Гуцульські світи. Лексикон“ (2013), а також авторка низки наукових студій („Гуцульський „всесвіт“ у форматі діалектного словника“, „Мовний світ гуцулів у форматі словника: Іван Вагилевич“, „Система дієслова в гуцульських говірках“ та ін.).

Рідне місто у словах... „Лексикон львівський: поважно і на жарт“ — без перебільшення, улюблений проєкт Наталі Хобзей — здобув заслужену славу та визнання. Ставши найкращою книгою Форуму видавців 2009 року, „Лексикон“ витримав три видання (2009, 2012, 2015), кожне з яких по-своєму особливе. У передмові до третього вона зазначила, що „саме через слова намагаємось розповідати і про місто, і про людей. Однак подаємо й позамовний контекст: рекламу українського Львова 30-х років — у першому виданні, у другому — світлина (давні і сучасні), у третьому — чорно-білий світ графіки й рисунку“. Як і мріяла Наталя, „Лексикон львівський“ справді став таким словником, який хочеться перечитувати, потрапляючи в різні періоди історії Львова, занурюючись у колорит львівського мовлення.

Завжди була готова допомогти, порадити, підтримати в починаннях аматорів-лексикографів, які пишуть і намагаються популяризувати говірку рідного краю. Останнім із таких видань стала спільна робота з Юрієм Гнатишаком, лікарем за фахом, — „Слова з Болехова“ (2018).

До слова, лексикографічну модель (розлогі цитати і навіть міні-тексти, які демонструють функціонування слова в мовленні, виокремлення народних прикмет, забобонів, паремій, зручні для читача „стрілочки“-відсилачі тощо), яку „придумано“ й застосовано у львівському, гуцульському й болехівському „лексиконах“, у діалектологічних колах визнано однією з найкращих, її наслідують чимало лексикографів.

Відданий науці діалектолог, лексикограф, лексиколог, етнолінгвіст, авторка фундаментальних словників-лексиконів і понад 130 наукових праць, опублікованих в Україні та поза її межами. Науковим студіям Наталі Хобзей притаманний високий професійний рівень, новизна, цікаві аспекти досліджень і виважені висновки. З-поміж наукових зацікавлень дослідниці — проблеми семантики дієслів („Дієслова руху із префіксом ви- в говірках південно-західного наріччя української мови: виходити / вийти“, „Дієслова вилітати, вилетіти у складі ідіом та паремій“, „Багатозначні дієслова в говорах південно-західного наріччя: виводити — вивести“, „Дієслова руху із префіксом ви-, або звідки та куди виходять, виїжджають і таке інше в колядках та щедрівках“, „Історичний та ареальний аспекти в дослідженні дієслів із префіксом ви-“, „Префікс ви- на українських лінгвогеографічних картах“, „Дієслова руху „знизу — вгору“ в говірках південно-західного наріччя“), історії діалектології („Українське тло лінгвістичних студій Олафа Брока“, „Південно-західне наріччя української мови у студіях другої половини XIX століття“, „З історії львівської діалектології“, „Обдумував її у людській мові: С. Вінченз „На високій полонині““, „Із когорти співців гуцульського краю: Михайло Ломацький“, „Мовний світ Маркіяна Шашкевича“, „Ярослава Закревська: штрихи до портрету“, „Олекса Горбач — лінгвіст, енциклопедист, видавець...“), теорії лексикографії („Гуцульський „всесвіт“ у форматі діалектного словника“, „Діалектний словник: автор і читач“, „Говірки суміжжя в діалектній лексикографії: до проблем опису“, „Текст і словник: площини перетину“, „Структура діалектного словника: ілюстрація“) та ін.

Наталя Хобзей — член етнолінгвістичної та діалектологічної комісії Міжнародного комітету славістів, член редколегії серійних видань „Gwary dziś“ (Познань, Польща), „Studia Łomżyńskie“ (Ломжа, Польща).

Засновниця міжнародного наукового семінару „Актуальні проблеми діалектології“ (від 2000 року відбулося 16 засідань) та співорганізатор „Тимченківських читань“, який гуртує в наукових дискусіях істориків мови (від 2010 року — п'ять засідань). Саме завдяки Наталі відділ української мови має багато друзів-науковців із різних кутків України, Польщі, Словаччини, Росії, Угорщини, Австрії, Німеччини, Болгарії, Норвегії, США, які залюбки беруть участь у семінарах відділу.

Ідейна натхненниця, засновниця та відповідальний редактор наукового збірника „Діалектологічні студії“, який у мовознавчих колах має велику популярність, адже не тільки розкриває актуальні проблеми діалектології, а й містить матеріали до словників, унікальні архівні матеріали, діалектні тексти, огляди та рецензії на мовознавчі новинки. На сьогодні вийшло друком 10 випусків, кожен із яких охоплює тематичну добірку наукових праць, а саме: „Мова в часі і просторі. Збірник на пошану Дмитра Гринчишина“ (2003, вип. 1); „Мова і культура“ (2003, вип. 2); „Збірник пам'яті Ярослави Закревської“ (2003, вип. 3); „Школи, постаті, проблеми“ (2004, вип. 4); „Фонетика, морфологія, словотвір“ (2005, вип. 5); „Лінгвістичний атлас — від створення до інтерпретації“ (2006, вип. 6); „Традиції і модерн“ (2008, вип. 7); „Говори південно-західного наріччя“ (2009, вип. 8); „Запозичення та інтерференція“ (2010, вип. 9); „Традиції і новаторство“ (2015, вип. 10). Над останніми двома випусками „студій“ — „Лексикографія“ (вип. 11) та „Діалект і пам'ятка“ (вип. 12) Наталя працювала в останні дні життя...

Від 2003 р. усі словники та монографії виходили в науковій серії „Діалектологічна скриня“. Це ще одне улюблене „дітище“ Наталі, покликане формувати наукові бібліотеки, наповнювати їх якісною фаховою літературою, виданою, до того ж ошатно, зі смаком. Окрім того, була головою редакційної колегії збірників серії „Історія мови“, членом редколегії журналу „Міфологія і фольклор“.

Досвідчений учитель, мудрий наставник... Під керівництвом Наталі Хобзей успішно захистили кандидатські дисертації Наталя Хібеба („Структурно-семантична організація весільної лексики бойківських говірок“, Ольга Заневич (Рим'як) („Перехідні дієслова в пам'ятках української мови XVI — I половини XVII ст.“, 2011), Леся Хомчак („Лексика родинної обрядовості надсянських

говірок“, 2012), Віра Різник (Шелемех) („Назви їжі та кухонного начиння в говірках надсянсько-наддністрянського суміжжя“, 2017).

Ця втрата не залишила байдужим нікого з тих, хто мав честь її знати, працювати з Нею, називати себе другом та колегою. Залишилися нездійсненими плани і мрії, нереалізованими — ідеї, довго не зітнуться і спогади про чудову світлу Людину, пам'ять про яку буде вічною.

Тетяна ЯСТРЕМСЬКА

„ЛЮБИМО СВОЮ УКРАЇНУ!“: У ВІНОК ШАНИ РОКСОЛАНИ ПЕТРІВНИ ЗОРІВЧАК

16 жовтня на 84-му році життя відійшла у засвіти Роксолана Петрівна Зорівчак, завідувач кафедри перекладознавства і контрастивної лінгвістики імені Григорія Кочура Львівського національного університету імені Івана Франка, доктор філологічних наук, професор, заслужений професор ЛНУ ім. Івана Франка, академік АН ВШ України, дійсний член Наукового товариства імені Шевченка (з 28 березня 1992 р.), голова Комісії всесвітньої літератури імені Миколи Лукаша НТШ, лауреат літературних премій імені Григорія Кочура й „Ars translationis“ імені Миколи Лукаша.

Р. Зорівчак народилася 8 листопада 1934 р. у Львові, у родині галицьких інтелігентів: батько — юрист, мати — педагог, український словесник. Її батьки походили зі священничих родин. Зокрема, по материній лінії священничий рід іде в глибини віків. Материн батько — о. Юліан Дзерович — був крилошанином Святоюрського капітулу, професором Духовної академії у Львові, директором учительської семінарії, останнім довоєнним головою „Просвіти“ у Львові. Дідусь по лінії батька також був священником. Далекі предки батька були вихідцями з Харківщини.

З таким походженням Роксолані Петрівні було нелегко в житті. Крім того, вона рано осиротіла. За її словами, вона належала до „покоління, яке татів своїх пам'ятає зі смутних фотографій, що матері зберегли в обгорілих руках“. Польська влада переслідувала її батька — Петра Мінка, який у минулому служив в Українській галицькій армії. У вересні 1939 р. його інтернували у польський концентраційний табір у Березі-Картузській. Згодом, у ніч з 18 на 19 листопада 1939 р., загинув від більшовицької кулі, переходячи радянсько-німецький кордон, щоб урятуватися від арешту.

З 1945 по 1951 р. навчалася в СШ № 36 міста Львова. Закінчила школу із золотою медаллю, і тому без іспитів вступила 1951 р. до ЛДУ ім. Івана Франка на відділ англійської філології факультету іноземних мов. Закінчила 1956 р., здобувши диплом із відзнакою за спеціальністю „англійська філологія“.

Враховуючи факти біографії, Роксолану Петрівну не допустили до праці у Львівському університеті. Саме тому вона викладала англійську мову у групах інтенсивного вивчення у Львівській державній консерваторії імені М. Лисенка і пройшла кар'єрний шлях від старшого викладача кафедри іноземних мов (1956—1978) до доцента (1978—1989) й професора (1989—1991).

На становлення Роксолани Петрівни як науковця вирішальне значення мали Юрій Жлуктенко та Григорій Кочур, які відкрили для неї світ перекладознавства та контрастивної лінгвістики. Змінивши сферу своїх зацікавлень від історії англійської мови до перекладознавства, вона захистила кандидатську дисертацію на тему „Фразеологія письменника як проблема перекладу (на матеріалі перекладів поетичних творів Т. Г. Шевченка англійською мовою)“ (1976), а докторську — на тему „Лінгвостилістичні характеристики художнього тексту і переклад (на матеріалі англомовних перекладів української прози)“ (1987).

1992 р. на запрошення ректора ЛДУ ім. Івана Франка — Івана Вакарчука — нарешті Роксолана Петрівна переходить працювати до університету. Спершу працює на кафедрі англійської філології, а 1998 р. організовує та очолює кафедру перекладознавства і контрастивної лінгвістики імені Григорія Кочура. Її натхнення й подвижницька праця сприяла тому, що відділ англо-українського перекладу зріс від 14 студентів (перший набір 1996 р.) до чотирьох сотень тепер (загальна кількість студентів кафедри). Р. Зорівчак — науковий керівник 14 кандидатських дисертацій та консультант двох докторських. Її науковий доробок вражає. Вона — автор близько 1200 наукових праць. Тому в українській науковій спільноті Роксолану Петрівну знають як видатного перекладознавця та засновника львівського осередку української перекладознавчої школи.

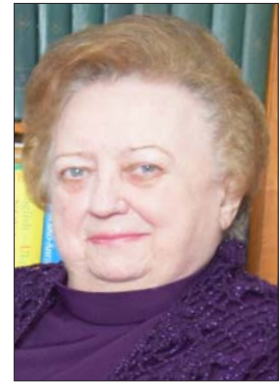
Р. Зорівчак доклала чималих зусиль, щоб впроваджувати й популяризувати українське перекладознавство у світі — була учасницею багатьох міжнародних форумів, викладала українську мову та переклад в Інституті славистики Лондонського університету як стипендіат Британської ради (1991/1992 н. р.) і в Іллінойському університеті в Урбані-Шампейні (штат Іллінойс) як стипендіат наукових обмінів імені В. Фулбрайта (1997), де вона читала лекції з перекладознавства і фразеології.

Невід'ємною частиною життя Роксолани Петрівни була її праця в НТШ, до роботи якої вона долучилася одразу після відновлення діяльності Товариства в Україні (1989). 28 березня 1992 р. її обрано дійсним членом НТШ, і впродовж багатьох років вона була членом Президії НТШ. Р. Зорівчак очолювала Комісію всесвітньої літератури імені Миколи Лукаша, роботу якої спрямовувала насамперед на повернення забутих імен і праць української національної науки й культури у нинішній суспільний простір.

Роксолана Петрівна була надзвичайно уважною, доброю й чуйною людиною та водночас прекрасним керівником із надзвичайними дипломатичними здібностями. Працювала невтомно й самовіддано. Світлий образ Роксолани Петрівни Зорівчак назавжди залишиться у пам'яті її колег, послідовників, усіх, хто її знав.

Царства Небесного душі Роксолани Петрівни і вічної пам'яті на землі!

Тарас ШИМІГЕР

ЗМІСТ

Науковому товариству імені Шевченка — 145 років.— Андрій Фелонюк	1
Україна в умовах російської агресії	
Суспільно-політична ситуація в сучасній Україні та завдання інтелігенції щодо консолідації суспільства.— Степан Гелей	4
Минуле у сучасних польсько-українських відносинах.— Володимир Бадяк	11
Культура, патріотизм, інновації.— Сергій Лащенко	15
Пісні війни.— Андрій Гуменюк	19
З поточного життя НТШ	
XXIX Наукова березнева (Шевченківська) сесія НТШ.— Андрій Фелонюк	22
Презентація „Енциклопедії української діаспори“ (ЕУД).— Редакція	23
Вшанування 125-ліття Нестора Нижанківського у Львові.— Олександр Козаренко ..	24
Обговорення проекту нової редакції Українського правопису.— Зоряна Купчинська	25
НТШ в Європі вшанувало свого патрона.— Управа НТШ в Європі	26
Форум товариства „Свята Софія“ США та Осередку праці НТШ у Філадельфії.—	
Прес-служба товариства „Свята Софія“ США	27
Поповнення Бібліотеки НТШ.— Грина Сагайдак	27
Статті та повідомлення	
Львів у XIII столітті: у полоні стереотипів.— Леонтій Войтович	28
Князь Лев Данилович і перші десятиліття історії Львова.— Володимир Александрович	31
Козаколюбство у творчості Тараса Шевченка.— Сергій Світленко	34
Участь Андрея Шептицького та Івана Франка у відкритті Національного музею	
(До 105-ї річниці знаменної події).— Євген Нахлік	39
Українські визвольні змагання першої чверті XX століття: документи Товариства	
охорони воєнних могил у Львові.— Микола Литвин	43
Із покоління нескорених (до 100-річчя від народження Олекси Горбача).— Наталія	
Хобзей	46
Кирило Студинський (До 150-річчя від народження).— Галина Сварник	50
Юліян Медведський — видатний науковець і педагог у галузі мінералогії і петрографії,	
перший ректор української Львівської політехніки.— Орест Матковський	56
100 років геологічній службі України.— Орест Матковський, Ігор Наумко, Микола	
Павлуць	57
Ландшафтні історичні заповідники та пам'ятки в Україні.— Степан Стойка	61
З архівної полиці	
Антін Дольницький — правник, громадсько-культурний і суспільно-політичний	
діяч, письменник, редактор журналу „Друг“.— Олег Купчинський	64
Наші славні НТШівські ювіляри	
Василь Шевчук.— Людмила Баб'як, Олександра Мацяк	72
Богдан Ковалів.— Андрій Содомора	73
Борис Білинський.— Андрій Базилевич	74
Василь Похмурський.— Мирослав Хома	75
Олександр Бакай.— Тарас Брик, Ігор Мриглод	78
Ігор Стасюк.— Роман Пляцко	78
Петро Вольвач.— Роман Яремійчук	79
Степан Позняк.— Олег Шаблій	80
Ярема Кравець.— Петро Шкраб'юк	82
Огляди нових книжок, рецензії	
У координатах мови. Збірник наукових праць на пошану професора Лідії Коць-	
Григорчук.— Львів: Вид-во ПАІС, 2016.— 510 с. + 12 іл.; Серце чистее, думка	
чесная... Збірник наукових праць і матеріалів на пошану Ірини Ощипко.—	
Львів: Вид-во „Левада“, 2018.— 662 с. + 30 іл.— О. Антонович	83
Український книжковий знак XIX—XX століть. Каталог колекції Степана Давимухи:	
У 3-х т. / НАН України, ЛННБ України ім. В. Стефаника; упоряд. і авт. вступ. част.	
Лариса Купчинська; наук. ред. Лідія Снісарчук.— Львів: Апріорі, 2017.— Т. I.— 672 с.,	
іл.; Т. II.— 598 с., іл.; Т. III.— 672 с., іл.— Олеся Семчишин-Гузнер	86
Василь Горинь. Відслонення Шашкевичівцями: Вибрані шашкевичівські студії.—	
Львів, 2017.— 416 с. + 1.— Богдан Якимович	88
Павло Штойко. Григорій Величко. 1863—1932. Життєписно-бібліографічний на-	
рис.— Львів: НТШ, 2018.— 320 с.— Іван Сварник, Володимир Грех, Богдан Муха .	
Юрій Ясіновський. Ірмоси Київської Церкви: Критичне видання за Супрасльським	
нотолінійним ірмологіоном 1598—1601 років: У 2-х кн.— Львів: Вид-во УКУ, 2018.—	
xxxix + 376, 432 с.— Марія Качмар	94
Богдан Сушинський. Енциклопедія Львівської Ставропігії XV — початок XXI ст.— Оде-	
са: Астропринт, 2018.— 376 с.: іл.— Іван Сварник	95
Олександра Служинська: бібліографічний покажчик / Укл.: М. Телішевська, Є. Мака-	
рик.— Львів: Галицька видавнича спілка, 2018.— 168 с., іл.— Леся Матешук-Вацеба .	
Мирослав Закалюжний, Михайло Андрейчин, Роман Коморовський. Клінічна латина з	
англійськими та українськими еквівалентами.— Тернопіль: ТДМУ „Укрмедкнига“,	
2017.— 832 с.— Петро Мазур, Оксана Драбчук	99
Войтович Л., Овєїнський Ю. Історія війн і військового мистецтва.— Харків: Фоліо, 2017.—	
Т. 1. Від зачатків військової організації до професійних найманих армій (бл. 3060 р. до	
Христа — початок XVI ст.)— 894 с.; Войтович Л., Годубко В. Історія війн і військового	
мистецтва.— Харків: Фоліо, 2018.— Т. 2. Від професійних найманих армій до масових	
(мобілізаційних) армій (початок XVI ст. — початок XX ст.)— 971 с.— Редакція	100
Ганна Дидик-Меуш. Комбінаторика української мови XVI—XVIII століть: теорія, прак-	
тика, словник.— Львів: Коло, 2018.— 688 с.— Редакція	100
Конференції, симпозіуми, академії	
Хроніка наукових і громадсько-культурних подій: Володимир Дутка, Юрій Лу-	
комський, Петро Білоніжка, Ганна Дидик-Меуш, С. Г., Богдан Кіндрацький,	
Андрій Сова	101
Наші втрати:	
Лідія Коць-Григорчук, Роман Кирчів, Олександра Цалай-Якименко, Олег Ціборов-	
ський, Наталія Хобзей, Роксолана Зорівчак	104

„ВІСНИК НТШ”

Інформаційне видання Світової ради Наукових товариств ім. Шевченка. Інформація про життя Товариства в Україні та діаспорі. Популяризує здобутки незалежної української науки. Змагає до відновлення історичної пам'яті, акумульованої в творчості національної еліти минулих поколінь. Виступає речником духовного відродження Галичини та усієї України, розбудови інтелектуальних сил українського народу в душі традиції, яка плекалася в Товаристві упродовж XIX і XX століть.

Часопис засновано в березні 1991 р.

Реєстраційне свідоцтво:

ЛІВ № 089 від 28 лютого 1994 р.

Відповідальний редактор:

Степан ГЕЛЕЙ

Редакційна колегія:

Борис БІЛИНСЬКИЙ,

Михайло ГЛУШКО,

Юрій ДИБА,

Микола ЖЕЛЕЗНЯК,

Роксолана ЗОРІВЧАК,

Анатолій КАРАСЬ,

Олег КУПЧИНСЬКИЙ,

Роман КУШНІР,

Микола ЛИТВИН,

Роман ПЛЯЦКО,

Леонід РУДНИЦЬКИЙ,

Ігор СТАСЮК,

Ростислав СТОЙКА,

Андрій ФЕЛОНЮК,

Олег ШАБЛІЙ

Мовний редактор та

коректор:

Олександра САВУЛА

Технічна редакція і

оригінал-макет:

Владислав

БАРТОШЕВСЬКИЙ

Адреса редакції:

79013, Львів,

вул. Ген. Чупринки, 21

Адреса для листування:

79005, Львів,

вул. Винниченка, 24

Телефони: (032) 276-51-55,

(032) 276-04-97

e-mail: ntsh@mail.lviv.ua

ntshoffice@gmail.com

http://www.ntsh.org

Підписано до друку 26.11.2018.

Формат 60 × 84 1/8. Друк офсетний.

Умов. друк. арк. 13,02.

Тираж 800 прим. Ціна договірна